

Aus
der Bibliothek der k. k.
Theresianischen Akademie

in Wien

angekauft am 17. Februar 1899.

(Erlass des Curatoriums * * * * *)

* * * * * ddo. 31. Jänner 1899.)

17

Eusebius de Euangelica præparatione a Geor
gio Trapezūtio e græco in latinum tra-
ductus: opus cuiq; fideli non solū
utile uerum etiā iocundum
& pernecessariū nouis-
sime impressum
& exactissime
emenda-
tum.

II
261069
Incunabel

Ad Sanctissimum Papam Nicolaum Quintum Georgii Trapezuntii in translatione Eusebii Pamphili de preparatione euangelica Praefatio.

VSEBIVM Pamphili de euangelica preparatione latinum ex graeco beatissime pater iussu tuo effeci. Na cum eum uirum tum eloquentia: tum multarum rerum peritia: & ingenii mirabili flumine: ex his quae iam traducta sunt praestantissimum sanctitas tua iudicet: atque ideo quaecumque apud graecos ipsius opera extent latina facere instituerit: euangelica preparatio nem: quae in urbe forte reperta est: primum aggressi traduximus. Quod quidem in libro quasi quodam in speculo uaria atque multiplicem doctrinam illius uiri licet admirari. Cuncta. n. quae ante ipsum facta inuenta fuerunt: quae tamen graece scripta tunc inuenirent: multo certius atque distinctius ipsis etiam auctoribus qui scripserunt: percipisse mihi uidetur. Ita cum constet nihil fere praclarum unquam gestum fuisse: quod illis temporibus graece scriptum non extaret: nihil in rebus magnis naturae abditis: quod a philosophis non esset explicatum: omnia ille tamen memoriae tenacitate: tum

mentis percipit acumine: ac ut apes solent singulis insidere floribus: indeque quod ad rem suam conducit colligere: non aliter ille undique certiora: uerisimilioraue diligens mirabile sibi atque inauditum scientiae cumulum confecit: multiplices uariasque philosophorum sectas non ignorauit: infinitos pene gentium omnium religionis errores tenuit: orbis terrarum historiam serie sua dispositam: solus cognouit & ceteris tradidit. Nam cum non esset nescius gestarum rerum historiam titubare sanctissime pater: nisi distincta temporibus pateat (quippe cum natura temporibus faciat: ut quae in tempore fuerunt: nisi quando fuerunt scias: nec uisibile quidem per confusionem uideantur) eo ingenio: studio industria: huic incubuit rei: ut omnium scriptorum periciam in unum congestam facile superauerit: distinctiusque cuncta ipsis suis (ut diximus) auctoribus cognouerit. Conferendo. n. inter se singulos: ueritatem quam ab omnibus simul emergebat: nec ab ullo exprimebatur: consecutus est. Quae omnia ab aliis quae scripsit: & ab hoc opere perspicere licet. Quod ille ideo suscepit: quoniam cum apud gentium praclaros philosophia uiros nobilissimus esset: ac prae caeteris namque deorum religionem catholicam ueritatis amore contempserit: partim accusantibus suum propositum respondere: partim nostra pro uiribus suis uoluit confirmare. Itaque in duas uniuersum partis negotium partiti sunt: quaeque prima quae nunc traducta a nobis est: quae illis respondet: qui eum quod christianis inhaererat accusabat preparationem euangelicam: alteram ueritatis catholicae doctrinam appellauit. Illud sane praetermittendum non est: nequis quoniam nonnulla in hoc libro non absque tuae sanctitatis auctoritate concedimus: quasi traductoris transgressos officium nos accuset: ante primi concilii tempora librum hunc ab Eusebio auditum fuisse. Constat. n. ipsum Ariana haeresi ante sententiam concilii laborasse: sanctoque deinde patrum auctoritatem libenter secutum sanctissime atque pie in orthodoxia uiuuisse. Fertur. n. apud graecos ab eo iussu patrum sacrosanctae illius Synodi symbolum scriptum fuisse: quod ita composuit: ut ad dericiendam absque contouersia perniciosa haereticorum opinionem: filium dei genitum non factum: consubstantialemque patri conscripserit: ac patribus tradiderit: nec inuentioni suae quicquam addidisse: aut inde aliquid detraxisse: aut mutasse patres dicunt: nisi solum illud: deum uerum de deo uero. Na & si genitum esse a patre non factum: consubstantialemque deo patri filium: ad refutationem haereticorum sufficerent: quia tamen deum filium: patrem uero deum uerum inter haec distinguentes Ariani praedicabant: ne quoniam deum de deo ille dixit animum captarent: deum uerum de deo uero patres interiecerunt. Haec res quoniam nonnulla in hoc libro sparsa inuenimus ab Ariana prauitate non aliena: firmo nobis fuit argumentum contra eorum illum sacratissimum haec illi conscripta & edita fuisse. Quare sentibus tuo iussu amputatis rosas solummodo Latinis hominibus hac translatione obtulimus.

De Euangelii diffinitione: & intentione sua.

CAP. I.

VM Quid sit christianismus nescientibus aperire statuerim: hunc librum quo Euangelicae doctrinae ueritatem approbamus: ut orationibus tuis adiutus ad optatum finem perueniam: tuo nomini Episcoporum ornamentum Theodore dedicaui. Ac in primis quod nobis hoc euangelii nomine significetur: & quanam huius uerbi potestas sit: declarandum esse arbitror. Euangelium igitur dicimus quod aeternorum atque incorruptibilium bonorum: quae certe suprema & maxima sunt: & ex antiquissimis praedicta temporibus: nuper uero splendore sui orbe illustrantia: cunctis hominibus annunciat: quod non caecas caducasque huius saeculi diuitias: nec breuem hanc calamitosamque uitam: nec instabilia corporis comoda: sed animarum quae intellectuales substantiae sunt: a quibus etiam corporum bona quasi umbra consequentia depedunt: summam propriamque nobis affert felicitatem: cuius quasi caput religio est: non illa gentilibus falsa & ficta erroris plena nomen ementita est: sed haec nostra: quae ipsarum rerum ueritate appellationem adinuenit: quam animi ad unum solum & uerum deum firmam stabilemque conuersionem: & uitam quae mandatis eius peragatur esse asserimus. Quae quidem ex uita amicitia est inter Deum & homines constituit: amicitiam uero beatitudo illa ultima & felicissimus finis consequitur: qui a superioribus dependet: inde gubernatur: ac rursus eo peruenitur. Quid igitur hac inter deum & homines amicitia melius nobis atque beatius ex-

cogitari potest? Nōne uitæ: lucis: ueritatis: bonorumq; omnium ipse fons atq; largitor est? An nō ipse ut cuncta & sint & iuuant: causam in se ipso complectitur? Qua ergo re indigebit: qui eius amicitiam adeptus est? qui rerum omnium creatorem charitate sibi coniunxit? qui patrem atq; tutorem illum sibi ascripsit? Non possumus profecto dicere: quin omnia quæ ad animam: q̄q; ad corpus: quæq; ad externa pertineant optime beatissimeq; is possideat: qui charitate proximus deo factus: beatissimam eius amicitiam exacta exquisitaq; religione consecutus est. Hanc ergo salutarem hominum ad deum conuersionem atq; amicitiam ab omnipotenti deo missus deus uerbum quasi lucis infinitæ splendor cunctis annunciant. Non hinc aut aliunde: sed undiq; cunctis ex gentibus ad deum uerum: græcos simul & barbaros: omnem sexum: omnē ætatem: diuites & pauperes: sapientes: & contra: liberos ac seruos magna uoce conuocat: hortaturq; omni studio ac cura hoc donum suscipiamus. Nam sicuti eiusdem naturæ atq; substantiæ nos omnes creauit: sic rursus cognitionem & charitatem suam æqualiter omnibus proposuit: qui gratiam eius ex toto animo complectuntur: & colunt. Hanc dei erga nos charitatem qui Christus ipsius dei patris uerbū est: ipse quoq; Deus non respiciens ad peccata hominum: sed se ipsum eis reconcilians uniuerso sicut diuina exclamat scriptura orbi annunciat. Venit nāq; ait & annunciauit pacem illis: qui longe sunt: & pacē illis: qui prope sunt: quæ olim hæbrei diuinitus docti p̄dicabant. Quidam enim eorum clamant. Recordabuntur & reuertentur ad dominū oēs fines terræ: & adorabunt coram eo oēs patriæ gentium: quia domini est regnū terræ: & ipse dominabitur gentium. Et rursus? Dicite in gentibus quia dominus regnauit: etenim firmavit orbem terræ: q̄ non cōmouebitur. Alius conspicuus erit dominus in ipsis: & conteret penitus deos oēs gentium terræ: adorabuntq; ipsum singuli: ex loco suo. Hæc ex priscis tēporibus dicta diuinis oraculis: nunc ad nos Saluatoris nostri Iesu Christi prædicatione puenerunt: sic prædictam olim & expectatā a sanctis uiris omnium gentium uocationem ueritatiscq; cognitionem uerbum dei: quod nuper de cœlo descendit operaq; fecit multo ante prædicta nobis annunciat.

De his quæ solent obiici Angelis & Iudæis.

CAP. II.

Ed sentio me impetu quodam animi & desyderio nimium prouectum. Antea enim q̄ nostra confirmemus: quæ solent obiici refutanda esse uidentur. Nam cum multi non ratione Christianam religionem: sed inconsiderata fide: unde fideles appellantur: susceptam esse putent: iure nos: qui ueritatem euangelicam: agumentis: signis: atq; uestigiis approbare his libris aggressi sumus: ad præparationem suscepti negotii respondendum ad illa prius esse putamus: quæ uel a Græcis uel a Iudæis: ac maxime a curiosis nobis solent opponi. Non. n. aliter arbitror ordine certo ac serie orationē nostrā p̄gredi posse: quā si prius: ea q̄ ad euāgelicā ueritatē iter p̄parare: & his q̄ a generibus ad nos cōuertuntur aptiora esse uideantur exponamus: deinde præparatis iam & perfectionibus idonea: quæ ad ueram Saluatoris ac domini Iesu Christi cognitionem adducunt diligentius exponamus. Huius ergo negotii ab illis initiū sit: quæ tam a gentibus q̄ a circūcis: qui exquisitis rem nostrā quærent dici possent. Quæreret enim quispiam profecto: quod nā genus hominum simus: q̄ hæc scribere aggrediamur: utrū Græci an Barbari: uel siquid inter hæc inuenitur neutri: & quos ipsos nos esse p̄fitemur: nō dico noīe: nā id quidē una uoce clarum fieri pōt: sed uiuendi mō ac secta. Nec. n. i. quient gentiliū cōprobatis religionē: nec Iudæorū uos moribus uiuere uidemus: qd̄ igit̄ hoc mōstri ē? aut quānam hæc est noua uiuendi ratio? Præterea: quō impii nō erunt ac deorū omnium inimici: qui patrios mores: patriā iura: patrias cærimōnias: quibus gentes oēs ac ciuitates continētur contēperunt atq; adiecerunt? qui saluatores ac benefactores deos spreuerunt? & quos deos? eos uidelicet q̄ ab initio sæculorū apud uniuersos hoīes tā Græcos q̄ Barbaros p̄ regiones: ciuitates: agros: hostiis diebus festis: ludis: ac cærimoniis: ab omnibus regibus: tyrannis: populis: philosophis: legulatoribus: honorant atq; coluntur: ac eorum loco impiā quædam ac scelerata admirantur & colunt. Qua igitur uenia digni: aut potius quem cruciatum: quodq; supplicium non merentur: qui patriā neglexerunt? & aliena signimenta spurcis foedisq; Iudæorū fabulis nixa elegerunt: aut quō non extrema prauitate sunt: qui tā facile p̄pria reliquerunt? ac futuam & oīs rationis inopem fidē uniuersis gentibus inimicam ac impiā elegerunt? nec ipsum Iudæorū deum secundū eorum cærimōnias: nec gentiū religionē colentes inauditū ac inuiū iter sibi ipsis turpiter cōfecerunt? Sed hæc qd̄ exigentibus aliquis nec sua nec nostra recte intelligēs de nobis dicere poterit. Hæbrei uero ipsi quoq; de nobis forsan conquerent: quoniā cū alienigenæ simus sic scriptura sua nihil ad nos pertinente ipudenter abutimur: ut nos in suā nobilitatē intrudere: ac ipsos a patriis ac propriis ritibus extrudere conemur. Nā si christū diuinis oraculis uenturū ante multa sæcula scriptū ē: si Iudæorū p̄phætæ aduentū ipsius p̄dixerunt: q̄ & saluatorē & regem Iudæorum non gentiū ipsum futurū prædicarunt: si tandē aliqua quædā meliora diuinioraq; scriptura p̄nuntiat: ea quoq; Iudæis nō gentibus scripta fuisse. Itaq; nō recte nos facere q̄ hæc obaudiamus: & qd̄ turpius est: q̄ Iudæis p̄pter errores suos incommoda uentura scribuntur: ea iā ipsis accidisse asseramus. Repromissiones autē bonorū in nos ipsos transferamus: quodq; mente capti hominis est p̄dictam felicitatē conseruantibus legem nobis ipsis attribuiamus: & datas ab ipsa lege cærimōnias improbamus.

Refutatio eorum quæ obiiciebantur.

CAP. III.

Is cæterisq; huiusmodi cum aduersus nos utatur: age iam deum omnium per Saluatorem nostrum uerbum ipsius quasi per pontificem inuocātes: primū in nos argumentum suum refutando: calumniatores ipsos esse ostendamus: q̄ nihil nos cōprobare possē: sed expertes

rationis fide pſuaſos aſſerunt: idq; tam ex his pbatonibus: qbus utimur: cum ad religionem noſtram gentiles concurrunt: redargnemus: q̄ ex his quas uel ſcribendo: uel uiua uoce proferendo: & aut priuatim aut publice diſputando aduerſariis opponimus: ac multo magis per hos quoq; libros: qui hoc totū euangelicæ ueritatis negocium continēt: graciā .n. dei ac cœleſtia beneficia per dominū noſtrū Ieſum Chriſtum filium dei Saluatorem noſtrum nobis eſſe collata plūribus ac perſpicuis argumentis hic tractatus probaturum ſe pollicetur. Nam cum patrum noſtrorum memoria nōnulli aduerſus gentiles oppoſites ac eis reſpondētes: alii diuinas ſcripturas exponentes: alii ueritatis dogmata ſubtilius comprobantes: multa reliquerunt iure nobis hic modus: cui libenter inſudamus adinuentus eſt: quis primus oīum ſacer ille Apoſtolus Paulus p̄babilitatem oēm cauillatōriam longe abiiciens ac certas aſſerens p̄bationes ait. Sermo ac prædicatio noſtra nō eſt in perſuaſibilibus humanæ ſapiētiae uerbis: ſed in oſtentione ſpiritus & uirtutis. Et rurſum. Sapientiam loquimur inter perfectos: ſapientiam aut nō huius ſæculi neq; principum: qui deſtruunt: ſed loquimur ſapientiam in myſterio abſconditā præterea ſufficientia noſtra inq; ex deo: qui nos & idoneos fecit miniſtros noui teſtamenti. Non iniuria ergo oībus nobis p̄ceptum eſt: promptos eſſe ad reſpondendum cuiq; rationem a nobis de ſpe noſtra q̄renti. Certum eſt igitur Saluatorem noſtrum p̄dixiſſe doctrinam ſuam in teſtimonium oīum gentium per uniuerſum terræ orbem p̄dicatum iri: & eccleſiam quæ poſtea uirtute ſua conſtituta ē inuiſtam atq; ſexpugnabilem fore: nec unq; futuſe: ut a morte ſuperaret: ſed firmā fore ſemp atq; immobilem tanq; in lapide ſtabilitam atq; fundatam: cuius diuinationis effectus oēm impudētiffimam linguam uana contradicentem p̄fecto arcere pōt. Quis, n. non fatebitur cum ſic aperte rerum euentus diuinationi congruat: dei uirtutem non naturam humanam illam fuiſſe: quæ & futura hæc p̄uiderat & re ipſa p̄fecit: q̄ uerbis p̄dixerat: Iam, n. ſui euangelii fama totum ab ortu ad occaſum orbem impleuit: omneſq; gētes adiit: creſcitq; indies p̄dicatio ſua. Eccleſia ē hoc noīe ab ipſo donata radices ægit: ac uſq; ad aſtra ſanctorum uiroꝝ orationibus gloriſicata: luce ac fulgore orthodoxæ fidei ſplendet: neq; hoſtibus terga dat: neq; ipſis ianuis mortis cedit: pp̄ pauca uerbaq; ille p̄tulit. Sup̄ lapidē ædificabo eccleſiā meā: & porte inferi nō p̄ualebunt aduerſus ipſam. Sūt aut alia quoq; multa a Saluatore nro p̄dicta: q̄ in ſuo a nobis collecta loco: & reḡ euentibus accōmodata: uerā de ipſo noſtrā oſtendunt opinionē ac fidē. Sed ad hæc oīa nō ſunt contēnda ad catholicā ueritatē cōprobandā. Hæbraicæ ſcripturæ teſtimonia: qbus ante mille annos ludæoꝝ p̄phetæ indoctoꝝ hoīum piſcationē uniuerſæ uitæ hoīum afuturā p̄dicantes: appellatiōē Chriſti noīe ipſo exp̄ſſerunt: & aduentū eius in carne: modū ē ipſum: quo doctrina eius ad oēs gentes pueniret p̄dixerūt: nec tacuerūt futurā ludæoꝝ iſidelitatē: & q̄q; aduerſus ipſum facturi: & q̄s poenas paulo poſt eēnt daturi: qđ urbs eoꝝ extrema obſidione caderet: reſgnūq; ſuū oīo ceſſaret: ac ipſi ad oēs gētes diſperſi ſuis inimicis ac hoſtibus p̄petuo ſeruirēt. Quæ oīa ſicut ſcripta ſunt poſt aduentū Saluatoris noſtri eueniſſe cōſpiciunt. Præterea q̄s p̄phetas audiens: poſt Chriſti aduentum ludæoꝝ abiectiōem: gentiū uocationē: aperte dicentes futurā nō admirabiſ cum uideat res ipſas p doctrinā Saluatoris noſtri oraculis ipſoꝝ ad unguē quadrare? Per Saluatore. n. noſtrum factum eſt: ut ex omni genere hoīum pene innumerabiles ſpretis idolis: unius ac ueri dei cognitionem religionemq; ſuſceperint: quod ita futuſe dei oracula & p̄ alios p̄phetas cecinerunt: & p̄ Hieremiam maxime ubi dicitur. Domine deus meus ad te gentes uenient ab extremis terræ ac dicent q̄ falſa noſtri patres idola poſſederunt: & non erat in ipſis utilitas. Si faciet homo: ſi ipſi deos: nec erūt iſti dei. Hæc igitur uniuerſa fidei noſtræ ueritatē aſtruunt: nec humana uirtute: ſed a deo prædicta & prophetarum oraculis ſcripta oſtendunt: & adhæc a multis uariisq; gentium principatibus liberos quādoq; futuros homines uaticinantur. Itaq; cum omnes gentes antiquitus multi reges ac tyranni urbes fere ſingulas tenerent: ac alii populis: alii paucis regerentur: qua ex re bella ubiq; fremebant: captiuitates: depopulationeſq; urbium ac gentium indies fiebant: plenaq; omnia erant ſeruitute: unde cogebantur urbani ſimul & agreſtes ab ineunte ſtatim ætate rei militari operam dare: ac ſemper & ubiq; p̄urbem atq; agros armati prodire: continuo chriſti præſentia de quo ſcriptū eſt in diuinis oraculis. Orietur in diebus eius iuſticia & multitudo pacis: & conſtabunt gladios ſuos in uomeres: & lanceas ſuas in falces: nec eleuabit gens in gentem gladium: nec exercebuntur ultra in prælium. Rerū euentus uerba prophetarū ſecutus eſt. Ac oīs principatū multitudo ceſſauit: ab Auguſto in ipſo tpe incarnationis domini noſtri Romanorū imperio in monarchiam redacto. Ex illo aut tpe uſq; ad memoriam noſtam non inuenies ita populos populis oppoſitos fuiſſe: nec gētem ullam ita in aliam inſurexiſſe: nec humanam uitam oīum conſuſione uexatā: ut paſſim prius fieri ſolebat. Atqui quom magna non eſt dignū admiratione ſiquis ita ſecū attente cogitet: cur nam priſcis t̄pibus quādo dæmones oīum gentium dominebant: ac ſummopere ab oībus colebant: tanto alteri ad alteros furore ab ipſis diis ſuis concitati fe rebant: ut nunc Græcos: nunc Aegyptios: nunc Syrios: nunc Romanos inter ſe bellare ac ſe ipſos deſtruere: regiones ſuas in curſibus: ciuitates obſidionibus deſolare uideres: ſicut hiſtoriis ſuis p̄ſpiciunt. Simul uero atq; piſſima & pacificentiffima Saluatoris noſtri doctrina apparuit: multorū cultus deorum habebatur: bella ceſſabāt: uniuerſum hominum genus a magnis malis atq; piculis requieſcebat. Quod maximum ego diuinæ ac ineffabilis ſuæ uirtutis ſignū dicere non dubitauerim. At uero ex ſua prædicatione q̄tum hoīes profecerint: quātāq; utilitatem ē huius uitæ conſecuti ipſis oculis cernes ſi attenderis nunquā alias in memoria hoīum ab aliquo illuſtri uiro aut populo factū: niſi nūc ſuis dura xat uerbis: atq; doctrina p̄ uniuerſum orbē diſuſa: ut oīum iura gētiū recte: atq; humanitus ſe hēant:

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

illa ipsa inquā iura: quæ ante aduentum suum tetra: fœda: immania erant. Non enim iam Persæ qui eū secuti sunt matres suas nephandis nuptiis cognoscūt: non humanis uescunt carnibus. Scythæ quoniam ad eos usq; prædicatio Christi peruenit: nec charissimos falsa religione impulsos liberos iugulant. Hæc certe ac talia pene infinita hominum quondā uitam uexabāt. Massagetæ ac Berbices propinquos atq; affines suos: qui senectute conficiebantur miserrimos putassē tradunt: ac ideo immolatis carnes eorū quos plurimi fecerant epulabant. Tibareni uiros: seniores suos precipitare. Hyrcani rapaci generi auiū. Caspii canibus proiicere soliti: quæ quidem cuncta religiosissime prius faciebant: nunc uero sola euangelica uirtute undiq; truculentissima hæc pestis explosa ē. Quod uero minime dii putant aut inania & furda simulachra malefici dæmones ī ipsis habitātes: aut pres mundi: q̄ conspiciunt: aut mortuorū hominum umbræ: aut quæcūq; animalium nocentissima: sed pro his omnibus una Saluatoris sola doctrina cūcti simul Græci ac Barbari: qui non ficto aīo uerbum Christi audiuerunt ad tantum philosophiæ peruenisse: ut solum ueg; deū regem ac dominū cœli: & terræ: solis: stellarū: totiusq; mundi creatorem collant atq; sequantur: quotq; cūctis uiribus conātur sic uiuere: ut uel oculos coerceāt: nequid cupiditate tracti turpiter uideant: sed ab ipsa mente omnem animi morbū depellant. Hæc omnia quoniam modo audebit negare quispiam nō esse felicitis uitæ. Aut uero quot non recte parere omnino laudant: tātū a periurio absunt: quoniam ab ipso nō esse iurandū audierunt: sed omni iureiurando abiecto sufficere hominibus: ita & non quodq; nec in cotidiano sermone inania uelis proferre: sed ita diligenter in omnibus te ipsum custodire: ut nec falsum nec iniuriosum: nec turpe in labiis uerbū habeas: quoniam ille dixit. De omni ocioso uerbo rōnem dabitis ī die iudicii: q̄ philosophorū uitam nō excedit? Adhæc ē quot simul cūcti & innumerabiles uiri & mulieres: seniores: ac pueri: serui & liberi: nobiles atq; ignobiles: docti simul atq; indocti: in omni ab ortu solis ad occasum loco ubi hoīes habitāt quotidie ferme ad percipiendam disciplinam Christi: qua non solum a turpi facinore: uerūetiam a cogitatōibus inhonestis abstinere: quaq; uentrem ac ea quæ sub uentre sunt domare docentur consulant: quot uniuersi in diuina piæq; disciplina exercentur excelso aīo contumelias ferre: nullam uī uindictam appetere: iram & appetitum omnem temerarium superare ac uincere: indigentibus de re sua offerre: omnem hoīem iure naturæ fratris ac proximī loco diligere. Hæc oīa si quis simul collecta consideret nonne fatebitur maxima & sola uere bona cūctis esse hominibus prædicatione Christi oblata: nec ab alio q̄ ab ipso potuisse unq; homines huius uitæ felicitatē recipere? Illud uero quale tibi uideat: quot uniuersum genus hominum non eorū solum: qui aliqua humanitate præditi sunt: uerūetiam crudelissimorū & inextremis oris terræ habitantiū ab immanitate recessit: ac ad opiniones ueræ philosophiæ inductum est? Quis enim iam immortalē esse aīam nō credit? Quis nō speret esse apud deū cum naturæ concesserimus uirtuti deposita præmia: q̄bus inducti nostri hanc uitā oīno ita cōtēpserunt: ut priscos & illustres philosophos mulierculas putes: si ad hos cōferas: ludūq; puerorū non iniuria existimes oīa: q̄ de cōtemnēda morte: aut uerbis: aut exemplo prisca philosophi docuerunt: scēminæ apud nos atq; infantes: uiriq; Barbari & indocti: philosophi dicerent Saluatoris nostri uirtute adiuuante immortalitatis nostræ opinionem re longe magis q̄ uerbis uerum esse comprobarunt: q̄ magnum etiam illud: quo omnes gentes non aliunde q̄ a doctrina nostri Saluatoris prouidentiam dei esse: quæ cuncta peraspiciat atq; gubernet didicerunt. Nec est iam aliquis qui nō accæperit sic doctrinā de iustitia & iudicio dei: ut non fateat caute iccirco uiuendū: ac longea uitiiis eē fugiendū. Sed caput beneficiorū oīum: quæ a Saluatoris p̄dicatione Christi adepti sumus: facile cognosces: si calamitosam prisca Idolatriæ fraudē qua oēs quondam hoīes dæmonū artibus p̄mebantur diligenter aīo uolueris. Veg; quoniam ita natura fieri compertū est: ut hominum genus rationis non expers nullam unq; rem aggrediatur nisi suasionem inductū credat sibi profuturā: non temere ad nostra cōfugientes ac maxime rudiores: quando ad uerā religionem introducimus: fidei remedium adhibemus: hortantes suadentesq; ut de prouidentia dei: de immortalitate animi: de bona uiuendi norma quæ a spe atq; fide solum dependet: recte sentiat. Nam & medico a quibus cauendum & quibus utendū consulenti nisi quis credat: parum sibi peritia ipsius conferre poterit: nec plus doctor discipulis qui non credunt utilitatem quandam a doctrina se cōsecuturos: nec philosophiæ sectam ullam quispiam unq; suscipiet: nisi antea crediderit commodo sibi futuram: ita diuersa suasionem ac fide ducti: alius epicureorum attrahitur uoluptate: alius cynicæ uitæ duriciem admiratur: alius Platonem præponit: nonnulli Aristotelem: nonnulli Stoicos diligenter secuntur. Sic artes quoq; alii alias quamuis omnes mediæ sint meliores honestioresq; sibi utilitate persuasi crediderunt. Itaq; uidebitis rei militaris ab aliis: ab aliis mercaturæ: aut ædificandi studium esse propositum. Agriculturam alius exercet ac semen sulcis agrorum commissum & mortuum reuiuiscere posse non desperat. Cur igitur admirantur cum sic uniuersa uita hominum duobus his fide & spe gubernetur: si nostra etiam quæ sola animis conducunt multis fide tantummodo traduntur: qui ratione altiora consequi non possunt? Nonnullis ad fidem ratio quoq; ac doctrina subtilior communiter. Nunc quoniam breuiter hæc quasi fundamenta iacta sunt: ad primam ac cūctationem respondendum: & qui fuimus quiq; sumus dicendum. Nunquam igitur negaturos sciant qui hæc requirant: Græcos nos esse patrios: primoque Græciæ dæmonum cultus tenuisse quos nunc respuimus atque abominamur Iudaicis attendentes scripturis: a quibus quamuis plurima nostræ religioni consentanea colligamus: fatemur tamen cærimonias Iudeorum uiuendiq; morem non imitari. Sed non uidebuntur hæc aliter nobis recte confesta: q̄ si tam: ipsa quæ a ma-

ioribus nostris accepimus q̄ Iudæorum priscas uirtutes in medium: ut omnibus pateant: protrahamus: sic enim simul & euangelicæ doctrinæ uirtus extabit: si ante oculos omnium ponemus: a quibus per ipsam erroribus sumus liberati: & adhuc qua ratione Iudæorum scripturas admirantes præsentem eorum uitam recusamus. Postremo quæ ratio euangelii sit: quis proprie atq; sincere. Christianismus dicatur: quot nec gentiliū nec Iudæorum: sed noua quædam ac uera religio ab ipso Saluatoris nomine appellata. Age iam primū omniū priscas ac primas ipsorum Theologias per singulas usq; impræsentiarum uerbis diuulgatas: ac probas sapientū philosophorū de diis: de cōstitutione mundi opiniones p̄spiciamus: hinc. n. cognoscemus recte ne ipsa spreuimus an non. Scribam autem nō mea sed eorum ipsorum: qui apud eos studiosissimi rerum humanarum diuinarūq; fuerunt uerba: ut neq; mo a nobis commentam fictamq; narrari fabulam suspicari possit.

De origine mundi secundum gentiles:

CAP. IIII.

Diodorus igitur Siculus uir apud Græcos clarissimus: quippe qui uniuersam historiā ad unū cōmodissime corpus collegit: statim incipiens: hæc de origine hoīum conscripsit. De prima uero hominū origine: ut a naturalibus & historicis colligitur: binæ fuerūt opiniones. Nam alii cum mundū ingenerabilem atq; incorruptibilem putauissent: genus quoq; hominum sempiternum esse asseruerunt: ita nunq̄ initium ipsorum fuisse arbitrati sunt. Alii cōgenerabilem atq; corruptibilem putarint: homines quoq; apposite certis temporibus incēpisse affirmarūt. Vnam enim ante initium omnium cœli & terræ cunctis simul cōfusus formam fuisse: postea dissepatis diuissique molibus uniuersi ordinem mundi conspectū: aerq; motum habuisse continuum: cuius partem quiddam igneam ad superiores assēdisse partes: sursum sua propter leuitatē natura semper tendente: quæ ex causa solem ac stellarum multitudinē uolutione totius circūferri. Partem autem turbidam atq; terrestrem una cum humidis ad infimā propter grauitatem loca descendisse: quam partem continue longo tempore in se ipsa conuolutam maria ex humiditate: ex durioribus terram lutosam ac teneram cōcreasse: q̄primum posteaq; solaris calor exastuauit constipatam fuisse: deinde superficie calefacta pluribus in locis corruptionem humidi esse secutā: ex qua (ut etiam nunc in pluribus fieri solet) cum subito ad transactum frigus calor exarsit: animalia concreta fuisse: quæ noctu a circūfusa caligine alebantur: & in die a colore solidiora reddebant: ac postremo sufficiens iam clementū consecuta erupisse ab illa colluuiē uarias has animalīū formas. Quorū calidiora leuiorāq; ad altiora loca exiliisse uolucrū appellatione nuncupata: sicciora uero ac grauiora serpentibus ac terrenis cōnumerata: eodem quoque modo humidiora in consentaneum sibi ipsis locum confluisse aquatica nūcupata: & sic animalium diuersa genera producta fuisse. Terram uero postq̄ magis sole ac uentis induruit nihil ex p̄fectionibus p̄ducere posse: ac ideo ex mutua sexuum coniunctione p̄fectiora generantur. Hanc rē ita se habuisse tragicus etiam Euripides Anaxagoræ physici auditor in fabula: quā Menalipē nominat: his uerbis testatur. Vna cœlogolīm ac terræ forma: sed separatio cuncta in lucem tulit: uolucres ac feras simul: arbores generāq; natūrum mortaliumq; genus. Hæc de rerum origie prima a priscis accepimus. Cū igitur diuersis uariisq; in partibus orbis terrarum ita producti sint hoīes: non iniuria una eadēq; uti lingua nequiuērunt: cum aliter alibi uocabula rebus imposita sint: & primos quidem hoīes nulla re utili aut arte adhuc ad uiuendum inuenta fertur laboriose uitam ægisse nudos absq; tegmine atq; tecto: q̄ de re multos frigore atq; æstu: nōnulli etiā inedia perire passim. Sed paulatim experientia rerum docente ad spedā hyeme refugere: fruges deponere didicerunt: igne deinde adinuento: artes quoq; ad uiuendum necessaria: indigentia & usu hoībus duce ac p̄cipe sunt excogitata. Hæc nobis ille scriptor Diodorus de origine mūdi & prima hoīum uita breuiter rettulit. In quibus nulla dei mentio facta casualis quædā uniuersi productio enarratur: quibus congrua oēs ferme gentilium philosophi conscripserūt. Quorū opiniones si diligenter inspexeris a uanis quibusdā fatuisq; cōiecturis p̄fectas inuenies. Quot ut facilius facere possis a Plutarcho tractas tibi ante oculos ponā. Tu autē attente diuersitatem eorum tecum considera.

Diuersæ de substantia mundi philosophorum opiniones.

CAP. V.

Thales ferunt primum oīum principium rerum aquā posuisse: ex ipsa cūcta esse ac in ipsam demū deuenire arbitratur. Post eum Anaximādrum Thaletis sodalem ipsum infinitum rerum oīum generationis atq; corruptionis cām dixisse. Nā ex ipso ait cœlos segregatos cæterosq; mundos numero infinitos: corruptionem uero & generationē multo prius ex infinitis arbitrat̄ sæculis in se ipsis reuolutis. Hic cylindri formæ esse terrā asserit: tātāq; profunditatis: ut ad latitudinē profunditas tertia p̄s inueniatur. Ait præterea sp̄maticas uires ex sempiterno calido ac frigido in origine huius mūdi dēfās fuisse: ac aliq̄ ex flāmea pila aere hoc circūuoluta: ut testa nucleus diruta: & i quosdā circulos explicata solē ac stellās cōstituisse. Adhuc hoīem priō ab aliis aīalibus natū: nam alia inqt uidemus cito posteaq; nata sunt ad ppria pabula p̄le uenire: hoīem uero diuturna egere lactatione. Quare nisi i primis initis ab aliis natus aliōq; noīe secutus fuisset: nunq̄ educari potuisset. Hæc Anaximāder. Anaximenes autē principū rerū aera opinatur: quē genere īfinitū: q̄litatibus finitū ait: cuius cōdēlatione ac rarefactione cūcta gigni arbitrat̄. Motū uero ab æterno eē dicit: terrā ex aere cōstipato primū oīum factā latā magis: iccirco nō absq; rōne super aerē cōtineri. Solem uero ac lunā cæterasq; stellās a terra ortum habere. Itaq; solem terrā esse ait uelocitate motus caliditatē assecutū. Xenophanes colophonius nouū quoddā iter p̄ter p̄dictos sibi fabricatus nec generationē rerū nec corruptionē ullā eē contendit: eē nāq; simile quicqd est. Nam si aliquid inquit gigneretur: id non fuisse antea necesse est:

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

quod autem non est id gigni non posse. Nam neq; non ens facere aliquid: neq; a non ente fieri quicquā posse. Afferit autem sensus omnes falsos esse: rationem quoq; una cum sensibus uidetur abicere: terrā uero continue aquis delatam paulatim in maria longo tempore abituram censet: Solem atq; alias stellas a nubibus gigni. Parmenides Eleata Xenophanis auditor atq; amicus primum Xenophanem: dein de oppositam quandam uiam secutus est: sempiternum enim atq; immobile cēset esse uniuersum: qđ est ens secundum ueritatem rerum: solem enim esse simplex & intrepidum atq; igenitum. Generationem uero eorum esse quā falsa æstimatione uidentur esse cum non sint. Nam sensus se mouēdos a ueritate putat: affirmat enim siquid est præter ens id esse non ens. Non ens autem non esse in rebus: & sic ens ingenitum sibi relinquitur: terram uero dēfioris aeris defluxu factam arbitratur. Democritus Abderita infinitum dixit esse uniuersum: quoniam a nullo creatum: immutabile etiam esse. Eorum uero quæ nunc gignuntur nullum habere principium: sed ex infinito tempore cuncta simpliciter quæ sunt: quæ fuerunt: quæq; futura sunt necessitate prædestinata fuisse: Solis ac Lunæ generationem propriam: separatamq; ab aliis esse dicit: naturamq; ipsorum nec calidam nec splendidam fuisse: sed contra generationis suæ naturæ similem. Sed postea cum maior orbis solaris factus esset ignem in ipso fuisse intrusum. Epicurus Neoclis Atheniensis filius maiestati deorum detrahere conatur: nec aliquid ex nō ente fieri asserit: ac semper uniuersum sic se habuisse: neq; aliquid noui fieri præter id quod tempore infinito iam factum est: corpusq; esse uniuersum non solum immutabile: uerū etiam infinitum: finem bonorum uoluptatem statuit. Aristippus Cyrenaeus uoluptatem bonorum: dolorem malorum finem constituit. Cæteras scientias excludit: illud solum esse utile putans: ut quæras siquid domi mali aut boni tibi contingit. Empedocles Agrigentinus elementa quattuor ponit: ignem: aquam: aera: terrā: quorum causam amicitiam & litem ac a prima elementorum complexione segregatum aera circūfusum fuisse contendit: post quem ignem erupisse: cūq; alium locum non reperiret sursum a frigore aeris reimpulsus. Circa terram autem duos circūferri dimidiatos orbis: alterum ex igne totum: alterum ex aere maxime: ac ex igne admodum exiguo: & illud diem: hunc noctem esse putat: initium uero noctis a die propter impetum ignis: solem natura non esse ignem: sed ignis repercussionem ei similem: quā ab aq; fieri cernimus: Lunam ex relicto ab igne aere congelato: sicut grando congelatur per se factam lucem a sole recipere: mentem non in capite nec in pectore: sed in sanguine disseminatam eē: ac illis partibus homines magis sentire: quibus plus mentis inest. Metrodorus Chius sempiternum esse uniuersum ait: nam si factum esset a non ente. Infinitum etiam: quoniam sempiternum cum non habeat principium unde incipiat: nec exitum quo terminetur. Immobile quoq; asserit: quoniam moueri non possit quod non transeat: transire autem necesse est: aut in plenum: aut in uacuum: quorum alterum non est: in alterum transitu fieri non potest. Ex æthere autem fieri nubes densatione: ide aquam quæ ad solem deccurrens extinguit ipsum: qui rarefactus rursus accenditur: solem siccitate constipatum: ex aqua splendida stellas efficere: diem etiam ac noctem inde fieri: quot sol extinguitur atq; incendatur: Eclipsim quoq; extinctione fieri. Diogenes Apolloniata elementum aera ponit: omnia moueri dicit: mundos infinitos asserit: quot factos esse arbitratur uniuersi motu quod huc atq; illuc latum ac alibi rarefactum: alibi constipatum: ubi forte constipatum fuit: ibi globum factum & mundum: i quo quæ leuiores sunt superiora petierunt. Hæc Plutarchus: quæ omnia Socrates quoq; uir ille illustris furoris: atq; ifaniæ plena putat: siquidem fide dignus Xenophon testis est: qui sic de ipso in libro de Socratis memorabilibus dictis scripsit. Nemo autem unq; Socratem impium quiddam & irreligiosum aut facere uidit: aut dicere audiuit. Non enim de natura rerum neq; de altioribus sublimioribusq; rebus ut plurimi faciunt disputationes: nec considerare unq; uoluit quoniam modo quæq; necessitatis serie hæc moles quā mundū Sophistæ appellant: aut singula cælestium corpora facta sunt: sed eos qui assidua cura atq; studio hæc tractant stolidos uanosq; homines esse ostēdebat. Et paulum post hæc. Valde autem mirabatur quod nō potuerunt intelligere non posse homines hæc adinuenire: cuius non paruum signum ē: quot q; maxie harum rerū scientiam profitentur: quiq; cæteris sapientiores uidentur non eadem sed pugnantia dicūt adinuicem. Sed hæc quidem Socrates (ut Xenophon testatur) quibus consona i libro de anima ipsi Socrati orationem attribuens Plato conscripsit. Nam ego inquit o Cebes cum iunior essem q̄mirabili exarsu cupiditate eius sapientiæ: quam naturalem sapientiam appellant. Præclarum enim mihi uidebatur causas rerum scire: cur singula quoq; modo gignantur atq; corrumpantur: & cur sint atq; permaneant: ac sæpenumero me ipsum huc & illuc uersabam talia diligenter considerans. Num posteaq; frigidum & calidum ad putredinem quandam (ut quidam aiunt) peruenerint: tunc animalia concreantur? Et utrum sanguis est: quo audiendi: uidendi: olfaciendiq; sensus nobis pstantur: quibus quidē sensibus memoria conflatur atq; opinio. Ex memoria porro atq; opinione cū tranquillitatem in his acciperint originem scientiæ profilire: rursusq; horū ipsorū corruptiones excogitando sic ad hanc considerationē nihil ipsi ineptior iussus sum ut nihil supra: cuius rei signū tibi sufficiens afferā: nam ex hac consideratione uel ipsa quæ prius plane sciebam: ut tā mihi q̄ cæteris uidebar didici: sic tardior uel cæcus oīno factus sum. Hæc Societas dicit apud oēs Græcos clarissimus. Quare si huic tāto tāq; pstantissimo philosopho amētia uisa est dictorū de natura uiroꝝ doctrina: iure nos quoq; impietate illoꝝ oīum rebus cufamus: psertim cū errores de multitudine deoꝝ sui: ab his quæ de natura dixerit non sint alieni: qđ loco suo ostendemus ubi docebimus: Anaxagoram primum Græcorum intellectū rebus instituisse. Nunc uero ad Diodorū transeamus: ac ipsum de prima hominū Theologia scribentem audiamus.

Diodori uerba qui prisci homines Solem & Lunam colebant:& quod nec idola nec dæmones nouerant.

CAP. VI.

AEgyptios ferunt primos omnium oculos cum in cælum sustulissent motum ordinem & quantitates cælestium corporum admiratos:Solem & Lunam deos putasse:ac solem quidem Osirim Lunam Isim nuncupasse:a proprietate quadam inditis sibi nominibus. Nam si quis ad latinam linguam uerba transserat multioculus Osiris dici potest:neq; id ab re rationis enim suos quasi multos rebus immittit:oculos:quibus omnia perspicitur:ut etiam poeta dicit.Sol q; terrarum flammis opera omnia lustras:quis nonnulli græcorum poetæ Dionysium esse Osirim conzingant:Syrium quoq; ipsum tanq; nomen de nomine ductum sit appellatum existimât:hinc Eumolpus in Bacchicis carminibus ignioculum radiis Dionysium nūcupat:& Orpheus splendoris auctorem Dionysium.Isim uero latine Priscam dicere possumus:Lunæ hoc nomine indito:quoniam sempiterna priscag; sit:cui cornua depingunt:uel quia cum Alinoides sit cornuta uideatur:uel quod bos ei apud Aegyptios sit: dedicata:quibus:ut Porphyrius asserit in libro quem aduersus edentes carnes conscripsit:non sanguinem aut nidorem offerebant:sed fruges terræ:quas etiam ipsas quasi deos adorabant. Miserationem uero lachrymas atq; fletum germinibus terræ deflorescentibus offerebant: Similiter primitiæ animalium ex terra generationi ei: etiam quæ ex conuentu sexuum est:mortui quoq; animalium eodem modo:quod adorationis genus ex animi profectum ignauia infirmitati eorum erat accommodatur.Sacra igitur regione Asilulo habitata:ibi primū ab hominibus sacra cælestibus oblata sunt:nō myrræ non calix: aut croci primitiæ:ne hæc longe postea fuerunt inuenta:sed herbam uiridem quasi productiuarum terræ uirium primitias manibus offerentes diis offerebant:arbores enim antea q; animalia terra produxit:herbas autem multo priusq; arbores. Ex herbis ergo integras quasdam sumentes cū foliis:radicibus:ac fructu partes simul concremabant:& hac exhalatione ac fumo cælestibus litabant:ignem quoq; inextinctum in templis seruabant tanq; cælestibus simillimum. Ab hac autem exhalatione quam græci thymiasin dicunt:thysia quoq; quam sacrificium latinæ appellamus apud græcos antiquitus dicta est.Nunc uero non recte capimus thysiam illam cultum appellantes qui sanguine celebratur:& post pauca.Multo autem postea iniquitate hominum foedissimus sanguis atq; hostiarum mos introductus est crudelitatis plenus occisus animalibus & eorum sanguine aris deorum imbutis. Hæc Porphyrius.Plato autem in Cratillo sic scribit ad uerbum.Videntur mihi primi Græcorum eos solūmodo deos putasse:quos etiam nunc multi ex Barbaris colūt:Solem uidelicet atq; Lunam:Tellurem Stellas:ac Cælum. Nam cum ipsa cernerent thein semp:hoc ē currere atq; reuolui:ab hac ipsius thein natura,i.deos appellarunt.Hæc Plato.Verum quod primi atq; antiquissimi hominum nec templogemolibus:nec simulachrorum dedicationibus operam dabant:quippe qui neq; pingere: neq; fingere: aut cælare:sed nec ædificare: adhuc sciebant:unusquisq; facile cogitatione per seipsum assequi potest. Quod etiam nulla deorum atq; herorum Iouis Saturni:Neptuni:Appollinis Mineruæ:lunonis:Dionysii:Herculis mentio apud illos erat:sed nec aliorum quorum nomina modo Græcorum ac Barbarorum aures multitudine obtundunt.Præterea quod nec dæmon quispiam probus aut improbus admiratione habebatur:sed sola cælestia ut dii non uictimarū cædibus:sed herbarum fumis colebantur:non argumentis nostris sed suis testibus partim ex iam dictis:partim ex his quæ dicuntur facile comprobatur:quod & sacra scripturæ inuolabili patet auctoritate:quæ a cæteris hominibus cælestia corpora dicit deorum nomine adorata fuisse.Solis uero hebræis unius ac ueri dei & creatoris omnium fidem:cultum:& pietatem attribuit:quibus oibus apertissime liquet non fuisse apud priscos uel Græcos uel Barbaros simulachrorum dedicationes aut deorum dearumue genealogiam:aut dæmonum ac spirituum inuocationes:aut turpem herorum theologiam:sed ad hæc omnia quoq; ipsa deorum tamarium q; foeminarum postea inuenta:hæc omnia nihil istius nugatoriæ substitutionisq; gētes omnes occupauit antiquissimis temporibus fuisse ostendunt.Quare nemo dubitare potest hominum eē hos deos excogitationes & cōfictas mortalium fabulas:imo uero improborum ac scelestorū artificia:qbus cupiditates suas assequi possent:ut seceratissimus etiam sermo apud nos dicit.Initium fornicatiōis idolorum inuentio:gentilium igitur omnium error:quo deorum multitudinem esse falso crediderunt:a Phoenicibus atq; Aegyptiis incipiens:& ab his cæteros hominē:ac ipsos quoq; Græcos aggressus multis sæculis postea orbem iuadit:ut ipsorum Phœnicum testatur historia:quā Sachoniatho uir priscus quem uel ante Troiana tempora floruisse dicunt Phœnicum lingua exquisitissime conscripsit:traduxit autem in græcum Philo non hebreus:sed Biblius:quos magnis laudibus Porphyrius in quarto eorum quos aduersus nos libros euomit:his uerbis decorauit.Narrat autem Iudæorum historiam uerissime:quoniam & locorum & uirorum nomina ita ponit ut ipsi Sachoniatho Berutius:qui eorum rerum omnium monumenta ab Hieromobalio dei leui asserit habuisse:quam quidem historiam Belbalo Berutiorum inscripsit regi:cui propter ueritatem historiæ q; gratissimus fertur fuisse.Is Sachoniatho Phœnicū ēt historiā partim a singulariū urbiū analibus:partim a libris sacris q; dedicari solebāt:solerti collegit igenio:quē nō multo post Moysen Semiramidos fuisse tēpibus scriptū ē. Hūc uirū Philo Biblius i græcā liguā exactissima cura traduxit. His uerbis Porphyrius ueritatē ac antiquitatē Sachoniathois historiæ testat: i q; nō creator oīum:nec cælestia corpora:sed mortales uiri:nec probi quos saltē pp uirtutē admirēc:sed cælesti nefandorūq; mox Phœnicū Aegyptiorū dii fuisse narrāt. Isti uidelicet ipsi q; ēt nūc apud oēs gētes q̄si dii imortales honoribus colūc diuinis.Sed ipsi ē iam illos ipsos audire Phi-

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

lo biblius in exordio statim totius negotii Sachoniathonis quod in nouem libros partitus est. Hæc de auctore suo ad uerbum dicit. Sachoniato uir peritissimus atq; curiosissimus fuit. Is cū nihil omnium q̄ ab initio facta sunt memoratu digna ignorasse uideatur diligentius tamen q̄ cætera ea quæ sciuit: quæ Taautus excogitauit: nō enim latebat ipsum quod primus omnium mortalium Taautus litteras adinuenit: & res memorabiles ausus est æternitati cōmendare: quem ægyptii Thoyth: Alexandrenses Thoth: Græci Mercurium appellarunt. Paulo deinde post hæc accusauit iuniores: quod ea quæ de diis fabulose dici uideantur: uel allegorice ad naturam: uel tropologice ad mores student reducere non reuocanda: his uerbis. Iuniores sacrarum rerum interpretes res gestas repellentes fabulas: fabularumque allegorias excogitarunt: quas rebus naturalibus imponentes mysteria cum tanta obscuritate induxerunt: ut nemo facile ueritatem rerum possit perspicere. Verū prisci ac præcipue phœnices atq; ægyptii quos cæteri sunt imitati: si qui uitam aliqua re inuenta excoluerunt eos benefactores cōmunescq; patronos putantes quasi deos adorabant: quibus statuas ac simulachra: templa quoq; statuentes naturalium etiam deorum nomina imponebant: Naturales autem deos Solem ac Lunam cæteras tam erraticas quā non erraticas stellas & elementa una cum istis putabant. Ita deos alios mortales alios immortales dicebant. His sic expositis phœnicum deiceps theologiam secundum Sachoniathonem Biblius Philo sic ad uerbum exponit.

De Phœnicum theologia.

CAP. VII.

Phœnicum theologia principium rerum omnium tenebrosum ac spiritalem aerem esse affirmat: aut aeris tenebrosi spiritum: & præterea chaos turbidum omni luce priuatum: hæc infinita esse atq; interminata. Verum quando spiritus sua principia concupiuit facta est cōplexio atq; connexus qui Cupido appellatur: quicq; creationis rerum omnium principium est: spiritus autem suum non nouit creationem: sed ex eius connexu factum est moth: quod limum dicere latine possumus: alii aquosæ mixturæ putredinem ex qua semina creaturarum omnium & generatio prodit: ac in primis animalia. sensu arcentia ex quibus facta sunt animalia intellectualia quæ nuncupantur thophasunin idest cœli conspectores in figuram oui confirmata. Moth autem effulsit Sol & Luna stellæ ac astra magna. Huius mundi origo apud eos creditur: quæ deorum aperte religio contemnitur: sed uideamus quomodo cætera mirabilis illa theologia cōstituit. Aere igitur inqt & mari igneū uenti emittentes splendorem simul cū terra ac nubes facti: & maxie de cœlo effusiones. Segregatis itaq; cunctis atq; a suo loco solis calore depulsis rursus in aere corruentia suo conflictu tonitrua & fulgura effecerunt: quo sonitu animalia ex limo quasi ex fomino prosiluerunt eruperuntq; tam ex terra quā ex mari mas & fœmina his addit. Hæc in libris Taauti de origine mundi conscripta reperimus: quæ ille ingenio ac cura inuenit nosq; illuminauit: deinde uentorum noībus ordineq; ante oculos posito post pauca infert. Hi primum terræ fœtus quibus & ipsi & qui ante ipsos fuerunt & post eos uitam trahebant deos putantes odorabant & infusiones ac fumigationes eis faciebant: qui adorationis modus suæ infirmitati ac ignauitæ animi congruebat. Post hæc ait ex uento Colpia nuncupato & muliere Baau qd̄ noctem significare interpretatur natos fuisse sæculum ac primogenitum uiros mortales: ita nominatus: & a sæculo primū ex arboribus alimēta hoībus eē repta: ex his uero natos genus ac generationē dictos Phœnicē habitasse: æstu at̄ factō palmas ad solē sustulisse quē deū putabāt Beelsamē uocātē. i. cœli dominū: quē græci louē uocāt. Inculcat deinde græcos q̄si erroribus ductos his uerbis. Non. n. temere multis hæc noībus distincta sunt: sed secūdū susceptas res noīa indita fuerunt: q̄ genus græcorū ignorans longe aliter intellexit ambiguitate it̄pretationis confusum. Addit deinde a genere sæculi & Protoni mortales filios procreatos quorum nomina lux: flamma ignis: ex constrictione lignorum ignē reperisse ac usum eius docuisse: a quibus uasto corpore natos filios asserit quorum nomina montibus ubi habitauerunt imposita Cassio scilicet libano atq; impudico: hi quibusq; obuiam fierent commiscebantur. Tabernacula excogitata refert ab istis ex cānis: foliis: atq; papyro: factiose quoq; aduersus fratrem Vsonem eos uixisse qui corporibus tegmīa primus ex pellibus ferinis confecit: magna uero imbrum præcipitata flantibus uentis atq; coruscantibus undiq; fulguribus syluas apud Tyrum concrematas. Hunc Vsonem arboribus amputatis ambustisq; primum cum his mare ingredi ausum fuisse: simulachraq; duo igni ac uento erexisse quæ adorabat sanguine ferarum perfundens: his omnibus cum naturæ concessient uirgas ac statuas a posteris consecratas annuasq; celebritates statutas. Longe aut̄ post genus alti cœlorum ueneratorem & piscatorem natos: piscationem & uenationem inuenisse: ex his natos duos alios qui ferrum ferrigū usum inuenerunt: quorum alterum Chusora uocatum cantibus magicis & huiusmodi uerbis plurimum ualuisse. Hi domibus porticus addiderunt & circuitus & cameras ex his reges fecerunt & magalia construxerunt. Ex his ēt Misora & Selech idest uita tenuē atq; iustum: isti salem usumq; eius inuenerunt: a Misore Taautum fuisse natum qui primus elementa litterarū cōscripsit: quem Aegyptii Thoor: Alexandrenses Thooth: Græci Mercurium uocant. Asedech Dioscuros natos: aut Gabiros: aut Cirbātes aut Samotrachas qui primi naues construxerunt: quorū nati herbarum uires & cantus ad medicinam inuenerunt. Ea tempestate natum Elium qui altissimus fuit cognominatus & mulierem Beruth uocitatam: hos in Biblo habitasse: hi genuerunt Terrenum qui indigenam: cui Cælus postea cognomē fuit: a cuius nomine mira uarietate formosissimi supræmum corpus cœlum fuisse appellatum: huic ab eisdem temporibus nata soror terra appellata: cui etiam propter

formam terra cognominis facta. li patri altissimo a bestiis dilaniato sacra & cerimonias ut deo instituerunt. Ita patris regnum Cælus possidens terram sororem in matrimonium duxit: quæ sibi quattuor filios peperit. Illum: quem & Saturnum dicunt: Batilum: Dogana: qui & frumentarius appellatur: ac postremo Atlâta. Habuit etiâ alios liberos Cælus ex multis sibi uxoribus natos: quam rem adeo ægre tulit ut Cæli diuortio uti uoluerit. Cælus tamen ab ea abstinens quodcûq; uolebat ui ei appropinquabat: & indignatione incensus filios ab ea sibi procreatos neci tradere conabatur: qua ex re coacta terra socios sibi ac adiutores ad defendendos natos congiuit. Interea Saturnus cum in uirum euasisset Mercurii termoximi: qui eius scriba fuit auxilio usus ad defensionem matris patrem ulciscitur. Saturni deinde liberi fuerunt Proserpina & Minerua: quorum prima uirgo obiit. Mineruæ autem atq; Mercurii nouis artibus hastam & falcem ferreas Saturnus fabricatus est. Demum Mercurius artibus magicis Saturnios milites instruxit: commissum aduersus Cælum pro terra prælium: suis fugatisq; copiis regnum suscepit. Ea in pugna inter alios quædam Cæli coniunx ei admodum dilecta capta fuisse fertur: quam Euagoni Saturnus in matrimonium dedit: apud quæ partu leuauit uerem: & uocauit q; peperit Demaroum. His ita gestis ædes suas mœnibus Saturnus cinxit: urbemq; condidit primam Biblum a Phœnicibus nominatam. Atlanti uero fratri suspecto Mercurii consilio i. p. fundo depulso foueam aggeris superiniecit. His corporibus Dioscurorum posteri nauigia fabricari nauigabant: tempestatibusq; ad Cassium montem eiectione templum ibi condiderunt. Deinde non longo transacto tempore Cælus exulans filiam suam Ascartem forma & uirginitate florentem cum duabus sororibus Rhæa & Dione quasi suspectas ad interficiendum dolo Saturnum emisit: sed uariis modis allestas Saturnus matrimonio sibi sorores coniunxit. Ea re cognita Cælus Fato Pulchritudine aliisque sociis auctus in Saturnum insurgit: quas uidelicet Fatum & Pulchritudinem similiter allestas ad se Saturnus attraxit. Recipit autem ab Ascarte Saturnus non paucos filios: quorum iunior cōtinuo simul atq; in lucem æditus fuit in deos abiit. Clari uero fuerunt Amor atq; Cupido. Dago autem frumenta inuenit atq; aratrum: ac ideo Iuppiter aratrius nuncupatus ē. Selech autem. i. iusto una titanidum nupta Aesculapium enixa est. Præterea Saturno interea tres filii nati. Saturnus patri cognominis: Iuppiter Belus: & Apollo: tunc etiam nati sunt pontus: Typho: Nereus. Ponti pater a Ponto Neptunus procreatus & Sido: cuius ab ore sonora suauissimæq; uox profluebat: Hæc prima hymnos carminibus composuit. A Demaroonte Melchiratus qui & Hercules uocatur natus. Tūc Cælus Demaroonte sibi socio atq; amico Ponto bellum infert: sed uictus a Ponto Demaroon uouit pro fuga uotumq; p. soluit. Post triginta duos autem annos regni sui Saturnus insidiis Cælum patrem prope fontes fluentaq; in ualle quadam insidiis locatis cepit & uirilia membra abrasit: unde sacer sanguis in fontes fluentaq; stillauit: qui locus ad hæc usq; tempora monstratur. Hæc sunt Saturni gesta: hæc a gentibus prædicata tempora: hæc aurea illa Saturnia regna: hæc beatificata illa priscorum felicitas. Sed redeamus ad nobilem istum Theologum uideamusq; quid postea factum dicit. Ascarte autem inquit maxima summaq; ac Iuppiter & Demaroon: & Adolus deorum princeps Saturni iussu regnum gubernabant. Imposuit autem Ascarte capiti suo regali insigne tauri caput: cūq; orbem terrarum circuiret repperit forte Aeropetem quem in Tyriam sacratam insulam adductum consecrauit: Saturno autem quattuor oculos insigne regale composuit: quorum duos in anterioribus: duos in posterioribus partibus corporis collocauit: qui uicissim contracti quiescebant. Allas quoq; in humeris quattuor fixis: duas pertensas quasi uolaret: duas remissas quasi staret: significabatur autem ipsum dormientem uidere & uigilantem dormire. Similiter quoq; Pallas quiescentem uolare & uolantem quiescere. Cæteris etiam deis duas fecit allas in humeris quali Saturno conuolarent. Ipsi præterea Saturno duas in capite allas locauit: unā propter principatum mentis: alteram propter sensum. Cū uero Saturnus austri regiones petiisset: uniuersam Aegyptum deo Taauto largitur: ipsum ibi regem constituit. Hæc omnia a septē dicit Sedech filius Cabiis appellatis & ab octauo ipsorum fratre Aesculapio: uti eis Taautus deus præcepit conscripta fuisse: q; Tharionis filius omnium primus apud Phœnices deorum interpret allegorice ad naturam accommodauit tradiditq; posteris quasi orgia quædam atq; mysteria. Taautus autem quem Aegyptii Thoth appellant sapientia Phœnicum præstans primus religionem deorum ab ignorantia uulgari in dignitatem doctrinæ reduxit: quem post multa tempora deus Surmobolus ac Thurro quæ dicta est Chysartidis secuti abditam Taauti Theologiam & allegoriis obtrusam in lucem protraxerunt: & post aliqua dicit morem priscis in magnis calamitatibus atq; periculis fuisse: ut ciuitatis aut gentis princeps dilectissimum ex filiis ulciscenti dæmoni quasi redemptionis præmium traderet: & sic traditum mystice iugularet. Cum itaque Saturnus rex regionis quam Phœnices Israellem uocant: qui posteaq; hominem exiuit ad Saturni stellam adductus est: ab Anobreth nympha unicum haberet atq; charissimum filiū. Leuda re ipsa dictum: sicut enim etiam nunc Phœnices unicum filium appellant: quia maximo atq; periculosissimo bello ciuitas præmebatur: regio indutum ornatu super constructam ad hæc præparatāq; aram immolauit. Hic iste philo Biblius uide quæ a Sachoniathonis traducta elementis de serpētib; ac feris uenenosis dicit: quæ usum ad uitā nullū: pestem uero & interitū uenenoso morsu hoībus inferunt. Scribit igitur ad uerbum sic. Draconū naturam atq; serpentum ipse Taautus diuinam putauit: & post ipsum etiâ Phœnices atq; Aegyptii: spiritalissimū. n. animal oīum est & igneū. Nam spiritu absq; manū aut pedum: & oīno alicuius organi exterioris argumēto ut cætera uidemus aīalia ferri: eximia celeritatē assequit: uariisq; figuras & formas gradiēs iuoluto reuolutosq; ad quā uult celeritatē gressu:

facillime praestat. Longeuum etiam est: nec solum senectam cum pelle deponēs reiuuenescit: sed crescit ē in adoleſcētia reductum: cūq; determinatos adimpleuerit terminos in se ipsum reuolutum rursū reiuſcit: quis semper minus: ita nisi percussū intereat uix naturali nece conficit: sed phœnices dæmonē felicem ægyptii uero eneth appellarunt: cui accipitris caput apponunt ppter actiuitatem accipitris singularē: iccirco Epies quem summum deorū interpretem ægyptii putarūt: sacrarum litterarū scriba: cuius libros Arius in græcā linguam ttraduxit alogorice hoc tradens ad uerbum ait. Diuiniſſimum animal serpens & accipitris habens caput ualde iocundum est: id si palpebras erigebat luce primo genitam omnem suam regionem replebat: cum uero clausos retinebat oculos tenebræ fundebat. Hinc significare uoluit Epies igneam eē naturam eius a phœnicibus. Pherecides quoq; principia perdoctus diuinitus de deo quem ophonea græce uocauit: latinæ serpētem dicere possumus: & de offionidibus mirum in modum diſeruit: de quibus alio loco dicemus. Verum ægyptii uniuersum depingentes mundum: ac ipsa inducti sententia inter circulum aereum igneumq; in superficie circūfūsum serpētis accipitri formis figuram extendunt ut sit theta græce litteræ figura consimilis magnitudinem mundi ac formam per circulum significantes: per serpētem uero qui in circuli medio positus est bonū dæmona conseruatorē omnium: cuius uirtute mundus contineatur ostēdentes. Sed Zoroastres quoq; magus in libro sacro in quo res perſicas collegit hæc aduerbū scribit. Deus caput accipitris habet: is in corruptibilium primus est: sempiternus: ingenitus expers partium: sibi ipsi simillimus: bonoz oīum auriga: munera non expectans: optimus: prudentissimus: pater iuris: sine doctrina iusticiā pdoctus: natura perfectus: sapiens: sacræ naturæ unicus inuentor. Ideo similiter serpentibus ut cæteris diis imolabant deos maximos ad principes totius arbitantes.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SECVNDVS.

ED Phœnicum theologiā iam per auctores suos exposuimus: quā omnino ut pestiferā fugiendam: & sanitatem tantæ insanix quærendam salutare p̄dicat euangelium: quod aut nō fabulæ dictæ sunt aut poetarum figmenta altius quiddā quasi nucleum contentia: sed sapiētum priscoz & theologoz ut gētes dicerēt uera certaq; testimonia cunctis antiquiora poetis: inde patet q; usq; ad nostram memoriā in phœnicia isti ipsi dii sic appellati: sic nati: sic educati: ut dicti theologi tradiderūt dicuntur. Quare nihil agūt cum ad naturalia quædam turpitudinem occultantes refugiunt: cum res se ipsæ carimoniazq; deorū una claraq; uoce Phœnicum omnium ipsos redarguunt. Sed de phœnicū theologia satis. Nūc ad ægyptiā tranſeamus ut etiam hinc uideamus recte ne an contra gentilium nugas contempnimus: & salutarem euangelii doctrinam secuti sumus: quā maxime nūc neglectis suis sanctissime colit ægyptiis. Uniuersam autem ægyptiorum historiā & thelogiam ipsorum seorsum in libro quē sacrū inscripsit Manetus qdam ægyptius græca lingua exquisitissime in medium adidit: sed Diodorus ē Siculus uir clarus omnem ut diximus historiā gentium diligenter breuiter ac ordinate congregatam conscribēs ab ægyptiorum theologia totius negotii fecit initium: a quo potius quasi ab illustriore notioreq; græcis q̄ ab ægyptio Maneto: hæc ad uerbum scribenda duximus.

De Aegyptiorum Theologia.

CAP. I.

Sserunt igitur ægyptii in rerum oīum originem hoies primum in ægypto primum hoies pductos partim ppter cœli temperantiam: partim ē ppter Nilum & nasci & educari potuisse. Nam nec hibernis frigoribus nec æstui solis ardoribus regionem præmi: & solū irrigatiōe nili sic inesse fœcundū ut alimētorum in usu hominum nulla terra feratior sit. Deos uero mortales hoies fuisse: sed uirtute ac beneficiis uitam cōmunem excoluerunt immortalitatem cōsecuros: quorū nonnulli reges fuere noīaq; habuere: alii noua quædam: alii a cælestibus trāsata esse quæ maximos deos Solem Saturnum Cybelem louem: quem hoīem nonnulli nuncuparunt lunonē Vulcanum Vestam ac postremo Mercuriam. Solem aiunt primum omnium apud ægyptū regnasse. Soli cælesti cognominē quis nonnulli sacerdotū Vulcanum contendunt primum igne inuento regnum obtinuisse: deinde Saturnum qui sorore Cybele in uxorem ducta Osirim & Isim genuit: aut ut pluri mi dicunt louem & lunonem. Hos uniuersum orbem imperio subiugasse ac quinq; deos procreasse aiūt Osirim Isim Typhona Apollinem ac Venerem. Osirim Dionysium: Isim Cererem eē autumant quos matrimonio coniunctos quom regno successissent plurimum generi hoīum contulisse. Ita tractu thebaico centum portarum urbem condidisse: quam alii Iouis urbem: alii Thebas appellant. Eraxisse aut Osirim Ioui ac Cereris parētibus cæterisq; diis aurea templa: quoz singulis certas carimonias statuit & sacerdotes qui earum curam haberent consecrauit. Ab hoc uitem inuentam & diuersis honoribus hoies distinctos ut alii colerent alii colerētur. Musicam adeo dilectam ut secum semper nō paruum musicoz duceret: qbus nouem uirgines quarum Apollo dux erat: & aliis doctrinis & canendi arte non mediocriter excelluisse. Quomq; oēs gentes propter eius merita quasi demum susciperent ubiq; momenta reliqisse. In India multas urbes construxisse: Phrygiam domuisse: ac per hellespōti angustias in Europam traiectum. Macedona filiū macedoniæ regē cōstituisse: ab hoc Apyn & Mneuin consecratos & apud ægyptios loco deoz publice cultos: quoniam frumentoz inuentoribus ad cōmittenda territoris semina profuissent. Isim iureiurando nullius se præter Osiridis complexum perituram decreuisse: quam etiam postq̄ hominem exiuit immortales honores consecutam uidemus.

Osiride uero infidis laniato: alia quidem membra non mediocri labore ab Ifide inuenta diuinis honoribus sepulta: pennis uero in flumē Nilum a Typhone piectus cōstitutō dolo sacra ac cærimonias maioris aliquāto cultus statutas fuisse: hinc græcos accēpisse & Dionysii orgia & dies festi cū honore huius membri fierent: cuius simulachrum in mysteriis ferētes: Phallū appellāt. Fingere autē aiunt ac comitari oēs: q̄ apud Thebas boetias ex Semele ac Ioue hunc demū natum existimant: quod Orphæa primū ausum fuisse: illum Aegyptū petiisse: ac inde mysteria Osiridis doctum in Graciā retulisse. Et quoniā Cadmeis amicus eēt genus Dei magnis affectus honoribus ad ipsos non inuitus transposuisse multitudinemq̄ alios ignorantia: nōnullos quia talem deum græcū potius q̄ Aegyptiū dici uellēt: cultum & mysteria eius libenter suscepisse. At uero poetam Orpheum facile totam rem ea de causa ueri similiterq̄ finxisse: quoniā Cadmus ex Thebis Aegyptiis in Boetiam pfectus Semelem alioq̄ liberos genuisset: quā ab ignoto pressam septimo mēse: sicut ēt de Osiride phibent Aegyptii puerū peperisse. Hunc mortuum a Cadmo deauratum: & quasi deum ingenti cultu & sacrificiis decoratum fuisse: parentem quoq̄ eius Iouem p̄dicasse: ut Semeles stuprum leniret. Hinc apud Græcos celebratā eē fabulam: q̄ Semele Cadmī Osirim ex Ioue concēpisset in lucemq̄ ædidisset. Quā poetæ adeo amplificauerunt atq̄ auxerunt: ut iam resonantibus theatris nemo Græcorū sit: qui hāc rem aliter gestam credat. Nec in hoc solum: sed in aliis quoq̄ multis illustribus apud Aegyptios uiris heroibus quoq̄ ac deis id esse a græcis factitatum. Herculem enim Aegyptium fuisse: cuius uirtute multas magnasq̄ orbis terrarum partes perdomitas: hunc græcos ut suū diuinis honoribus colere: qui suus non sit: sed magnis temporibus postea adnatum ex Alcumena Herculem iniuria res gestas Aegyptii Herculis traductas. Persea quoq̄ in Aegypto natum: ut ipsius Isidis genus ab Aegypto ad Argiuos trāslatum: fictis deinde fabulis lo ipsam esse: quæ in bouis fuit formam mutata: cuius honore factū: ut Aegyptii bouem adorarent: quis alii antiquissimis t̄pibus aialium effigies ab Aegyptiis ducibus atq̄ ip̄eratoribus galeis ifculptas ferri solitas: ut prælio dicant: eamq̄ rem imperii signum ipsis fuisse. Parta deinde uictoria: ea animalia: quorum imaginem uictoriosi duces gestarūt: quasi offensionem belli ad hostes ipsi repulissent: in deos relata fuisse. Nonnulli usus utilitatq̄ causa multa ex animalibus in deorū numero apud Aegyptios suscepta contendunt. Bouem enim ipsam tam partu suo q̄ arandi opera conducere. Oues autē: & parere: & tegmentorum materiā præbere: & lacte ac caseo alere. Canem uero una cum hoibus uenari: & ad custodiendos hoies natum esse. Quapropter deū: q̄ apud eos Anubis appellat caninum habere caput. Ea enim re ostendit: custodem ipsum Osiridos fuisse tam bæluas: qui importune obuiam factos cohercentem. Felem uero quoniam ad scuta facienda cōducatur. Ichneumona quoniam oua Crocodilloꝝ conterat: & luto conuolutus cum os aperiant: ita in uentres eorū ifilire soleat: ut ex eis intestinis eos interimat. Ex auibus Ibidem q̄dem utilem dicūt ad serpētū locustaq̄: erucaq̄: interitū. Accipitrem uero ad Scorpiones atq̄ Ceraſtes necandos: & alia huiusmodi uenenosa animalia: quem etiam nonnihil conferre arbitrant. Aquilam uero quia regia sit colunt. Hircū in diuinis ea ratione dicūt susceptū qua priapū apud Græcos ppter genitalia membra: cū illud aial ad coniunctionē sexuū maxime oīum deferat. Membra uero genitalia apud eos honorari: quoniā per ea instrumenta species aialium conferuant: quæ tamē nō apud Aegyptios solū: ueq̄ ēt apud plerasq̄ alias gentes: quoniā quæ ad generationē aialium necessaria sunt: apprime colūtur. Quapropter ēt antistites: quia patribus secundū Aegyptios successione sacerdotiū accēperunt: huius dei mysteriis nunciant. Ad hęc Pæanas ēt atq̄ Satyros aiunt huius rei cā cunctis hoibus eē uenerabiles: cuius signū ē: quia simulachra eorū in templis mēbris i morem hircorū: quod aial traditur promptū semp esse ad coniunctionē tentigine affectis statuunt. Sacros autē tauros Apin scilicet atq̄ Mneuin diuinis coli honoribus: tum pp agriculturā: tum qa frugū iūctio ad deos referē. Lupos quoniā canibus simillimi sunt: & quoniā Iside una cū Oro filio certamen aduersus Typhonē suscepura Osirim asserūt ab inferis filio & matri auxiliū ferentem aduenisse: eisq̄ in specie lupi apparuisse. Nōnulli autē dicunt lupos aduersum Aegyptū irruētes Aethiopes distractos fuisse unde regionē Lupariā appellatam. Crocodillū illis honori esse aiūt: quoniā eius terrore ab Arabia atq̄ Libya latrones in Aegyptū nare nequeant. Præterea quēdam de priscis regibus suorū rabiē canū fugiētē ad paludem confugisse: qui præter opinionē hoīum a crocodillo susceptus in alteram ripā traiectus fuerit. Sed culturæ animalium alias alii causas afferunt. Multitudine. naiunt crebro in reges magno ifurgente consensu diuersorū aialium cultum diuersis ciuitatibus a quodā rege statutū fuisse: ut dū singuli religionē reuerētur suā & cæterorū cōtemnant: non possent uniuersi in unum Aegyptii conspirare. Hęc aialia linteamina post mortē plangentes & pectora cum gemitu cādētes in sacris sepeliunt loculis: quoq̄ si qd̄ sponte aliquis interfecerit mortis multatur supplicio. Felem autē aut Ibidē siue spōte siue iuitus quisquā necauerit morte puniē. Præterea i quacūq̄ domo canis mortuus fuerit oēs q̄ eā habitant uniuerso corpore rafo magno luctu afficiunt: nec uino aut tritico cæterisq̄ ad uictū necessariis quæ in ea domo recōdita fuerūt uti amplius licet. Alunt autē Apin quidē Méphidæ: Mneuin in Eliupoli: Hircū in. Medēte Crocodillum in palude: Miridos reliquasq̄ feras in locis atris simila aut pultē lacte coctā afferētes: & bellaria melle cōmixta: & asferinas carnes tā elixas q̄ tostas. Cū masculis aut aialibus foeminei quoq̄ sexus summa specie simul nutriunt quæ pellices appellāt. Cū uero Apis mortuus fuerit magnificeq̄ sepultus: quosq̄ simile inueniant in perpetuo luctu sunt: quē simulac inuenerūt ad urbem Nili statim adducūt: quādo solū mulieribus uiuere ipsum licet: obuiā nāq̄ factæ sublaris uestibus genitales partes ei ostendūt: nec unq̄ postea hūc deū mulieribus aspicere licet: in quem afferunt aiam

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

Offridos post mortem traductam fuisse. Hæc illa est Aegyptiorum turpis impietas potius quam theologia aduersus quam aliquid dicere cum per se iaceat turpe duco: quam merito contemptissimus atque despuimus: a tantis malis non nisi a salutari & euangelica doctrina: quæ obcæcatos mentis oculos per fidem illuminauit: liberati uerum honestiores hæc nugæ & quasi naturales rationes paulo post simul cum græcarum fabularum interpretatione facilius enodabimus. Hoc igitur modo antiquissimæ temerariæque Phœnicum & Aegyptiorum superstitionis omnium gentium turpis theologia plena est. Verum de Græcorum quoque theologia: qui simulachris & mysteriis simili quodam ut ægyptii pacto utuntur: modo dicamus quam qui uniuersam collegit historiā in tertio & quarto uolumine diligentissime conscripsit: facta a Cadmi ætate initio. Cadmum autem post Moysen fuisse ab exquisitissimis gentium annalibus loco suo demonstrabimus: ut aperte pateat Moysen maiorem natum quam græcorum deos fuisse: siquidem post Cadmum dii emergerunt: quæ non paucis annis Moyses superauit. Sed iam Diodori uoces audias.

De Græcorum theologia.

CAP. II.

Cadmum Agenoris filium ex Phœnicia dicunt ad quærendam Europam quæ fuit a Ioue rapta a rege missum fuisse: nec inuenientem in Boetiam tandem deuenisse: ac Thebas ipsi ædificasse. Cumque Armoniam Veneris filiam in uxorem duxisset Semelem & sorores eius ex ea genuisse. Amoribus autem Semeles Ioue capto ac exorato tanquam ad lunonem diuino ad eam modo accedere non tulisse fulgura atque tonitrua mulierem: sed abortu edito puero igne ipsam flagrasse: a Ioue autem Mercurium accipisse puerum: eumque ad speluncas Nises quæ inter Phœniciam & Nilum sita est transmississe. Hoc pacto a nymphis educatum Dionysium uini & uitis usum atque plantationem homines docuisse. Inuenisse quoque coctionem ex ordeo coactam: quam ceruissiam appellat: hunc cum exercitu non uiros solum: sed et mulierum orbem lustrasse: iniustus atque impiis hominibus atrociter punitis. Fuisse tamen hastis thyrsos ornatis armatas mulieres: musas et omnes secutas fuisse uirginitate omnique doctrina genere florētes: qui tripudis & cantu deum perculcebat. Pædagogum ei Silenum fuisse: cuius consiliis uirtutem fuit complexus. Mitra uero caput ei ligari propter dolores qui fumante uino caput aggrediuntur. Bimatrem autem appellatum: quoniam ex uno patre & a duabus matribus procreatus fuisse uidetur. Ferulam ei in manu tradunt: quia cum non permixtum aqua uinum homines biberunt: ac in furorem uersi alter alterque baculis caderent: unde nonnulli moriebantur pro lignis ferula uti persuasit. Bacchum a bacchis uocatum fuisse. Leneum: quoniam leneus græce torcular latine appellatur. Bromium a bromo id est ignis sonitu: qui cum ab ortu æderetur insonuit. Sætyri quoque eum dicuntur secuti fuisse: qui saltando & tragice canendo uoluptatem ei efferebant. Ab hoc primo theatrum & musicam fuisse harmoniam inuentam. Hæc de Dionysio tradunt. Musas uero Iouis Cæli & Terræ filias opinantur: quas plurimam uirgines fuisse cōfingunt: & sic appellatas quoniam Myn græce honesta bonaque doctrina instituere significat. De Hercule autem hæc græci asserunt. Acrisii filia Danae Ioui Persea genuit: Perseo Androne Alectriona peperit: ex quo Alcmena est procreata: cui se Iuppiter triplicata nocte commiscuit: non cupiditate ut plerisque aliis mulieribus: sed liberorum procreandorum gratia. Quāobrem cum Iuno Zelotypia exarsisset Alcmenam quidem partum retardauit. Euristea uero uel ante tempus in lucem addidit: quod fecit: quia prædixisset Iouem audierat illo die ex Perfidarum genere regem nasciturum. Herculem uero Alcmenam lunonem formidatis exposuit: cui Iuno Minerva suadente mamillam præbuit: & a puero uehemētius quam ætas patiebatur attracta mamilla: Iuno commota duos ad necem pueri misit dracones: ille autem nullo modo territus alterum altera manu dracones ex collo apprehensos interfecit. Aesculapium Appollinis atque Phoronidos filium fuisse aiunt: adeoque medicinæ artibus excelluisse: ut ab incurabili morbo multos liberaret. Ea re Iouem commotum fulmine ipsum interemisse: cuius morte irritatum Apollinem cyclopas a quibus fulmen illud Ioui constructum fuerat interfecisse: unde iratus Iuppiter ad seruitium Adoneti Apollinem impulit: & hoc modo delicti poenas Apollinem persoluisse. Hoc in quarto bibliothecæ Diodorus posuit: qui reliquam theologiam ab aliis gentibus Græcos accipisse his uerbis in tertio scribit.

De Atlantorum theologia.

CAP. III.

Rimū inquit apud eos Cælum regnasse Atlanti asserunt: is quadraginta ut dicunt & quinque filios habuit: quorum duos de uiginti Ops castissima quædam mulier sibi enixa est: quam propter uirtutem in deos translata terram nominari: filias quoque Cælum habuisse Basiliam & Cybellem: quam etiam Pandorā uocant. Basiliam quoniam quasi mater fratres enutrisset matrem appellatam fuisse: & post Cæli mortem Hyperioni fratri nuptam binos liberos: Solē atque Lunā peperisse. Cybeles autem fratres futura formidantes Hyperiona iteremisse: Solem ac fluuium Eridanum præcipitasse. Hæc cum Luna sic facta percipisset ab alto seipsam loco deiecisset: matrem autem furore concitam crinibus solutis tympanis & cymbalis bacchantem primo circumuagari: deinde postquam inueniri nullibi poterat in deos fuisse translata creditum: & aras ei ac templa fuisse constructa: cuius sacra cum tymphanis ac cymbalis fiunt: Solem uero atque Lunam ad luminaria translatos fuisse.

De Phrygum theologia.

CAP. IIII.

Phyrges uero Meona phrygiæ antiquissimum fuisse regem cōtēdūt: a quo nata Cybelē fistulam quam Syringa Græci uocant inuenisse: & Mōtanā matrem appellatā: cui magno & casto amore phrygius dicitur Marsias cōiunctus: a quo Venerē cognita fuisse negat: & tibiā aiunt inuentā. Cybelē autem Attidi cōueniēte cum uentre cognita res esset: interfecto Attide ac sociis eius: a patre commotam furore per uniuersam magnis ululatibus regionem uagatā fuisse tympanis dolorem suum

consolantem. *Marsia* uero primum cum ea erranti: deinde in musica contentione ab *Apolline* sepe-
 tu pellem uiuo fuisse detractam. Ab *Apolline* deinde adamatam fuisse *Cybelem*: & cū eo ad *Hyperbo-*
 reos usq; errasse: cuius iussu & *Attidos* corpus sepultum: & *Cybelem* diuinos honores consecutā: unde
 ad hunc usq; diem adolescentis mortem *Phryges* plangere: arisq; instructis *Attida* *Cybelem*q; templo
 in *Piscino* sibi *Phrygiæ* oppido magnifice constituto: ut deos colere. Post mortem autem *Hyperionis*
Cæli filios regnum inter se partitos fuisse: quorum clarissimi *Atlas* & *Saturnus* fuerunt. *Atlanti* uici-
 nas oceano partes contigisse: & multam astrologiæ operam datam: septemq; filias natas: quæ *Atlanti-*
des appellantur: a quibus quāplures dii & heroes nati: & seniore ipsarum *Maia* *Ioui* coniuncta *Mercu-*
rium procreatum. *Saturnum* quoq; *Atlantis* filium auaricia & impietate præditum sororem *Cybelē*
 duxisse: a qua *Iouem* suscepit: quāuis & alium *Iouem* *Cæli* fratrem & *Cretæ* regem cōtendunt fuisse
 qui multo inferior posteriore *Ioue* fuit: qui totius orbis imperium primus ac fere solus obtinuit. *Cre-*
tæ autem regem decē filios genuisse: quos *Curetas* appellant: eius sepulchrum usq; ad hanc diem ostē-
 ditur. *Saturnum* uero in *Libvæ* *Sicilia* *Italiæ*q; regnasse: a quo natus *Iuppiter* oppositam patri uitā dici-
 tur elegisse regnumq; suscepisse. Alii patre concedente tradiderunt: alii odio patris a populis electum:
 atq; ideo *Saturnum* cum *Tiranibus* bellum ei iduxisse: quo uictō uniuersum sibi orbē subiugasse. *Plu-*
rimum autem & corporis robore & animi uirtutibus ualuisse tradunt: ac sum mopere studuisse: ut &
 impii punirentur: & probi summis afficerentur beneficiis. Vnde postea q̄ hominem exiuit: quoniā hu-
 manam uiueret uitam *Iouem* appellatum. De terrestribus autem diis cum multa uariag; tam histo-
 ricis q̄ poetis scribantur: & iter *historicos* *Euemerus* qui *historiam*. *Homerus*: *Hesiodus*: *Orpheus*q;
 monstruosa quædam finxerint: breuiter quæ uterquæ conscripserunt explicare conabor. Deos igitur
 honorabāt *Euemerus* ait magnificētissimis sacrificiis & muneribus argenteis atq; aureis mirabili arte
 confectis: de quibus latius in superioribus conscriptū est. Est autē in ea insula quæ deo consecrata est in
 quodam altissimo templo *Iouis* triphilei templum: ab eo ipso quando totius orbis repugnabat con-
 structum: statua etiam in eo monte aurea est: in qua pancæis litteris *Cæli*: *Saturni*: & *Iouis* res gestæ
 summatim conscriptæ sunt: & paulopost *Cælum* ait iustum & benignum uirum & astrologiæ non
 imperitum primum regem fuisse: a quo cælites deos sacrificiis primo cultos: unde *Cæli* cognomē ha-
 buisse: duosq; filios *Pana* & *Saturnum*: & filias similiter *Rhæam* & *Cerere* ab uxorem *Vesta* susce-
 pisse: *Saturnum* deinde regnasse: & a *Rhæa* quā in uxorem duxerat *Iouem*: *Iunonem* : & *Neptunum*
 suscepisse. *Iouem* autē qui *Saturno* in regnū successit *Iunonē* *Cerere* & *Themim* in uxores duxisse: &
 filios a prima quidem *Curetas* habuisse: ab altera *Persephonem*: a tertia *Mineruā*. His dictis græcog;
 fabulas secundum *Hesiodum* *Homerum*q; subiicit.

De archanis mysteriis erroris gentilium:

CAP. V.

Sed de *Grecorum* *Atlantium* *Phrygrum*q; theologia hætenus: quibus non absurdum
 est secreta mysteria & cælatos addere cultus: ut facile unusquisque uidere possit: utrum sit
 aliquid in eis ueræ religionis signum: an a demoniaca superstitione ac errore perfluxerunt
 omni turpitudine atq; dedecore plena & lachrymis potius q̄ risu dignissima: quæ demens
 ille in libro: quo gentiles ad fidem adhortatur apertissime reuelauit. Vir magnarum rerum sciētia præ-
 ditus & usu plurimorum negotiorum prudentissimus: qui patrias nugas a salutari & euangelica do-
 ctrina monitus cito contempsit. Pauca igitur ab eo sumpta diligenter audias. Abdita inquit & inuisibi-
 lia sunt: ac ideo diligenti cura non inquirenda barathri ora monstruorū plenissima: lebes: thesprotius:
 tripes: ciræus: aena: dodonæa: cælo: in deserto atq; harenis honoratus: & quod ibi oraculum est. Hæc
 omnia senescentibus iam fabulis deiecta penitus relinquuntur. Vltimo enim silentio *Castalius* & *Co-*
*lophoni*us fontes cæteraq; fluenta: quæ diuinandi uim habere uidebantur tradita extinctaq; cum suis
 fabulis defluerunt: totiusq; uinationis potius q̄ diuinationis nefanda mysteria ceciderūt. Silet *Darius*:
Phytius: *Didimeus*: *Amphiareus*: *Apollo*: *Amphilochus*: tacent aurispices: augures: somniorum inter-
 prætes: & qui farina aut ordeo uaticinabantur: qui quod usq; ad hodiernum diem quasi ab iferis mor-
 tuos reducerint cum dæmonibus collocātur. Perierunt *Aegyptiorum* penetralia: tenebris tradita sunt
 necromantia *Tyrrhenorum*: capræ simul cum istis ad diuinationem præparatæ: & corui hominibus
 oracula reddentes deuolarunt. Quid dicam de *Dionysio*: quem *Menolem* *Græcæ*: idest latine totum
 furentem appellant: cui *bacchæ* orgia celebrant: & crudas carnes comedētes sacro furore inicianē euan-
 euan conclamantes: quæ uox aspirata secundum exquisitā *hebræorū* linguam *foeminei* *sexus* *serpentē*
 significat. *Ceres* autem & bona dea mysterium fuerūt: quarum mœrores rapinam & luctum *Eleucis*
 docet. Quare mihi uidetur si quis deriuationi uerborum attēdere uelit ab orge idest latine ira: quam
 aduersus *Iouem* *Ceres* suscepit orgia: mysteria uero a mysos quod latine scelus est: quod *Dionysio* ac-
 cidit appellata fuisse. Quod si etiā ab attico illo *Myente*: qui uenando periit: ut *Appollodorus* scripsit:
 mysteria uocātur: nō erūt certe gloriosa quædam hæc mysteria funebri quodam honore tradita. For-
 te autem mysteria, i. mytharia quasi fabulæ quædā latine appellata sunt. Perdatur igitur: qui hæc pri-
 mus hominibus tradidit siue *Dardanus*: qui deorū fabulas in mysteria deduxit: siue *Aetio* qui orgia &
 cærimonias *Thracibus* adinuenit: siue *phrygius* ille *Mida*: qui ab *Odryso* illo didicit: & subditis deide
 artificiosum mœrorem tradidit: siue *Cinyra* *cyprius*: qui mulierem quandam capere studens turpissi-
 ma *Veneris* orgia ex nocte in diem transferre ausus fuit. Quidam autem aiunt *Melampodem* *Amyz-*
thaonis filium ab *Aegypto* in *Greciam* luctum *Cerere* soleniter celebratum reportasse: quos omnes

ego impiarum assero fabularum auctores: & pernitiōse superstitionis inuentores extitisse. Quid enim aliud q̄ dedecus & aptissima turpitudine sacra hæc sunt? Sed multo turpiora uidebuntur: si quis quæ se quunt addiderit. Ceres peperit: educaſ puella: Pherephattem nonnulli appellat: cui Iuppiter: qui genuit draco factus coniungit: unde in Sauasioꝝ mysteris draco in spiram inuolutus in sacrificiis ad factorū memoriā: imo uero in testimoniū tantæ turpitudinis (ut ego dixerim) adhibet. Peperit & Pherephatte tauriformē filium: unde poetæ quoq; nonnulli taurū laudant: draconis patrē: & draconē rursus tauri patrem: & in montē arcana hæc facta ducentes pastorem stimulū celebrāt. Pastoralē ut puto stimulum ferulā: quod genus ligni bacchātes ferunt appellātes. Nequeo latius huius Pherephattæ sacra enarrare: quas illi rapinā: Idonææ terræ hiatū: sues: eubolei: quas eodē hiatu simul & duas deas absorptas aiunt fuisse. Vnde Megarenſes in thesmophoriis suis imittunt: quæ sacra uariis modis mulieres: quoniam hæc fabula uarie narraſ: per ciuitates græciæ celebrant thesmophoria: sciophoria: ineffabiliphoria uocātes: & multis modis Pherephattæ rapinā cōplorātes. Dionysi uero mysteria penitus inhumana: quæadmodū puerum cū Curetibus salientem dolo puerilibus donis Titanes decēpti: ut & raptum dilaniauerit: ut Orpheus poeta cecinit. Munera uero quibus captus dicitur pinea & aurea poma hesperidū fuerunt: quoq; sacroꝝ symbola nō est utile audire pila pinea speculum poma uellus. Mineruā uero Dionysi iam discerpti corripuisse: Pallasq; a motu cordis uocari dicitur. Titanes autē Dionysi mēbra in lebetē prius elixabant: deinde uerubus fixa Vulcano torrebant. Sed Iuppiter Titanes quidem fulmine mulctauit: Dionysi uero mēbra Apollini sepelienda tradidit: qui in parnaſo ipsa depofuit. Vis & Coribantium audire orgia: tertium ab his fratrem interemptum fuisse asserunt: cuius caput purpura tectum & æreo scuto coronatum ad radices olympii montis portarunt: ac sepelierunt: quibus nomina Bauboni: Dysaul: Triptolemo: Eumolpo: & Euboleo fuerūt. Triptolemus bubulcus: Eumolpus ouium pastor: suum uero Euboleus: a quibus Eumolpides & præconum sacrum genus descendit. Ceres uero a Baubone Coribantium nobili muliere hospitio susceptam tradunt: portionemq; multis confectam: quam Cycrona uocant: Cereri allatam fuisse: cumq; Ceres luctu oppressa potum recusaret quasi despecta Baubo doluit: itaq; sublata ueste genitalia mēbra deæ ostendit: quæ hoc spectaculo delectata Cycrona suscepit ac bibit: Hæc atheniensium mysteria sunt: hæc summus theologorū Orpheus (ut ipsi dicunt) carmine cecinit: a quo non est ab re carmina quædam testimoniū loco apponere. Dixit & obscenas cunctas in corpore partes Attollēs uestem patefecit: tum dea ridēs. Suscepit paruum qui forte aſtabat Iachum. Ingeſſitq; sinu uetulæ Baubonis: & inde. Pocula suscipiens tandem cycrona perhausit. Nocte certe ac tenebris ista mysteria digna sunt: & magnanimo illo immo uero leuissimo. Cricthidarum populo: aliisque Græcis quos mortuos hæc expectant. Qua enim spe temerarii homines nutriuntur: quibus oracula Ephesinus Eracitus canit. Noctiuagis maleficiis Bacchis iniitiatis simulatq; iniiciantibus: quibus ignis futura prædicit: quiq; apud ceteros mysteria putantur: sine antistite peragunt: ex quibus omnibus ficta: & inania: & decēptionis plena cuncta probantur: quorum symbola (denudanda enim sacra ipsorum sunt) exta sumātia: polenta: faldraco: mala punica: trenientia animalium corda: ferula: hedera: pulſes: papauera. Hæc ipsorum sacro sunt. Themidos autem hæc sunt sacratissima symbola: organum: lucerna: gladius: pecten mulieres: sic enim mystice mēbra genitalia appellantur. O manifestam impudētiam. Nam cum priscorum hominum petulantiam nox cogeret sacra modo nox iniciatus prædicatur: & facibus tenebræ uitæ petulcos sacroꝝ mores ostendunt. Extingue pontifex ignem: uerere faces: qui eas portas: hac luce turpitudine Iacchi manifestatur: patere ut nocte mysteria colantur: uenustiora uidentur in tenebris: hæc orgia nescit ignis simulare: aperiendo redarguendog; omnia punit. Quis non merito impios huiusmodi appellarit: qui deum uerum ignorantes puerum a titanibus laceratum: & lugentem mulierem: & mēbra turpitudinis turpissime colunt duplici quadam impietate detenti: nam & deum uerum ignorant: & errore decēpti mortales atq; turpissimos homines deos existimant. Hæc quidem Clæmens.

Qui merito superstitionem gentium contemnimus.

CAP. VI.

Vare non iniuria nos magna uoce ista omnia contempsisse fatemur a longissimo: ac prisco errore: gratia & misericordia dei omnipotentis: & ineffabili uirtute saluatoris nostri quasi ab incurabili morbo liberati: rationem enim secuti nefandum atq; impiū duximus sanctissima dei appellatione mortales & turpes uiros honorare: qui extremæ petulantia crudelitatis atq; furoris exempla posterioribus tradiderunt. Quam enim insaniam non superaremus: si modestiam: prudentiam: iustitiamq; laudantes petulcis ac incontinentibus omni furore plenis: crudelibus quoq; ac inhumanis homicidio simul ac paricidio maculatis diuinos honores redderemus? Quis. n. maior cumulus impietati addi poterit: q̄ si uiroꝝ mulierumq; mēbra: & inexpertem terrarum rationis naturam: sanctissimam dei appellationem quis intrudat: eaq; turpia deo attribuat: quæ si de hominum aliquo dicantur legibus & consuetudine ciuitatum grauissimo supplicio punientur. Cur longior sum omnibus Græcis simul ac Barbaris lucem effulſisse prædicamus: quæ a falsa & impia religioe ad ueram ac piam reducit. Multi enim iam quasi a sopore & profundo somno expergefacti oculis animi aliquantulum apertis fabulas poetarum: religionem priscorum esse cognouerunt: in quam naturæ quædam secreta occultari multi credētes decipiuntur. Quæ quibus nihil ueritatis habeant: tamē exponenda nobis uidentur: ut etiam eis quæ honesta ipsi putarunt non iniuria spretis: euangelicā saluatoris prædicationem prætulisse merito approbemur.

Breuis supradictorum repetitio.

CAP. VII.

Quod faciemus si altius hæc primū repetierimus. Græcorū igit̃ popularis: ut ita dicā: & fabuliosior theologia & Phæniciū ac Aegyptiorū huiusmodi esse ostenditur: ut auctoribus iam suis cōprobatum est: quam nō iniuria in principio præparationis euangelicæ collocamus: ut & nos in memoriā reddigamus: & qui nesciunt discere possint: qualis maiorū nostrorū erat religio: & quanta nos ipsi ueritatis ignoratione quasi uiolentiā obruti emerisimus per euāgelicam prædicationem: & apparentiam saluatoris ueri dei Iesu christi: qui non in parte una orbis terrarū: nec apud gentē unam: sed ubiq; quasi animarū sol proprios lucis radios immitens a caligine & tenebris errorum ad fulgentissimam ueritatis lucē omnes homines conuocauit. Apertissime nāq; prænominati eorum auctores: mortuorū simulachra & turpissimorum hominū imagines cultas: nullamq; mentionem dei ueri factā illis fuisse: diuinā iusticiā contemnentibus & in omnia scelera sponte irruētibus ostēderunt. Nā cum nondum uita hominum legibus & moribus instituta esset: pecudum more ad nihil aliud multiq; ad implendū uentrem mentem eleuabāt: quos primum impietatis gradum tenuisse cōtenderim. Nonnulli naturali quodam instinctu paulisper cōmoti deum deiq; uirtutem salutarem esse mundo putarunt: ac cum quærentes ad Cœlū animos erexerunt: & cælestium pulchritudinem corporum admirati deos ipsa arbitrati sunt. Alii depressi omnino in terris præstantiores aut corporis robore: aut prudentia: aut facultatibus gigantes quosdā: uel tyrannos: uel magos ac maleficos uiros: qui auxilio alicuius eorum: quos a diuiniore statu decidisse credimus mirāda qdā facere uidebātur: uel eos qui humanæ uitæ aliquo modo proferunt: cum uiuos tum maxime post mortē deorū honoribus cōluerunt. Quare deorum etiam tēpla sepulchra eorum fuisse multi testātur: ut Clēmēs in exhortatiōe nonnullos. Græcorum auctores scripsisse cōmemorat: quod si placet rursus audiamus.

Quod templa deorū sepulchra hominū fuerunt.

CAP. VIII.

Um enim inquit inanis superstitio initium cœperit: quasi malorū omnium fons multitudinem deorum constituit: quibus hostias imolare: solēnia facere: simulachra statuere: & tēpla condere persuasit: quæ tamen deorum sepulchra prius fuerunt: & magnificentius cōdita templorum appellatione uocati sunt. Nam apud Larissæam ciuitatem Acrisii sepulchrū est: quod modo sacrarii loco uenerantur: & in arce Atheniensis: ut Anthiochus in nouo historiārū cōscripsit: Cecropos sepulchrum fuit. In templo uero Palladis: quam ciuile appellant Erichthonius iacet. Ismarus autē Eumolpi atq; Diaræ filius in Eleusine una cū Celei filiabus sepultus ē. Quid multa? nō enim latet a gentilibus sepulchra hoīum adorari. Hæc quidē Clēmens.

Qualis de diis priscorum fuerit opinio.

CAP. IX.

Nos aut̃ rursus altius hæc repetentes dicere non dubitamus natura imo uero diuinitus omnibus esse hoibus insitum non solū utiq; quid atq; conducibile de noīe significari: uerū etiā oīum rerum creatorem sic appellari: & uerbo quidē ita oēs natura duce conueniunt: re aut̃ creaturas pro creatore coluerunt: præter unū aut̃ admodū paucos ut uerissimis hebræorū libris ostenditur: qui rebus uisibilibus ad intelligibilia mentis oculos sanctē reducentes non creaturæ alicui: sed ipsi rerum oīum creatori cunctorūq; largitori bonorū dei appellationē attribuerunt. Cæteri aut̃ omnes tenebris animi iuoluti ad tantā impietatem deducti sunt: ut pecudum more honestum ac conducibile bonorūq; oīum extremum uoluptate corporis terminarent. Et hac ratione eos qui uoluptatum adinuerunt genera uel auxerunt atq; amplificauerunt maleficos & mortales uiros ut dictum est quasi bonorum largitores saluatores & deos appellarunt: piā huius nominis notionē natura eis insitam ad eos transferentes: quos bonorum inuentores putabant: tantumq; mentis infania ualuit: ut nec peccare se arbitrantur: nec erubescerent diuinis honoribus maleficos atq; potentes hoīes ppter regna tunc primum constituta colere atq; admirari. Cūq; ut iam diximus mores hoīum legibus stabiliti non essent: nec supplicia peccatoribus iminerēt: adulteria: nefanda matrimonia: maribus ereptam pudiciā: homicidia: parricidia: confecta scelere bella: quasi res pulcherrime gestas diis suis attribuebāt & earū regū memoriā posterioribus quasi perutilē relinquere studebant.

Quod Plato priscorū fabulas & interpretationes fabularū contēpsit.

CAP. X.

Nec theologia priscorum fuit: quam iuniores naturalium rerum scientia non parū iactantes ad honestiora naturæ secreta interpretantur: ita nec omnino impietatem maiorū effugerunt: nec tantam rerum turpitudinem ferre potuerunt: sed priscorū peccata corrigere uolentes: uirtutesq; corporeas: quibus generantur alunē & crescunt: corpora per fabulas significari uolentes: & hinc ordine pgressi non solum principia & rerum elementa: ut Solem Lunam Stellas: præterea terram aquam ignem: uerum etiam composita & affectus eorum & fructus terræ: quos Cere rem bonam deam & Bacchum nominant per fabulas uiolenta quadam interpretatione significari uoluerunt. Ita iuniores quidem maiorum theologiam erubescerent ac parui antiquitatē atq; consuetudinem facientes quasi remedia turpitudinis deorum excogitarunt. Verustissimi autem etiā animā malia bruta quæcūq; ad uitam conducere uideantur in deorum numero collocare ausi sunt: & in manibus bælis cærimonias statuere non erubuerunt. Ipsos igitur audias græcos per unum: qui præstantissimus omnium fuerat: fabulas: nōnunq; suscipiēdas nōnunq; repellēdas asserere. Mirabilis. n. apud eos Plato mō sententiā suā apertius explicando negat ea dicenda diis esse: quæ ab antiquissimis dicta sunt: mō de legibus scribens oportere affirmat fabulis: quæ de diis traditæ sunt: quoniam nihil falsi in eis cō-

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

rineatur: fidē adhibere. Postremo a priscorū theologia suam desperās cū de cælo: Sole: Lūna: Stellis: & de uniuerso mundo partibusq; suis physice more suo locutus sit. Demū de priscorū genealogia deorū: quasi particulariter sic in Thimæo differit. Sed de aliog; dæmonū atq; deorū generatiōe differere maius est opus q̄ humeris nostris ferre possumus. Quare his qui hęc tradiderunt credere debemus qui cū a diis orti sunt: & parentes suos qui sint opportune teneāt: nullo mō fallunt. Nam quis neq; necessarius: neq; p̄babiliter dicāt: tamē q̄a rem suā enarrāt æquū est: ut eis fidem adhibeamus. Quare secundum priscorū instituta genealogia deorū terminet: credaturq; Cæli ac Terræ filii Oceanus & Thetis fuisse: ex q̄bus Phorcis: Saturnus: Ops: & alii cōplures nati sunt. A Saturno autē & Ope Iuppiter & Iuno. Hęc igit̄ Plato secundū ius & fas: quis nullo mō p̄bari possint: credēda eē in Thimæo cēsuit. Attende re autē diligēter oportet: q̄a nihil aliud in hac fabulosa genealogia cōtineri ostendit. Alio autē in loco hic ipse snām suā apertius explicās his uerbis utit̄. Primū igit̄ ego dixi maximū de maximis rebus mēdaciū efferre ausus est: qui quæ Cælius fecisse ab Hesiodo dicit̄: quodq; a Saturno multatus sit: & Saturnus rursus a filio improbe finxit. Nam ēt si uera essent tacēda oīno putarem: nec ita facile ad oēs eferenda: sed maxime q̄dem cælāda: q̄ si necessitas q̄dā dicere cogeret paucissimis tradenda fuisse: ardua enim sunt: nec prædicāda o Adimante in ciuitate nostra: nec enim iuueni p̄suadendū est: puniri parentes oportere: ēt si iniuriā inferant. Nec autē oīno credēdum est deos inter se ita dissidere: ut alius alii bella & pugna ciat: nec enim uera hęc sunt: nec nobis cōducibilia: qui si rem publicā conseruare uolumus intestina bella: odia: & simulationes turpissimas abicere debemus: nec gigantū aduersus deos pugnas: & heroum in cognatos adolescentibus explicādas iudico: sed si aliquo mō possemus nunq̄ ciuem ciui fuisse inimicum libēter p̄sueremus. Hęc. n. maxime adolescentibus: hęc uiris senioribus p̄dicanda: quare poetæ cogēdi ēt sunt hęc carminibus suis ædere. Saturni autē uincula & Vulcani a patre piectiō cum auxiliū pulsatae matri afferet: deorūq; pugna: quas Homerus conscripsit nullo modo audiendā. Apertissime igit̄ Plato priscorū fabulas & fabulaz̄ interpretationes contēpsit: q̄d Romani intelligentes fabulaz̄ figmenta spreuerunt. Quod ab Halicarnasseo Dionysio cognoscere poteris: qui in secūdo uetustæ Romanorū historiæ res gestas Romuli enarrās: sententiā quoq; illius uiri de diis his uerbis ostēdit. Non ignorauit q̄a diligenter cōditæ leges & de bonis rebus contentio & militaris exercitatio optimā ciuitatē constituūt: quarū rerum magnā curam adhibuit a cultu deorum incipiens. Tempia igitur lucos aras simulachra formas & symbola uirtutes beneficia: quæ a diis hominibus collata sunt: cærimonias ac saluberrimas solēnitates: quibus dii culti gaudent: iusticiū & dies festos cæteraq; cōstituit: ut optime græcorū reipublicæ res romana conferri possit. Fabulas autē quæ de diis tradunt̄ turpes atque inutiles existimās: nec solum diis: sed neq; probis hominibus dignas cūctas eiecit ac p̄suasit: ut optime de diis Romani & existimēt & loquānt̄: nullum enim opus imortali naturæ indignū illis attribuit. Ita nec Cælus a suis filiis uirilia amputat: nec a Saturno liberi sui iterficiunt̄: nec Iuppiter in tartarum patrem conicere: nec bella: nec uulnera: nec uincula: nec seruitus deorū apud eos ulla dicitur: sed nec solennis unq̄ dies lugubri habitu agitur: quemadmodum dum apud Græcos fletu & planctu Proserpinae ac Dionysi passiones celebrantur: nec inspicere apud eos aliquis poterit quis inopes iā omnino corrupti sunt: furentes & bacchantes uiros simul atq; scēminas in templis deorum pernoctare. Nec aliud quicq̄ monstrum nefandum: sed religiose omnia: quæ ad deos pertinent & dicuntur & aguntur: adeo ut neq; apud Græcos: neq; apud Barbaros usquam honestius ista constituta sint: & quod ego maxime mirari soleo: quamuis ex uniuerso terrarum orbe in urbem multi confluāt: q̄ res sacras patriis peragūt moribus: nihil tamen alienū publice ciuitas imitata inuenitur: quod multis aliis accidisse manifestū ē. Verū etiā si deorū responsis alienigena quædam sacra suscēpta sunt: omni eiecta fabularum garulitate: romanis moribus peragantur. Sicut matri deorū sacra quotannis certaminibus ex consuetudine Romanorum fuit: sacerdos autē utriusq; sexus uir & scēmina ex Phrygia consecratur: & urbem ut solent tibiag; & tympanorū sonitu plustrant: sic pie ac religiose romana ciuitas turpitudine fabulaz̄ omnino sprete deorum cærimonias peragit. Non autē ignoro esse nōnullas fabulas apud Græcos hominibus utiles: quarū aliæ naturæ opus per mœrorē ostendunt: aliæ cōsolandi gratia fictæ plenæ utilitatis sunt: quæ quis optimæ scientiæ: tamen Romanorum thelogiā multo præstantiorem duco: parua enim ē illa fabularū utilitas: nec multis prodesse potest: sed illis dūtaxat: qui causas rerū curiosius inuestigarūt: qui certe paucissimi sunt. Multitudo autē indoctior ad peius solet huiusmodi orationē interpretari: & in hoc alterum semper incurrit. Nā aut duplicabiles deos ducit: si quidē eorū multa in magnis miseriis opressi fuerunt: aut nihil turpe: aut iniquum deorū exemplis admonita putat. Quare illis solūmodo relinquenda ista sunt: qui philosophiæ speculationibus insudarunt.

EYSEBII PAMPHILI LIBER TERTIVS.

De honestiore & naturali theologia Græcorum.

CAP. I.

Ane quidē philosophorū primi & uetustissimi Romanorū de Græcorū thelogiā iudicarunt: qui physiologiā fabularū apertissime reppulerunt. Nos autem quoniā ad redargutionē illorū p̄ducti sumus age iā interpretatiōes ac allegorias suas q̄ friuolæ atq; indignæ sint inspiciamus: nihil nostri afferētes: sed illorū ipsorū p̄ductis auctoribus ab ipsis sublimē hęc thelogiā p̄discamus. Veg; cū aliter alii dixerūt: & unusquisq; iuepta sua ue-

ra eē cōtēdat: satis erit si q̄ clarioribus græcog̃ philosophis uisa sunt pposuerimus. Primus igit̃ Chero-
nēsis adducat̃ Plutarchus: qui fabulas peruertens mysticam in eis Theologiā latere cōtendit: quam ue-
luti a deorum inducens penetralibus non mortalium aliquem ut fabulæ uolunt: sed temulentiam per
Dionysium significare ostendere conatur: Iunonem uero nuptialem uiri ac fœminæ coniunctionē: de
inde quasi oblitus paulo post: terrā per Iunonem ostendi uoluit: Latonam uero obliuionem ac noctem
esse: & rursus Latonā ac Iunonem eadē esse putat: Iuppiter autē per æthera sibi uirtute accipitur. Quid
hæc mihi perstringuntur: cū liceat ipsum audire: sicut ait in libro quem de platrensi Dædalo inscripsit
arcana pandentem Theologiæ sacraria his uerbis. Prisca quidē tā apud Græcos q̄ apud Barbaros theo-
logia naturalis erat: ratio fabulis inuoluta occulte ac mystice ueritatē doctis subaperiens: quod Carmi-
nibus Orphei: & Aegyptiorum sacris: & phrygia doctrina cōprobat̃: maxime autē orgia & immola-
tiones & quæ symbolice in sacris geruntur fabularum sensum aperiunt. Nam qui Iunoni sacrificant
bilem in sacris non adhibent: sed iuxta aram infodiunt. Nā quoniam uiri ac mulieres coniunctam si-
gnificat uitam: ea re ostenditur absq̃ ira & odio & amaritudine matrimonium esse oportere: quod si-
gnificatium docendi genus in omnibus fabulis est. Ita cum Iunonem adhuc uirginem ab euboea isu-
la ubi educata fuit furtim a Ioue ablatā ferunt: & huc deportatam opacum eis thalamum a Cithærone
factum fuisse: ac Macridem Iunonis nutricem ab eo scrutari prohibitā: quia Iuppiter in illis locis cū La-
tona quiesceret: unde postea grato aīo Iuno easdē aras atq̃ tēpla cū Latona uoluit habere. Itaq̃ ut ēt La-
tona nocturna appellet̃: aperte tam rebus q̄ Latonæ nocturnæq̃ noībus occultū latēs & tenebrosū
diuinag̃ rerum significat̃. Alii autē quia ibi latuit Iuno nocturnam dicunt appellatā primū fuisse: dein-
de re iam aperta nuptialem. Qui autē naturæ secreta subtilius p̃ fabulas inuestigant: hoc pacto Iunōis
atq̃ Latonæ potestātē coniungunt. Iuno. n. terra est: Latona uero nox. Obliuio. n. quā uerbum hoc græ-
ce significat in nocte fit pp̃ somnum. Nox porro nihil aliud est q̄ terræ totius umbra: quæ radios solis
res eripiens atrum atq̃ obscurum aera reddit. Quod autē non alia est Iuno q̄ Latona inde profecto pa-
ter: quia Dianā Latonæ filiam oēs asserunt: quā & Lucinam appellant. Nomina igit̃ hæc duo sunt uni-
deæ imposita. Præterea Apollinē Latona: Martem Iuno peperit. Apollinis autem atq̃ Martis eandē eē
uirtutem apertissimum est. Mars. n. ares Græce appellatur: quod a regni auxiliū pugna oppræssis asser-
re significat. Apollo uero uocat̃: quot a pallati. i. ab ægrotationibus hoīes soluat atq̃ liberet: q̄ obrem ar-
dentissimas etiam stellas solem Apollini & noīe Martis appellatā Marti accōmodant: nec absq̃ cā ean-
dem deam nuptialē & Lucinæ atq̃ solis matrem putarunt: matrimonii nāq̃ finis procreatio est: qui ni-
hil aliud est q̄ a tenebris ad solis lumina progressio. Vnde poeta. Cum Lucina inquit illum in lumen ad-
duxit: tum solis cernere quiuit fulgorē. Primum. n. a dolore partus liberari per Lucinam: deinde solarē
aspici solem: qui generationis finis est ostendere uoluit. Sed non est ab re peruulgatissimā quoq̃ fabulā
enarrare. Dicitur. n. Iunone irata dissidenteq̃ ab eo imœstus ea de cā nimium fuisse: quē Alalcomenes i-
digena docuit: ut alterā ducere simularet: ita consilio eius ex quercu simulachro mulieris cōfecto quod
dadalem appellant: nuptias p̃parare fingebant. Nymphæ igitur tritonides & uniuersa Boetia cōflue-
bat: quibus rebus Iunonem cōmotam a Cithærone descendisse: & Platenſium multitudine mulierū se-
quente ad Iouem puenisse: simulationeq̃ patefacta summa cū læticia reconciliatā fuisse: honorem autē
simulachro tantum fecisse: ut dedala noīe ipsius diē festū instituerit: quod tamē ex zelotypia quīs omni
anima expers esset cremauit. Huius fabulæ talis ratio est. Iunonis ac Iouis bella & dissidia nihil aliud q̄
elementorū intemperie significant: quæ nisi certis p̃portionibus contēperentur natura regē soluta ma-
gnam p̃niciem asserūt. Si ergo Iuppiter. i. calida uirtus ac ignea nimīū excesserit siccitate oīa peunt. Sin-
uero Iuno humida. i. & uentosa natura Iouē aspernata superauerit: magna uis pluuiæ delata diluuiū cū
cta uastauit: quod illis t̃pibus factū Boetiā maxime regionē proluuit: quæ multitudine aquag̃ testam
fuisse dicitur. Quare q̄ primum tempestate transacta terræ apparuerūt: deog̃ reconciliatio facta fingit̃.
Prima uero arborum omnium quercus effloruit: quæ nō modo piis hoībus: ut Hesiodus ait: uerum
etiā diluuii reliquiis opitulata est: cū glādes ramalia ferāt: & apes cū tegat truncus. His Plutarchus aptis-
sime nos docuit mirabilem ēt illā & mysticā Græce Theologiæ rationē nihil magni nec dignū philo-
sophia continere. Audisti quippe p̃ Iunonē modo matrimoniū: modo terrā: modo humidā significare
substantiā. Didicisti Dionysium nihil aliud q̄ temulentiam esse: Latonam noctem: Apollinē solē: ip̃m
deniq̃ Iouē calidā uirtutē atq̃ igneā. Turpitudini ergo fabularū accessit: ut secretior hæc & mystica the-
ologia nō ad diuinas q̄sdā & cælestes uirtutes: nec ad rōnales & incorporeales substantias cōducatur: sed rur-
sus in temulentia & nuptiag̃ opera & ægri tudines hoīum deducat: & quod honestissimum in ea ē: ad
terrā ignē solem reliquasq̃ huiusmodi partes orbis terminetur: nec ultra hæc qc̄q̃ asserat: quod etiā Pla-
to non ignorauit: qui i eo libro: quem Cratillum iscripsit: nihil ultra uisibiles mūdi partes priscos Græ-
cog̃ cognouisse: & stellas dictos putasse asserit. Verba eius hæc sunt. Vetusissimos græcog̃: cœlū: stel-
las: solē & lunā: q̄ nūc ēt multi barbarog̃ colūt deos putasse: manifestū ē huiusmodi qdē græca sunt.

De Mystica & naturali Theologia Aegyptiorum.

CAP. II.

Vnc Aegyptiorum mysticā Theologiam: quæ multo uetustior fuit: uideamus. Osirim &
Ilim Solem & Lunam esse aiunt: Iouem spiritum qui per omnia trāseat: Vulcanū ignē: Ter-
ram Cererem: Oceanum: humiditatem: ac Nilum fluuiū asserunt: cui deorum generationē
attribuunt: Aerem Mineruam appellant: quos quandoq̃ deos aera dico aquā ignē terrā
& spiritū per uniuersum orbē trāsire contendunt: & i uanas formas hominū atq̃ animalū cōmutari;

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

quorum cognomines apud se homines floruisse: solé: Saturnum: Opim: Præterea Iouem: Iunonem: Vulcanum: & Vestam: quæ omnia Manethus latius scripsit. Compendiosius autē Diodorus his uerbis. Osiris & Isis Sol & Luna secundum Aegyptios sunt: a quibus trinis tēporibus uere æstate ac huiusmodi inuisibili motu circūductis mūdus gubernatur: & omnia nascuntur aluntur augent. Tēpora quibus inter se aduersentur mirabili tamen concordia annum cōficere: Horum autem deorum alter ignis & spiritus: alter humidi & sicci: uterque uero aeris naturam producere dicitur: quibus omnia & oriuntur & conseruantur: ita totum quidem corpus naturæ omnium ex Sole ac Luna originem trahere. Partes autem uniuersi quinque illas esse: spiritum uidelicet: ignem: siccum: humidum. Aegyptiorum lingua posuerunt & spiritum quidem diligenti ad latinam aera: quorum singula deos putarūt: & nomina ueritissima ac prima Aegyptiorum lingua posuerunt: & spiritum quidem diligenti ad latinam linguā interpretatione Iouem appellare possumus: qui cum in animalibus ipsius: ut ita dicam animalitatis cā sit: quasi parentem aliquam rerum animam omnium esse putarunt: quibus maxius poeta quoque oīum attestatur de Ioue dicens. Pater hominumque deorumque. Ignem uero Vulcanum appellarunt magnum deum esse putantes: permultumque ad generationem atque clementum conferre. Terram porro quasi uas aliquod atque receptaculum eorum: quæ oriuntur existimantes: matrē nominauerunt: cui rei Orpheus consentit dicens. Terra mater cunctis diuesque Ceres. Humidum autem oceanum dixisse dicuntur quibus uerbum expressum latine delitiarum matrem significat. Oceanum autem nonnulli Græcorum designare putarunt. Vnde poeta quoque cecinit. Oceanus generatio diuum. Aegyptii autem Nilum fluuium esse contendunt: cui & deorum generationē attribuunt. Plures enim urbes in solo Aegypto quā in reliquo terrarum orbe fuisse aiunt a priscis diis Ioue uidelicet: Sole: Mercurio: Apolline: Pane. Lucina: aliisque quæ pluribus conditas. Aera Mineruam appellarunt: & filiam Iouis ac uirginem putarunt: nam & incorruptibilem aiunt esse naturā & extremum uniuersi locum obtinere contendunt. Quapropter a uertice Iouis fabulose nata fuisse Minerua traditur. Tritonam uero appellatam: quoniam ter in annuo spacio uere: æstate: hyeme commutatur: glaucopin: idest glauculam uocari contendunt: non quia ut nonnulli Græci putarunt. Glaucos habeat oculos: quod nomen ipsum denotare uidetur: insaniunt enim qui sic putant: sed quoniam aer nifum animalibus præbeat. Afferunt autē hos quādoque deos totum orbē peragrarē & hominibus in sacratorum animalium formis apparere: quod & poeta ab Aegyptiorum sacerdotibus acceptum uerum esse his uerbis attestatur. Peregrini inquit dii similes uiroꝝ urbes ingrediunt ægratē ferentes. Equidem a cælestibus diis: quorū æterna generatio est Aegyptum afferunt: alios deinde ab hominibus propter beneficia: quæ cōmuniter omnibus contulerunt: ad immortalitatem translatoꝝ: quorū aliqui cælestibus diis cognomines fuerunt. Sol. scilicet Saturnus: Iuppiter: quem nonnulli Hæmonem appellant: adhæc Iunonem: Vulcanum: Vestam: & extremum Mercurium: primumque omnium Solem in Aegypto regnasse. Hæc Diodorus. Plutarchus autē in libro: quem de Iside inscripsit his uerbis utitur. Sed quasi ab alio initio plurimorum atque rudiū sententiam consyderemus: qui dicunt sic: Aegyptios Osirim Nilum fluuium esse putare: Isidi terræ matrimonio coniunctū: Thyphona uero mare: in quod incidens Nilus submergitur: quemadmodum Græci Saturnum tēpus: Iunonem aera: Vulcani uero generationem aeris mutationem in ignē esse arbitrātur. His dictis rursus fabulas ad dæmones refert: & aliter atque aliter interpretatur. Operæ precium autem est ab his sciscitari: utrū simulachra hæc & simulachrorum figuræ dæmonū: an ignis aeris terræ aquæ: aut uiroꝝ & mulierum brutorūque animalium formas ostendant. Nam quoniam cælestiū cognomines mortales extiterunt: ut ipsi aiunt: quos in numerum deorum translatoꝝ existimant: cælestium ne formas in simulachris imprimunt: an quod ipse uisus ostendit mortalium hominū? Quod si ipsi respondere recusent: res tamē per se magna uoce clāmāt: mortales fuisse oēs: quorum simulachra constituuntur. Plutarchus. n. in libro de Iside uel qualitate corporum describit sic dicens. Aegyptiorū historia flauī corporis fuisse Thyphona tradidit: Martē albi: subnigri Osirim. Hæc Plutarchus: mortales ergo dii sui fuerunt: & interpretatio fabularum pertinet uniuersa. Quid enim necesse fuit hominum formas elementis accommodare: cum etiam absque his colere ea potuerint: utris autem eæ appellationes inditæ primū fuerunt: Vtrum Vulcanus: Minerua: Iuppiter: Neptunus uno nomina de elementis primo: deinde de hominibus equiuoce: an e contra hominibus primum imposita ad elementa nominarunt. Præterea hymni cantus & arcana deorum mysteria: utrum elementorum aut mortalium hominum symbolis peraguntur: errores autem: temulentiæ: Amores: mulieres raptas: & uiros insidiis conuolutos: milleque huiusmodi dedecora quomodo elementis accommodari potuerunt? Aperte igitur ex his omnibus mirabilis & generosa Physiologia nihil ueritatis habere ostenditur. Sed audi quæso quæ Porphyrius etiam in epistola ad Anebum quendam Aegyptium de istis scripsit. Cheremo enim inquit & alii omnes nihil aliud præter uisibilia putant: Aegyptiorum rationem ad unguem secuti: qui nullos alios deos præter erraticas stellas & signa: quæ orbem replent obliquum: fixasque stellas: quæ oriri atque occidere cum his dicuntur: deos existimarunt: quarum partes aliæ aliis erraticis attributæ sunt: ascendentem quoque particulam ac dominos eius quos ualidos appellant: quorum nomina & potestates in libris almenichiæ scripta sunt: ubi ortus etiam & occasus & futurorum diuinatio continetur. Vidit enim Cheremo: solem ab Aegyptiis ut creatorem cultum: nec ignorauit omnia quæ de Osiride & Iside dicuntur: omnesque fabulas sacras aut ad stellas & ortus & occasus earum. Præterea progressus atque regressus aut decrementa clementaque lunæ: aut ad solarem cursum: aut ad nocturnum hemispherium: aut ad diurnum: aut ad fluuium Nilum & omnino ad

res causasque naturales referri: nec ullam de incorporeis eos uiuisque substantiis facere mentio-
nem. Vnde nostra quoque omnia nescio quo insolubili uinculo a motu stellarum necessario depende-
re arbitrantur: quā necessitatem fatum appellāt. Sic omnia stellis attribuunt: quos solos deos & fatorū
dominos existimantes sacris & simulachris reliquosq; deorum cultu propicios sibi reddere conantur.
Sic præter illa quæ in cœlo uidentur alios deos Porphyrus etiam teste Theologia Aegyptiorum nō no-
uit: creatorem uero rerum omnium non intellectum: non incorpoream quandā substantiā: non uirtu-
tem quandam intellectiuam: sed uisibilem hunc solem arbitratur. Ad stellas igit omnia refert: & cun-
ctis fatis: id est stellarū motui & aspectibus attribuit: quæ opinio usq; ad hæc tempora ab Aegyptiis tāq;
uera defenditur. Quot si hæc uisibilia elemēta mystica Aegyptiorum Theologia deos putat: hæc autē
omnia animæ atq; rationis expertia sunt: nec a corruptione omnino aliena. Attende diligenter ad q̄tā
turpitudinem sublimis eorum Theologia decidit: quæ ultra hæc nullum intellectum: nullā separatam
substantiam pro causa rerum cognouit. Verum quoniam ipsi quoq; concedunt ab Aegyptiis in Græ-
cos Theologiam affluxisse una cum Aegyptiis Græci etiam redarguuntur. Sed de his rebus idē Por-
phyrius huiusmodi uerba eo scripsit in libro: quem de abstinendo a carnibus animalium ædidi. Ab hac
peritia inquit Aegyptii ad cognitionem dei profecti cognouerūt non ad hominem solūmodo deū p-
uenisse: nec i hominibus animam solūmodo habitasse: sed eandem aīalia omnia continere. Qua de re
tā homines q̄ bæluas serpentina simul atq; uolantia quædā in deos susceperunt: & alius apud eos deus
hominis collū: faciem alius: aliudq; membrum aliusmodi gerit: & rursus: aliud caput hominis: coilum
auis: cæteraq; membra diuersorum animalium conformia possidet: quibus significant deorum snia
animalia complura cum inter se: tum maxime nobiscū amice uiuere. Vnde leoni particula quædam
Aegyptii dedicata leonina: alia uero quædā bouina: alia canina nominatur. Virtutē enim quæ in oībus
est: his animalibus: quæ a singulis deorum inuenta sunt: colere statuerunt. Aquam uero atq; ignē ap-
prime uenerātur: & in omnibus sacris adhibent: quia maxia salutis humanæ causa hæc elementa sunt.
Quare adhuc usq; diem quom sanctissimum Serapidis tēplum aperitur uniuersus cultus igne atq; aq;
peragitur: nā qui dicat hymnos aquam libat & ignem tunc ostendit: quando in uestibulo fixus Aegy-
ptiorum lingua deum exsuscitat. Ea uero animalia magis colūt: quæ rebus sacris magis conueniūt. Nā
& hominem apud Anabim oppidū adorant. Quare quæadmodum ab humanis carnibus abstinendū
est: sic ab aliorū etiam animalium. Hac illi cumulata sapientia & diuinarum rerum consuetudine quæ
dam animalium magis q̄ homines a diis intellexerunt amari: quæ soli maxie consecrata putant: quia na-
tura eorum sanguine & spiritu copiosissimo consistet: & post pauca. Scarabeum uero animal ait rerū di-
uinarum indocti abominabantur: quod Aegyptii sūmopere uenerantur animatam solis effigiem esse
putantes. Scarabeus autem omnis uirilem sexum habet: & spermate in sterco infuso: pila deinde con-
fecta pedibus inuoluit: ueluti sol cœlum & mensem lunare expectat: sic de ariete de crocodillo de uultu
re cæterisq; animalibus philosophantur: ita ex sapientia & religione ad cultum animalium peruenerunt.
Hæc de generosa Aegyptiorum Theologia locupletissimus testis Porphyrius scripsit: quos aquam &
ignem adorantes: & unam rationalium atq; irrationalium substantiam animæ dicentes non iniuria in
deorum numerum bruta Aegyptios accēpisse affirmant. Quomodo autem stultissimum non est im-
manes bæluas ideo ut deos uenerari: quia similem hominibus animam habeant? Nam si homines pu-
tant humanos honores eis conferant: nunc autem feris quas natura rationis expertes fingit: quasq;
homines appellare non dignamur: nec hominū honores: sed primæ causæ & appellationem & gloriā
tribuunt. Adhæc quare mirabilis Aegyptiorum sapientia lupos: canes: leones: uenerātur didicimus:
nec Scarabei miracula ignoramus. Non deridebimus ergo amplius hos deos: miserabimur autem hu-
manum genus: gratiasq; largitori bonorū Christo reddemus: q̄ nos a uetustissima ista cæcitate p euā-
gelicam doctrinā suam liberauit. Iā. n. ipsi ēt fere oēs Aegyptii ab hoc morbo liberati uero militāt deo.
Habes iam absolutā Aegyptiorū Græcorūq; Theologā: a quibus didicisti: nihil icorruptum coluisse:
Cōcedatur aut eis uerā fabularum esse Physiologā: sitq; Sol modo Apollo modo Osiris: & Luna nunc
Isis nūc Diana: & quæcūq; alia dicere uelit. Solē ergo ac Lunā Stellas quoq; & reliquas mūdi partes q̄si
deos adorare debemus. Ita generosa Græcorū ac Aegyptiorum Theologia ad sublimiora nos pducere
fabulæ allegoriis pollicita: ad corpora rursus deduxit: nec aliud q̄ ignem & aquā & partes mūdi cole-
re adhortata est. Quomodo igit Saluatoris nostri euāgeliū mirabile nō est: quo solis & lunæ totiusq;
mundi creatorē dicenti fide colere: nec elementa corporū nec uisibilia quædā: sed eū: qui per hæc inuisi-
biliter cognoscitur creantem intellectū solū admirari: solūq; adorare didicimus: qui per oīa penetrans
cum sit incorporealis solo intellectu percipit: imo uero ineffabilis & incōpræhensibilis est. Panditur autē
atq; pspicitur p ea: quæ facit: quæ pducit: gubernat: cōseruat oībus inuisibiliter assistens non cælesti-
bus solū: uerū etiā terrestribus magnificentiam operū suorum per hæc ostēdes: quæ illi deos putarūt.

Qui iuniores noua quædam per fabulas excogitarunt.

CAP. III.

Erum & fabulosa & mystica illoꝝ Theologia rebus ipsis refutata: tps iā est horꝝ ēt iuniorꝝ
cogitationes īpicere. Isti. n. q̄ modo philosophant: quæ magno tpe post Platōē de itelligen-
tiis & regē creatore recte inuēta sunt Theologiæ pīlcoꝝ attribuire conati: maxia arrogātia
fabulas laudāt: quoꝝ Physiologā his uerbis Porphyrus ædidi. Explanabo qbus fas ē: pcul hīc abesto
te scelesti: quos ēt uetusti cælare uolētes deū & dei uirtutes p̄sensibiles significarūt imagies: & ea q̄ uisi-
bilia sunt uisibilibus significātes figuris ex simulachris q̄si sacris lris magna mysteria tradiderūt. Nō ē

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

autē mirandū si ligna & lapides a fatuis simulachra putantur. Similiter enim etiā: qui litteras nesciūt li-
brorum uolumina non aliud q̄ pertextum putant papyrus. Hoc exordio auditores praeparauit: au-
dias igitur quā progrediens scribit. Cum igitur deus lux sit & ignem æthereum habitat: nulloq; sensu
capi possit: lucida quidem materia ut crystallo parioque lapide ad comprehendendum lumen ipsius ex-
hortantur: auro autem ignis ille immaculataq; natura intelligitur. Multi uero nigris lapidibus inuisibile
illius substantiæ significarunt: hominis autem formam diis attribuerunt: quoniam deus ratio est: pul-
chros fingunt propter immarcescibilem illam pulchritudinem: diuersis præterea figuris & ætatibus:
& alios sedentes: alios stantes: mares alios: alias fœminas: & aut uirgines: aut matrimonio cōiunctos: di-
uerso quoq; amictu simulachra constituunt: ut diuersitas deorum non lateat. Vnde factum est: ut oīa
candida cælestibus diis attribuantur: pila & rotunda omnia: mundo præcipue soli & lunæ: quis non
nunq̄ spei atq; etiam fortunæ. Circulus autem & quæ circularia sunt sæculi motui cælesti: & circulis:
quæ in cœlo esse intelliguntur. Circuli autem partes diuisis lunæ figuris: pyramides uero & obeliscos
ignis substantiæ & diis olympiis hac ipsa de causa: ita communi quoq; soli: terræ cylindrum: stationi &
generationi penem: & propter muliebrem sexum figuram triangularem. Hæc magnus ille philoso-
phus. Quod autem turpius q̄ obscenitatem idolorum excusare: quid amētius q̄ auro & lapide: huius
modiq; materia diuinum lumē & cælestem naturam significari putare? Quod autem a iunioribus eæ
cauillationes excogitatae sunt: quas prisci ne somniis quidem uiderunt: quibus ex auro & præciosa ma-
teria imagines deorum fingere turpe uidebatur: uerba Plutarchi audias. Simulachrorum autem fictio
uetustissima quidem res est: quæ prisci ex ligno fingeant. Siquidem lignum erat: quod i Delo primū
ab Erifichthone Apollini fuit consecratum. Ligneum etiam Palladi ab indigenis constitutum: qd̄ etiā
nunc apud Athenienses inuenitur. Iunonis etiam simulachrum ex ligno apud Samios erat: ut Callima-
chus asserit. Sic enim inquit deos uetusti fingeant. Peras etiam ille: qui primus Argolicæ templum
condidit: & Callithiam filiam suam antistitem consecrauit: ex piri trunco simulachrum Iunonis dicē
confirmasse. Lapidem enim rem duram & inanem in deorum effigiem cælare nolebant. Aurum ue-
ro atq; argentum in fœcundæ terræ atq; infelicis: morbos colores esse putabant. Ebore uero ppter ua-
rietatem abusi sunt. Hæc Plutarchus. Plato uero magnis ante eum temporibus non decere ex auro &
lapidibus & ebore: aliāq; materia inanimæ deorum effigies fingere putans: sic in legibus præcepit. Ter-
ra inquit & Vesta sacra deorum est habitatio: ne igitur ex his cæteris diis simulachra constituat: aurum
autem atq; argentum inuidiosa possessio est: ebur animam deposuit: ac ideo ad simulachra deorum in-
eptum est: æs & ferrum belli sunt instrumenta. His aperte refutatum esse Porphyrum puto: sed ta-
men reliqua etiam inspiciamus. Admiranda inquit est Græcorum sapientia: qui louē mundi mētē ar-
bitrantes: quæ in se ipsa mundū cōtinens pduxit. Sic a Theologia Orphei pfecti de eo tradiderunt.
Iuppiter alitōnans ante omnia sæcula primus. Ast oculi fulgens ingenti lumine phœbus.
Iuppiter extremus longa est post sæcula mundi. Lunaq; purpureo phœbi redimita colore
Iuppiter est summus uertex atq; infima planta. Præscia uenturi mens constat regius æther.
Ipsa æternum semp simul est: ac totus ubiq;. Quam strepitus nullus nec uis nec fama latere
Terra fundus. Arcanumue potest: penetratq; per omnia uictrix.
Sidereaq; domus rex est: & Iuppiter ipse Præterea inuictum corpus sine fine modiq;
Principium atq; ortus rerum: uis una: deusq;. Panditur: ast humeri magni sunt pectora lata.
Vnus & omnipotens: regali in corpore cuius Est aer: alas quoq; uenti possidet ille.
Singula ponuntur tellus: unda ignis: & aer. His ad cuncta uolans euro est uelocior ipso.
Nox simul atq; dies: sapientia primaq; origo. Tum sacer antiqua matre ex tellure tumescit.
Ac iocundus amor: magno hæc i corpore regis Venter: & ex altis confurgit montibus ingens.
Sunt Iouis excelsi: ceruicem nāq; uidebis. Quem medio pontus succingit rite sonorus.
Cœli suspiciens renitentia magna q; testa. Vltima præterea terrarum lumina & ampli.
Hoc caput auricomum flauī de uertice crinis. Fundamenta globi: furibundaq; tartara plantas
Stellarum erutilant radii: dehinc aurea pandit Esse pedum magni constat rectoris olympi.
Cornua bina caput: capitisq; simillima tauri. Hic dum sub terris cælasset cuncta: deinde
Vnum est ortus: occasus aliud. Eximiis repetens in lucem protulit almam.
Vniuersus igitur mundus Iuppiter est: animal ex animalibus: deus ex diis constitutus. Iuppiter autem
est in quantum intellectus est: a quo uniuersa producuntur: & qui cuncta creat intelligendo. Hoc igitur
modo Theologis de loue sentientibus impossibile est: talem eius imaginem fingere: qualem car-
mina descriperunt. louem igitur esse credendum est uirtutem prouidentem atq; uiuificantem: quam pi-
la & rotundis figuris significabantur: nominis uero simulachrum ei constituunt: quoniam mens est:
qua cuncta seminali ratione producit. Sedere autem fingitur: ut stabulis uirtus atq; incommutabilis
exprimatur. Nuda aperta q; habet superiora: quoniam conspicuus intelligentiis & superioribus est. In-
feriora uero teguntur: quia occultatur inferioribus creaturis. Scæptum leua tenet: quia in his corporis
partibus eorū spiritalissimum uitæ domiciliū inueniē. Creatiuus. n. intellectus rex spiritusq; uiuificans
mundi est. Dexterā uero aut aquilā protēdit: aut uictoriā: alterū quia cæterorum deorū dominus: quē
admodū aliāq; autum aquila est: alterū quia oīa sibi subiecta sunt. Hæc Porphyrus. Nō ē aut ab re dili-
genter cōsiderare quis nā Iuppiter esse his carminibus affirmat: Mihi. n. non alius uidetur q̄ hic uisibilis
mundus: qui: cœlo: æthere: aqua: terra: cæterisq; partibus constat. Aperte nāq; in ipsis dicitur. Regali in

corpore cuius singula ponuntur: & quæ sint ista declarat. Tellus: unda: ignis: & aer. Nox simul atq; dies sapientia primaq; origo. Ac iocundus amor. Adhæc adiicit mentē atq; intellectū Iouis æthera eē: quod stoici postea secuti substantiā igneam mentem esse mundi: & deū esse corpus: nec creatorē aliud eē q̄ uir tute ignea asseruerunt. Hæc. n. a carminibus istis eos accipisse arbitror. Præscia uenturi mens cōstat regius æther: his uerbis manifeste magnū quoddā mundus esse aīal declaratur. Quod cū Iouē appellauerit: ætherē quidem mentē ipsius: corpus uero reliquas ptes mundi putauit. Sed huiusmodi quidem carminū Iuppiter interpret aut iste carminū uniuersus mundus inq̄. Iuppiter est aīal ex aīalibus deus ex diis cōstitutus. Ita nullū aliū q̄ hunc uisibile mundū significari uoluit. Sic & Aegyptiorū ratio: a quibus Orpheus ista recēpit mundū & ptes eius deus astruebat: alia deinde snia a se adiecit: creatorē oīum deū prouidentē quendā intellectū esse affirmans: quō. n. separatū intellectū in carminibus itelligi dicemus: quē poeta ille siue Orpheus siue alius nunq̄ intellexit. Siue. n. a priscis Græcis siue ab Aegyptiis didicerat Theologiā: nihil intelligibile atq; incorporeū tradi ab eis poterat. Siquidem locupletissimus Plato testis est: q̄ in Cratillo clamat: ut diximus: priscos Græcos eos dūtaxat deos putasse: quos modo Barbari solē lunam stellas & cœlū. Sed Cheremo quoq; paulo ante a Porphyrio citatus testimonium perhibeat: nō aliud q̄ mundū & partes mūdi deos ab Aegyptiis cultos: nec q̄ ipsos de intelligibilibus & uiuis subltātiis intellexisse. Vnde igitur poeta ille deū: qui super oīa ē: uniuersū creatorē p̄ ipsum uniuersum: & ptes eius mentē solūmodo cognoscibile cognoscere potuit? Rei uero incorporeæ cognitio: nē unde habuit? nec certe q̄q̄ incorporeū ab eo p̄ceptū carminibus ostendit. Creatiua. n. mens nec a pluribus est constituta ptribus: nec cœlū sibi caput dici pōt: nec ignis aqua: & terra corpus ei conficiunt: nec oculi eius Sol atq; Luna possunt affirmari. Quomodo aut humores pectora terga & mentem creatrix mens oīum habebit? aut quomodo æter mens creatoris dici aut fingi pōt? Quod igit hęc cauilla carminis huius interpretes neminē fugere potest? Ego uero in pfundū impietatis incidisse arbitror eum: q̄ partes mundi partes dei putauit: & ausus est mūdum & deum eūdem affirmare: & adhæc quasi aīam mundi esse intellectū: qui omnia creauit. Non. n. pium est coniunctum mūdo creatorem & aīam corpori putare. Adeste aut ipsum uniuerso mundo prouidere ac gubernare scriptura diuina docet. An nō impleo inq̄ dominus ego cœlum & terrā? Rursus. Deus supra & i cœlo: & idē in terra est. Et alibi. In ipso uiuimus & mouemur & sumus: non tamē ut partes: nec sicut in mente aīaq; nostra: sed si oportet similitudinē uti: sacras līteras audiamus. Cœlum mihi sedes: terra uero scabellū pedum meorum clamantes. Considera igit quanto melius & exp̄sius hæc dicta sunt. Nā qui cœlū sedē appellat: terrāq; scabellū & uniuersum mundū prouidentiae dei subiecit: & super oīa deum eē significauit: quippe cū neq; scabellum: neq; sedes corpus sedentis appellari possint: sed nec partes eius. Qui uero cœlum caput dei: & mentem eius æthera & partes mūdi partes dei asserūt: nec creatorē nec deū cognouisse redarguuntur. Non. n. ipse se ipsum creabit: nec mēs ipse poterit dici: cuius mēs æther est. Quomodo. n. deus erit: cuius terra & cætera corpora partes sunt res corruptibiles & abiectæ? Si uero mens Iouis nihil aliud q̄ æther est: & si aer subtilissimus atq; igneus appellatur æther (id. n. uocabulū idēq; ipsi significare arbitrantur) suntq; ambo hæc corpora: aer dico & æther: animaduerte quo mens Iouis iam cecidit: & cogita q̄s non mente captus deum appellabit eum: cui mēs corpus quoddam insensatū est atq; inanime. Quare merito Theologia nostra negatiue oīa hæc appellat: quod scilicet neq; cœlum: neq; æther: nec sol: & luna: nec stellarum fulgor: nec uniuersus ipse mūdus deus sit: sed opera manuum eius. Quæ oīa parua quædam & uilia reperiunt non dico creatori: sed itelligibilibus creaturis cōparata: quas imortales & longe corporibus præstatiores beate apud deum uiuere arbitrant. Probe igitur de mundi ptribus hoc modo a scriptura docetur. Videbo celos opera digitorū tuorū lunam & stellas: quas tu fundasti: & opera manuum tuarū sunt cœli. Et rursus. Respice in altitudinē oculis uestris: & considerate quis oīa ista monstrauit. Sed age iā reliqua pspiciamus. Impossibile est inquit talem eius imaginē fingere: qualē carmina descriperūt: & ideo ei simulachrū hoīs constituerunt: quoniā mens est: qua cūcta feminali ratione producit: quomodo igitur si mundi & spaciū eius cœli: aeris: terræ: cæterarūq; huiusmodi imaginem: quam carmina descriperunt fingere impossibile ē diuinæ mentis effigiē fabricati sunt? Quod enim corpus intellectui diuino similitudinē habebit: cum nec mentis humanæ imaginē habere posse cognoscatur? humana enim mēs incorporea est atq; simplex: corpus autem omne corruptibile atq; compositum. Quare iure rationalis atq; immortalis anima & intellectus eius imaginem & similitudinem dei habere dicitur. Immaterialis enim & incorporea intellectualis rationalisq; per essentiam ē uirtutis & sapientiæ capax. Qui si humanæ animæ atq; mentis formam & effigiē fingere impossibile est: quoniam nec sensu percipitur: quis adeo stultus erit: ut ligneum simulachrum ac effigiē dei creatoris omniū similitudinē habere arbitraretur? Natura. n. diuina oēm materiam: & oīa quæ pcipimus excedit mente solūmodo ac sanctis animis intellecta: figura uero Iouis: quæ in simulachro conspicitur mortalis uiri effigies ē: quæ nō totum hominē: sed peiorē eius partem imitata exp̄ssit: nullum. n. uitæ atq; animæ uestigium ostendit. Quomodo igitur uniuersi deus mensq; omnium creatura ipse Iuppiter erit: qui aut i ære: aut i ebore cernitur? aut quomodo pater Hercules est: qui ab Alcmena natus eē dicitur: reliquorumq; heroum: qui cum homines fuerint mortales suæ mortalitatis argumēta posterioribus non pauca reliquerunt? ut enim in primo probauimus uetustissimi Phœnicum Theologi Saturni filium mortale ex mortali: & ex Phœnicia originem traxisse affirmabant. Hæc eadem Aegyptii nūq̄ negarunt præterq̄ quod ab Aegypto fuisse oriundum contēdunt. Cretenses quoq; suū fuisse Iouē

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

asserentes sepulchrum eius magnifice constructum apud se ostendunt. Atlantii etiam & ceteri omnes: quod apud se Iouem natum fuisse asserunt: mortalem nunquam negarunt: resque ipsius gestas mortales enarrant: factaque multa turpia omnis petulantiae plena conscribunt. Fabularum uero priscis quidem illis expositio: non modo calida quaedam & ignea uirtus: modo spiritus quidam Iuppiter uidebatur. Nunc autem nescio quo modo his iunioribus creatura mens rerum Iuppiter appellatur. Interrogandi ergo sunt: quod dicunt patrem auum atque proauum istius mentis esse: ut. n. Theologia eorum praedicat Saturni filium Iuppiter fuit: & Orpheus in praedictis carminibus id ipsum confirmabat. Saturnum autem Caeli filium fuisse non negat. Si igitur deus omnium & intellectus: qui cuncta creauit Iuppiter est: quoniam dicent esse Saturnum patrem Iouis: & Caelum rursus Saturni patrem. Quod si primus Iuppiter omnium est: quasi creator: necesse est secundos & post eum ceteros esse: qui ab eo creati sunt. Saturnus. n. quod tempora esse uolunt: quoniam tempora motu Caeli consiciuntur a Caelo genitus dicitur. Caeli autem & temporis ipsius causa est profecto mens illa creatrix: quam Iouem appellant. Quare non erit a Caelo tertius Iuppiter. Quomodo igitur tam Aegyptiis & Phoenicibus quam Graecis & primis omnibus philosophis tertius a Caelo creaturus iste intellectus in Theologica Genealogia narratur? Patefacta est igitur huius philosophi astuta fictio. Patefiet autem ex his magis: quae subiicit dicens. Coniugem Ioui lunonem recte putarunt: aetheream. n. atque aeream uirtutem lunonem appellarunt. Nam aether est aer subtilissimus: Iouis certe mentem aethera esse carmina significarunt. Modo autem iste interpret diffiniendo aera: ipsum dicit esse subtilissimum: corpus autem aer: corpus igitur aether. Quare mens quoque Iouis erit corpus omnium subtilissimum. Et quomodo corpus atque mens natura diuersissima idem esse intelligentur. Deinde nescio quo pacto sui & carminum oblitus: quibus aperte dicitur: mentem Iouis aethera esse: praescia inquit uenturi mens constat regi: & aether lunonem aetheream: & aeream uirtutem esse ait. Diuisione deinde utitur dicens uniuersi aeris uirtutem lunonem: inferioris autem qui lunari luce illustratur Latonam nominari. Latonam. n. a latendo dici & obliuionem significare: quia cum anima lunarem orbem descendendo transierint: diuinorum rerum obliuiscuntur propterea etiam Apollinis & Dianae dicitur mater: quibus noctis pelluntur tenebrae. Aer est hic inferior cum Lunae Solisque mater sit: non iniuria per Latonam designatur. Ego uero non uideo quomodo aer Solis & Lunae mater appellari possit: cum ipse magis a luminaribus fiat & transmutetur quam ab ipso luminaria. Paululum uero progressus telluris uirtutem uestam appellat: cuius uirginale simulachrum in foco ignis statuit: quae uirtus quoniam ferax est: mulieris eam specie denotarunt. Rhæa uero: quam Opem latine appellamus: lapidosa atque montanae terrae uirtutem designat. Ceres feracis & plana: differt enim a Rhæa: quoniam bonam Ioui peperit deam: ac ideo imago eius spicis coronatur: & papauera quae fertilitatis symbolum sunt circa imaginem ponunt. Hic diligenter aduerte quomodo deorum ipsiusque Iouis matrem: quae Rhæa dicitur: ad terram & lapides detraxit: & eandem esse Cereri ait: quibus adiecit. Quoniam autem quaedam uirtus etiam proiecti seminis in terram est: quam sol in hyemali solstitio fouet. Bona quidem dea: quam & Persephonem uocant: uirtus seminum est. Pluto uero sol: qui tempore hyemis remoti omnem mundi partem perlustrat: iccirco raptam ab eo Proserpinam dicunt: quam Ceres sub terra latentem quaeritat. Plantarum autem omnium uirtus Dionysus nuncupatur: & bonae quidem deae imago germina quaedam quasi sui symbola protendit. Dionysus uero cornua habet & muliebri formis est promiscuam uirtutem generationis plantarum significans. Plutonis autem raptoris galea caput regis: quod occulti uerticis symbolum est. Sceptum uero breue: quod tenet: inferioris regni symbolum est. Canis autem eius frugum a terra partium tripartito in projectione oratione germinatione diuidi notat. Atys porro atque Adonis ad fruges ac fructus pertinere uidetur. Sed Atys flores maxime designat: qui antequam ad fructum uenerint defluunt: Quapropter pudenda ei fuisse incisa dicuntur: quoniam flores defluxi semina non produxerunt. Adonis perfectos fructus significat. Silenus uero spiritalis motus symbolum est: qui non parum uniuerso conducit: cuius caput candore fulgens caelestis motus. Caesaries uero quae inferioribus imaginis partibus apponitur crassitudine terrestris aeris significat. Verum quoniam uaticinandi etiam quaedam uirtus est themis. i. latine carmeta uocitata est: eo quod statuta unicuique praecinat: quibus omnibus uirtus haec inferior colitur: ut uesta & uirgo sponte sua nascetur arborum ferax: ut parturientis nutritrix: ut Rhæa lapidosa & montana: ut Ceres herbosa: uaticinatrix: ut themis. Vis autem seminalis: quae in terram descendit: quasi Priapus honoratur: cuius quod ad siccum pertinet fructus. Bona dea: quod ad plantaria Dionysus nuncupatur: ita bona dea a Plutone. i. a remotiore ac sub terra imorante sole seminis tempore rapit. Dionysus uero exacta hyeme quasi renouatis temporibus germinat: florēdi uirtus Atyda ut diximus perficēdi Adonim spiritalis Silenum praesidē possider: motio autem eorum & quasi quaedam extensio per Bacchum denotatur. Satyri ueneream omnem uirtutē ostēdunt: quibus omnibus uniuersa terrestris uirtus perficitur. Haec necessario tibi exposui ne pulchram horum philosophorum Theologiam ignorares. Cur autem haec quasi dii honoranda sunt: quae ad alimenta animalium deus produxit: aut cur nobis terrestris uirtus colenda est: quibus caelestis & immortalis anima inest perspicax: si a sordibus libera est dei rerum omnium creatoris. Cur est si motus spiritalis Silenus est: & motiuam uirtutē significat: tum caelestis candore capitis: tum aeream & crassiorē prolixitate ac densitate barbae: non magno enim honorari cultu uidemus: qui omnibus erat praepōendus: cum Adonim atque Dionysum fruges uidelicet atque plantas diligentissime honorari uideamus. Quis autem non mirabitur nisi insanus sit: cum turpissimi hominum morbi quasi satyri & bacchus colantur. Sed non est opus pluribus ea confutare: quae sponte sua iacent: exponenda potius cetera sunt neque arcanum & sublime nos lateat. Aquae ingit & effectiuam uirtutē oceanum: symbolum autem eius

Thetym appellantur: eius uero aquæ: quâ bibere possumus uirtus Achelous dicitur: marinæ Neptūnus quâ in quātum generare pōt Amphitritem uocat: & aquarū quidem dulciū particulares uirtutes nymphæ: maris Nereides nuncupant. Ignis uirtutem Vulcanū dicunt: & in forma hominis ei simulachrū cōstituant: in cuius capite pileus est cæruleus: cælestis symbolū uolutionis: ubi integer sincerusq; ignis inuenitur: nam qui a cælo in terram delapsus est: cum ibecillior sit: materiæq; indigeat claudicans fingitur: quâ uirtutem in Sole Apollinem uocarūt a radiorū uidelicet motu: quoniā pallyn græce mouere est. Nouem aut Apollinē circa musæ concinunt: septem uidelicet planetarū orbes: octaua sphaera: & hæc ultima quæ luna est. Laurum ei dedicarunt: quoniā hæc arbor ignea est: unde odio a dæmonibus maxime habet: & quoniā si uritur plurimū sonat: quod prædicēdi uirtutem designat: hunc ipsum: quia ægrotationibus medeatur: & morbos pellat: Herculem uocat: & .xii. ei attribuunt certamina: quoniā per duodena signa pertranseat. Clauam & leonis pellem accōmodat: alteræ ut inæquabilitatem motus significet: alterum quoniā in leone maxime uires suas ostentat. Huius salutarem uirtutē Aesculapius designat: cui Bacillum traditur ægrotantium sustentaculum. Serpēs inuoluit animæ atq; corporis signum salutare. Naturales. n. oēs cæteraq; qdem reptilia crassioris dicūt: & terrestrioris esse substantiæ. Serpentem uero esse spiritalissimum animal aiunt: quod & imbecillitatem corporis exuat: & ad medicinā perspicacissimū esse uideat: nam & ad acuendum uisum herbam inuenisse: & reuiuiscendi quandam herbam cognoscere tradit. Ignea solis uirtus: quæ fructus maturat Dionysus nuncupat. Qua uero ratione anni tempora circūuolutus conficit horus dicitur. Virtus aut eius: quæ ex agricultura fructū precipimus: quia diuitiarum largitrix est Pluto esse asserit: quæ cum uirtutem et corruptiuam cōtineat una cum Serapide dicitur habitare. Cerberum tricipitem dicunt: quia superioris solis regiōes tres sunt ortus: occasus: meridies. Lunam et Dianam nūcuparunt: quæ quis uirgo sit: Lucina tamē est: quoniā nouilunii uirtus ad pariendū nō parum cōferat. Quod aut Apollo in sole est: id in luna Minerva: qua prudentia designat. Rursus luna Hecate dicitur: ppter uarias eius corporis figuras: quas a distātia solis sumere uidet. Triformis enim uirtus eius est: nam nouilunii uirtutem candidis & aureis uestibus & ardente face significant. Cista uero cum iam mediā sit designatus: quoniā crescente lumine fruges maturat. Plenilunii aut uirtutem ferrugineo colore denotarunt: ramus ei laureus attribuitur: quoniā a sole ignea fit: papauer ppter fertilitatem & multitudinem aīarum: quæ in ea tanq; in ciuitate inhabitant: ciuitatis enim symbolum papauer ē. Arcum habet ut Diana: quoniā partus dolores acuti sunt. Parcæ quoq; ad uirtutes lunæ referunt: Cloto ad generādum: Lachesis ad nutriendum: Atropos quoniā inconuertibilis dea est: trepin. n. uertere græce significat: fructuum et generatiuā uirtutem: quā Cererem appellant: lunæ cohabitare dicūt: ad exaugendā uirtutem eius. Continetur enim bona dea lunari potestate: Dionysum quoq; sibi accōmodant partim ppter cornuum productionem: partim ppter nubium locū: qui lunæ subiacet. Saturni aut uirtutem: quoniā tarda & frigida est tempori attribuerūt: quē senio rem depingunt: quia tpe uniuersa fenescunt: occasiones aut cures significant & Saturni custodes sunt. Temporis. n. obseruatio quædā occasio est. Quattuor uero anni tpa: alia soli: q; aeris ianuas aperire dicunt: alia Cereri attribuimus: Cistas: q; ferunt duas: alteram flogis: qua uer: alterā spicis: qua æstas significat. Virtutē uero martis: quoniā ignea est atq; sanguinea: bellis pferunt: plurimūq; obesse atq; prodesse putarunt. Venerē generādī uirtutem possidere dicunt: spermatis & cupiditatis cām ei mulierisq; formā accōmodat pp generationem: pulchram fingunt: quia uesper est: q; pulcherrima in cælo stella esse uidet: cui cupido affluit pp cupiditatem. Vbera & partes genitales tegunt: quia spermatis & nutritionis hæc mēbra causa sunt: & ex mari eē phibet: quod elementū humidum calidumq; est: & motu crebro spumas eiicit: q; res spermatis symbolū est. Orationis aut & interpretādī uirtutem Mercurium appellant: qui ptenfus atq; rectus fingit ppter orationis uigorē: quis & Dionysi spermaticas uires: q; per oīa tendunt significare confirmat. Sed cum oratio composita sit: aliā in solem ponunt: & Mercuriū appellant: aliā in lunam: quā nuncupant Hecatē: aliā in uniuerso & appellant Hermopin: in oībus. n. seminalis uis est. Mercuriū aut filium cupidinē dicūt: quoniā amandi uirtus orationi quoq; attribuit. Vniuersi symbolū Pana eē affirmāt: cui cornua dederūt pp solē & lunā: uariā Pantheræ pellē pp uarietate cælestiū: sed hæc Græcorū sunt. Aegyptiorū aut ait deorū symbola talia sūt. Creatorē inqt Eneph ægyptiū appellant: cuius imaginē in forma hoīs faciūt colore cæruleo zonā tenentē & scaptrū: cuius in capite pennā ponūt significātes difficilē inuentu eē creatorē & nemini cōspiciuū: uiuificū et regē & intelligibili motu circulatū. Hic deus inqt ab ore ouū pducit: a quo nascit deus: quē Aegyptii phtha: græci Vulcanū uocat. Significat aut huiusmodi ouo mundus. Huic iccirco ouis dedicata est: quoniā prisci lactis potu degebāt: uerū mūdi quoq; ipsius simulachrū tale finxerūt: cōplicos habet pedes: uestē uariam usq; ad talos idutū: aureā pilā capite sustinet: partim quia locū nō mutat: partim pp uariā stellarū naturā partim quia mūdus ipse rotundus ē. Solis imaginē in naui collocāt: q; Crocodillo ferē: ut p nauigiū motus in humido: p crocodillū aut potabilis aqua significet: in qua solē ferri cōtendunt. Cælestis aut atq; terrestris telluris uirtutē Isin appellant: ison. n. græce æquale est: unde iusticia orit: cælestē tellurē lunā esse asserunt: terrestrē uero hāc frugū pcreatrice: quā habitamus. Quod ergo Ceres apud Græcos est: id est Isis apud Aegyptios: & rursus bona dea: & Dionysius apud græcos Isis: & Osiris apud ægyptios Fructuū. n. pcreatrice uirtutē Osirim putāt: quā fletibus placāt: quoniā occationis tpe in terris occulatur. Designat autem etiam pluuialem Nili uirtutem: uerum quandoquidem tellurem terrestrem p Osirim denotant: fecundam terram intelligunt: quando uero cælestem: Nilum esse aiūt. Hunc enim

Osirim: id est Nilum a cælo defluere arbitrantur: quem etiam deflere solent: lachrymis reuocari uirtutem eius putantes: quæ cæteris temporibus desinere uideretur. Illis autem quæ secundum fabulas Osiridi coniungitur terra Aegyptia est: Isidos enim maritus Osiris est: qui & frater & filius eius traditur. In Elephantinopoli autem Aegyptia urbe simulachrum colitur cærulei coloris uiri corpus: caput arietis habens: arietis igitur caput & facies & caprina cornua: quæ habet: coniunctionem Solis & Lunæ in arietem significant. Cæruleus color ei attribuitur: quia lunaris coniunctio humidior est. Secunda uero lunæ lux in Apollinopoli urbe cōsecrata est: cuius symbolum homo accipitris habēs faciem lancea typhona interficiens: hoc simulachrum candidi coloris ē: qui color ab alio lunam accipere lumen significat. Accipitris uero facies a sole id fieri denotat: unde & spiritum attrahit. Soli enim accipiter dedicatur: qui lucis & spiritus symbolum apud eos est: alterum propter motus uelocitatem: alterum: quia in altiora uolat: quæ lucidiora inferioribus sint. In mysteriis autem apud Eleusina antistes: qui rerum sacrarū expositor est: imaginem fert creatoris: ille qui faces tenet solis: qui stat in ara lunæ: sacrorum præco Mercurii. Castellum autem quoddam ē Aegypti: quod Anamis appellatur: ubi homo colitur: qui quæ sibi ad sacrificium pparantur comedit. Quod autem animalia deos non arbitrantur: sed imagines & symbola deorum putant: inde patet: quia soli & lunæ boues sacrificant: & in Heliopol i maximus bos & nigerrimus: quem nineuin appellant ad imaginem solis: colitur: nam & solis ardor nigriora humana corpora reddit. Habet autem caudam ille bos & totum corpus pilis ad contrariam partem: quam in aliis bobus inclinatis densissimam: quoniam & sol contra totius motum mouetur: testiculos maximos habet: quoniam ueneria cupiditas caliditate uiget. Et sol fœminariū naturæ appellatur. Lunæ taurum dedicant: quem Apin nuucupant nigrum præ cæteris & signa solis atq; lunæ habentem. Habet enim ex Sole Luna lumen. Solis symbolum est coloris nigredo: & qui sub lingua est scarabeus: lunæ uero coloris diuisio. Hæc breuiter a Porphyrii libro: ne quid mystice Græcorum ac Aegyptiorum theologia nos fugeret: conscribere placuit: quos errores nos fugimus & transfigas nos prædicare non pudet: non enim terebit me arrogās illa oratio. Explicabo quibus fas est: procul hīc abestote scelesti. Nō enim nos scelesti sumus: qui hos errores fugimus: sed q turpes atq; obscænas has fabulas & scarabeos ac cæteras fabulas ad summā theologiæ sapientiam accipiūt: qui iuxta uocem apostolicam: cum sapiētes se dicāt: fatui sunt inuenti: quoniam incorruptibilis dei gloriam in similitudinem imaginis corruptibilis hominis: nec hominis solum: uerū etiam uolatilium quadrupedū & serpentum commutarunt.

Refutatio mysticæ theologiæ.

CAP. III.

Erunt quoniam mysticam & arcanam theologiam ad incorporeas reducit uirtutes: ne uideatur ad has uisibiles mundi partes diuinum cultum referre. Consideremus ne omnia sibi rursus labantur cum una diuina uirtus non multæ colenda sit: nam quæadmodum quāuis multæ partes & membra unius corporis sint: non tamē tot aīæ: sed una i hoīe una anima est: sic & in uniuerso putādum unū qdem ex una materia esse mundum plurimis partibus constantem: cuius non multæ sed una est creatiua uirtus ueri dei uirtus & sapientia: illud autē ridiculum ē: quod ēt Aegyptiorū nugas ad incorporeas transfudit uirtutes oblitus Chæremona illum ab eo productum: qui præter hæc uisibilia nullum alium ab Aegyptiis cultum fuisse deum testabatur: & oīa i res naturales nihil in rem incorpoream illos traduxisse. Cur igit cum ipsi Aegyptii incorporeas & uiuas substantias nullo se modo colere clament friuolas has inuentiones excogitastis? & uniuersaliter quidē omnia sic refutantur. Particularum autem nō difficilis redargutio est. Nam ut ægyptiacas nugas prætereā quis mentis compos non deridebit has græcorū physiologias? Si enim Iuppiter secundū eos nō ignea illa uirtus atq; ætherea: ut teste Plutarcho prisci putabant: sed supremus ipse intellectus rerū omnium creator & uita est: quō Saturnus pater eius erit: p quē tempus significari uoluit? Ops autē quo pacto mater: quā interpretes iste lapidosam & montanā uirtutem esse asseruit? lunonem uero aera esse dicens nescio quō & sororem & uxorem creatoris intellectusq; uiuifici esse affirmat. Latona rursus si quasi quædam obliuio sit: quæ aīas ad inferiora hæc lapsas consequat: quomodo hæc obliuio solis & lunæ mater erit? Apollinē quippe atq; Dianā Latonæ liberos ad solem & lunam traduxit: cur autē Opem & Cererem: id est secundum ipsum lapidosā atq; montanā telluris & planæ ac æqualis symbola colendas esse putat? Cur Dionysium præterea & Atym & Adonim generatiuam scilicet plantarum uirtutem: aut immaturæ defluentium florum: aut perfecti fructus symbola tanq; dii colēdi sunt: cum humanum genus ad usum: cuius omnia hæc a creatore producuntur: multo atq; multo illis honorabilius sit? Hoc modo & reliqua facile redargues: & si diligentius considerabis mirandam impudentiam eorū duces: qui solem modo Apollinem: modo Herculem: deinde Dionysum ac Aesculapiū dicere nō curentur. Quomodo enim idē pater & filius simul: id est Aesculapius erit atq; Apollo? Quomodo autem sol Hercules est: cum Alcumenæ mortalis fœminæ filius Hercules perhibeat? Aut quomodo furore sol exagitabatur: & liberos incitatus interimer suos: quod Herculem fecisse omnes farentur? sed xii inquit certamina xii celestia signa sunt. Quis igitur Euristheus excogitabitur: qui soli hunc certandi laborem iūto iponat? Quomodo autem ad solem quinquaginta festiades: & captiuarū reliqua multitudo: quibus omnibus Herculem conuenisse fabulantur? reduci poterunt: præsertim cum mortales liberos ab illis Herculem suscepisse confirmet: a quibus Herculeū genus tractum p longa tempora successione durauit: quem porro esse centaurum dicent: cuius sanguine cruētatam uentrem soli Deianira obtulit: unde succensus furore dicitur fuisse. Verum nō Herculem: sed Dionysum

esse solem ponamus? Quæ igitur eum genuit siue Semele quidam: siue Persephone? quomodo autem Dionysus iste & sol simul erit: & germinandi miranda uirtus? quæ autem dicemus multitudinem mulierum fuisse: quæ cum Dionysio militauit? quæ uero solis erit Ariadne? Quare autem non omnium: quæ a terra nascuntur: sed uini solummodo largitor Dionysus? qui si Aesculapius & sol est: quomodo a Ioue turpissimi causa questus fulmine percutitur iuxta Pindarum sic de ipso dicentem.

Aurum illi nimis præciosaque munera curæ.

Contorsit fulmen animamque e corpore uulsi.

Horrendum inde pater diuorum concitus ira

Asclepiadum uero genus: quod multis sæculis in Græcia floruit undenā ortum est e terris. Sit sane uerisq; ac certis rationibus in solem & lunam & reliquas partes mundi fabulæ transferantur: ergo rursus creatore relicto falsas creaturas coluerunt. Quod si non partes mundi: sed uisibiles creatoris uirtutes: quibus omnia replet: omnibus abest: omnia gubernat & continet colere se dicunt: quæ non piectis fabulis: sicut impiis atque turpissimis ad ipsum uerum & unum deum conuertuntur? Hoc enim facere debent: non autem quasi mente capti uenerabile dei appellatio nem creaturis ascribere: nec in profundis ita se ipsos tenebris claudere: ut intus se deum inuenturos confidere uideantur: nec in simulachris & inani materia diuinas honorari uirtutes putare: nec sanguine ac nidore quasi res gratas creatori offerri: a quibus omnibus liberatos oporteret: tam ueros philosophos magna uoce prædicant: non hæc se uisibilia: sed uisibile solummodo creatorem admirari: & uisibiles atque incorporeas eius uirtutes inuisibiliter colere: non incédendo ignem neque arietem aut tauro sacrificando: non fertis & simulachris: sed pio animo & recta de deo sententia & uirtute: quod impossibile homini est ad dei nos adducit similitudinem. Sed nullus unquam barbarus nullus Græcus ante doctrinam Saluatoris nostri hæc ueritatem cognouit. Saluator autem noster solus omnes undique gentes euangelica prædicatione ad ueram religionem conuocauit. Sapientes autem huius sæculi omnia se scire iactantes: cum deum cognouissent: non ut deum glorificarent: aut gratias egerunt sicut Apostolus ait: sed ob tenebratum est imprudens eorum cor & dicentes se sapientes stulti inuenti creaturas non creatorem colentes: quæ benedictus in sæcula. Postquam longa philosophia & mystica: imo uero impii thelogiam a physiologia sua defecti multitudinem conferunt: & multorum errores simulachris sacrificando adaugent. Quare patet pudore uictos turpitudinem theologiæ suæ physiologia cælare uoluisse: cum opere fabulas comprobent. Quod mihi mirum nequaquam esse uideatur: cum & ipsos deos uideo fabulas continere non posse. Quippe operam præcipuum est Apollinem ipsum & Aesculapium audire: quid de se ipsis dicant. Sic ergo Apollo teste Porphyrio in libro: quem de responsis scripsit de se ipso ædixit.

Cum latona graui partus oppressa dolore

Comotique essent gemini intra uiscera diui

Stabat terra: aer stabat: fixa insula: robur

Accipit: fluctus etiam mitescere ponti

Cæpere: arcitenens uatesque exiuit apollo.

Aesculapius quoque de se ipso sic ædixit

Natus ego ex sacra trica cui tota medendi:

Ars: cui sese omnes pariter sapientia debet:

Non ergo uniuersum ipsum panem est: sed dæmone quispiam talis uidelicet qualem se ipsum hoc oraculo descripsit: non enim uniuersus mundus hæc carmina ædixit. Mercurius etiam quomodo interpretati uia oratio dici potest: cum Maia Atlantidos filium se fuisse fateatur: & Aesculapius quomodo sol erit: qui se tricensim fuisse affirmat: & a mortali se muliere natum non inficiatur? Quomodo autem cum sit solis filius: sol ipse erit? Solis autem & mortalis cuiusdam mulieris filium se appellans: quomodo non erit ridiculus? Apollo etiam si sol est: quo pacto in Delo insula genitum se a Latona prædicat? Hæc obicienda eis tunc maxime censeo: quando imprudenter saluatoris nostri uirginem partum deridere audent: præsertim cum non a poetis ista: sed ab ipsis diis dicta sint. Cum igitur & poetæ fabulose thelogiam tradiderint: philosophi physiologice fabulas intelligant: dii uero ipsi aperte: qui & unde fuerint oraculis suis declararit: manifestum. scilicet est quia diis credendum est: uel quia dii sint: uel quia unusquisque melius quam ceteri sua cognorit. Quod si ita est philosophorum physiologiæ falsæ omnino inueniuntur. Sin uero philosophi ueritatem assequuntur ipsorum deorum de seipsis testimonia falsa relinquunt. Sed illud forsitan quispiam obiciet: quia responsum Apollinis philosophorum sententiæ conueniens hoc modo inuenitur.

Sol & Osiris item Dionysus Horus Appollo.

Qui uentos: qui dat: imbres: qui tempora mutat.

Rex & item retinet lucis: qui & noctis habenas.

Stellarum summus rex immortalis & ignis.

Idem ergo dii & poetarum fabulas & philosophorum sententias comprobantes pugnatio de se ipsis confirmant.

Nam si mortale sibi matrem ascribit Apollo: & patriam unde oriundus fuit sponte fatetur: quomodo sol erit? quæ

si sol est quomodo Delos insula patria & mater Latona? hæc enim uera esse ipse Apollo respondit. Præterea si

Apollo sol est: quomodo hæc de se ipso cecinit? Vtrum sol de cælo in aliquem hominem descendit: & hæc de se cecinit?

Sed non est possibile tale tantam substantiam hominem se subicere. An intelligentia & uirtus illa: quæ in ipso est? Sed

nec illa anima hominis unquam suscipere potuit. Eadem utemur ratione de luna quis potestatem: quæ in luna est Hecate

appellantes: & malignorum spirituum originem putantes: cum ad amorum obscœna uocet ministeria: concedendum

eis fortasse uideatur. Quomodo autem & Pluto & Serapis in sole referuntur: cum malignorum spirituum principes esse

Serapis prædicet? ex quibus omnibus mystica philosophorum theologia falsa & cauillatoria uniuersa uidetur

Oraculorum autem omnium auctores dæmones esse malignos: quoniam non unquam fabulas: non unquam philosophorum sen-

tentiam ratam faciunt: ut & illos derideant: & hos maiore arrogantia prædant quis non uiderit.

Is itaq; dictis: iam tempus est in hoc uolumine tertiam partem gentilium theologiae percurrere: quam ciuilem appellat. Nam quoniam in tria genera theologiae partiuntur: in fabulosum: quod etiam historicum appellant: poetis maxime attributum: in naturale atq; mysticum: quod philosophi approbarunt: & in ciuile: quod in singulis ciuitatibus consuetudine ac legibus defensantur: estq; de duobus primis partibus in superioribus libris expositum. Tempus iam est tertiam quoq; portionem: quam ciuilem appellant: testimonio semper ipsorum utentes redarguere. Continentur igitur in hoc tertio genere oracula: responsa: curae morborum: in hominibus piis: & e contra eiectiones uel aucti morbi in impiis: quae omnium regum periculum fecisse: dicentes pie se deos colere: nos uero impie facere affirmant: quae tam manifestas uirtutes continent: ut nemo debeat res nouas temeraria cura scrutari: praesertim cum a legibus capitalis poena aduersus eos decernatur: quae secundum leges & consuetudines patriae deos non uenerantur: sed primum quidem & fabulosum theologiae genus: & secundum naturale scilicet ac allegoricum: unusquisq; sicuti placet inquit interpretari ac reprobet. Tertium autem: quod singularem legibus ciuitatum comprobatur nec poeta quisquam: nec philosophus moueat: nisi uelit tanquam impius iure patrio puniri. Adhaec igitur nobis dicendum: ratioque reddenda: quare Saluatoris nostri euangelica praedicatio omnium gentium huiusmodi legibus contemptis: ad uerum suum cultum non reuocat.

Quod hominum artificio responsa reddi quispiam non temere diceret.

CAP. .I.

Vales igitur eas uirtutes: quae in simulachris habitant dicere oportet: utrum bonas & uere diuinas: an e contra? Hoc enim modo mihi nunc placet eos interrogare: nam alius fortasse non ita faceret: sed nullam omnino uirtutem in simulachris esse contenderet: & hominum malitia atq; malefica omnia fieri probaret. Responsum enim ipsa ad decipiendos auditores ab astutis & cautis hominibus ambigue ad utrumlibet euentum esse acute composita. Miracula uero: quae in simulachris attribuuntur: natura regum fieri: multa enim genera esse herbarum: multa lapidum secreta quadam & multis ignota natura insita morbos quosdam pellentia: quosdam inducentia: alia enim contrahere atq; densare: alia distrahere & rarificare tendere: aut omnino mutare & saluare nata esse. Quod alia breui tempore: alia longo efficiunt: & alia in longum durant: alia cito dissoluuntur: ita nonnulla conseruata sanitatis inueniuntur: nonnulla e contra morbos inducunt. Multa etiam lucem lunae ita sequuntur: ut simul cum ea crescant atq; decrescant. Animalia igitur nonnulla: plantae: lapides: aromata: magnas uirtutes insita sibi natura possident: ad quae omnia positio quoque locorum multum conducit. Instrumenta etiam ipsis ad huiusmodi arte multo ante praeparata: & ministros eis esse multos diceret: qui per ciuitatem uagantur inuestigantes: cuius rei quilibet egeat: ut intelligant quid petiturus a deo uenerit: propterea ex aduersis & profundissimis plerumque speluncis responsa ferri: ut & tenebrae ipsae non nihil conferant: & nonnulli lateant in cauernarum secessibus nuntii atq; ministri: ad quae omnia uidelicet non parum superstitio & opinio faciat hominum. Praeterea multitudinis inscitiam & eorum astutiam: qui haec peragunt non parum posse: qui uel uoluptate capiant interrogantes bona spe sibi proposita: uel si nonnulla coniectura quid euenturum sit consequi potuerunt aperte: ut in ceteris credant: mala praenunciant. Sin uero nihil coniecturis inuenitur ambiguitate: ita falluntur: ut redargutione effugere uideantur. Multa uero etiam contingere aliis quibusdam cauillationibus adhibitis: nam & cantando nonnunquam peragere quaedam uidentur: & inaudita quaedam nomina inuocant: ut diuini uideantur. Maxime autem multos decipi: cum aliquantulum docti sint: quos ipsa responsorum mirabilis compositio: & uerborum elegantia: & orationis grauitas simul & ambiguitas adeo trahit: ut diuini esse facile credant. Ex illis autem responsis: quae ambitione dicta non sunt: sed quadam futurorum coniectura clarius prolata multa: imo uero pene omnia falsa inuenta sunt: unde si quod etiam euentu rerum comprobatum fuerit: casus potius quam ratione id accidisse credendum. Quae quauis paucissima sint: feruntur tamen in primis & lapidibus insculpta permanent. Quae autem falsa fuerunt pene innumerabilia eorum nullus meminit: neque nihil animo uoluit bellorum & seditionum. Haec responsa deorum causa fuisse plerumque: nec etiam eo tempore: quando Graecia florebat: & daemonum superstitio in ea utgebat: clarum quid & utile facinus praedictione deorum factum unquam fuisse. In calamitatibus enim bellorum nihil prouidentes dereliquerunt eos: quos in summa bellorum periculis responsis impulerunt: quod loco suo planius facimus: probabimusque multos ab illis in bella iniectiones: nec utiliter unquam responsum: sed ambiguitate: qua ignorantiam suam tegebant delusos decaptosque fuisse quarentes. Multa enim etiam tu ipse ab historiis colligere potes: quibus saepenumero salutem & uitam aegrotantibus promittentes: & quasi dii crediti: ac diuinae praedictionis magna exacta mercede: euentu ac morte languentium patefacti sunt: malefici quidam uiri non dii fuisse. Quid autem oportet dicere: quod ciuibus suis isti fatidici nunquam profuerunt: & eis: qui de longe ueniunt ignoti sunt mirabilia promittunt: cum certe oporteret ciuibus magis suis quam alienis deos propitios facere. Sed quia peregrinos ignorantes malitiam suam facile decipiunt ciues autem suos longi temporis periculo doctos decipere non possunt. Hoc ita fit: sic uniuersam rem istam humanae inuentionis opus fuisse quispiam assereret. Unde ab omnipotenti iam deo cum templis & simulachris deiecta omnino putrescit. Vbi enim est oraculum Delphicum: quod magna religione ab

hominibus colebatur? Vbi Apollo Pythius aut clarius? ubi Dodonæus Iuppiter? Delphicum quidē oraculū ter a Thracibus concrematum fuisse traditur: nec unquā ab Apolline calamitas illa prædicta. Idem de Capitolino Ioue Ptolemæorū tpibus fuisse audiui: quādo Vestæ quoq; tēplum exustum fuit. Magna uero illa effigies Iouis: quā decus quasi uniuersæ Græciæ dicūt fuisse tēporibus Iulii Cæsaris in olympicis certaminibus fulmine diuinitus icta flagrauit. Antiquioribus etiā temporibus Capitolinum arsisse templum fert: & Pantheum fulmine disiectū atq; dirutū narrat. Serapis quoq; sacrum in Alexandria similiter arsisse non ignoramus. Quæ oīa ab ipsis gentilibus conscripta tenemus. Quid igit mirū est: si aliis pdesse non potuerunt: q ab extremis seipsos periculis non defenarūt? Illud aut quod maximo argumēto est ab hoibus hæc: nō ab alia uirtute fieri non ptermittā. Nam multi uatum atq; aruspiciū non solum priscis: sed etiā nostris tpibus tormentis in iudicio coacti uniuersam rem suis inuentionibus fieri ædiderunt: a qbus modos quoq; artificii exquisitius patefactos nō ignoramus qui tanq; seductores & malefici uiri ultimo supplicio secundū leges affecti sunt: quæ res adeo claræ sūt ut neminē lateant. Non enim deiectionis quidā & ignobiles: sed alii generosam istam philosophiā pallium induti & supercilium eleuātes ptebant. Alii primates Antiochenæ ciuitatis fuerunt: & illi maxime q aduersus uerā Christi religionem multa conati sunt: nec sumus nescii philosophum quoq; illū & uatē similia in Mileto passum interiisse. Quibus oībus in unū collectis nō dubitabit forsan aliquis dicere: nec deos: nec dæmones hæc oracula constituisse: sed seductorū atq; improbōrū hoīum ad turpes quæstus excogitationem fuisse. Quā opinionē multis ēt græcis & illis maxime qui nominatissimi philosophi fuerūt placuisse non ignoramus. Nam Peripaterici homines Cynici atq; Epicurei sic sentiūt: quos ego iccirco summopere admiror: q nati & educati moribus corruptissimis & a parētibus tam deos q oracula reuereri docti: sua sponte potuerūt ab erroribus illis emergere: adeo ut scribere quoq; ausi sint non modo falsa: uerū etiā inutilia & multorū detrimentorū causam oracula esse. Quorū scripta cū pene infinita sint unius testimonium mihi nūc sufficit: qui cum Chrysippus a prædicatione deorum fatalē uim confirmare uellet: sic aduersus eū conscribit redarguens qā male responsis deorū: quæ ut plurimū falsa sunt fatum esse ostendat. Audias igitur quid ipse ad uerbum scribit. Adhæc alia quoq; ratione in his quæ de fato conscripsit Chrysippus utitur. Non. n. possent inquit prædicationes uatū ueræ esse ac certæ nisi fato fierent uniuersa: quæ ratio multo uanior est q cæteræ. Quasi. n. uerū atq; concessum esset ueritatem in responsis deorum contineri: quasiq; id manifestū sit: omnia fati fieri. Ex hoc intulit. Videmus aut omnino contrarium aperte: nāq; patet plurima ex oraculis mendacio ac fraude composita: ueq; Chrysippus ex alterutris hæc cōprobauit. Omnia. n. fati fieri inde ostendit: qā uaticinatio sit. Vaticinationem uero esse inde probat: quia oīa fati fiunt: quo probationis modo nihil uanius excogitari potest. Quod si nōnulla responsa euentu rerum uera fuisse contendat: quia perpaucissima illa sunt: patet non uaticinii certitudine: sed casu sic accidisse: quod nullam esse uaticinii artem ostēdit. Nec enim arcu aut funda artificiose uti eū dicemus: qui cū sapius atq; sapius telum proiecerit semel aut ad summū bis uel ter ad signū puenerit: cū pene infinites longissime a signo abfuerit: nec ille certe medicinam tenet: qui cū multos interemerit: uix tandē unū a morbo liberauit. Nulla. n. scientia uel ars dicitur: quæ oīa uel saltem plurima ad debitum finem non deducat. Quod autem oīa fere falso uates isti prædicāt: uniuersa uita hoīum testis est: & isti ipsi maxime: qui uaticinandi artem profitētur: quos manifeste uidemus: cum sibi aliquid agendum utile iminet sententia & consilio eorum uti diligenter: qui rerum peritiam habere putant. Verū quot uaticinatio nulla sit in aliis plenius aprobabimus: ea etiā efferētes: q hac de re Epicurus conscripsit. Nunc aut illud: quod diximus confirmandum non esse: scilicet artis: sed casus ueritatē oraculorū. Cū. n. nō semp neq; plerūq; sed rarissime aliquid assequimur: nec sciētia: nec arte: sed casu & fortuna id factū dicimus: si uocabulorū potestates recte rebus accomodamus.

Inutilem esse diuinationem.

CAP. II.

ADhæc etiam si concederetur uera esse responsa: uaticinandi q; artem nō fictā: fatata quidem esse omnia probe sequeretur: utilem uero esse diuinationem hominibus nullo modo hinc demonstraretur. Summopere nāq; uaticinationes Chrysippus laudat tanq; humanæ uitæ peritiles. Sed quænam utilitas sequeretur: si futura omnino mala prædiscas: cū nullo modo cauere possis? Nam quæ fatata sunt nemo euitare potest: nulla igitur utilitas: imo uero & dolor inde sequitur. Mæror enim propter futura mala hominum animos perturbat. Nec uero e contra tanta ex p/dictione bonorum lætitia homines afficiuntur. Non enim tantum solent homines expectatiōe bonorum gaudere: quantum timore malorum exagitari. Præterea mala nobis iminere nisi audiamus nullo modo cogitamus: bona uero humanū genus expectare solet ppter naturæ mirabile ad ea iclinationē. Ita sit: ut bonorum nunciatione non magnopere augeatur lætitia: imo autem nōnunq; etiā minuat: si maiora sponte sperauimus q uaticinio prædicuntur. Malorum autem prædictione: quoniā pter spem sæpenumero anunciant: uehementer turbemur. Verum etiā si hæc ita non se haberent: neminē tamē lateret: nullam esse in diuinatione utilitatem. Quod si quis dicat ideo ipsam cōferre hominibus: quia futura mala prædicat: nisi caueamus: is factorum uim abstulit: siquidē nostrarū uirium est cauere & nō cauere. Quot si necessario id quoq; fieri quispiam cōtendat: ut fati necessitas uniuersa cōplectetur: sic diuinationis cōmoditas nulla erit. Fiet enim omnino quod fatatum est: etiam si oībus oraculis prædiceretur. Oedipoda quidem & Alexandrum Priami filium ipse quoq; Chrysippus asserit non potuisse a parentibus interiri: quis summopere id facere studuissent: ut malum: quod ab illis sibi futurum

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

erat: effugerent: sic nec diuination nec studium eis suum profuit propter factorum necessitatē. Hæc ille. Tu autem illud semper probe teneas Peripateticos: ut diximus: Cynicos atq; etiam Epicureos: græcos homines atq; philosophos: & Græciæ moribus a pueritia educatos: & inquisitioni ueritatis maxime de ditos: oraculorum responsa omnia tanq̃ inania contempsisse: quod certe nequaquā illi fecissent: nisi aper- tissime rem falsam omnino uiderent. Plurima huiusmodi colligere in animo non est. Nam quis ma- gna istorum copia sit: non tamen hoc pacto: quia scilicet hominum inuentione ac acuta excogitatione oracula penitus constent. Sed sicut incæpi aliqua uirtute fieri hæc non inficians: respondere constitui. Non enim parum huius loci refutatio euangelio conducit. Nam si omnes simul Græci atq; barbari ante aduentum saluatoris nostri deū uerum ignorasse: & a malignis dæmonibus in morem cæcorum fuisse ducti ostendent: quō non magis euangelicæ dispensationis mysteriū admirabimur: quo undiq; a seductione & oppræssione dæmonū liberati sumus: ex illo enim tpe ad hunc usq; diem cum ipsis si- mulachris atq; templis cuncta ubiq; oracula iacent: ac pro eis orandi & hymnis efferendi uerum deū & saluatorē nostrū ecclesiæ in medijs urbibus euangelicæ doctrinæ uirtute in toto orbe conditæ sunt: ubi aīs piis & cultu uirtutis fulgētibus secundū salutaria & diuina præcepta quotidie ab omnibus gē- tibus: hostiæ quæ solæ deo placent: deo saluatori nostro offerunt. Quibus; cū simul etiā illud ostendit nō temere nos uti multi putant superstitionē a parentibus traditā contēpsisse: sed uero certoq; iudicio ueritatē euāgelicā amplecti. Sed de his hæcenus. Tēpus. n. est iā: ut propositū negotiū capiamus.

Diuersæ gentium theologiæ.

CAP. III.

N quattuor igitur genera exquisitissimi facultatis theologi: non theologiæ modum quen- dā: ut i superioribus: sed quasi subiectū ipsius partiuntur. In primis enim deū patrem oīum atq; regem locandum putant: deinde aliorū deorum multitudinē sequi contendunt: tertio loco dæmones: quarto heroas ponunt: quos oēs lucē esse & appellari autumant: præter ma- lignos dæmones: qui tenebræ appellātur. Dæmones enī alios bonos: alios prauos arbitrant: & hos ita primū locū in malis optinere: quēadmodū deus in bonis: ita rebus diuisis de diis quidē cælestia & usq; ad lunā habitacula tribuerūt. Dæmonibus p̃cipiūt cælestes: quos & æthereos deos appellāt summa eē religione colendos: post eos bonos dæmones: tertio heroum aīas: extremo prauos dæmones placan- dos aiunt. Hæc uerbis partientes opere malignas dæmonum uirtutes solūmodo colere inueniuntur. Consideret enī unusquisq; quales iam putari oporteat eas uirtutes: quæ idolis colūtur: deos: ne an dæ- mones: & utrū bonos dæmones an proteruos: Quod facile facere poterit si diligenter his libris atten- det. Ignorare autē non oportet nullū dæmonē a diuina scriptura bonū appellari: neq; deū aliū esse uere atq; proprie: præter unū: qui oīa creauit. Virtutes autē bonas: quæ creaturis connumerantur: nec deos nec dæmōes: sed dei angelos & spiritales ministros: potestates diuinas: archangelos: aliisq; noībus pul- chre accommodatis nuncupat. Dæmones autē si nominis potestātē dicere licet: non quia dæmones sint: quod latine scientes dicere possumus: sed quia dimænin soleāt pulcherrime appellauit. Id autē latine tū timere tū terrere significat. Absurdū certe oīno est bonas & malas uirtutes: quæ nullā operationis si- militudinē habeant: eadē appellatione confundere.

Porphyrius de philosophia responforum.

CAP. IIII.

Ideamus igitur quānā uirtutes oraculis & responsis præfunt: ut impietas gentilitatis om- nibus pateat: nec a me ipso quicquā afferre in animo est: ne criminandi anfas præbeam ini- micis: sed testimoniis: quod adhuc feci eorum ipsorum in medium productis totam rem peragam. Cum autem innumerabiles sint & philosophi & historici illum idoneum magis propositū meo iudico: qui & dæmonibus maxime amicus fuit: & multa nostris temporibus aduersus nos mendosissime conscripsit. Hic enim gentiliū pene omniū deorum ac dæmonū naturā maxime inuestigasse & summo opere falsitatem defendisse uidetur. Hic igitur in libris quos: de responforū phi- losophia conscripsit: Apollinis ac reliquorū deorū & bonorū dæmonum illa responsa collegit: quibus putauit & uirtutem suorū dæmonū ostendere: & cæteros homines ad uerū: ut ipse dicit dæmonū cul- tum ipellere posse. Ex istis igitur responsis quæ ab ipsis electa sunt: quæq; quasi ueriora memoriæ tra- dita: operæ precium est totā hanc rem cōsiderare atq; cognoscere: quales nam sint eorū auctores. Sed primū illud uideamus: quomodo in exordio libroꝝ iureiurando affirmat: nihil se falsi allaturę: constā- tibus inq; atq; firmis hoībus: q̃a bonitate deorū atq; dæmonū spem salutis hauriūt: nihil addēs nihil auferens hæc tradere oportet. Nā & ego deos ipsos testor nihil ad responforū sensum aut addidisse aut detraxisse: nisi forsan uerbum aliquod correxerim: magisq; impietātē timui q̃ futuram sacrilegii pœ- nam. Collegemus autem in his libris multa: quæ ad ueritatem dogmatum pertinent: & diuinationis negotium non omnino contemnemus. Nam & ad speculationem harum rerum conducit: & ad bene uiuendū hortat. Quā autē utilitatē hic labor asferet noster illi maxime cognoscent: qui cum uerita- tem magno labore quæsiscent uota sapius fecerunt oraruntq;: ut auctoritate docentium deorū uisio- ne dignari possent a dubitationis uexatione liberari. Huiusmodi usus exordiis obtestatur postea ne ad multos libri efferantur his uerbis. Tu uero caueas ne lucri: aut inanis gloriæ gratia scelestis & indig- nis hominibus hæc tradas: non enim paruum tam tibi qui ædes q̃ mihi qui tibi credidi periculum imminet. His autem solummodo hæc communicanda sunt: qui uitam ad animæ salutē direxerunt. Nā & ipsi dii non aperte: sed enigmatice hominibus ista tradiderunt. Responsa deinde Apollinis col- ligit: quibus non solum dæmonibus & infernis uirtutibus: uerum etiam cælestibus animalia esse sa-

crificanda præcepit Apollo. Cum idem ipse in aliis dæmones non deos esse affirmet: quibus gentiles cæde animalium sacrificabant: non enim fas esse animalia deorum gratia interficere. Sed primū Apollinē ipsum audiamus: qui de cultu & sacrificiis deorū sic per responsa hoies instituit.

Hæc age: qui nutu diuorū ingressus amice es
Huius iter uitæ: mactanda est hostia cunctis
Multa deis: seu qui terram: seu qui mare uastū
Aera seu qui habitant: latū seu q̄ æthera: seu qui
Alta colunt cœli: seu qui infima regna barathri:
Quæ qbus obseruanda modis sint singula dicā
Tu memori conscripta animo mea dicta teneto
Terna quidem diuis cælestibus hostia: & ipsa
Candida mactanda est: terna & terrestribus atq;
Atra eadem: gaudent porro & capiuntur apertis
Terrestres aris: foueas cum numina contra
Exposcant atro imbutas inferna cruore:

Nec placeat nisi quæ terræ mandetur humata
Hostia: mel uero nymphæ atq; liquentia uina
Offerri lætantur: at ignem accendier aris
Quæ circūuolitant terram sibi numina quærunt.
Imponiq; atrum corpus: tum thura simulq;
Iniicier salsas fruges & dulcia liba.
Hæc facito: uerum quibus est data cura p̄fundi
His ipso semper fer sacra in littore: totum
Proiceq; in fluctus animal: cælestibus autem
Extremas reddes partes atq; igne cremabis:
Quod superest propone tibi: dapibusq; referua,
Sudet odoratis crassiq; uaporibus aer

Deinde hoc Apollinis oraculum exponit dicens. Cum igitur & terrestres & inferni dii sint omnibus istis atras quadrupedes offerendas iubet. Modus autem differt: nam terrestribus quidem super aras: infernis autem in foueis mactandas esse hostias præcipit. Aeris autem uolatilia dicit offerēda corporibus holocaustis: & sanguine ad aram circūducto: uolatilia etiam marinis: sed uina in fluctus proicere mandat: ita omnibus diis præterq; terrestribus uolatilia immolari possunt. Sed marinis solummodo nigri coloris uolatilia: quare cæteris alba offerenda sunt. Cælestibus uero & æthereis bestiarum: quas albas esse uult: extremitates ait conseruandas: reliquas autem partes comedendas. Ex his enim solummodo comedere oportet: ex aliis uero minime: ita quadrupedes & terrestres terrestribus sacrificanda sunt: simili namq; simile gaudet. Ouis porro terrestre animal ē: & iccirco Cereri gratissimum: atra uero: quia & terra naturaliter tenebrosa. Tres autem simul: quoniam terrestris corporis tria sunt symbola: & super aras terrestribus: quoniam super terram uersantur. Cæteris uero diis iccirco uolatilia sunt offerenda: quoniam uniuersi mouentur: in motu enim semper maris aqua est: cuius atræ sunt hostiæ: quoniā & cæruleus color aquarum. Alba uero aeris: lucis enim receptiuus aer est. Cælestibus autem atq; æthereis extremitates dat consecrādas: quoniam leuiore reliquo corpore sunt: quorum sacrificiis communicare oportet: quia cum alii dii arcere mala soleant: cælestes bona nobis largiuntur. Hæc mirabilis ille philosophus in libris responsorum conscripsit.

Redargutio prædictorum ipsius Porphyrii.

CAP. V.

A Ge iam uideamus quemadmodum contraria omnino in eo libro posuit: quem de abstinentia a carnibus animalium conscripsit. Ibi enim primum nihil sacrificandum: neq; incendendum censet: deinde opiniones aliorum reprobat asserens: nō esse deos illos qui cæde animalium gaudent. Sceleratissimam enim esse brutorum etiam animalium cædem & abominabile nō solum deo primo: uerum etiam cælestibus & diuinis uirtutibus. Ita Apollinem suum redarguit: qui etiam cælestibus animalia esse offerenda responsis suis iussit. Theophrasti quoq; auctoritate utitur: cui placuisse ostendit non diis sed dæmonibus dūtaxat esse sacrificandum. Quare si quis Theophrasti & huius ratione acquiescit. Apollo etiam ipse non deus erit: sed dæmon: cæteriq; omnes: quos deos gentilitas dicit: quibus ubiq; animalia immolantur: dæmones erunt & dæmones perniciosissimi. Nā si cædes & immolatio hæc animalium sceleris & abominationis secundum ipsum plenissima est: quomodo erunt boni: qui hac re sum mopere gaudent? Quod si non solum animalia: uerum etiam crudelitatis cumulo hoies etiā mactari offerriq; sibi cupiunt: quomodo apertissime scelesti & inhumani nō erunt: nihilq; aliud q̄ pniciosissimi dæmones: aut quomodo iure nos accusabimur: qui oīno ipiū esse putamus sanctissimā dei appellationē atq; uenerationē imūdis spiritibus attribuerē? Solū. n. creatorē illū oīum deū adorare didicimus: nihil terrenū & mortuū: sed integritatē animi & castimoniam corporis reatā scientiā & ardentissimā fidē afferentes: quā ad extremū usq; spiritū itemeratā auxilio Saluatoris seruabimus. Sed uideamus: quibus ostēdit rōnibus: nec deo nec diuinis uirtutibus terrenū aliquid offerendū: aut incēdēdū eē. Aliena. n. hæc ait ab omni sunt pietate: nihil. n. materiale inueniri potest: quod imateriali deo non sit obscenū: iccirco neq; oratio ei: quæ uoce proferatur conuenit: sed nec iterior oratio: si aīa uitio contaminatur. Silentio autē sancto & cogitatione integra ab omniq; morbo remota eū colimus: sic illi & coniungimur: & similes: ut possibile homini est: efficimur: mūdissimā ueritatē quasi sacrā hostiā ei offerētes: ita hymnis deū laudamus: ita salutē ac impossibilitatē aī requirimus. Sacrificiū. n. deo est alienæ ab omni uitio mentis speculatio: uirtutibus autē quæ circa ipsum sunt diisq; intelligibilibus hymnos oratione offerre possumus. Primitias. n. offerre oēs solent earū rerū: quas acciperunt: & quibus alitur & continetur substantia nostra. Quemadmodū igitur agricola fructuū primitias offert: sic homines oportet mundæ iuentione mentis itelligētiis offerre: gratias agētes: q̄a hæc nobis tribuerint: & q̄a nos mentē nostrā speculatione sua cōtineāt atq; nutriāt iuuātes: cōsulescentes: & ad salutē nostrā reducētes. Hæc Porphyrius: qbus similia i libro de sacrificiis de priō ac magno deo Thyaneus ille Apollonius cōscripsit. Sic ergo inq̄t maxie decētē aliq̄ curā de rebus diuinis suscipiet: ppitiūq; habebit deū: si deo priō: q̄ unus ē & ab aliis oībus separatus: post quē lōgo iteruallo reliqui cognoscunt: nul-

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

lo modo sacrificet: nec ignem incendat: nec sensibilibus ei aliquid offerat: nullius ei rei eget: non dico a nobis: sed nec ab intelligentiis ipsis. Non est autem in terris nec in aere quicquā: cui non insit aliqua ob scanitas. Meliorem igitur ac superiorem rationem atq; orationem ei offerre debemus. Sic autem ap- pello eam: quā non ore profertur: quā illi offerenda est. Nam ab optimo atq; pulcherrimo rerum om- nium peroptimum similiter atq; pulcherrimum omnium bonorum nostrorum. Intellectus uero hic est organo non indigens: bona nobis petenda sunt. Sic Apollonius. Sed Porphyrium rursus Theopha- sti testimonio utentem audiamus. Gliscente paulisper inquit iniquitate animalium crudelis immola- tio suscepta est: adeoq; creuit: ut ad cacumen iam maledictionis peruentum sit iugulatis hominibus & sanguine aris humano cruentatis. Ita dæmones concitati iustas pœnas sumperunt. Alii namq; homi- num omnino impii facti sunt nullos deos colentes: alii malos deos uenerantur: quos humana melior res natura non putant. Non ergo animalia immolanda sunt: sed illa quæ immolata nihil omnino ulli officiant. Innocens enim immolatio atq; sancta penitus esse debet. Si uero quispiam obiciet ita usui no- stro animalia diuinitus esse concessa: quemadmodum & fruges terræ: sciat animalibus cæsis non nihil noxæ committi. Priuantur enim anima uiolenter non ergo sacrificanda: præsertim cum ut ipso nomi- ne ostenditur: res sacra sit: sacer autem homo est: qui ex alieno gratias refert. Nec enim fruges: si aliunde per uim accæperis: offerre fas est. Non enim aliorum iniuria deus placatur. Quot si ablata fruges offe- rendæ non sunt: multo minus animalia ui anima inde ablata offerenda sunt: præsertim cū anima mul- to nobilior frugibus sit: qua qui animalia priuat magnopere peccat. Præterea si primitias quasdam ex animalibus diis offerimus: cuius rei gratia id facimus? utrum honoris? quisnam honor hic potest eē: qui ab iniuria originem trahit? an potius dedecoris & uituperationis? Non possumus quippe nega- re non iniuste agere: cum animalia nihil iniuriantia interficimus. Sed neq; hac uia gratiæ diis referendæ sunt. Qui enim beneficii gratiam retribuit non maleficio id peragit. Non enim magis retribuere uide- bitur: q; si rem a uicinis raptam in gratiam & honorem retribueret. Sed neq; gratia impetrandi cuiusdā boni. Nam qui alterum lædendo exorare deum putat: is ingratum se futurum ostendit. Quare nec spe futuri beneficii animalia immolanda sunt: præsertim cum non sit possibile ita hæc agere: ut deum la- teant. Si ergo re alicuius causa immolandum est: nullius autem rei gratia id faciendum ostenditur: re- linquitur profecto nequaquā immolandum esse: & maxime cum nulla re ii indigeant: sed animū ho- minis respiciant: illudq; sibi sanctissimum sacrificium sit: rectam de his ipsis & de reliquis rebus habere sententiam. Mens igitur sancta & anima omnis passionis expers optimæ primitiæ deo sunt. Aperte igitur omnibus his iuxta summos Græcorum philosophos pater: nullo animantium litari posse: iniu- stumq; ac obscænū esse cæde animalium deum credere fore propitium. Quare nō deus nec dæmō quidem bonus: sed seductor & mendax fuit: qui nidorem carniū & libationem sanguinis petiit. Et i eodem libro ipse Porphyrius. Non ignorat inquit: cui curæ pietas est: nihil animatū diis offerri: sed dæ- monibus aut bonis aut malignis.

Quot omnes dæmones mali sunt.

CAP. VI.

Noniam igitur alios bonos alios malos dæmones putat: age iam uideamus: certisq; ratio- nibus approbemus: malignos esse omnes dæmones: quāuis gentilitas loco deorum eos ue- neretur. Quod quidem hoc modo demonstrare conabimur. Omne quod bonum est non prodesse non potest: & e contra quod malum est. Demones autem & dii gentilium Satur- nus: Iuppiter: Juno: Minerva & similes ac inuisibiles uirtutes: quæ i simulachris & per simulachra ope- rantur: non solum brutorum immolationibus animalium: quod iniustū & abominabile Theopha- sto & Porphyrio esse uidetur: uerum etiam cæde ac sanguine hominum summopere gaudet: quomo- do igitur boni dæmones isti erunt & non scelesti atq; perniciosi spiritus?

Quot hoīes sacrificabantur dæmonibus usq; ad tēpora saluatoris.

CAP. VII.

Ncipiamus igitur latius ostendere quantus error quantaq; impietatis putredo humanum genus ante Saluatoris nostri tēpora detinebat: quæ postquā incœpit euangelium in orbe ter- rarum prædicari minui sic cœpit: ut Adriani temporibus in morem solis euāgelica iam co- ruscante doctrina apertissime dissoluta sit. Gentilium ergo ipsorum: ut adhuc fecimus uo- cibus ad declarandam priscorum temporum pestem utemur: quæ adeo animos hominum inuaserat: ut quasi dæmoniāci & a perniciosis profecto spiritibus agitati liberorum sanguine scelestas placarent uirtutes. Ita pater unicum filium: dilecta mater filiam dæmoni tanquā ouem sacrificabant. Ita genus hominum: quod humanum esse natura cognoscitur: ad furiosam immanemq; crudelitatem a dæmo- nibus impellebatur: quæ ita se habere non modo apud Barbaros: uerum etiā apud Græcos omnis hi- storia plena est. Nam & Rhodii hominem Saturno sacrificabant: quam rē magis tēporibus postea mi- tigare uolentes mortis supplicio aliquem damnatum ad saturnia usq; conseruabant: quem in ipso se- sto uino grauatō immolabant. In Salamine uero insula: quā antiquissimis tēporibus Corroneā uoca- bant usq; ad Diomedis tempora Agraualæ Cecropis filiæ homo cædebatur. Postea uero in templo Palladis Agraualæ ac Diomedis (unū enī trium fuit) Diomedi homo immolabatur: qui ab adolescen- tibus ter circum aram ductus tandem a sacerdote hasta percussus & in rogo impositus cremabatur. Quam rem Diphilus rex Cypri Seleuci tēporibus abominatus non hoīem sed bouem Diomedi sacri- ficari statuit. Dæmon autē ille quicūq; fuerit non inuitus bouē pro hoīe suscipiebat. Ita non multū in- teresse inter imolationē hoīs atq; bestię uidetur. Manethus autē hystoricus apud Aegyptios in Helio-

poli homines immolatos fuisse in libris de pietate testatur: quem morem Amosis improbauit. Sacrificabantur uero Iunoni tres in die: quos inquirebant: si mundi essent: quemadmodum postea uituli. Ce-
 reos autem offerri pro illis tres Amosis iussit. Dionysio etiam omadio apud Chios appellato homo cru-
 deliter discerptus sacrificabatur. Lacedæmonios etiam Apollodorus scribit: hominem Marti sacrificare solitos: & Phœnices bellorum aut pestilentiae calamitatibus amicissimos Saturno solebant immolare: quod omnes qui eorum historiam scripserunt testantur: maxime autem Sachoniatho a Philœe biblio in græcam linguam: ut in superioribus dictum est: traductus. Histrus quoque: qui Cretensem historiam collegit: Cureras scribit Saturno antiquitus pueros sacrificasse. Sed pallas: qui optime omnium mitræ mysteria ædidi: sic hac de re scripsit. Immolationes autem hominum imperatoris Adriani temporibus ubique fere cessarunt. Immolabatur enim prius in Laodicea Syriæ Palladi uirgo: nunc autem cerua: & arabes singulis annis puerum immolantes sub ara sepeliebant: omnesque Græci communiter antequam in bella exirent: ut Philarchus historicus tradidit: hominem immolabant. Prætereo Thracas & Scythas cæteraque prisca. Verum etiam nunc quis ignorat in magna urbe Latini Iouis solemnitate hominem immolari: & usque ad hunc diem non in Archadia solum Pani Iliceo: nec in Carthagine Saturno: sed omnes communiter homines cum dies statutus aduenerit: quo sacrificare hominem solebant: aram sanguine hominis spargunt. Philo etiam: qui Phœnicum historiam conscripsit: his uerbis in primo utitur libro. Morem inquit prisca in magnis calamitatibus atque periculis fuisse: ut ciuitatis aut gentis princeps dilectissimum ex liberis ulciscendi dæmoni quasi redemptionis præmium traderet: & sic traditum mystice iugularet. Sic igitur Saturnus rex regionis: quem Phœnices Israëllem uocant: qui posteaque hominem exiuit ad Saturni stellam adductus est: cum ab Anobret nympha unicum haberet atque charissimum filium Ieuda re ipsa dictum (sic enim etiam nunc Phœnices unicum filium appellant) quia maximo atque periculosissimo bello ciuitas præmebatur: regio indutum ornatu super constructam ad hæc præparatamque aram immolauit. Non iniuria ergo eximium dicemus illum Clæmetem in libro: quo ad ueritatem gentiles adhortatur his uerbis ista deplorasse. Crudeles immanesque hominum hostes dii uestri sunt: qui non solum amentia lætantur nostra: uerum etiam modo per contemptionem certaminis: modo per cupiditatem uictoriæ animis uestris concitatis ad uoluptatem suam immolationes hominum postulant: qui multis nonnunquam ciuitatibus atque gentibus tanquam communes pestes & fulmina incidentes non cessarunt atrociter homines uexare: quousque sanguine hominum placati sunt. Aristomenes enim mesenius Ioui: quem illi appellant Ithometem trecentos simul sacrificauit: in quibus Theopompus etiam Lacedæmoniorum rex fuit nobilis scilicet ac regia hostia. Tauroscythæ autem quos cumque ad uenas caperint (capiunt autem multos: qui fluctibus & tempestate ad eos depelluntur) Dianæ statim immolare solent: quæ sacrificia tragice in scena Euripides decantauit. Monuimus uero in libro miraculorum collectionis in Pellæ ciuitate Thessalica hominem Achium Peleo & Chironi singulis annis immolatum fuisse narrat. Lycii etiam. Cretenses autem isti sunt. Ioui hominem immolabant: ut Anticlides scripsit. Lesbii quoque Dionysio: & Phœnices Dianæ: alteros Doscida: alteros. Phitocules historici hominem immolare solitos conscripserunt. Herechtheus uero Atticus & Macharius romanus filias suas alter Proserpinæ: ut Demaratus in primo tradidit: alter defensori dæmoni: ut Dorotheus in quarto italicarum rerum exposuit: immolare non dubitarunt. Perhumani uero dæmones: quo modo enim non scelestissimi sunt: & illi qui tanquam Saluatores inuocantur: & isti qui salutem ab insidiatoribus petunt: litareque putant deis hominum iugulo: nec enim homicidii crimen effugiant: etiam si Ioui hominem offerant. Cur igitur o prudentissimi bæluas fugimus: & si forte ursam aut leonem aut serpentem uidimus statim resiliamus: ut poeta omnium maximus ait. Retroque pedem cum uoce repressit. Improuissum aspris ueluti qui sentibus anguem Attolentem iras & cærulea colla tumentem Pressit humi nitens trepidusque repente refugit
 Perniciosos autem dæmonas fraudulentos & pestes hominum manifeste uidentes: a quibus liberi etiam uestri ad cædem petuntur non fugitis? Hæc ille. Ego autem etiam Dionysium Halicarnasseum uirum Romanæ historiæ ac Italicæ pitissimum huius sceleris testem adducam: qui in primo de antiquitate italica Iouem & Apollinem quoniam decima hominum immolata non fuerat magnas Italici calamitates induxisse his uerbis scribit. Nullus in arboribus fructus inquit ad maturitatem usque permansit: sed immaturi omnes defluebant: nec spicæ semine replebantur: nec herbæ pecori sufficientes germinabant: fontes quoque ipsi alii bibi non poterant: alii æstatis tempore deficiebant: & aut mulieres abortum patiebantur: aut nati pueri manci & discerpti erant. Cætera quoque hominum multitudo ægrotatione ac morte crebrius quam solebant uexabantur: sciscitantibusque ipsis quid in deos commiserunt quidque facturi: ut ab his pestibus liberarentur: responsum fuerat: quia cum impetrassent quæ petierant: non reddiderunt omnia quæ uouerunt. Sed maiora adhuc debent: quæ si reddiderint conuiescent. Pelasgi enim & Aborigines nihil sibi terra producente uouerunt Ioui atque Apollini ex nascituris decimam se partem immolatuuros. Cessauit igitur postea talis calamitas: & illi fecundissimo rerum usu prouentu decimam nascentium omnium partem sacrificabant. Hæc Mirsinus Lesbius non Pelasgos aut Aborigines: sed Thyrrenos passos fuisse narrat. Responsum igitur recitatum magna omnes ambiguitate tenebantur. Senior deinde quidam aliarum rerum primitias dixit recte diis consecratas fuisse: nullam autem ex hominibus partem: quam dii maxime diligunt esse immolatam. Quare calamitatibus semper inquit uexabimur: nisi ut cæterorum animalium: sic hominum primitias sacrificabimus. Hanc senis ora-

tionem cum alii probarent: alii plenam insidiarum putarent: sciscitari rursus per oracula placuit: si hominum decimam sacrificare diis gratum esset. Deo autem annuente magna seditione uexati sunt: & tunc primum primates ciuitatum & reliqua multitudo atroci suspitione: ne dolo ista primates facerent comota: scissi atque diuisi sunt: migrabantque multi: immo uero quasi amentia furentes pellebantur & pellebant: multaque ciuitates destitutae pene fuerunt. Sequebantur enim fugientes filios: qui genuerunt: & fratres cognati: & propinqui propinquos: ita ex Italia fugientes Graeciam & Barbariam repleuerunt: quod malum non paucis annis Italiam uexauit. Nam & ciuitatum principes tum seditionem timentes: tum religioni satisfaciendum putantes ab adolescentibus: qui ad iuuentam in annos proueniebant: primitias deligebant. Et paulopost. Afferunt autem Saturno in Italia priscis temporibus ita sacrificatum fuisse: quemadmodum apud Carthageneses ante quam urbs eorum dirueretur. Celti uero ad haec usque tempora & occidentiores fere omnes homicidio sacrificant. Hercules autem fertur primus in Saturnino ara aedificata intermatas hostias immolasse: ac legem qua homines sacrificabantur reuocasse: & ne quasi: patrio ritu neglecto: superstitione inani incolae turbarentur: simulachra pro uiuis hominibus: quos influentia Tyberis proiciebant hostiarum ornata: modo in Tyberim immittere docuit: quae res a romanis temporibus quoque nostris idibus maiis diligenter fieri solet. Ea enim die pontifices animalibus primo secundum leges immolatis: uirginisque uestales: praetores: alique ciues quos sacris adesse fas est. xxx. simulachra hominum: quae Argiuos appellant: a ponte sacro in Tyberim demittunt. Haec Dionysus. Diodorus uero consentanea istis in uigesimo historiae uolumine Carthagenensibus ac Agatocle Tyranno Siciliae post mortem Alexandri Magni primi Ptolemaei temporibus obsessis his uerbis conscripsit. Dicebant autem Saturnum illis iratum fuisse: quoniam prius ipsi excellentiores ex filiis suis sacrificabant. Postea uero clam emptis infantibus atque educatis liberorum loco immolabant. Cumque diligenti facta inquisitione multi ex suppositis inuenirentur sacrificari facile animis induxerunt: ut crederent ad obsessio-nem urbis hostes iccirco diuinitus missos fuisse: quoniam priscos deorum honores non seruaret. Itaque deos placare studentes ducentos ex nobilissimis adolescentibus publice sacrificarunt. Terceti uero alii: quoniam suspectos se esse uidebant: sponte se tradiderunt. Erat autem apud eos Aenea Saturni statua magnitudine mirabilis: cuius manus in terram extensae ita erant in gyrum: ut qui ad eum prouenire adolescentibus cogebantur ingentem foueam ignis repletam inciderent. Iure igitur Hebraeorum scriptura reprehendit: eos qui moribus patriis contemptis: haec imitati sunt dicens. Immolabantque filios atque filias suas daemonebus: infectaque terra est in sanguinibus: & contaminata in operibus eorum. Arbitror iam per ea: quae dicta sunt: satis patere non bonorum daemonum inuentionem fuisse priscam illam: & primam simulachrorum institutionem: & uniuersam religionem gentilium: sed perniciosorum omnino atque scelestorum. Itaque uerus profecto inuenitur propheticus ille sermo. Omnes dii gentium daemones. Apostolicum est illud: quo dicitur: quia quae gentes sacrificant daemonebus non deo sacrificant. Et certe si quod boni in deis gentiliis esset. amatores profecto iusticiae salutes & benefactores hominibus essent: nec humano sanguine gauderent. Sed responsis & omnibus modis a caede humanum genus repellerent.

Quod mali daemones ad omnia flagitia & facinora homines impellebant. CAP. VIII.

Quod uero maligni ad ista daemones humanum genus intruserunt: quis per se ipsum pateat: tamen inde quoque apertius uidebis: si adulteria & fornicationes gentilium: quae usque ad hunc diem in Heliopoli Phoeniciae multisque aliis in locis peraguntur: in mentem tibi ueniant: quae si enim primitias quasdam diis debitas turpissimas huiusmodi operationes in templis offerunt. Nam si nec homines quidem modesti ac mites caedibus & stupris latantur: quanto magis dii aut boni daemones ab his rebus erunt alieni? Si uero quispiam obiciet malignos quidem esse daemones eos: qui haec petunt: alios autem illos bonos: quos maxime tamquam Saluatores uenerantur: quare dum ubi nam isti Saluatores sui: quos colunt sint: & non possunt malorum uim ab huiusmodi facinoribus atque flagitiis auertere. Quomodo autem boni sunt: si malos daemones non depellunt: si cultoribus non auxiliantur? Aut cur humanum piusque hominum genus atrocitate malorum daemonum uexari permittunt? Cur etiam non admonuerunt homines non ut deum honorare: sed ut perniciosum daemone odisse illum: cui haec iniqua & turpia placerent? Quomodo ergo uerum isti deum colunt: qui nec Rhodiis nec Salaminis: nec Heliopolitanis fugiendos esse prauos daemones significauit: nec malignum lunonis spiritum: cui tris quotidie homines sacrificari solitum ab historia didicimus: contempnendum esse unquam dixit: nec Chios docuit: ne membratim crudelissime disceptum hominem Dionysio immolarent: nec Tenedos similiter: nec prohibuit Mauorti hominem ubique offerri? Cur igitur eum colunt: qui uel liberos prauis daemonebus iugulantes nequaquam defendit: nec dixit in Laodicea Syriae: ubi singulis annis uirgine litabatur: perniciosum daemone habitare: nec in Lybia atque Arabia: ubi adolescentem sacrificantes sub ara sepeliebant. Haec omnia uerus deus: quem colunt quo non admonuit faciunda non esse. Incestus etiam & adulteria uerus ille ac bonus deus quomodo non docuit uero deo & bonis daemonebus placere non posse? quod nullus unquam praeterquam uerus profecto deus noster: qui solus deus est fecisse inuenitur. Is. n. per Moysen uniuersos praemonuit homines non esse colenda daemones: e contra uero repellenda continendaque tamquam perniciosissimos spiritus: templaque ipsorum ac caeremonias: quibus honorantur: sic esse delenda: ut nulla eorum exter memoria: qui adeo maleficiose humanum genus intraserunt: tantamque uictoria amentia hominum consecuti sunt: ut si colligere in unum: quae ab historicis suis dicuntur uolueris: uniuersum istis scelestis orbem spiritibus subiectum fuisse inuenies: Graecia: Africa:

Thraciam: Scythiam: prudentissimorum Atheniensium gentem: ipsam quoque magnam urbem: siquidem etiam ibi dialibus homines iugulabantur. Rhodum præterea: Salamina: insulas omnes: Chium Tenedum: Arcadiam: Lacedæmona: Aegyptum: Phœniciam: Libyam: Syriam: Arabiam: ubique usque ad tempora Saluatoris nostri: tam animalium quam hominum cæde: & turpissimis pollutionibus perniciosissimos dæmones placabant: neque prius uitam hominum hæc mala reliquerunt: quam Saluatoris nostri doctrinae fulgor orbem illustrauerit. Historicis enim suos iam audiuimus ad Adriam usque tempora facinora & flagitia illa fuisse protensa. Eius uero imperatoris temporibus turpitudinem hanc omnem intellectam atque contemptam fuisse. Illo uero maxime tempore salutaris euangelii prædicatio per orbem in modum fulguris coruscabat. Mentiuntur autem: quando rebus uicti prauis se dæmonibus sacrificasse negant. Illos enim adorabant: illis homines cædebant: ad honorem illorum turpissima admittebant flagitia: quos deos maximos & putabant & appellabant. Saturnum enim: Iouem: Martem: Dionysum: Lunam: Mineruam: Venerem: & sapientissimum atque pulcherrimum Apollinem: optimos & maximos deos: ac denique Saluatores esse prædicant. Isti ergo perniciosissimi: illi dæmones sunt. Nam si huiusmodi sunt: qui cæde hominum gaudent (gaudent autem isti: quibus nisi homines immolentur: ferre non possunt) sceleratissimi certe spiritus esse conuincuntur: siue ipsi talibus gaudeant: quod dubitari non potest: siue aliis hæc offerri permittant. Cur enim si boni sunt spiritus his sceleribus malignos placari dæmones iubentur? cur adeo errare homines patiuntur: ut ad colendos prauos dæmones ignoratiam deductos despiciantur? Cur huiusmodi humanum genus seruire spiritibus non dedignantur: cum oporteat si boni dii sunt longissime ab hominibus omnem falsam religionem diuina sua uirtute prædicationeque in regem pellere? An pater bonus non negliget filium a prauis hominibus circumuentum: nec humanus dominus seruum: nec dux belli ad captiuitatem suos milites duci patietur: si aliquo eis poterit modo prouidere: nec pastor lupis pecudes tradet. Diu autem boni: qui miseros ut dicunt homines tutantur: qui pastores: & saluatores: reges: patres: & domini nuncupantur: inimicis dæmonibus quasi atrocissimis beluis homines: a quibus pie coluntur: crudeliter trucidandos tradent: nec propugnabunt & protegent imbecillum genus hominum: nec hostes & prauos spiritus tam immanes bestias longe a grege hominum fugabunt: nec docebunt homines: qui se regem suam illis commendant non colendos: sed fugiendos esse prauos spiritus? Quando igitur hoc nec faciunt: nec unquam fecerunt: imo uero e contra oraculis atque responsis suis homines immolari sibi petebant: & turpissima flagitia in templis offerri: re ipsa patet pessimos & iniquissimos esse natura. Adhæc quomodo deus aut bonus aliquis dæmon a gentibus unquam adorabitur: si bonum malo nunquam conuenire potest: nisi lucem ac tenebras ad idem concurrere posse contendat. Quomodo autem dii sunt: aut omnino boni dæmones: qui bonitate ab hominibus superantur? Iniquum enim Porphyrius scripsit: non dico homines solum: sed etiam quod multo minus est animalia bruta occidere. Quare immolationes huiusmodi modesto atque prudenti uiro fugiendas: nec placandos spiritus sanguine: sed animi uirtute repellendos consulebat. Mundum enim animum non inuadunt: quoniam eis dissimilis est.

Quod omnibus contemptis deo inhærendum est.

CAP. IX.

SI uero ciuitatibus necesse est hos etiam placare: nihil ad nos. Ciuitates. n. etiam res externas: ut diuicias: & omnia quæ corporis sunt: ut formam: bona esse confirmant: & horum contraria mala. Pauci enim sunt in ipsis: qui animæ curam habeant. Nos autem: quantum nobis possibile est: istis non indigemus: sed omni studio atque opera deo similes fieri conamur. Quod fieri solet perfectiore uirtute & uera de rebus opinione. E contra uero prauis tam dæmonibus quam hominibus: & omnibus: qui caducis atque materialibus rebus gaudent: dissimiles esse studemus. Non iniuria igitur philosophus & dæmones contemnere debet: & diuinationes negligere. Ea enim: quæ homines uaticinationibus petunt: negligit. Non ergo de matrimonio: non de mercibus: non de seruo: non de furto: non de aliis inanibus rebus: quas falsa opinio homines capiunt: ab extis animalium quæret: sed ipse per se ipsum deo accedens æternam solūmodo uitam quæret: quam toto animo desiderat. His uerbis Porphyrius auguria & auspicatus & uniuersam diuinationem: quam multi admirantur falsa opinione hominum constare aperte ostendit: quibus philosophum nullo modo indigere dicit. Si ergo modestus prudensque uir ea fugit: quibus dæmones placantur: quæ sunt gentilium sacra sanguine animalium confecta: nemo priscorum prudens ac modestus inuenitur. Omnes enim ut diximus ante Saluatoris nostri aduentum: uel hominum sanguinem dæmonibus offerebant. Nemo ergo secundum Porphyrium prudens modestusque gentilium fuit. Præterea ipse rationem sequens sacra dæmonum refutat: & mundo animo esse hortatur: quem dæmones inuadere nequeunt: quoniam dissimiles sunt. Apollo uero deus suus rursus enim homini comparatus inferior reperiatur perniciosissimo dæmoni: quia uidelicet ei amicus sit: pernicioso enim perniciosus amicus est: sacrificandum consulit: quod ipse in libro de responsis conscripsit. Cum enim uates festinaret quod quærebat inspicere: Apollo ei respondit: munera prius dæmoni offerenda esse dicens. Ratio autem humana duce natura his contraria facienda probat: mundiciam scilicet animæ adhibendam: & sacrificandum non esse dæmonibus: quoniam purum mundumque agredi non possunt cum dii similes sint. Quot si prudens & modestus uir est: qui dæmonibus non sacrificat: qui suis responsis sacrificandum consulit: qualisnam sit per te ipsum considera. Pessimi ergo atque perniciosissimi sunt: qui cæde ac sanguine hominum gaudent: quem morem si quis laudat: is omnes homines: qui modo uiuunt: uituperat. Quot si prudenter nostram tempore huiusmodi rem contemplerunt: prisci omnes stultissime id faciebant.

Quod omnibus contemptis deo inhærendum est.

CAP. X.

Is oibus hac luce clarius patet: non dii: non boni dæmones: sed longe ab omni bonitate remoti hostes ueri dei perniciosi atq; impii gentilium esse deos: a quibus nemo præter dominum nostrum Iesum Christum humanum genus eripuit: qui euangelio suo uniuersis Barbaris simul & Græcis huic morbo medef: & a durissima antiquissimaq; seruitute liberat: ac ad ueram conuocat libertatem: ad quam curriculo tendere magna uoce oibus prædicat clamans. Spiritus domini super me: pp quod misit me euangelizare pauperibus: misit me sanare contritos corde: prædicare captiuis remissionem & cæcis uisum. Et rursus. Educere ligatos e uiculis: & e domo carceris sedentes in tenebris. Hæc. n. ab antiquissimis temporibus uera Hebræorum oracula redemptionem nostram: & cæcæ mentis illuminationem prædicentia confirmabant futuram: unde nos Saluatoris nostri gratia & patrocinio confirmati a flagitiis ad modestiam: & ad prudentiam ex amentia liberi iam a dæmonum seruitute nec sacrificabimus unquam: nec seruiemus diis gentiliū: a quibus (proh dolor) oppressi tenebamur: nunc quia liberati euangelica doctrina ad Saluatorem nostrum dominum: & benefactorem creatorem & regem uniuersi adducti sumus: quem pie adoramus: non ut dæmonibus uideatur: sed ut ab euangelica doctrina didicimus: qua nutriti prauos dæmones atq; perniciosos facile fundemus. Nam castitate & bonis moribus nixi: eamq; uitæ munditiā adhibentes: quam nobis Saluator tradidit: nequaquam illos timebimus: qui mundum aggredi animū: quoniam dissimiles sunt nequeunt: ut philosophus concedebat. Sed neque diuinationis indigebimus: neque aruspices interrogabimus: nec quicquam penitus dæmoniacum perscrutabimur. Quorum. n. gratia hæc petunt: ea nos contemnere Christus docuit: illaq; solummodo desiderare iussit: de quibus nemo aruspex: nullius hostiæ exta significare aliquid poterunt: quæ solus Saluator noster uerbum dei: quod semper cum deo patre est omnibus significauit: qui animum atq; mentem suam domicilium illi constituerunt: de quibus ipse dicit. Habitabo in ipsis & ero sibi deus: & ipsi erunt mihi populus. Hæc de prauitate dæmonum: quos & deos appellant dicta sufficiant.

De transmutatione prauorum dæmonum & operatione.

CAP. XI.

Vnc uideamus quemadmodum cum esum carniū Porphyrius exterminet: apertissime prauos istos dæmones in multas figuras & formas ut homines seducant transmutari: bonorumq; ut cupiditatum inflammatione multitudinem alliciāt: persuadeantq; deos esse cum non sint: effigiem assumere confirmet: quos tantum ait potuisse: ut sapientissimos poetas & philosophos complures deciperint: quorum eloquentia multitudinem euerterunt. Præterea omnes maleficas artes ab ipsis dæmonibus inuentas fuisse: ad uoluptatemq; homines impulsos: ut titillatione obcæcati primum eorum spiritum summum deum putarent. Sed uerba eius ascribamus. Quæcumque iquit animæ uitiis subiectæ appetitu feruntur iræ concupiscentiæq; seruientes in naturam dæmonum conuertuntur: ac perniciosæ sicut illi fiunt. Sunt autem sicut & dæmones inuisibiles atq; insensibiles humano sensui. Non enim habent corpus: quod soliditate sua sentiri possit: nec formam omnes unam: sed multis atq; uariis transmutati figuris: modo apparent: modo inuisibiles sunt. Spiritus autem: quia quidem corporalis & passibilis & corruptibilis est: quia uero animæ colligatus est: longo temporis spacio perdurat. Aeternus autem esse non potest: quoniam mutatur & defluit. Proportionati autem sunt bonorum spiritus: sicut & corpora fuerunt: malorum autem iproportionati. Dæmones igitur uitiis dediti quicquid male excogitare ac efficere possunt libenter aggrediuntur: uiolenti enim omnino atq; simulatores cum sint: priuatq; luce meliore insidiosè aggrediuntur: nunc occulte aduantes: modo manifestius cogentes. Et paulopost hæc inquit. Ac similia faciunt a uera opinione de cultu deorum ad se ipsos transferre cupientes: omnibus enim gaudent malis: & deorum assumpta persona temeritate nostra fruuntur. Alliciunt enim multitudinem ardore cupiditatum: diuitiarum: potentiae: uoluptatū: inanis præterea gloriæ appetitione: unde seditiones: rixæ: bellaq; nascuntur: quodq; omnium pessimum est: deos etiam ipsos: & primum uniuersi deum similibus seruire uitiis persuadent: ita omnia sursum deorsumq; perturbant: Credunt. n. eis non solum uulgi: sed multi et philosophorum alteri alteris causam præbentes. Qui. n. philosophi communes opiniones non contempsit ad impietatem uulgi delapsi sunt: multitudo etiam uicissim consentanea impietatis suæ a philosophis uerba percipiens in falsa de diis opinione confirmata est. Nam poësis: quoniam in uerbis sonantibus & compositione magnifica utitur persuasit: imo uero inflammauit homines ad impietatem: ita seducti non possunt perspicere: nec bonitati nocere: nec prauitatem iuuare unquam posse. Nam non potest caliditas: ut Plato ait: frigiditatem inducere: nec frigiditas caliditatem: sic nec iustitia nocere potest: iustissimus autem omnium deus est: non esset enim deus nisi esset iustus. Quare alia quædam est uirtus bonorum dæmonum: alia malorum. Qui enim ad nocendum nati sunt: & istud omnibus peragunt uiribus bonis contrarii sunt: contraria uero in eodem esse non possunt. Ab istis autem maleficæ quoque artes constitutæ sunt: hos enim summopere & præidentem istorum malefici omnes uenerantur. Hi pleni sunt omni falsa phantasticâ uisione: qua facile decipiunt monstra quædam & prodigia sensui & imaginationi præponentes: unde amatoria & incentiua libidinum præparantur: quibus omnis luxuria & diuitiarum copia: & inanis gloriæ cumulus comparari atq; acquiri creditur: hac falsitate homines decipiunt. Dii. n. esse uolunt cum nidore carniū & fumis gaudeant. His. n. uaporibus confirmari & roborari uidentur: hæc omnia eius sunt: qui exactissime ista sciebat. Prænominatus. n. philosophus qui maxime omnium ista scrutatus est prauos dæmones omnes: qui sanguine gaudet: appellauit: & multitudini a poetis & nonnullis philosophis persuasisse falso bonos uideri asseruit.

Qui sunt principes dæmonum secundū Porphyrium.

CAP. XII.

Dem declarat malignos dæmonū principes Serapin & Proserpinā esse: diuina uero scriptura Belzeub prauitatis principē appellat. Sunt autē uerba eius hæc in libro responsorū conscripta. Malignos oēs dæmones non temere Serapidi subiicimus. Non enim sacrorum eius symbolis solūmodo persuasi sumus: uerū etiā: quia quæcūq; alliciant & quæcūq; repellunt Plutoni attribuuntur: ut in primo libro monstrauimus. Serapis autē apud Aegyptios is deus ē: qui apud græcos Pluto nūcupat: iccirco prauis dæmonibus iste princeps est. Nam iste symbola quoq; dedit hominibus: quibus dæmones expelluntur: iste supplices docuit: quomodo brutorū assumpta figura dæmones hominibus insiliunt. Vnde apud Aegyptios & cæteros omnes: qui prudentes in agendis cærimoniis deorum esse uidentur: corrigiæ in templis irrumpuntur & animalia ante inuocationē deorum expulsa multitudine cæduntur: ita domo cæteris rebus uacua & munda spiritu: & sanguine animalium deus inuocatur. Sunt autem corpora hominum istis plena: & maxime illorum: qui delicatis cibis uiuunt. Comedentibus enim nobis adueniunt & inhærent corpori: iccirco ieiunium & castitas maxime laudantur: non quia principaliter deus bonus istis placetur: sed ut recedant illi: qui sanguine & immundicia gaudentes: ut his fruantur in utentium corpora ingrediuntur. Certū enim est: quia uehemens caducarum rerū cupiditas: & appetitiui spiritus impetus non aliunde q̄ ex præsentia istorum maxime crescit. Quare cum appetitio nimium inflammata est: & uoluptatis ardor animū ita exagitat: ut omnis cogitatio ad exteriora uagetur: tunc huiusmodi dæmonum præsentīū esse cognoscas: quorum præsentia facit: ut appetitiui spiritus in corpore nostro multiplicetur. Et paulo post. Nunquid ait isti sunt illi dæmones: quorum princeps Serapis est? Symbolum enim etiam horum triceps canis est: ille scilicet: qui in aqua terra & aere tribus his elementis uersatur perniciosissimus dæmon. Is enim cæteros dæmones tanquā princeps expellit. Sed Proserpina etiam dæmonum princeps est: quia in tribus his elementis plurimum potest. Et post pauca. Vnum inquit Proserpinæ responsum si ap-
posuero uolumen istud concludam.

Naturæ triplicis ego sum lucina puella.

Taurea itēq; triceps missa e cælo aurea phœbe

Quam multæ uariant formæq; trinaq; signa

Quæ terna & simulachra fero terræ aeris ignis

Quippe meis atris terrarum est cura mololis.

EVSEBII PAMPHILI: LIBR QVINTVS.

Quod potentia dæmonū per aduentū Saluatoris est adiecta.

CAP. I.

EINDE Quinam sint canes atrī clare interpretatur: dicens perniciosos dæmonas sic appellari. Verum & si satis a superioribus pateat: non bonos: sed perniciosos dæmonas: quasi deos a gentilibus cultos: non tamē erit ab re: quoniam multi ad huc imbecilitate quadam animi seducuntur: religionem patrum laudantes: cumulatius eandem rē ostēdere: a qua non ab alio q̄ a prædicatione Christi liberati sumus. Ipsi enim fatentur temporibus Saluatoris nostri oracula sua cessasse: & mortem nonnullorum dæmonum accidisse: & adhæc: ut i superioribus patuit: post euangelicam doctrinam diis offerri homines improbatū esse. Adiciendum autem est non solum superstitionem dæmonum ruisse: uerum etiam multos atq; uarios principatus cessasse. Fere enim per omnes ciuitates & castella reges & tyrāni antiquitus erāt: ita ut non pauciores principatus essent: q̄ ciuitates: faciliq; a dæmonibus impulsī alteri in alteros insurgebant. Sic depopulationes regionum: obsidiones urbium: & seruitus maxima uigebat in morem iumentorum captiuis seruientibus. Vnde facile consideratum est: q̄ ingens ante Saluatoris nostri tempora humanum genus calamitas præmeret. Quæ omnia diligenter in unum collecta: si non ante cessasse considerantur: nec p successionem unum post alterum defecisse: sed omnia simul quasi terræ motu facta: post Domini nostri resurrectionem ruerunt: quomodo non oportebit euangelicæ ac ueræ salutaris doctrinæ mysterium admirari: cuius prædicatione factum est: ut creatori & soli uero deo per uniuersum orbem ædes constitutæ sint: ubi tam uetus q̄ noua scriptura ita publice legitur: ut ab omnibus audiatur. Vnde audientes discunt summa uirtute & uera pietate ac religione uiri simul & mulieres uere. Perierunt autem responsa dæmonum: & auguria aruspicia hominum: nec quis adeo nunc insauit: ut posteaq; nomen Christi in orbe claruit: audeat clarissimorum sanguine: aut cæde hominis īmanissimos dæmōas placare: quam rem prius non rudes aut priuati solummodo: uerum etiam sapientes & reges facitabant. Quod autem post tempora Saluatoris nostri potentia dæmonum fracta iaceat ipse Porphyrius christiani nominis hostis in libro: quem aduersus religionem nostram conscripserit hoc modo testatur. Nunc uero mirantur inquit si tam multis annis peste ciuitas uexatur: quum & Aesculapius & alii dii longe absint ab ea. Postea enim q̄ Iesus colitur nihil utilitatis a diis consequi possumus. Hæc uerba illius sunt. Quod si dii sunt o Porphyri: quare uiribus suis Iesu uirtutem non depri-
munt? Siquidem ut uos dicitis mortalis homo Iesus & seductor fuit: dæmones uero uestri & dii & Saluatores: cur igitur omnes simul cum Aesculapio terga uerterunt? uniuersumq; humanum genus fusi atq; fugati Iesu tradiderunt: qui etiam post mortem apud omnes gentes in dies crescit manifestissima uiuere signa: & infinitas ut deus uires habere omnibus ostendens: qui aliquantis per uolunt ad-
uertere: tantum unus solus & ipse mortuus potest: ut inumeros deos ex pulerit: & honoribus eorum

destructis cultū ad se transtulerit. Illi autē & multi & uiui: ut dicitis: nec apparent usquā iā: nec operantur. Cur igitur ita sit? quia non dii sed prauī dæmones dii uestri sunt. Iesu autē & qui eum misit pater deus uerus est: ac ideo gloria sua crescit in dies: sed humanum genus ad maiorem quotidie uirtutem progreditur. Cumq; oporteret si dii essent & humanarum rerum curam haberent religionē christi deponere: & cultum suū corroborare: nihil efficiunt: sed conati quidē sæpius sunt: & reges ac principes uniuersumq; romanorum imperium aduersus saluatoris nostri euangelium concitarunt: iacent tamen superati: nec totius orbis uires quis ipsorū suggestionibus conspirassent contra pauculos homines ac pauperimos euangelii nuncios quicq; efficere potuerunt. Iesu enī mortui diuinæ uires: pulsīs dæmonibus ac falsis deis: qui terrestrem hunc aerem: & cauernas terræ habitare condemnati in sepulchris hominum: omniq; immunda materia uagantur sanguine ac uaporibus gaudentes ad ueram humanum genus pietatem attraxerunt.

Quibus rationibus homines dæmonibus decæpti sunt.

CAP. II.

Rincipes certe dæmonū siue aerei siue inferni postq̃ uiderunt ab hominibus: nōnullos mortales quasi deos sanguine ac nidore sibi gratissimis honorari motibus: quibusdam simulachrorum: quæ homines in memoriam mortuorum fecerunt: facile amentes decipiebant. Præterea diuinationibus: quas dæmoniaca operatione prædicare uidebantur & uoluptate corporis omnes alliciebāt: adeo ut modo cælestes uirtutes ac dei: modo heroum animas: quæ post mortem in cælum ascendissent: ab hominibus crederentur. Vnde opinio de multitudīe deorum cum a simulachris ad inuisibiles spiritus: qui per simulachra operabantur: & in eis habitabāt: cogitatio rapere: tur: quasi uera uehementer creuit: ita terrestres & aerei dæmones malignitatis spiritus dii maximi putati sunt. Priscorum etiam heroum: qui maxime colebantur memoria: i maius errorē extollebat: quorum figuras per singulas ciuitates imaginibus atq; statuīs exprimere conabātur. Animas uero prodigiose aut incorporeas uirtutes statuīs plerūq; adesse dæmones simulabant: sic maleficis artibus & inuocatione animarū oīa perturbabāt. Isti ergo terrestres dæmones aerei atq; inferni spiritus: quos huius mundi principes diuinæ litteræ nūcupant: modo bonos se dæmonas: mō deos cælestes: & nunc heroum aīas: nunc alios atq; alios fingētes in uarios humanū genus errores iniecerūt: ut alii deos: alii heroas: alii dæmonas esse cōtenderent: & hos alii bonos: alii malos: quos tamen ne noceant placandos sacrificiis cēsebant. Ita factū est: ut multitudo imo uero innumeraibilitas deorū credita sit.

Quomodo multitudo deorū credita.

CAP. III.

Rimū enim fulgentia in cælo corpora: tū propter perpetuū motum: tū quoniā cuncta hæc inferiora perspiciant atq; moueant deos appellarunt. Deinde quoniā heroes uitæ hoīum cōmuniter profuerunt in deorū numero accæpti sunt: quorum turpissima facta theologiæ suæ partem putantes fabulosam appellarunt: quā postea detestati: quis & uera & prisca sit: ad naturalia tamē reducētes fabulas negāt: nec finē hic fecerunt: sed propriis quoq; passionibus adorbile nomē dei attribuerūt: quod theologiæ genus ita p se ipsum iacet: ut oratione cōfutoria nō egeat. Quid enī turpius q̃ uenerē: cupidinē: & priapū deos nuncupare? Res quoq; humanas deos fecerūt: orationis. n. uim Mercuriū: excogitationis Palladē noīarunt. Adhæc opa & artes alias Marti & Mineruæ ut bellicas: alias Vulcano ut oēs: quæ p ignē fiunt: accomodarūt. Extremo malignos quosdā dæmones uarios certe atq; multiplices: quos mō deos: mō animas mortuorū esse credunt: in theologiā suā susceperūt. Hæc cū ita se habeāt: cæteris: q̃a manifeste friuola sunt: p̃termisiss: de operatione dæmonū: quis in superioribus dictū sit: tamen q̃a fere oēs occuparūt: nunc quoq; dicamus.

Quod dæmones: quos inter hominum deorumq; naturam collocabant: responsa dare credebantur.

CAP. IIII.

Rimum autē Plutarchi uerba in testimoniū adducam: quæ in eo libro: qui inscribitur: quod oracula defecerunt: conscripta sunt. Probe inquit asserunt multi cum a Platone quod qualitatibus subiicitur elementum inuentum sit: quam materiā uocant a multis magnisq; dubitationibus philosophos esse liberatos. Mihi autem uidentur pluribus atq; maioribus satisfecisse dubitationibus: qui genus dæmonum inter deos & homines posuerunt. Modū enim excogitarunt: quo humanum genus diuino coniungitur. Laudādus ergo est: qui primo iuenit siue Zoroaster: ut dicitur: siue Orpheus: siue quidam Phryx: aut Aegyptius: ut ab utrorūq; cærimoniis conicere possumus. E Græcis autē Homerus promiscue his nominibus uti uidet: eosdē modo deos: modo dæmonas nuncupans. Hesiodus primus hominum distinctius quattuor genera rationalis naturæ ordine posuit: deos primū: deinde dæmonas: postea heroas: postremo hoīes: e quibus mutationem atq; progressum in melius facere uidetur: aurei quidem genus hoīes in bonos dæmonas transferēs: semideos aut uiros in heroas reducens. Nec necesse est de spacio tēporis cū Demetrio contendere. Nam siue longo quodā tēpore: siue breui: siue certo: siue incerto dæmonis anima & herois uita cōmutetur: nihil ad rem cum priscorū hominū atq; sapientū testimonio pateat: naturas esse quasdam inter deos & hoīes: quæ suscipiunt mortaliū passiones: quos dæmonas appellantes & honorantes leges patrias conseruabimus. Et post pauca: recte mihi dici uidentur nō deos: qui longe a terris semoti sunt: sed dæmonas deorum ministros: oraculis præesse. Qui uero his dæmonibus peccata & errores attribuunt secundū Empedoclem: & adhæc mortē atq; luctum: ii mihi parum prudentes solēt uideri. Et paulo post, Est enim ut in hoībus uirtutis diuersitas: & appetitiuæ atq; irrationalis partis: sic in ipsis quoq; dæmonibus: sed i alii

irrationalis hæc pars tenuis est atq; imbecilla: in aliis uehemens atq; impetuosa: cuius rei uestigia testi-
moniaq; sunt sacra & carimonia fabulosa multis ad hunc usq; diem in locis peracta. Nefastos enim
dies & tristes in quibus ieiunia & planctus in sacris adhibentur ad pellendos prauos dæmonas consti-
tutos eē crediderim: cuius rei argumentū est: quæ antiquitus fiebat hominū imolatio: quā nec diuini-
tus introductam fuisse credendum est: nec reges: neq; principes temere charissimos sibi liberos iugu-
lasse: sed pernicioforum dæmonū iram & impetū retrudentes fecisse. Nam dæmones cum nō possint
aut nolint animæ per corpus coniungi: quæadmodum Hercules Oetaliā amore uirginis cōmotus
obsidebat: sic animam hominis corpore detentam petentes: bella: pestes: aliasq; calamitates urbibus in-
uexerunt: nec ante cessarunt q̄ habuerint quod cupiebāt. His apertissime Plutarchus præcipuus apud
gentiles philosophus ostendit perniciosissimis dæmonibus homines imolatos fuisse. Quorū si aliqui
boni sunt cur ita prauī placabantur cum possent facile boni exorari ut prauos pellerent? Nunc autem
cum nunquā id fecerint: sed turpissima semper uita & obscenis uerbis & sanguine brutorū atq; homi-
num malignos dæmones placarint: quomodo hæc facientes quæ prauis gratissima sunt deo & bonis
uirtutibus placere putabāt? Neminem enim fugit non posse bonorum esse amicum eum qui sic uiuit
ut malis gratissimus sit. Non ergo deos sed neq; bonos dæmonas gentiles: sed perniciosos solūmodo
uenerantur. Quam rē magis idem Plutarchus confirmat: dicens: fabulosas de diis rationes res quasdā
significare a dæmonibus antiquissimis gestas tēporibus: & ea quæ de gigantibus ac de Titanibus de-
cantantur dæmonum fuisse operationes. Vnde mihi suspicio nōnunq; incidit: ne ista illa sint: quæ ante
diluuium a gigantibus facta diuina scriptura tetigit: de quibus dicitur. Cum autē uidissent angeli dei
filias hominū quia essent speciosæ elegerunt sibi ex illis uxores: ex quibus procreati sunt famosissimi
gigantes a sæculo. Suspiciabatur enī fortasse quispiam illos & illorū spiritus esse: qui ab hoībus postea
dii putati sunt: pugnasq; illorum tumultus & bella esse: quæ fabulose de diis conscribebantur. Plutar-
chus etiā in libro ubi de Iside ac Aegyptiorum diis conscripsit his uerbis utitur. Multo melius autē di-
cunt: qui quæ de Typhone Osiride & Iside conscribunt: nec deorū: nec hominū sed magnorū dæmonū
calamitates affirmant fuisse: quos etiā Plato: Pythagoras: Xenocrates: & Chrysippus priscos secuti theo-
logos excellentiores q̄ homines fuisse affirmant. Sed naturam suam quāuis homine superiorē: anima
tamen & corpore coniunctā dixerunt. Quare uoluptate quoq; atq; dolore alios magis: alios minus af-
fici. Vt enim in hoībus ita etiā in dæmonibus uirtutis & uitii diuersitas inuenitur. Nam quæ de giga-
tibus & titanibus Græci decantant: & Apollinis aduersus Phythonem bella: Dionysi præterea fuga &
Cereris peregrinatio: nihil ab illis differunt: quæ de Osiride & Typhone apud Aegyptios narrantur.
Empedocles autē poenas etiam dare dæmonas peccatorū confirmat. Aeter. n. eos inquit & pontus ex-
pellit: terra nullo modo suscipit. Sic ab alio in aliud elementū depulsi atrociter uexantur quousq; pur-
gati primū ad locum redeant. Similia uero de Typhone ferunt Aegyptii: quæ aiunt inuidia commo-
tum terra simul atq; mare turbasse: deinde graues poenas perfoluisse. His similia idē Plutarchus i libro
quoq; de casu oraculorū explicuit. Ille iquit dæmonibus diuinationē attribuēs multa de Delphis & de
Dionysio dicebat: nec erat nescius eorum sacrorū: quæ apud Græcos celebrātur: sed dicebat eis magnas
istorum dæmonum fuisse calamitates significari: Apolliniq; cum Typhonem interfecisset non annorū
nouem: neq; ad tempus fugere necessarium fuisse: sed in alium mundum impulsio post nouē magnos
annos poenis purgato contigisse: ut ad oraculum: quod interim Themis custodiebat: rediret. Sic se ha-
buerunt quæ de Typhone & de titanibus narrantur. Dæmonū enim aduersus dæmonas pugnae fue-
runt: & exilia eorū: qui uicti fuerāt atq; supplicia: qualia Typhon quoniā in osirim: & Saturnus quoniā
in cælum peccauit passus est. Quorum honores aut omnino apud nos defecerunt: aut minores sunt:
cum i alio ipsi exulent mundo. Audio enim etiam Solymos Liciorum uicinos Saturnum maxime ue-
neratos fuisse: sed postq; Archalū & Arithon & Tosibim principes suos interfecit fugisse inde ipsum te-
stantur: ac ideo neglectum fuisse. His autem similia multa possumus a fabulis accipere. Si uero nomi-
nibus deorum nōnullos dæmonas appellamus: minime mirum uideri debet: cui enim deorum unus/
quisq; subiicitur: cuius uirtute sustentatur: eius nomine solet nuncupari. Nam & nostrum alius Iouia/
lis: alius Martialis: alius Mercurialis est: & multi forte ita nuncupati sunt: ut nomine rē ostendāt. Multi
contrarias etiā denominationes: abuerunt. Hæc Plutarchus.

De operatione bonorū dæmonū secundū Porphyriū.

CAP. V.

Nunc rursus de bonorum dæmonum uirtute atq; operatione a Porphyrio nonnulla collig-
amus. Iure nāq; testimonio ipsius crebrius utimur: qui & nostræ religionis maxie hostis
fuit: & exactissime theologiam gentiliū sciuisse putatur. Is igitur i libro de responsis. Pana
Dionysi famulum enarrat fuisse: quem cum i numero bonorum dæmonum collocet: agri-
colis quibusdam aparuisse confirmat: quos & repente postea mortuos asserit sic dicens. Pana Dionysi
famulum fuisse Apollo isto responso significauit. Nā cū nouē simul hoīes in quodā Branchidag: agro
mortui essent: interrogātibus quānā necis eorū causa fuerat sic Apollo respondit.

Toruius Dionysi famulus pan aurig; cornis Gestabatq; manu: multos is corpore uasto;
Per nemora obscura gradiens: montesq; per altos Prostrauit: mortiq; uiros dedit horridus ille.

Pinum una atq; alia resonam syringa tenebat;

Audis homicidia: uides figuram? Perspicis res gestas panos: quas Apollo exposuit? Quomodo igitur
bonus est dæmon: qui talia faciebat? Sed cōsidera etiam maliorum magnifica facta: quoq; gracia cælo

relictō in terra conuersantur. Non enim modestiam aut iusticiam exemplo docuerunt: sed alii obscenis uoluptatibus: alij pugnis: alij uenationibus gaudent. Cum enim ab Apolline quaereretur si iurandū est: sic responsum fuisse ait,

Sunt calami matri diuum: sunt tympana curae
Foemineiq; chori: dura atq; horrentia bella
Pallas amat: nemora & saltus uenatibus apti

Dianam capiunt: iunoniq; humidus aer
Debetur: cereriq; seges: perquirat osirim
In latis nili ripis fidissima coniunx.

Si ergo fistulae atq; tympana talesq; sonitus & turba muliebris matri deorū gratissima sunt omni uirtute neglecta: haec adhibenda esse uidetur. Mineruæ quoq; pugnae atq; bella: non pax nec quies hominum: & Dianæ uariæ canes tanq; uenatrici nimis placent. Cur igitur relictis cæteris: quæ ad beatā uitā conducunt: haec quæ grata diis sunt non amplectuntur.

Quod dæmones coguntur ab hominibus.

CAP. VI.

Agnā uero naturā dæmonū ea: q̄ istis subiecit: maxie ostendūt. Recte inq; a Pythagora dictū est nō spōte inuocatos deos: sed necessitate quadā impulsos accedere: quos alios maiore alios minore impelli necessitate nō ignoramus. Nōnulli autē quadā accedēdi cōsuetudine: & maxime si natura boni sunt facilius accedunt. Nonnulli cū inuocati aduenerint nocere conentur: praesertim si negligentius quispiam in ea re se habuerit. Haec enim omnia uera esse: ac necessitate omnes inuocatos uenire a responsis eorum discere possumus: non autem simpliciter dicta necessitate: sed persuasionē quadam perfusa coguntur.

Exorata tuis ueni sermonibus istuc

Mortales quos consilio inuenere deorum. Et in alio multo clarius.

De cælis Hecate cur huc compulsa uenire es?

Et paulo post responderetur.

Visita hominū p̄cibus cælestia numina terram

Coguntur petere: & casus aperire futuros.

Istis ipsis subiicit dicens: nihil his clarius: nihil diuinius: nihil uerius excogitari pōt. Spiritus enim a cælesti defluxus uirtute animatum & organicum corpus ingreditur: & anima tanquā basi usus per istaumenta corporis uocem reddit. Hinc igitur patet coactos accedere: ab his autē quæ sequentur nec posse quidem cum uelint recedere perdiscemus.

Cessa nunc tandem & uerbis iam parce: uitaq;

Da requiem soluens priscas cædēsq; figuras

Et remoue a mēbris ac lītea dura resolue. Et i alio. Linea sitq; omnis delata: omnisq; character.

Quibus addit philosophus: lineas ergo dicit delendas ut recedere possit. Ista. n. & habitus corporis atq; uestitus: quoniā iuocatoq; habent deoq; effigiem: ne recedat facile faciunt. Quā ergo diuinitatē habet: qui ad tantam miseriam deiecti sunt: ut ab hoibus detineant: neq; uirtute aut sapiētia cogant: sed arte quadam malefica impellantur? Nec ergo Pythagoras: nec tu Porphyri: nec quicūq; illos appellat recte unq; dicere poterit: sed nec bonos quidē appellare dæmōas licet: eos: qui a mortalibus: praesertim maleficis atq; magis ita illigantur: ut neq; recedere quidē possint cū uelint. Nam si diuina impassibilis oīno natura est: quomodo dii erunt: qui uestitu: lineis: figuris: coronis: herbarū floribus: & uerbis quibusdā ineptis ac barbaris quasi uinculis ab hominibus uinciūtur? Quomodo autē boni saltē dæmones erūt. qui coacti hoibus adsunt? Nam si ad benefaciendū uocant: oportet certe si boni sunt sponte absq; ulla illata necessitate accedere. Sin autē ad malefaciendū quomodo boni erūt: q̄ mala peragūt: & quō adoratione atq; cultu digni sunt: qui maleficis hoibus seruiunt: & mala coacti & præter uoluntatē suscipiūt: nō uirtutis aut alicuius boni gratia: sed perniciosissimo magorū artificio: qđ idē Porphyrius i epistola ad Anebonū ægyptiū latius exposuit: petiitq; ab eo tanq; i ea re perfectissimo: quare tantā illud artificium uim habeat p̄doceri. Sic. n. dubitando iterrogat. Magnā uere mihi dubitationē illud affert: quia ut meliores rogāt: & ut peioribus imperāt: deinde cur cū ipsi dii iubeāt cæteros esse iustos: iussi multa iniqua committunt? Nam cum nullo modo uelint exaudire hominem: qui multis se diebus ab operatiōe uenerea non abstinuit: ipsi uocati ad iniustam uenerē multos inpellunt. Præterea nolunt ab esu carniū ad inuocandū uatem accedere: ne scilicet animalīū cæde inquinentur: ipsi uero nidore ac sanguine maxie ducuntur. Adhæc qui mortuum tetigit: ei ad uisionem accedere non licet: mortuis autem & cadaueribus animalium omnes fere diuinæ res peraguntur. Illud autem nullam mihi rationem habere uidef: quod non dico dæmoni aut animæ: sed ipsi regi atq; reginæ: soli dico ac lunæ: aut alicui cælestium deorum famuli: nōnunq; & scelesti homines terrorem inferūt: & multa falso dicentes ad manifestandam ueritatem illos compellūt. Falsa enim profecto dicunt atq; impossibilia: cum cælum se scissuros: & arcana Isidos edicturos: & membra Osiridos Typhoni tradituros minantur: nisi dii respondeant. Quomodo enim deiecti atq; formidolosi non sunt: qui sisto huiuscemodi terrore tanq; infantes mouētur? Moneri autē eos istis Chæremon etiam sacer scriba testatur: & hæc illa dicit esse: quibus maxime dæmones coguntur. Ipse uero quibus utuntur rationes ac preces: qua ratione ualeant nō uideo. Tu uero inquit: q̄ e limo emerlisti: q̄ sedes in loco: q̄ nauigio nauigas: q̄ singulis horis formam cōmutas: & in singulis zodiaci signis commutaris. His enim orationibus atq; hymnis uisui hominis dicunt deum se subiicere: nesciētes: quia imaginationis suæ passionem illi attribuūt. Si uero hæc symbolice dicunt: q̄a

Apollo quoq; inq; cogi se hoc respōso declarauit

Carminibus domitus phœbeus fulgor ab alto

Defluxit tacitus: purumq; per aera uectus

Afflatu spirans labensq; in corda sonoro.

Et subiit mentem innocuam: sanctiq; capace

Numinis: & peperit mortali ex gutture uocem:

Soluite ferte pedes: liquidis & spargite lymphis

Eg; manu ramum laurus auferte uirentis.

uirtutum signa suarum sunt: expositionem nobis horum signorum afferat. Non enim passio certe solaris aliquo modo credi potest. Nam si solis esset quemadmodum eclipsis: sic ab uniuersis hominibus uideretur. Barbara uero uerba: & quæ nihil significant: quod sibi uolunt. Nam si ad uerborum significationem deus respicit: quacūq; uoce eadem res significatur mouebitur: non enī Aegyptius erat deus: si autem Aegyptius fuit: sed tamen nō Aegyptia lingua: imo uero nec humana omnino utitur. Quare aut magorum malignitate hæc omnia sunt excogitata: qui nostras passiones deo attribuere ausi sunt: aut aliter homines de deo cogitant q̄ rei ueritas habeat. Et post pauca. Falsum ergo omnino esse uidet: quomodo necessitas deo possit inferri: nec enim permulcetur neq; cogitur deus. Ita frustra per hanc: ut ipsi dicunt: sapientiā: de inueniendo fugituo seruo: de prædiis emendis: de uxore ducenda: diuinum in intellectum perturbant. Hæc ab epistola Porphyrii sumpta sufficiant.

Quod dii gentium magicas artes docuerunt.

CAP. VII.

Magicæ autem artis ipsi dii gentilium & inuentores & doctores fuerunt. Vnde nāq; hoīes: q̄ bus dæmōes cogūt q̄ ab ipsis dæmonibus discere potuissent. Neq; putes id ita a nobis dici. Nihil. n. nos harū rerū scimus: nec scire uolumus. Sed ad redarguendum errorē gentilium & ad defensionem nostrā idē ipse Porphyrius testis citetur: qui in libro de responsis his uerbis utit. Nō autē solū felicē cōuersationē suā: uerū etiā q̄bus rebus gaudeāt: & quibus illigēti dii hoībus significarunt. Et adhæc q̄bus rebus cogant: & q̄ sibi offerēda sunt: & quos dies uitare oporteat: figuras quoq; ipsas simulachrorū quales esse debeāt: & in q̄bus locis ipsi uersent: & oīno nihil ē: qd̄ ab ipsis diis hoīes non didicerint. Quā rē cū multis approbare possumus: paucis tamē erimus cōtēti. Primū. n. Proserpinæ responsa de simulachris quomodo & ex q̄ materia facienda sint his uerbis Hecate declarat. Quale mihi facias simulachrum aduerte docebo. Conterito pariter murum: sacra desuper inde Siluestri cape nata loco atq; absinthia circū Verba cane: tot uero adhibe muresq; repone: Ponito: tum totum cælato & pingito mures Quot mihi tu esse uides formas: tū sūm ito laurū Qui soleant habitare domos: pulcherrime sunt Exq; eius trunco uaginam aptato: piasq; Hæc ornamenta: atq; animo gratissima nostro Tunc effunde preces simulachro & debita solue Tum myrram: thus: styracem: ipsorumq; cruorē Vota: hæc si facies per somnum meq; uidebis His aliisq; huiusmodi magnus apud gētes philosophus theologusq; mirabilis secreta deorū mysteria sublimia atq; arcana ostendit: q̄bus dæmonū uirtus & malignitas pfecto manifestat. Quid enim pro sunt maleficæ istæ artes: aut quā utilitatē inanimata nobis simulachra afferunt? Quid aut oportet magicas artes insequi: si uirtus & philosophia ad felicitatē sufficiat? Sed uideamus qualia sint: q̄ subiecit: cæceteras & inquit figuras nō pagē a deis diligi Proserpina his uerbis significauit. Quisnā hominū formas aeris neglexerit unq; Quis nō mirat? quis non hæc ipsa deorū? Aut auri flaua: aut argenti candida dona?

Non aut solum figuras a diis peramari: sed ipsos ēt circūscribi docuit. Contineri enim eos ait in consecrata imagine: quasi in sacra quadam terra: Sacra enim est terra quæ dei habet imaginem: qua sublata illud statim soluitur: quo deus continetur. His omnibus optime astruitur terrestres atq; passibiles dæmones a gentibus coli: quos non iniuria nos penitus cōtempnimus. Vides. n. a theologis eorū & ab illis ipsis concedi figuris & caracteribus eos detineri: cum oporteret non alibi q̄ in animo: nec in omni aīo: sed ab omni macula remotissimo: & omni uirtute prædito eos habitare. Merito enim certe ad talem animum diuinus aduenit spiritus: nec nobis uirtute ac pietate præparatis ad suspiciendum deum magicis artibus opus erit. Sed de his satis.

Quod oracula defecerunt.

CAP. VIII.

Vnc autem audias: quæ responsa deorum de deficientibus oraculis in eodem libro Porphyrius recitat.

Ablata est pythii uox haud reuocabilis ulli Clauibus oclusus filet: ergo rite peractis. Temporibus longis: etenim iam cessit apollo: Discedas patria: & redeas ad limina sacris. Opportune istis adiiciā illa: quæ Plutarchus de deficientibus cōscripsit oraculis. Cum igitur ait Amōn nius tacuisset: tunc ego ad Cleumbrotū dixi. Narra nobis o amice si placet de oraculis: de quibus apud uos præclara dicebantur. Nunc autem omnia extincta esse uidentur. Hæc ego. Tacente autem Cleumbroto & quasi rubore confuso ac in terram respiciente. Quid oportet inquit Demetrius de illis quære re: cum omnia fere hic præter unum uel ad summum alterum defecisse perspiciamus. Quare cōmuniter inter nos consideremus quam de causa oracula deorum sic debilitata immo uero extincta sunt. Non enim ignoramus Boetiam multiuocam propter multitudinē oraculorū appellatā fuisse: quæ omnia quasi aquarum fluēta delicata sunt. Nullibi. n. nūc q̄ in Lebadia Boetiae oraculum i illis partibus inuenitur. Cætera uero uniuersa uel silent uel penitus desolata ruerunt.

Quod gentilium dæmones mortales sunt.

CAP. IX.

Hæc alia quoq; subiicit Plutarchus: quibus gentilium dæmonas mortales esse ostendit. Non enim inquit male mihi dici uidetur non deos: sed ministros deorū dæmonas oraculis præesse. His aut dæmonibus errores & calamitates attribuere ac: deniq; mortales eē opinari barbarice dictū arbitror. Interrogauit igitur Cleumbrotus Philippum quis & unde adulescens esset: cūq; audisset: neq; nos ignoramus: inquit o Eracleo in absurda uerba nos incidisse. Sed nō possumus cum de magnis rebus dicatur audacter magis q̄ uere subiectis principiis recte ad ulteriora

procedere nec credo te fugere datum esse abs te quod negaueras. Concedis. n. daemones esse ministros deorum. Quid autem inter hos & deos intererit si utrisque incorruptibilitas & impassibilitas essentialiter inest? Adhuc cum Erachleo silentio cogitaret: malos quidem daemones esse ait Philippus: non solum Empedocles: uerum etiam Plato & Xenocrates & Chrysippus scripserunt. Democritus autem cum deprecetur bona sibi apparere daemones: ostendit non ignorasse proterua quaedam esse profecto. De morte uero daemones audiui ego ab Aemiliano rhetore uiro prudente simul atque modesto: quem credo multos uerum cognouisse: quod cum in Italia pater suus nauigaret circa insulas: quas Echinadas appellant flatu uentorum deficiente noctu prope Paxas deuenisse: cumque omnes pene: qui simul nauigabant attentiores uigilarent: repente a Paxis insula uocem magnam auditam fuisse: qua Thramnus quidam uocabatur: quod uox nouitate rei omnes magno perculit miraculo. Thramnus enim ille: qui uocabatur homo erat Aegyptius eius ipsius nauis gubernator. Quibus uocatus nihil respondit: tertio uero uocatus morem gessit uocati atque respondit. Illum uero multo maiore uoce sic exclamasse. Quando iuxta paludem fueris annuncia tunc Pana magnum mortuum esse. Qua re audita magno dicebat Epitherses (sic enim Aemilianus pater appellabatur) omnes terrore perculsos fuisse. Cumque dubitarent utrum obtemperandum esset illi uoci: an non: hoc Thami gubernatoris consilium ab omnibus comprobatum fuisse. Si secundi qui dem spirarent uenti nihil esse dicendum: sin uero tranquillitas maris esset & uentorum flatus cum in eo loco essent omnino deficerent non esse retinenda quae audiuerunt. Cum igitur iuxta paludem essent quia nullus erat flatus uentorum: tunc Thammum in mare prouum respicientem magna uoce dixisse quae audiuit. Magnus pan mortuus est: qua re nuntiata magnus multorum gemitus: immo uero innumerabilium miraculo quodam commixtus subito auditus fuerat: & quoniam multi fuerant: qui ea in nauis nauigabant cito ac facile cum Roma uenissent huiusmodi rei rumores uniuersam urbem repleuerunt: & a Tyberio Caesare: qui tunc gubernacula rei publicae gerebat Thammum accersitum fuisse: cui rei tantam fidem Tyberius praebuit: ut philosophis: qui tunc Romae reperti erant accitis diligenter quisnam esset ille Pan ac curiose scrutaretur. Omnes autem illos quibusdam in idem conuenisse coniecturis: ac dixisse de illo sibi uideri nuntiatum fuisse: qui a Mercurio & Penelope natus fuit. Cum haec Philippus dixisset nonnulli eorum: qui aderant eadem ipsa ab Aemiliano sene audisse testabantur. Tunc Demetrius ultra Britanniam inquit multas esse insulas desolatas: quarum aliquae daemonibus a heroibus sunt dedicatae. Nauigauit autem ipse inquit auxilio regis uidendi gratia ad proximam Britanniae insulam: ubi pauci quidem incolae: omnes uero sacrosancti a Britannis habentur. Cumque ibi essent magna tempestas in aere commota nimbis & fulminibus omnes exterruit. Quam rem incidisse insulares dicebant: quia ex daemonibus uel heroibus aliquis defecerit. Sicut enim lucerna dum ardeat nemi non noceat: extincta uero multis: sic magnas animas aiebant propitias esse dum uiuunt: dum uero extinguuntur: aut corrumpuntur: aut nimbis & grandine: ut modo: aut pestifero cuncta replent ueneno: esseque ibi narrabant insulam: ubi Saturnus somno uinctus a Briareo custodiretur. Somnum enim quasi nexum ipsi esse iniectum: multosque cum ipso esse daemones cultores atque ministros. Haec Plutarchus. Animaduertendum autem arbitror diligenter: quo tempore daemonis mortem fuisse dicit. Quippe Tyberii tempore saluator & dominus noster cum hominibus conuersatus omne daemonum genus ab humana depulit uita. Habes igitur etiam a summis apud gentiles uiros non alio tempore unquam quam temporibus Saluatoris nostri daemones extinctos fuisse.

De uetustorum fallacitate oraculorum ex tenemeo.

CAP. X.

Erum quoniam haec cunctis nota sunt: ad ea transgredi animus est: quae neminem studiosius fugere possunt. Vetusissima enim deorum responsa omnes Graecorum populi: & uniuersa solent gymnasia decantare. Ea responsis delphici Apollinis delusus Oenomaus uir apud Graecos tam philosophia quam eloquentia nobilis curiose collegit & refutauit. Vt igitur uerbis eius ut uideas gentium deos ab ipsorum gentium philosophis derisos: oraculaque deorum figmenta hominum putata fuisse. Sic igitur Oenomaus in libro de falsitate oraculorum conscripsit. Cum fame inquit Athenienses propter Androgei caedem agitantur: & ad auxilia deorum confugerent: non ut iusticia & humanitate aut saltem poenitentia metis: quam contritione placandos deos Apollo respondit: sed mortem morti: pestem pesti: crudelitatem crudelitati addidit. Iussit. n. singulis annis septem mares totidemque foeminas in Cretam sacrificandos mitteretur: cuius rei memoria: immo quaedam uestigia uel usque ad tempora Socratis quingentis annis postea durauere. Id quippe fuit: quo mors Socratis remorata fuisse dicitur.

Deligite ex omni septem uos corpora sexu.

Per mala sic haec uestra dei placabitis iram.

Atque ea minoi regi mandate quotannis.

Cur autem o deorum optime si iustissimum fuisse Minoa sciebas: qui primus leges sanxisset fertur: & apud inferos iudex esse propter iusticiam creditur constitutus tantam ad eum morituram iuuentutem destinasti: an ut fame illius officeres? Interfectores enim Androgei non innocentes si iustus ille fuit petiisset. Cur autem si deus es ambiguus homines oraculis in perniciem decaptos: crudeliter & iniquiter intrudis? Croesus enim imperium Lidiae a maioribus successione susceptum pietate in deos maiores suos statuens superare: ut eorum patrocinio tutior esset: te Apollo maxime coluit: templumque tuum Delphice auro atque argento ita ornauit: ut ditissimum templorum omnium & sit & uideatur. Vnde iure tua beniuolentia fractus aduersus Persas arma mouere statuit: neque id absque consilio tuo. Tu enim ea de re interroganti sic respondisti.

Intrepidus si croesus alym transmiserit amnem Imperium perdet magnum regnumq; superbū
 Hac responsi ambiguitate tui numinis cultorem: qui te suis opibus ditauit euertisti: & regnum Lidiae
 quod longissima successione serie in eum deuenerat: in Persas transtulisti: non sponte opinor. Non enim
 tam piū religiosumq; regem: & praecipue tui amicum decipere unq; uoluisses: sed futurorum igno-
 rantia id factum arbitror. Nam si tanq; deus futura cognosceres: non latuisset te non intelleturum ora-
 culi ambigua Croesum. Miser igitur tu: qui Delphos habitans inde ad uniuersum orbem inania fundis
 responsa. Infani autem omnes homines: qui ad te quasi ad ueridicum deum accurrunt: nec me ipsum
 insanum fuisse inficior: qui & bis ambiguitate ne ignorantia tua dicam decæptus: tertio etiam non diz
 uitis aut uana re quapiam: sed quomodo facilius atq; tutius philosophari possem abs te quæsiui. Sed
 mea omittenda forsitan sunt alienaq; simul: quæ temporibus nostris efficiens omnia confundis. Antiz
 quissima uero: quæ uniuersis patent omnino prædicanda. Magno Xerxes terrestribus copiis atq; naua
 libus in Græciam impetu ferebatur. Quare Athenienses: quibus maxime insensus erat turbati: cū nul
 la salutis spes sibi aliunde restaret ad te Delphice confugerunt. Quid autem tu: num amicos atq; cultor
 res tuos defendisti: minime? sed ligneo muro munitos derelicta urbe fugere consuluiisti.

Effugite: extremas mundi & penetrate sub oras Mitis erit nulli: rapiet ferus omnia mauors.
 Ne miseri tardate: feret fuga sola salutem. Non templis diuum parcat: non mœnibus urbis:
 Non saluum caput ullius non pesue manusue Cuncta igni consumet: an ipsa exterita magno
 Villa nec in reliquo pars deniq; corpore salua Sudore aspicitis superum simulachra madere?
 Curribus ecce furit uestus de gente syrorum

Hæc ne diuinatio est? Nemo profecto conditionem illorum temporum perspicies hoc ignorasset. Sed
 quid deinde sequitur.

Post multas tandem prostratas iuppiter urbes Si tantum pugnam non expectarit equestrem.
 Ligna mœnia dat pallas: quam condidit urbi: Tu uero salamis uel cum successerit æstas
 Vnde optata salus felix & palma sequetur: Vel cum tristis hyems propriis priuabere gnatis
 Quo pacto si Apollo futura quasi præsentia præuidere potest: amissuram sciebat filios Salamina: utrū
 uero hyeme quando Cerealia semina iaciuntur: an æstate quando metuntur ignorabat? quia uideli-
 cet certum erat non potuisse illos ingenti Persarum exercitui resistere. Quo autem tempore aggrede-
 rentur: maleficus ille: qui hæc omnia responsa fingeat: minime scire poterat. Simili ratione ruinā ur-
 bis Atheniensium præuiderat: ac ideo fugere illis nauibus: quasi ligneo munitis muro consulebat: qd
 etiam Themistocles humani uiribus igenii præuiderat. Sed ante q; tu auctoritate tua populum mouis-
 ses persuadere non poterat. Nunc qd hac de re quærentibus Lacedæmoniis responsum fuit uideamus.
 Qui spartam antiquam colitis uel mœnia uestra Herculidis mortem grauiter plangetis amaram.
 Aperfis deuicta cadent: uel regis adempti

Hæc certe si quieto tempore cecinisses: omnibus friuola uisa fuissent: sed terrore factum est: ut ignorā-
 tia tua lateret. Non enim solum uaticinia: uerum etiam aruspicia: & auium uolatus atq; cātus in talibus
 solent temporibus facile credi. Considerasti enim urbe prostrata regem quoq; non euasurum. Sin au-
 tem rex egrederetur casurum illum nemo dubitasset: qui & multitudinem hostium & uirtutem La-
 cedæmoniorum nō ignoraret. Ita fieri posse coniecisti: ut perterriti hostes admiratq; animos hominū
 consilium aggrediendæ urbis relinquerent: quam si tamē cepissent ac diruissent rex etiam euadere nō
 poterat. Rege interempto posse urbem euadere sperasti: ac ideo ira ex ignorantia disunxisti: ut quoq;
 res se uerteret ueridicus uidereris. Prætereo multa: quorum ambiguitate magnas urbes plerumque
 scimus euerfas fuisse. Nihil enim unquā hominibus hæc deorum responsa contulerunt: offuerunt ue-
 ro sæpius: alios in alios cupiditate ac spe uictoriæ Apollinis auctoritate concitantia. Sed audiamus quid
 Lycurgo respondit.

Chare ioui magno qui templa ad nostra lycurge Prima uias opus est: bina & uestigia uitæ
 Venisti: chare & cunctis dilecteq; diuis Humanæ: quarum una fouet lætaq; fouetur
 Te ne hominem apellem ne deū: sed qdō sacrag; Libertate homines: semper contra altera tristi
 Cura tibi tanta est documenta exquirere legum Seruitio & turpi premit: hanc ignauia uecors
 Te potius natum cælesti ex stirpe putarim: Seditioq; parit: pax illam dulcis amorq;
 Has autem concedo libens cognoscere binas Hanc igitur fugiet: illam sed quisq; sequetur.
 Quæris an deus sit: & deum potius fore putas: etiam ne coniciens illum propter uirtutem futurū me
 moriæ? Leges autem illi eas concedis: quas aniculæ quoq; mediussidius & mancipia nō ignorāt. Quis
 enim uirtute atq; concordia ciuitates crescere: cōtrariis libertatem amitti ambigeret? Sed doce: quomō
 fortes: quomodo concordēs ciues erunt: nec mortales homines uelis hæc uidere: quæ tu nescias. Nō au-
 tem de rebus publicis atq; grandibus solum: sed priuatis etiam ac leuioribus inutilia dabant responsa.
 De ducenda enim uxore interrogatus respondit. Arguam eligito puellam: de filiis autem Neue Labda
 cides uxor pariet tibi perniciosum: demigratione: ad aureos migrate uiros: de inani gloria.

Excedit cunctas exulta pelagica tellus: Est hominū: qui pulchræ arethusæ eurgite potāt:
 Thraces equis præstant: uirtus sed maior eorum
 Non uidetis certe o Apollo aruspiciibus & auguribus melior. Multo enim te Socrates præstanti-
 or: qui cum ab eo quidam quæreret duceret ne uxorem: utrum facies inquit poenitebit. Illi uero qui
 filios desiderabat dixisse fertur: non recte ipsum facere: q; de habendis cogitet liberis: cum potius

cogitandum sit: quomodo si dabuntur debent gubernari. Ei uero qui patriam deferere uolebat: quoniam am infelicitate in ea degeret: non proba ipsum agitare respondit consilia: patriam enim relinquebat: sed suam morositatem quæ faciet: ut apud alios quoque non prospere uiuat: secum afferebat. Tu autem o Apollo non modo uocatus: sed etiam sponte nonnullis consulisti. Nam Atheniensibus nihil petentibus uiginti ante uiginti post caniculares dies opaca in domo Dionysio uti medico consulisti: nec præclarum quid: sed quod uel mediocriter peritus medicus sciret protulisti. Quod uero seni cuidam si liberos procreare uellet iuniorē ducendam uxorem respondisti: quidlibet: id qui naturæ uires ac ætatem considerauit non petis te ipso uideret.

Quod malefici uates partem quæstus petebant.

CAP. XI.

Vr autem ei sapientissime deorum Charilao ac Archelao Lacedæmoniorum regibus multo utilius fore respondisti: si agri quem bello acquisiuerint mediam Apollini partem attribuerent. Cui porro alteri Apollini tribuerent? Non enim tibi petebas: neque ita ego te imprudentem audeo dicere. Sint hæc.

Quod poetæ responsis laudabantur quasi diuini.

CAP. XII.

Archilochum autem poetam omnium poetarum petulantissimum: qui de mulieribus ea scripsit: quæ nemo frugi æquo animo audiret: & Euripidem a Socratica philosophia improbatum: & Homerum: quem Plato tam inutilem a ciuitate sua reppulit: laudibus ad astra tulisti. Archilochi enim patri de filio quærenti dixisti. Præclarus hic inter homines erit o Thelesicles. Similiter fere de Euripide. Nascetur tibi filius Mnesarchides optimus atque gloriosus. Homerum autem & felicissimum quasi deum: & miserum: quoniam in agenda uita non paruos tulit labores pronuntiasti. Quid igitur erat: quo immortalitatis tibi Archilochus dignus uidebatur? Dic quæso absque inuidia: ut mirabilem eius uirtutem etiam nos imitati ad cælum similiter conscendamus. An uituperandas omnes mulieres putas: quæ nobis nubere nolint: ut Archilochus fecit? Sed propter carmina uidelicet tibi placuit. Dii enim & uiri diuini carmine utuntur: nec domus: nec ciuitas aliqua: nec nationes sine carmine probe gubernantur. Quare qui eum occidit Archias a templo quasi scelestus exire abs te iussus est: musarum enim occidit amicum. Qua uero uirtute dii Euripidem admirati sunt nescio: nisi coronas ac plaudentia theatra soleant admirari: an quia publice in arce Atheniensium cœnaret? an quia Macedonum populi eum laudabant cælo dignum iudicasti? Homerum uero cur deum: cur felicem fore putabas? cui de morte interroganti respondisti: patriam quære. Nam hanc mater tibi non pater dedit. Sed non procul a Minois tellure insula est: in qua tibi erunt ultima fata: cum adolescentium abditum sermonem audies. Graue namque o sapientissimi uirorum: deorum uolui dicere: graue inquam est: si neque ubi natus est: neque ubi morietur sciet Homerus. Simileque mihi uideretur ac si scarabeus uehementia uentorum a stercore ubi natus est ad alia stercorea latus Delphicum Apollinem interrogaret: quoniam e stercore natus esset: & in quo denique moreretur. Sed de poetis hastenus.

Quod Athletæ diuinis honoribus auctoritate Apollinis afficiebantur.

CAP. XIII.

Vr uero non poetas solummodo: sed pugiles etiam atque athletas in deorum tuis oraculis honores conduxisti. Vtinam cum mare metiri possis: & harenarum numerum non ignores: surdos intelligas: & mutos audias: hæc omnia nescires: & illud probe teneres: quia pugiles a calcitrantibus nihil differunt. Sic enim aut asinos quoque deos putares: aut Diomedem pugilem: non quasi deum honorares. Vltimus heroum Diomedes: quem uenerator sacris. Cur enim o Græcorum interpres: ut Plato dicit: ad cælum illum hominem rapuisti? An quia uno ictu in olympico certamine aduersarium deiecit: apertisque pectoribus eius manu pulmonem abstraxit? O rem mirabilem. An quia quattuor talentis damnatis non tulit: sed mœrore ac ira commotus colum nam: qua domus sustentabatur ubi iudicum filii docebantur subtraxit: miseramque omnes morte confecit? Sed illud forsitan admiraris: quia in loculum persequentes fugiens sacrum ingressus tegmen oculi sic apposuit atque tenuit: ut inde non potuerit abstrahi. Ideo ergo deus & non mortalis ideo uirtutem eius dii admirati in cælum ipsum sicut Ganymedem rapuerunt. Sed illum pulchritudine persuasi: hunc robore corporis: & quia uiribus bene usus est. Cur non de asinis quoque bene calcitrantibus: ut de pugilibus oracula reddis? Præcipuus deorum siluester asinus non Diomedes: quem uenerator sacris. Quippe & Diomedem & multos alios: si calcibus secum certaret: omnino superaret: ipsum etiam pugilem Thasium ad barathrum de cælo calcibus facile deiceret. Credamus enim deo: quod etiam Thasius ambrosia nequarumque deorum in cælo utatur. Nunc demum intelligo diuinum quid esse cælestibus uti. Quod si philosophi omnes intellexissent omni uirtutis genere spreto Thasium pugilem imitati fuissent: cui immortalitatem quidam: ut Diomedem dii non concesserunt. Sic autem honorarunt: ut cum ænea statua eius quasi animata super pulsantem hostem ceciderit: cumque Thasii quasi diuinarum rerum ignari scelus illud putassent: in mareque statuam iccirco proiecerint: dii commoti ingenti annonæ penuria eos uexabant. Tu autem Apollo quasi deorum humanissimus ambiguum: ut soles: auxilium eis præbuiisti sic dicens. Reductis in patriam exulibus cererem metetis. Thasii uero quasi maiori curæ deorum humanitati exules quæ statuæ forent restituerunt eos in patriam: & nullam utilitatem consecuti sunt: donec quidam uidelicet sapiens pugilis demersam statuam intelligi per oraculum exposuerit: qua restituta fecunditas agrorum Thasii restituta est. Simile quid loris accidisse fertur: qui cum Eutyculem quasi proditiōnis conscium in carcerem intrussissent: & post mortem eius statuas dehonestarunt: fame laborantes ora-

culum accēperunt: ut dehonestatum honorarent: si agros non frustra uelent arare. Non minus igitur athletas dii uidentur diligere q̄ boues saginati ab hominibus diliguntur: quibus sacrificatis tu Apollo placari soles.

Quod etiam ty tannibus Apollo adulabatur.

CAP. XIII.

 Vid autem dicam: q̄ crudelissimis etiā Tytannibus sic adularis: ut summos uiros putare uidearis? Quid enim ais de Cypselo. Felix hic uir Cypselus æacida. Quomodo autem si Cypselus felix: Phalaridem: cuius ille similis fuit: beatum fuisse negabimus: immo uero nō uideo qua ratione Phalaris etiam tibi ac Ioui placuit. Sic enī ipsi quoq̄ respōdisti. Apollo Iupiterq̄ pater uitam Phalaridi prorogauit: quia Caritona & Menalippum humanissime tractauit. Nam cum illos īsidiantes sibi cēpisset: patiētiā: quā dum torquerentur ostenderunt admiratus: dimisit.

Quod ligna & lapides adorandos Apollo consulebat.

CAP. XV.

 Ethymnēsis autem perutile fore asseruisti: si ligneum Dionysi caput colerēt: colunt. n. certe Methymnēsis ligneum Dionysi caput tibi hortati psuasi: alii uero lapideis: alii æneis: nonnulli aureis: multi argenteis simulachris sacrificant. Triginta deorum milia in terra eē censet Hesiodus. Ego autem multo plures lapideos atq̄ ligneos hominum creatores ac dominos esse uideo. Sed tibi o Apollo mirabile uisum ē: quod ligneum humani capitis simulachrum dū iactum traherēt Methymnēsis extraxerunt: colendūq̄ illud diuinis honoribus eē respōdisti. Orē mirabile ex profundo maris ita repēte retibus annexū Dionysi caput p̄siluit. Hæc Oenomaus.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SEXTVS.

 VNC In hoc sexto euangelicæ præparationis uolumine falsitatem oraculorum a falsa de fati opinione profluxisse: neq̄ aliunde: q̄ cælestium motu corporum diuinationem illorum coniectura collectam fuisse ostendemus.

Quod quæcūq̄ dii gentiū præuidebant cælestiū motu præuidebāt. CAP. .I.

 Dicit ergo rursus magnus apud gentes Porphyrius: qui in libro de oraculis manifeste hoc his uerbis aperit. Quæcūq̄ inquit dii fatata prædicūt: stellarum motus ita futura significant: quod omnes & maxime Apollo multis responsis aperuit. Cum enī ab eo quæreretur marem ne an foeminam in utero habens mulier pareret: foeminam respondit: idq̄ a cōceptio- nis tempore præcepisse declarat dicēs. Non sperato marem Phœbe cum Arares Cypriæ radiis tenebatur. Aegrotationes etiam stellarum cursu prædicabant. Malis enim pulmonem agitari humoribus respondit: quia salebris Saturnus præmeretur: & in alio responso. Fatatus tibi adest dies: quem Saturnus Mauorq̄ simul statuerunt. His abunde intellectum puto non diuina quadam uirtute: sed cælestium motus obseruatione ac ratione mathematica gentium deos futura cognouisse. Ita nihil diuinius q̄ homines afferebant.

Quod uoluntates hominum satis agi arbitrabantur liberum negantes arbitriū: idq̄ deorum consiliis persuasi.

CAP. II.

 Vare modo attente considera: q̄ non solum exteriora: & quæ in potestate nostra non sunt: uerum etiam uoluntates hominum fatatas arbitrabantur. Sic enim ipse Apollo cum de milite quodam interrogatus esset: quare tam periculosa rei studeret: respondit dicēs. Mars eū genethliacus concitat: adeo autem generosi quidem illi dii fatum extulerunt: ut nec templa sua defendere se posse a fulminibus confiterentur. Qua igitur spe uota illis redduntur: aut cur pie colē di adorandiq̄ sunt: qui sibi ipsis sufficere nequeunt? Quæ omnia oraculo suo his uerbis ædito Apollo confirmauit.

Vos ab erichonii generati sanguine magni
Qui quando structura cadet pulcherrima tēpli.
Percupidi scire hæc oracula nostra petistis
Cum ualidi magno uenti cum frigore surgent
Comp̄ssus cum fulminibus ruet undiq̄ crebris
Exiliatq̄ æther: quæ templa excelsa deorum
Sub mediisq̄ undis naues multasq̄ cremabunt
Atq̄ altos ferient montes: ipsosq̄ fugabunt

Si ergo nec templa sua defendere dii possunt: sed uenire necesse est: quæ parcarum fufis sunt euoluta: quid oportet deos aut colere: aut de futuris interrogare: si tam bonorum q̄ contrariorum causa necessitas erit fatalis? Erit igitur hæc necessitas diis omnibus sp̄etis sola ueneranda. Quot si parcarum dominus Iuppiter est: qui quodcūq̄ fufis parca conuoluent immobile fore statuit: cur non cæteris omnibus relictis solum illum deum & solum bonorum largitorem magna prædicas uoce: præsertim cum ipse solus consilia parcarum: ut alibi dicis: mutare facile possit. Vera igitur ratio illum esse deum: illum sequendum atq̄ colendum solummō astruit.

Quod facta magica ui solui posse Apollo respondit.

CAP. III.

 Ontra uero Pithius Apollo maleficis artibus fata solui cōtēdit. Cū. n. q̄reret qdā cur ineptus ad rē quāpiā ab Apolline iudicatus eēt: qd̄ faciēdū eēt: ut quasi aptus suscipere: fatoz̄ ipe/ diri ui eū respōdit: quā magicis artibus effugere poterat. Vnde apte patet magicam diuinā

tus artem hominibus concessam: ut aliquo modo fatū repellerent. Hæc Porphyrii non mea sunt. Qui autem re magica fata hominibus soluenda consuluit: quomodo ipse qui deus est fatatum templi non reppulit incendium? Nobis autem illud etiam considerandum est quod dignus dei appellatione ille sit: qui non ad philosophiam: sed ad malas artes homines hortatur.

Quod Apollo nonnunquam mentiri se fatebatur.

CAP. III.

Orphyrus autem mentiri quoque deos fatetur: exquisitam futurorum cognitionem dicens non hominibus solum: sed multis etiam deorum incomprehensibilem esse: unde interrogati non sponte mentiuntur inquit. Quare prædicere solent non posse uera se respondere: homines autem ex amentia perseverantius cogunt: ut respondeant. Apollo igitur delphicus cum huiusmodi cœli ac continentis affectio esset: ut uerum præuidere non posset: retine dicebat per uatem uim istam: & potentia uerba hæc non proferas: falsa dicam si coges. Et in alio responso. Nihil hodie inquit stellarum mihi uia dicendum præstat. Deinde concludens ait. Manifestum iam fecimus unde falsitas ad deorum oracula subrepat. Hæc Porphyrius. Nos autem dicimus hinc patere nihil in deorum oraculis diuinum fuisse. Quomodo enim deus: qui natura ueritas est mentietur? aut quomodo boni dæmones falsitate quæretes fraudabunt? quomodo et homines superiores erit: qui stellarum motu impeditur? Sed mortale quiddam hominem: cui aliquam cura uirtutis sit: nulla ratione cogi posse ut mentiat non dubitamus. Nam si et uerbera & cædæ minaberis: non dubitabit exclamare: ense me acue: igne: afferas: corpus meum incidas: totum cremato: stellæ in terram ante descendant: & terra in cœlum ascendet: quod falsum a me quicquam audias. Deum autem aut bonos dæmonas ad continentis cœli necessitate ignorantiam suam referentes credemus? minime.

Quod falsa est opinio de fato.

CAP. V.

On enim dii aut boni: sed perniciosi ac nequam dæmones sunt: qui libertatem nostram destruxerunt: & stellis non exteriora solum: uerum etiam uoluntates nostras cogi nobis persuaserunt. Quod si esset: iaceret omnis philosophia: iaceret pietas: nulla esset laus uirtutis: nullus fructus laborum: nec puniendi essent improbi: nec admirandi studiosi: si non libera uoluntate & nostra sponte susceptis laboribus: sed necessitate factorum hæc fierent. Ita uniuersam hominum uitam hæc evertit opinio. Nam si euentura omnino sunt prospera uel aduersa unicuique hominum: estque necesse hæc me agere & te illa: quid oportet cura laboreque confici? Nam si qui militiam ire cupit: non sponte: sed fatis coactus id cupit: & latrones similiter ac adulteri ceterique nequissimi homines: & contra modesti & iusti fatis compelluntur. Quomodo igitur hoc dogmate imbutus quisque monenti ac præcipienti mentem adhibebitur? aut quomodo non exclamabit: non sunt potestatis hæc mea o doctores: ac ideo quid oportet sollicitum esse: nisi etiam fatis hæc mihi sollicitudo destinata sit? Quod si doctores præcipiendi tibi necessitas instat: frustra tamen doces ac præcipis: faciam enim si fata uolunt: immo uero laborandum mihi non est. Aderit enim mihi necessario quod fatatum est: & profecto: qui hortatur & docet: qui peccantes castigat & probos commendat: is re ipsa liberum nobis arbitrium inesse ostendens solo factorum utitur nomine: similiterque facit: ut si quis bonitatem naturæ: qua uniuersa gubernantur nequitiae appellet uocabulo: eodem enim certo pacto cum manifeste omnes non aliunde: sed a libera nostra uoluntate admonendos filios castigandosque seruos inducamur: & sponte nos aliud uelle: aliud nolle cognoscamus. Vehementer errat: qui hæc necessitate factorum fieri contendit: & studia hominum retrudit. Exhortatione namque atque doctrina bene uitam agi humanam uidemus: quæ omnia unum cum legibus hæc opinio si sibi confidet radicitus euellit: non enim erit opus aut peccantes castigare: si quidem coacti fecerunt: aut honores probis uiris retribuere: quæ utraque profecto uidemus magnam uim alterum ad improbitatem reprehendendam: alterum ad probitatem amplexandam retinere. Pietas enim in deum nonne funditus evertitur: si nec ipse deus nobis nec piæ orationes & cultus eius necessitate iunctis hominibus potest prodesse? Quomodo autem cum sentiamus nostra nos appetitione moueri: non omnino amentissimum erit ab exteriori quadam ui quasi animi expertes moueri nos credere? Sic enim libera uoluntate alia fugimus: alia sequimur: ut quemadmodum dolere: gaudere: uidere audire: non ratiocinando: sed re ipsa comprehendimus: ita a nostrum ipsorum consilio aut fugiendum aut sequendum moueri nos profecto sentimus. Quas ob res rationalis naturæ libertas iure negari non potest. Si autem multa præter uoluntatem eueniunt: quibus nonnulli turbantur: distinguenda res elegantius est considerandumque diligentius: qua ratione fiant: uidebimus enim non factorum: sed alia quadam atque subtiliori providentiæ ratione ita fieri. Age igitur altius rem consideremus. Uniuersa igitur diuina providentia existere ac gubernari uera pietatis prædicant iura: propria uero ratione singula secundum formas suas: quædam habitu: quædam natura: quædam sensu: alia ratione ac iudicio & uoluntate mouetur: & alia quidem antecedente ratione facta: alia uero consequente ad ea quæ per antecedentem producta sunt: uarium totius atque diuersum constituunt ornatum. Cumque singula rerum genera propriam naturæ determinatamque fabricam a prima causa consecuta sint: hic libertatis quis naturæ rationem facile perspiciet? cum enim non simplex quædam res homo existat: sed a duobus contrariis animo atque corpore constet: cumque corpus ex consequenti: ut organum animo attributum sit: anima uero de intellectus substantia prædicente sit ratione creata: & illud quidem irrationale ac mortale: hæc autem irrationalis incorporea atque immortalis: cumque corpore bælis: animo rationali immortalique naturæ coniungamur: iure ita compositum hoc animal cum simplex natura sit: dupliciter diuersaque uia uiuendi rationem complectitur. Nam & naturæ corporis seruit: & diuinioris partem: si se ipsum cognouit: non spernit libertatis suæ cupidum: ita idem & seruit

& liberum est: talem enim a deo corporis atq; animæ: quibus ipse sciuit rationibus: coniunctionem homo consecutus est. Si ergo quispiam quæ corporis aut animi naturæ sunt fati uocabulo abusus necessitati subiicit: uehementer errat: si enim necessitas: quæ impediri non potest: fatum esse intelligitur: multa uero animæ & corporis naturam consequentia impediuntur: infinitaq; forinsecus præter naturam & animæ & corpori accidunt: quomodo fatum & natura idem atq; unum erit? Fiunt enim in nobis multa uoluntate: quæ in nobis est: cuiusmodi sunt: quæ secundum naturam animæ appetimus. Multa etiam corporis natura fiunt: alia istis animo dico & corpori accidunt: quæ aliis natura conueniunt: sed neq; animi libertatem: neq; corporis naturam: neq; quæcūq; forinsecus accidunt iure quispiam a causa subtrahat. Causa uero omnium: & quæ libertatis nostræ sunt: & quæ naturæ corporis sunt: & quæ accidunt extrinsecus deus est: a quo uniuersa quæ sunt producuntur. De omnibus omnium quæ sunt scriptura id dicit. Quoniam ipse dixit & facta sunt: ipse mādauit & creata sunt. Si ergo cum alia uolumus alia præter opinionem accidunt nostram: meminisse tunc debemus coniunctionis huius nostræ: quæ corpore atq; animo constat: unde rationalis atq; intellectiua anima in infantis corpore præter naturam suam irrationalis esse uidetur: & intellectus ægrotatione corporis uersus insanit: & senectute instrumentis omnibus intellectus intellectiue animæ uirtus hebetatur. Dolores rursus præter naturam uehementius corpus urgentes libertatem animi deiciunt: quæ doloribus uicta corpus consequitur. Ita patet inuitabilia quædam uincula libertati animæ: partim a natura corporis: partim ab exterioribus imminere. Sed uoluntas hominis ad tantum uirtutis interdum peruenit: ut & naturæ corporis & exterioribus cunctis resistat. Corpus enim plerūq; ad Venerem fertur: & anima habens utens rationis subigit corporis impetum atq; domat: fame siti ac frigore corpus conficitur: & remedia quæritat. At uoluntas & contra: ea ipsa nonnunq; eligit: & ieiunio cæterisq; laboribus appetitum carnis frænata. Præterea natura corporis titillatione gaudet uoluptatum: & uoluntas laborem plerūq; amat. Multi autem peiora secuti naturalium usum ad eum: qui præter naturam est: couertunt: masculi & masculos turpitudinem operantes. Ita non in omnibus ratio uincitur: sed interdum ipsa ducit: interdum autem ducitur: adeo ut nonnunq; mori melius q̄ uiuere iudicauerit: propriis homo manibus se ipsum interimat. Si ergo solūmodo ad corpus uniuersa sibi esset concertatio: non magna beneuiuendi esset difficultas. Nunc cum hanc uitam deus inter multa constituerit: inter homines: inter bæluas: inter ignem etiam atq; aquam: continentemq; aera: non est sibi solummodo pugnandum aduersus coniunctam corporis naturam: uerum etiam ad infinita pene deteriora. Crebro enim etiam ciborum & continentis temperies: aut e contra frigora æstus aliq; huiusmodi complura natura quidem facta: nobis autem per accidens ingruentia non parum propter corporis naturam: quæ non facile potest exteriores sufferre: uoluntatem hominis perturbant. Adhæc illi quibus cum uiuimus uoluntatem plerūq; nostram rationibus: aut quouis alio modo ad suam conuertunt: & alias meliorem: alias peiorem efficiunt. Solet enim conuersatio praua nocere: sicut e contra bona prodesse: bonos quippe mores conuersatio mala corrumpit: ueluti etiam prauis mores proba conuersatione corriguntur. Sic igitur rationalis animæ uirtus huc atq; illuc ab exterioribus fertur. Rursus autem uiribus suis diuinis aliquando superat cuncta: & inuicta robore philosophatur. Quid dicam: q̄ quibusdam sæculis excelso magnosq; animo homines & robustissimis corporibus abundarunt: nonnullis e contra: quæ omnia gubernationi totius aptissime congruentia q̄ maximum ornatum uarietate rerum faciūt. Omnibus autem simpliciter tam his: quorum nos sumus causa: q̄ his: quæ aut natura fiunt: aut extrinsecus accidunt: una omnipotens atq; omnia penetrans prouidentia dei præsidet: quæ uniuersa ineffabilibus gubernans rationibus: multa etiam eorum: quæ natura fiunt cōmutat: auxiliumq; affert: ut ea quorum nos sumus causa & eligamus: & operemur. His omnibus tripartito: ut diximus: diuisis: in ea: quæ in nobis sunt: in ea: quæ secundum naturam: & in ea: quæ per accidens fiunt: omnibusq; istis ad uoluntatem dei reductis: nullum locum fatorum possidet ratio. Hinc etiam unde malorum scaturiat fons aperitur: qui nullum locum habet in his: quæ secundum naturam: aut corpore: aut animo fiunt: sed nec in his quæ forinsecus accidunt. Solummodo autem in libro animi motu: quando non secundum naturam: neq; recte mouetur: sed a regia exiens uia: spōte (dominus enim sibi ipsi animus est) præter naturam fertur. Cūq; præcipuum honorem a deo accæperit: ut liber sit: & sui motus iudex: diuina quædam lex iniuncta sibi naturaliter est: quæ in ipso anteriore recessu exclamat: uia regia proficiscaris: noli ad dexteram aut sinistram declinare. Via ergo regia recta est: quam unicuiq; animæ quasi natura insitam legem auxiliatricem ad opus creator nobis instituit. Sic per legem rectam ostendit uiam: per potestatem uero liberam effecit: ut in ipsa essent uirtutis præmia sine ui aliq; eligere: cum possit etiam contraria male. Ita si proprio motu naturalem despexerit legem fons uirtutum sponte: non aliunde: neq; ulla necessitate: sed libera uoluntate atq; iudicio facta est. Eligentis igitur culpa est: deus uero inculpabilis est: nec cum prauam deus: aut naturam: aut substantiā animæ creauit. Cui enim ipse bonus sit: bona sunt omnia: quæ ab eo creata sunt. Bona igitur sunt omnia: quæ natura insunt. Unicuiq; rationali animæ libere arbitrium natura inest. Bonum ergo est id ad eligenda bona creatum: ideo quando male agit non est natura culpanda: non. n. natura: sed præter naturam malū agit: cū sit electionis deprauata: non naturæ opus. Cum. n. uirtus ad eligenda bona inest: si ea nō eligat: sed sponte melioribus spretis mala imitatus sequat: quis pōt eū dicere morbi sui cām nō fuisse: p̄sertim cum insitam atq; salutare legem uolēs cōtēpserit? Qui ergo istis oibus reiectis a necessitate motusq; stellæ: omnia dephendere putat: nec nobis: sed uirtuti: qua omnia mouentur: peccandi cām tribuit: is

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

quomodo non impius atq; amens erit? Nam si fortuna & casu absq; aliqua prouidentia ferri omnia opⁱ natur: impietatis crimine reus mente captus quoq; uidebitur: quoniam pulcherrimum rerum oⁱum ordinem non perspiciat. Sin uero prouidentia dei & optima ratione cuncta gubernari fatetur: quoniā tamen non peccare ui fatorum delinquentes concedat necesse est: causamq; delictorū diuinā attribuat prouidentiae: mutato uocabulo necessitatem & fatum ipsam appellans: impius profecto iudicabitur: immo uero pessimus omnium: qui a creatore uniuersi alios ad adulteria: alios ad rapinas: alios ad alia uitia impelli arbitretur. Vnde sequitur aut hęc peccata non esse: aut peccandi causam in creatorem re^u ferri. Nam siue cum uideat uniuersa cunctisq; adsit: peccare homines cogit: siue stellarum motui uim cogendi concessit: ipse certe aut per seipsum aut per orbis cælestes: quasi per organum nolentes homiⁿes ad uitia immittit. Quare nō iure homo: sed creator eius peccator erit: quo dogmate nihil scelestius excogitari potest. Ita qui fatorum necessitatem esse credit: is aperte deum & prouidentiam negat: ueluti e contra: qui deum uniuersis præesse putat: uim fatorum omnino destruit. Aut enim idem est deus: quod fatum: aut diuersum. Idem certe non erit. Nam si seriem causarum ineuitabilem cælestium motu effectam fatum esse opinantur: quomodo elementa corporea: unde cælestia etiam constant: priora fato non erunt? & quomodo quod elementis & cælo posterius ē: idem erit quod prima causa? Quod si elementa: & rationis & animæ expertia sunt: deus autem incorporeus & uita & sapiētia est: rebus oⁱbus: & ut sint: & ut bene sint: bonitate sua largiens: nō erit profecto unum ac idem deus & fatum: quod cum cælestia corpora consequantur eorum accidens est. Si ergo diuersum: quærēdum: utrum melius deo est: an non. Sed nihil deo melius: nihil potentius excogitari potest. Vincet ergo deus superabit exterminabitq; omnino fatum: aut si patietur ipsum extare: cum possit uim eius malignam compescere: ipse ad se ipsum malignitatis causam attrahet: immo uero siquidem creator omnium deus ē: fatum quoq; ab ipso productum est. Ita nullæ uidebitur sibi curæ uniuersum esse: cum tamen ab ordine rerum: & alterius ad alteram affectionem: & ab his quæ a libera potestate animi fiunt a parte prouidentiae pateāt effectus. Nam etsi nullæ quædam partim corporis: partim externarum rerum: animum plerūq; a uirtute repellant: ad oīa tamen resistit: & inuicta diuino auxilio libertas humana euadit: quæ res certamie martyrum: qui pro euangelica doctrina cuncta libere subierunt: pericula: cōprobatur. Infiniti pene homines non solum Græci & Barbari: uerum etiam mulieres teneræq; puellæ intrepidæ cruciatu omni superato libenter a corpore abierunt. Nec quisq; poterit fatorum necessitati hęc accōmodare. Quādo enim alias talia cælestium motus effecit certamia? aut quādo uita hominum ante Saluatoris nostri doctrinam tales luctationes proposuit? Vbi autem doctrina huiusmodi unq; fuit: quæ prauam superstitionem deiiceret: & cognitionem ueri dei omnibus immitteret? Quis autem sapiens unq; potuit doctrinam suam ad uniuersum orbem dispergere: & deus uel ab omnibus uel a pluribus credi? Quod si hęc nunq; fuerunt: non est certe causarum series: & fatalis necessitas oīum horum causa. Nam si esset profecto alius quoq; eandem aut similem stellarum necessitatem nascens habuisset. Quibus porro fatis Saluator noster deus uerus p^{er} uniuersum orbem prædicatur: & qui apud Græcos: uel apud Barbaros dii putabantur: non alia re q̄ prædicatione nostri Saluatoris deiiciuntur. Quod uero fatum uniuersi creatorem ipsum esse confirmauit: qui nullam eē fatorum uim docuit: atq; docet: quomodo igitur ipsum fatum non esse se ipsum prædicat? Qui autem prædicationis euangelicæ gratia uel certarunt iam multis annis: uel etiam nunc certant: quomodo ad unam uoluntatem & fidem: & ad eandem uirtutem animi uiuendiq; rationem diuersis temporibus: & tam multi nostra memoria compulsi sunt? Quis mēris compos credere unq; poterit iuuenes simul ac senes: uiros & scēminas: seruos & liberos: doctos atq; indoctos: non in uno climate orbis: neq; in eadem hora natos: sed ubiq; terrarum & diuersis temporibus factis coactos: unam & eādem nouam atq; iauditā doctrinam: & quidem cum periculo mortis patriis ritibus anteposuisse: & uere philosophiæ dogmata duriciq; uiuendi: q̄ delicias maluisse. Cæcus p^{er}fecto de his: ut trito prouerbio dicitur: recte iudicaret non necessitate: sed libero hęc fieri arbitrio.

Ipforum gentilium philosophorum uerba contra eos: qui fatum esse opinantur. CAP. VI.

Lura dicere possem: sed quoniam suis testibus gentes non argumentis nostris confundere instituimus: Oenomaum rursus audiamus: qui magno animo in libro de maleficis artificibus his aduersus Apollinē uerbis utitur. Sed eas igit i Delphis tu: neq; possis tacere cum uelis: sic Iouis filius Apollo uult modo: non quia uult: sed quia necessitas uelle ipsum compellit. Videtur autem mihi quoniam in hunc sermonem deductus sum de potestate nostra: quam fundamentum humanæ uitæ multi appellant: diligentius quærere: hanc potestatem nos libertatem nuncupamus. Democritus autem: si bene memini: atq; Chrysippus: alter seruam: alter semiseruam pulcherrimam omnium humanorum rem conatur ostendere: de quibus tamen non multum curandum ē. Quod si deus etiam aduersus nos est: quid faciemus? Sed non est æquum uel Apolline repugnante ueritatem prodere Christo enim Chironis sic respondit. Patria relīcta Euboeam pete: ubi fatatum tibi est urbem ædificare. Quid ais o Apollo? An non est potestatis meæ patriam relinquere? q; si mihi fatatū est ibi urbem ædificare: siue tu consulas siue non: & siue ipse uelim siue nolim: omnino faciā: eritq; mihi necesse etiam si nolim. Sed forte melius est tibi q̄ rationibus credere. Aliud igitur afferas: nuncia Paris o Theſides in Aeria urbem sibi condendam fore. Nunciarem inquam etiam si tu non præciperes: quoniam fatatum est. Aeriam autem Thasum insulam Archilochus Theſidis filius prius appellatam fuisse docuit: & Paris coloniam illo mittere persuasit: qui uidelicet nunq; id fecisset nisi tu iuſſisses.

Cur igitur fatatū erat? Sed quoniā ociosi sumus: age nunc mihi respōde. Sumus ne ego ac tu aliqd? Sumus certe respondebis. Qua ratione id ita iudicabis? Non aliunde uidelicet q̄ sensu: perceptiōe q̄ quādam nostra. Quod porro quomodo cognouimus aīalia nos & ex aīalibus esse? Vt ego quidē dico: homines ex hominibus: alter maleficus: alter malefici redargutor. Vt uero tu diceret: alter hō: alter deus: & alter diuinator: alter sycophanta. Quod tibi facile concedā: si rationibus ita mihi esse ostēdes. Quid ais? An non recte iudicauimus sensu ac perceptiōe nostra illud intellexisse? Nam si non ita se habeat quomodo aliquis ad Delphicū oraculū ueniat: nisi sentiat intelligat q̄alicuius se rei indigere? Quomodo aut̄ Chrysippus: qui se in seruitutem induxit: id quod dicebat intelligebat? aut quomodo uel cum præsente Arcesilao disputat: uel absenti Epicuro responderet: si nec quid sit Arcesilaus: nec quid sit Epicurus oīno percipit: nec percipere pōt: imo uero nec quid ipse sit? Si hæc aduersus uos quispiam diceret: nullo modo ferre possētis. Quare o Democrite: & o Crisippe: & tu o cælestis diuinator: si molestū uobis uidetur: cum quis intelligentiam atq; sensum eripere a uobis conatur: nōne nos quoq; molestē ferre debemus: si magni sensum & mentem uestram putatis? nobis autē fati necessitatem nescio quā incutiatis: quā alius uestrum a deo esse asserit: alius ab atomis deorsum latis: ac inde sursum repercussis: quā modo coniunguntur: modo resoluuntur fieri contendit? cum aperte eo sensu ac mente: quoniam nos aliquid percipimus: nec fugit nos quantum interest inter ambulare ac ferri: aut inter uelle atq; cogi. Quorsum hæc? quia hæc nescire uidearis o Apollo: quānā sint ea: quoq; domini sumus: quā a nostra uoluntate dependent. Hæc certe uoluntas nostra non paucarū regū principium est. Tu aut̄ cum oīa scias hoc principium ita te latet: ut quæ hinc sequuntur nullo modo scire iudicaris. Non ne igitur imprudens es: qui Laiō respondiisti: quia interim eum a filio fatatum esset? Ignorasti quippe: quia uoluntatis suæ dominus nasciturus filius foret. Illud porro ridiculum est: coniunctionem nescio quā eē causarū & seriem. Vtuntur aut̄ sapientiores ratione quadam Euripidis. Laium enim aiunt dominū suū fuisse: siue uellet filium procreare: siue nollet: filio uero nato necesse fuisse ab eo interfici: quare potuisse id recte Apollinis prouidentia percipi: uerum filius quoq; sicuti & pater suæ uoluntatis erat. Et quēadmodum ille dare operam liberis: & non dare: sic iste interficere & non interficere poterat. Huiusmodi sunt oīa responsa Apollinis: qui etiam apud Euripidem ad Laium dicit. Vniuersa tua sanguine corrueat domus. Series igitur causarū quānam fuit? Cædes patris antecessit: & enigmatis solutione matris nuptias cōsecutus est filius. Adhæc alter nepotum regnum rapuit: alter profugus Adrastus filiam in uxorem duxit. Vnde septem duces ridiculose mouentur: quæ series ista conglutinauit? Nam si Oedipus regnare uoluisset: aut locastes nuptias reppulisset: quomodo maledictionem illam Euripideam in filios edixisset? Præterea si Oedipodis filii conuenissent simul: uel uicissim regnare: uel si qui profugit: nō ad Argos: sed in extremas terrarū horas abiisset: uel si cū in Argos uenisset Adrastus ei filiā nō dedisset: uel si uxore ducta ī patriā reduci nō curasset: aut si cuperet quidem ipse: Adrastus uero & cæteri duces contēpsissent: aut si cum parati ad pugnam Thebas petiissent: timore percussus frater cū fratre cōuenisset: quomodo uniuersa domus corruisset? Sed facta omnia sunt ista dices fateor. Non enim rem: sed seriem istam rerum necessariam pernego: quācumq; enim rem mihi obtuleris simili quodam pacto eā incidere potero: ac ita ostendam nullā esse in rebus necessariam seriem. Quippe cum singula principia & causas rerum agitabilium libere homines mutare possint: an non intelligis: quia & asinus & canis & pulex p̄prio appetitu mouētur? Quæ omnia tu nullo modo sentiri uideris Apollo. Tibi Iuppiter dedit Locro respondiisti: dabitq; mala. Nō recte o Apollo: non iniuriantem hominem tam male dii tractant. Cur enim Iuppiter huius necessitatis auctor nos ac se ipsum nō punit. Ipse quippe necessitatē agēdi nobis iposuit. Cur ergo nos plectimur: qui huic seriei resistere nullo modo possumus? Tu quoq; ipse uaticinandi inanē artē depone. Erit enim quod fatatū est: etiā si nō p̄dixeris. Lycurgū autē illū: quā ratiōe laudasti o Apollo? Nam si bonus erat: non illi hoc: sed satis tribuendum. Si enim omnia necessitate agimus: ut tu prædicas: nō sponte: sed ut bonus erat. Quasi quispiam mēte captus formosos laudet: & deformes uituperet. Iure nāq; neq; homines dicere possunt. Noluit nos o Iuppiter bonos esse: imo uero etiam coegisti prauitatem amplecti. Tibi autem o Chrysippe atq; Cleanthes nulla laus attriбуenda ē: si boni fuistis: ita uirtutem quidem laudabo: uos autem minime. Quare Epicurum quoq; non dignū fuisse assero: quem obbrobriis peteres. Mollem atq; iniustum appellas eū o Chrysippe: qui iuris sui nō fuit? Hæc quomodo dicebas: si sponte ipsum peccare nō credebas? Hæc Oenomaus: qui tibi si nō satis facit reliquos philosophos plegere nō graueris. Multi enī atq; insignes aduersus huiusmodi dogma scripserūt. Inde igit̄ aliqua: quoniā multi tā docti q̄ indocti falsa opinione tenent: sumere statui.

Itidē ipsorū gentiliū philosophorū uerba cōtra eos q̄ fatū esse opinant̄.

CAP. VII.

R

imū igit̄ Diogenianū aduersus Chrysippum audias. Chrysippus. n. & nos cām eē agitabilem & oīa fieri fato contendens Homeri testimonio utebatur: qd̄ parum fuisse ab eo intellectum Diogenianus ostendit. Sed Chrysippi qdam prius ponemus: qui in primo de fatis libro necessitate oīa fieri auctoritate multorū arguit: & demū Homerū inducit dicentē.

Quæ data sorte mihi ē nato fors me iuida p̄ssit.

Non est qui fixas parcarum auertere leges

Quæ nato inuoluit filis sibi parca seueris

Effugere aut possit.

Quum mater peperit illum. Et alibi.

Non recordabatur enim inquit contraria istis alibi Homernm cecinisse: quibus & ipse Chrysippus in secundo libro tunc usus fuit: cum multa etiam a nobis fieri ostendere uolebat: quid enim clarius atq;

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

acrius illis? Vt caderent tribuit sua certe amentia causam.

Et rursus:

Mortales? etenim nostrorum causa malorum

Quā falso accusant superos stultiq; q̄runtur

Nos sumus: & sua quēq; magis uecordia lādit:

His enim & horum similibus non esse cuncta necessario & fatis faciunda nobis probatur: quis etiam ab illis carminibus parum ab Homero Chrysippi dogma confirmatur. Non enim oīa: sed nōnulla fato fieri uerbis suis Homerus significat. Cū. n. dicit. Quæ data sorte mihi est nato fors me inuida p̄ssit. Non omnia profecto: sed mortem fatis ac necessario euenire ostendit. Hoc ipsum etiam illud uult.

Quæ nato inuoluit filis sibi parca seueris. Non enim oīa sed q̄dam fato destinato necessario sibi euentura confirmat. Illud quoq; ab Homero optime dictum ē. Non est qui fixas parcaq; auertere leges Effugere aut possit. Quis enim pōt quæ necessario impendent effugere? Non ergo suffragatur Homerus Chrysippo: uerum etiam refragatur. Ille nāq; apertissime a nobis multa fieri prædicat: necessario autem cuncta fieri nunquā ab eo dictum est. Chrysippus uero necessitate fatorum cuncta fieri conatur ostendere. Et ille quidem cum poeta sit: non pollicetur ueritatem rerum docere: sed uarias hominum opiniones plerūq; ponit: unde non est alienum ab eo contraria nōnunq; dicere. Philosophis autem & contradicere sibi ipsis turpe est: & poetarum uti testimonio magis q̄ ratione turpissimum.

Putat autem insolubilibus uti argumentis expositione nominum. Fatum enim dicit dictum quoddā determinatumque diuinitus esse. Parcas autem e contrario: quoniam nemini parcant. Sortes quia ita sortitum unicuiq; sit: ac ideo tres esse parcas arbitrantur: quia tria sunt tēpora: in quibus omnia inuoluuntur. Lachesimq; dictam esse: quia lanchanim græce euenire per sortem designat. Atropon: quia uerti non possit. Cloton: quoniam contorta & coordinata omnia teneat: hoc enim nomina ipsa græca lingua ostendunt. His nugis fatalem putauit necessitatem demonstrasse. Ego autē satis mirari non possum: quomodo nihil se penitus asserre non sensit. Significet enim nomina quemadmodum exposuit: positaq; ab hominibus sint ea de causa: cur igitur o Chrysippe uulgares ubiq; opinione sequeris?

An forte: quia omnes uulgo ueritatis perspicaces tibi uidentur? Quomodo igitur scripsisti neminem esse hominem: qui non æque ac Orestes & Alemeon insaniat: præter solum sapientem? Deinde ad diis unum uel duos aut admodum paucos sapientes fuisse: opinionesque multorum de gloria: de diuitiis: de regno: de uoluptate: quæ omnes pene bona arbitrantur: tanquā uulgares refutandas ducis?

Aut quomodo omnes pene leges male positas a rebus publicis putas? Cur autem tam multos etiam libros conscripsisti? Non enim docendi sunt: qui falsas opiniones non habent: nisi forte recte tunc omnes opinari dicas: quando tecum conueniant. Cum uero diuersa q̄ tu putant: tunc furiosos appelles. Nam cum te sapientem non nomines: non erit nobis argumento recte illos sapere: qui tecum conueniunt. Deinde quare omnes furere dixisti: cum laudare quasi sapientes: quia te sequuntur debuisses? Adhæc etiam si nō furere illos ego asseram: cum tamē a sapientia longe absint: ridiculosum est propter positionem nominum eorum uti testimonio: quos non præstantiores teipso: neq; sapientiores arbitraris: nisi forte eos: qui ab initio hæc nomina excogitarunt sapientes fuisse contendas: quod ostendere nullo pacto poteris. Sed sit ita: quomodo ergo nominibus significatur: omnia simpliciter fati fieri: & non ea solum quæ fatata sunt? Nam & parcarum numerus: & nomina ipsarum: & fufus: & glomeratum in eo fillum: cæteraq; huiusmodi ineuitabilem a sæculo determinationem causarum ostendunt. Quæ tamen necessitas earum rerum solummodo est: quæ necessario euentura sunt: quæq; aliter accidere non possunt. Quæ uero non quas infinitas esse scimus: earum alias diis homines attribuerunt: alias uoluntati nostræ subiecerunt: aliis natura præest: aliis fortuna: quam mutabilem atq; instabilem esse uolentes prisca homines significare in pila sedentem depingunt. An hæc omnibus ita esse non uidentur? Ita quæcumq; fato aut fortuna fiunt: omnia diuinitus fieri arbitrantur: quæcumq; autem nos agimus nostræ uoluntati attribuūt. Quare uides nō attestari tibi uulgare hominum opinionem: sed potius repugnare. Paulo post deinde ait. Sed in primo quidem libro huiusmodi demonstrationibus utitur Chrysippus: in secundo uero repugnantia opinioni suæ soluere conatur: quæ nos incipientes conscripsimus: ut puta studia hominum rerundūtur: nec laus aut uituperatio mouere hominem poterit.

Quare in secundo libro ait manifestum esse multa fieri a nobis: quæ tamen ad gubernationem totius referantur: ea fatata esse. Utitur autem huiusmodi exemplis. Non inquit simpliciter fatatum fuit uestem te non posse amittere: sed si eam diligenter custodieris: ab hostibus quoq; non capi te fatatum ē: si hostes caueris: liberos quoq; habere fatatum: si uxorem uolueris cognoscere. Nam ut si quis diceret Milonem inquit pugillem intactum fato certamine abiturum: nō recte arbitraberis: si luctaturum eū putares: sic & in aliis res se habet. Multa enim sunt: quæ fieri non possunt nisi nos quoq; studium conferamus. Ita enim fatata sunt si nos uoluerimus. Miranda profecto est huius sermonis inconstantia: Nam quemadmodum dulce amaro: & nigrum albo: & calidum frigido: contrarium est: sic & fatum libertati nostræ contrarium. Nam quæ fatata sunt siue nolis: siue uelis omnino fiunt. Quæ uero in nostra potestate sunt: ea sicut uolumus diligentia nostra disponentur. Si ergo diligēti obseruatione in ea factum est: ne uestem amiserim: & liberi nati: quia uxorem cognoscere uolui: nec captus ab hostibus: quia fugi: & intactus e gymnasio recessi: quia certare nolui: quomodo fatata hæc erant? Nam si fatata erant nihil uoluntas mea contulit: & si contulit: non fatata. Non possunt enim hæc simul conuenire.

Fatata inquit hæc sunt: nam uoluntas nostra fatis continetur. Quomodo inq; fatata sunt: si mea potestatis est pugnare & non pugnare? Sed non contineri fatis uoluntatē nostram. uerbis quoq; suis apertius illis? Vt caderent tribuit sua certe amentia causam.

ritur. Habebis enim filios inquit si uxorē cognoscere uolueris: si noluerō igitur nō habebō. Hęc ita dicere in rebus fatatis nō possumus. Non enim morituros omnes hoīes: aut non morituros: si hoc uel illud fecerint: sed simpliciter morituros dicimus: susceptibileq; doloris esse simpliciter dicimus: siue uelint: siue nō. Quare patet quādo aliquid fit: quia nos operā dederimus a nulla causā cōtineri: sed nostrā id esse potestatis: quod si ita est: nulla serie causarum a sæculo continebatur: nisi forsan ipsum quoq; uel ac nolle fatatum in nobis sit: ut necesse sit uel aut nolle uxorē cognoscere. Nulla igit in nobis potestas esset: nisi diligētia mea uestis saluaretur: & si amitteretur omnis ego culpā profecto expers: quēadmodū nulla dignus laude si saluaretur. Hęc Diogenianus. Nunc Aphrodisium audiamus Alexandrū præclarum ī philosophia uirum: qui in libro: quem de fato ad Antonium ædidi his uerbis Chrisippi dogma refutat. Omnium quæ fiunt inquit quattuor sunt causæ: ut diuinus Aristoteles demonstrauit. Causarum enim quædam efficiētes: quædam ad materiam reducuntur: quædam ad formam: quædam finales sunt. Finalem autem causam dicimus cuius gratia: quīs enim nō omnia quæ fiunt quattuor his causis egeant: nulla tamen res quaternarium causarum numerum excedit: uerum ut res apertior fiat in re aliqua ista consideremus. Statuæ igitur causa efficiens artifex est: quem statuarium appellamus. Aes uero aut lapis: ut materia. Species uero aut forma: quæ huic subiecto ab artifice imponitur: etiam causa est. Nec iste tres solummodo causæ sunt: uerum etiam non minus finis: cuius gratia facta statua est: ut uerbi gratia ad quendam hominem honorandum. Nam absq; aliqua huiusmodi causa nō esset facta profecto statua. Cum igitur istæ causæ rerum sint: ac inter se manifestissime differant: quīs in nō nullis concidere uideantur: factum ad efficientem causam nō iniuria reducimus. Nam ad ea quæ fato fiunt: ita se habent sicut ars ad statuam. Quare si aperte uidere uolumus utrum cuncta: an quædam fatata sint efficiens nobis causa diligentius est consideranda. Omnium igitur: quæ fiunt quædam alicuius gratia fiunt: cum efficiēs ad finem aliquem tendens ea faciat: quædam nullius: ut barbæ tactus: manus nonnunq; extensio & similia: quæ quoniam sine aliqua intentione temere fiunt omnino relinquenda sunt. Quæ autem alicuius gratia fiunt: alia natura: alia ratione fiunt. Nam & natura certo quodam ordine ad finem peruenit nisi impedita fuerit. Cum autem finem consecuta sit cessat motus: ratio etiam nihil frustra facit: sed ad determinatum semper mouetur finem. Ratione autem fieri dicimus: quādo qui facit cogitatione quæ facturus est profequitur quæ sunt: quæ artificio: & quæ uoluntate fiunt. Inter hæc & ea quæ natura producantur id interest: quod naturalia in se ipsis principium atq; causas generationis habent: & fiunt quidē ordine: sed natura faciens nulla utitur ratiocinatione. Quæ uero arte ac uoluntate fiunt foris habent motus principium: & facientem causam: non in ipsis productiōis suæ facientis præest cogitatio. Fortunā autem & casum ad ea reducimus: quæ alicuius gratia fiunt. Differūt aut ab his quæ præcedenter alicuius gratia sunt: quoniam in illis: quæ finem antecedūt ipsius finis gratia fiunt. In casu autem atq; fortuna quæ ante finem sunt alterius gratia fiunt. Accidit autem eis cum alterius gratia fiunt quasi finis: quod a casu & fortuna factum est. Hęc cum ita se habeant considerandū ē: ad quasnam efficientes causas connumerare fatum debemus: an ad eas reducendū est: quæ nullius gratia: sed fatum ad finem aliquem tendere omnes dicimus: quamobrem in his quæ alicuius gratia fiunt collocandū est. Hęc cum primum ita partitus sit Alexander: multis deinde argumentis ostendit: nihil aliud esse fatum: aut fatatum q̄ quod natura fit. Nullo enim modo inquit ad rationem & uoluntatem nostram reduci fata possunt. Præter naturam etiā fieri nonnulla ostendit: cū interdum accidat impedimento quodam naturam detineri. Si ergo præter naturam quædam fiunt: profecto si natura fieri ē fato fieri: fiet et præter fatū. Videmus. n. inquit corpora humana ægrotationibus aliis aliud secundum particularem eorum naturam esse subiecta: nec sumus nescii huiusmodi naturalem corporum dispositionem diligenti norma uiuendi & medicorum arte & deorum consilio in melius uerti: quod similiter animo quoq; accidit. Nam præter naturalem inclinationem eius: quā complexione corporis habet exercitio atq; doctrina melior sæpe fit. Vnde cum Phisognomo Zopyrus turpia quædam de Socrate & a uirtute ipsius aliena dixisset: ac a multis iccirco derideretur. Non erat Socrates respondit Zopyrus: huiusmodi enim natura essem: nisi naturam philosophia superassēm. Huiusmodi ergo ait esse quibus natura præest: quæ naturalia nihil a fatis differre ostēdit. A fortuna uero ea fieri ait: quæ nullo modo intenduntur quando alterius gratia quædam fiunt: & aliud accidit quod ab initio nec sperabatur quidem: ut si quis fodiens thesaurum iuenerit: cum huius gratia non foderet: & equus casu saluus quando non huius gratia: sed alimenti cupiditate hostes fugiens domum redierit: quæ omnia fato nō fiunt. Sunt autem inquit causæ quædam hominibus penitus ignotæ. Nonnulla enim suspēsa morbos aliquos curare dicuntur: in quibus nullam certā habemus causam. Incantationes etiam maleficæq; artes quā cām habeant incertum est. Sed præter hæc sunt quædam: quæ ad utrūlibet contingentia dicuntur: quæ fato fieri omnino negamus: ut mouere pedē: lauare supercilia: tacere: loqui: cæteraq; huiusmodi innumerabilia: quæ fati fieri nullo modo dici possunt. Non enim quod fatatum est contrarium suscipit. Præterea consilium hominis frustra non est: esset autem frustra si homo necessario ageret quæ agit. Aperte autem id præter animalia cætera homo possidet: ut non similiter illis phantasiā sequatur: sed rationem habeat qua faciunda iudicet: cuius quidem usu ea quæ in phantasiā inciderunt examinans siquidem examinabo probat concedit phantasiæ: & ad agendum mouetur. Sin uero improbat eiicit expellitq; ipsa rationi obtemperans: unde solummodo de his quæ agere possumus deliberare solemus. Et si aliquando nimia cupiditate non maturo quicquā consilio ægerimus: temeritatis

atq; spreti consilii crimine postea nos ipsos accusamus: oēs temere aliquid agentes uituperamus horta-
murq; consilio: uti quasi agendi potestas in nobis sit. Quod aut opinio quæ de fato habet falsa penitus
est: inde patet: quia et eius opinionis auctores & docent: & hortant: & discunt: & consulunt. Increpant et
castigantq; suos: quasi propria uoluntate peccantes. Plurima quoq; conscribunt: quibus ad rectos iuue-
nes adhortantur mores: ueniamq; dignum putant si quis inuitus peccat: sponte aut delinquentes puniē-
dos non negant. Quare uel secundum ipsos hæc necessitas fati nulla penitus est: libertas igitur nostra na-
tura inest oībus. Plura tamen non esse nostræ potestatis concedimus: ut omnia: quæ natura uel fortu-
na fiunt: quæ nullus satis subiecta dicere audebit. His ita nobis compendiose a summis philosophorū
sumptis: quæ diuinis nostrisq; scripturis astipulantur: opinionem uero de fato simpliciter redarguūt:
non est alienum aduersus etiam malignam Chaldaeorum astrologiam: quā ueluti disciplinā aliquā
profiterentur nonnihil asserere.

Bardefanes de eodem.

CAP. VIII.

Dicamus igitur non mea sed ea quæ Bardefanes uir genere quidē syrus: doctrina uero cæle-
stium corporū oīum Chaldaeorū excellētissimus in dialogo: quē sciscitantibus amicis cōpo-
suissē ait hoc modo scribit. Natura homo nascit̃ iquit alitur crescit comedit bibit dormit
senescit moritur: q̃ oīa sibi cū cæteris aīalibus cōmunia sunt. Sed bruta qdē cū aīalia sint cō-
iunctione pcreata natura oīno ferunt̃. Leo carnes est: salutē suæ ppugnat si quis iniuriā infert. Oues
foenū ædunt: carnes non tangunt: nec ab iniuria se defendūt. Scorpio aggerem comedit & pestifero nō
iniuriantes stimulo petit. Formica natura duce hyemē suspicat: iccirco summis laboribus futura sibi
alimenta in æstate recondit. Apes mel operant̃ & melle nutriunt̃. Plura mirabilioraq; possem narrare
sed hæc sufficere arbitror ad intelligēdū natura ferri expertia rationis aīalia: & secundū eā iucundē uiue-
re. Soli aut hoīes cum & natura ducant̃ ut dictum est: mentē et orationem quæ a mente profertur
quasi præcipuum quoddā donum possident: quo non natura ferunt̃. Non enim unus cibus omnibus
est: sed alii sicut leones nutriunt̃: alii sicut oues. Nō est unus uniuersis uestitus: nō mos: nō lex: nō unus
uiuendī modus: non simplex rerum cupiditas: singuli enim hominū propria uolūtate uitā sibi eligūt:
nec uicinos: nisi quātū uolunt imitant̃. Libertas enim hominis seruituti subiecta nō est. Nam etiam si
spōte seruiat: libertatis suæ id quoq; ē: ut possit cum uelit seruire. Multi hominū: ac maxime Alaneorū
gentis quasi atroces bestię carnibus aluntur: panem non comedunt: non q̃a non habent: sed quia nō
lunt. Nonnulli carnes omnino fastidiunt: alii pisces solummodo ædunt: nonnulli etiā si famæ moreren-
tū: pisces non essent: alii aquā: alii uinū: alii ceruisiā bibūt. Adeo multiplex atq; diuersa cibi & potus in
hominibus est differentia: ut in oleribus quoq; comedendis conuenire non uideatur. Sunt etiam qui
ueluti scorpiones aut aspides non læsi iniuriant̃: & qui nō iniuriantur quidem: sed læsi ppulsant iniu-
riā: nonnulli tanq̃ lupi rapiūt: & sicut catæ furant̃: alii tanq̃ oues sic oīa ferunt: ut et iniuria uexati ppeti-
ant̃. Vnde alios iustos: alios iniustos appellamus. His rebus apertū ē: nō natura in hoībus hoīem ferri:
una. n. in oībus natura ē: hæc uero diuersa: sed in quibusdā natura: in quibusdā uoluntate. Quare i his
laudē uel uituperationem meret̃: in illis aut iure iculpabilis ē. Post pauca deīde subicit diuersas hoībus
leges scriptas: & nō scriptas in diuersis regionibus latas eē: e qbus inquit narrabo q̃to melius possum
Apud Seras lex ē nec occidere: nec fornicari: nec furari: nec adorare simulachra: unde in illa regōie nullū
templū conspicitur: nulla mulier meretrix: nulla adultera: nemo fur: nemo homicida: nec uolūtatem
alicuius illorum ardentissima stella Martis in medio cæli constituta ad eadē hoīs coegit: nec Venus
Marti cōiuncta: ut alienam quispiam sollicitaret uxorem potuit efficere. Atqui singulis etiam apud eos
diebus in medium cæli Martem peruenire necesse est: & in tanta regione singulis horis nasci homines
negandum. Apud Indos aut & Bactros multa millia hoīum sunt: qui Brachmanes appellantur. Ii tam
traditione patrum q̃ legibus nec simulachra colunt: nec animatum aliquid cōmedunt: uinum aut cer-
uisiā nunq̃ bibunt: ab omni demum malignitate absunt soli deo attendentes. At uero cæteri omnes
Indi in eadē ipsa regione adulteriis: cæde: temulentia: simulachrorū cultu inuoluunt̃: inueniuntq; ibi
nonnulli: imo uero gens quædam Indorū est in eodē climate habitans: qui hoēs uenātes atq; sacrificātes
deuorant: nec ulli planetarum: quos felices ac bonos appellant: a cæde a sceleribus istis phibent: nec ma-
ligni Brachmanas pellere ad maleficiendū potuerūt. Apud Persas lex erat filias: sorores: matres quoq;
ip̃as i matrimonium ducere: nec in Perside solum: ueq; etiam quicūq; Persarum ad alia climata orbis
e patria exiuerunt: nefanda hæc diligenter matrimonia celebrarunt: quos aliæ gentes hoc scelus abomi-
natae Magusseos appellāt. Sūtq; usq; ad hodiernū diē in media ægypto Phrygia Gallatiq; plurimi Ma-
gussei successionē patrū eisdē sceleribus cōtaminati: nec dicere possumus in terminis & domo Saturni
cum Saturno ipso in natiuitatibus omniū marte aspiciēte Venerē fuisse. Apud Getulos lex est a mulie-
ribus agros colī: ædes ædificari: huiusmodiq; cætera opera fieri: & adhæc ut quibuscūq; uelit cōueniāt
nec a maritis accusant̃: nec adulteræ appellant̃: cū passim oībus misceant̃: ac p̃cipue aduenis. Aspernant̃
quoq; apud eos foeminae uniuersos odores: nec tinctis uestibus induunt̃: & nudis oēs pedibus degunt:
cum uiri apud eos e contra & uestibus & odoribus & coloribus uariis gaudeant: nec id mollicie faciūt.
Fortes enim & bellicosissimi p̃ter cæteras gentes sunt: nec oēs apud eos natæ foeminae in capricorno:
aut aquario male affectam Venerem habuerunt: nec uiri oēs in ariete una cum marte cōstituta uenere
nati sunt: quod fortes simul & delicatos efficere uiros Chaldaeorū nugæ conclamant. Mulieres in Ba-
ctris præstanti ornatu atq; unguētis utunt̃: & ab ancillis & seruis multo magis q̃ earū mariti cultæ sūt

gulari quadā pompa equitantes exeunt: auro atq; lapidibus phaleris equoꝝ ornatis: nec caste uiuunt: sed tam seruis q̄ conuēis permiscēt: nec a uiris accusant: quippe cum eoꝝ dominari uideant. Nec Ba-
 drianꝝ oīum natiuitas Venerē cum Ioue ac Marte in medio cæli & terminis Veneris habuit. Apud
 Arabes adulteræ oēs: iterimunt: & suspectæ solūmodo puniunt. In Parthia uero atq; Armenia iterdū
 a iudicibus iudices: interdum occisi a cognatis homicidæ necant. Qui aut uxorem aut filium aut filiā:
 aut cælibem fratrem aut innuptam sororem interfecerit: nec accusatur quidem: lege nāq; ita sancitū ē
 cum apud Græcos & Romanos uideamus maiori supplicio paricidia expiari. In Atriis q̄ aliqd uel mi-
 nimum furatus est lapidibus obruitur. In Baetris qui pauca furaꝝ sputis dedecoratur: Romanorū legi-
 bus uulneribus cæditur. Ab Euphrate fluuius usq; ad orientalem oceanum: cui cædes uel furtum obii-
 citur non magno mœrore torquetur. Qui uero pudorem masculi eripuit si res in lucem uenerit ma-
 gnitudine ignominia se ipsum interficere cogitur. Grecorum ē sapiētes speciosos sequi pueros non
 uerentur. In eadem orientis plaga parentes atque cognati si cognouerint filios aut agnatos turpitudi-
 ni se subiecisse & interficiunt & sepultura tradere non dignantur. Apud Gallos autē pueri publice nu-
 bunt: nullog; dedecore ppter legem notant. Nec est pfecto possibile omnes: qui apud Gallos prodūt
 florem ætatis Venerem & Mercurium in domo Saturni & Martis terminos occidentes habere. Mul-
 ti uiri apud Britānos unam uxorem habent: apud Parthos contra multæ fœminæ unum maritū: ca-
 stæq; omnes uiuunt legibus obtemperantes. Amazones uiros non habent: sed tēpore ueris fines suos
 egredientes cum uicinis conueniunt. Vnde omnes naturali lege eodem tempore pariunt: masculisq;ue
 interfectis solas fœminas alunt: bellicosæq; omnes similiter sunt: magnam exercitationis bellicæ curā
 gerentes. Mercurius in domo sua cum Venere a Chaldæis efficere dicitur homines numularios: & qui
 fingere atq; pingere sciunt. In domo uero ueneris unguentarios: uocem exercētes: histriones actoresq;
 fabularū. At apud Saracenos & Mauros: in superiore quoq; Libya & exteriore Germania: & apud Sar-
 matas & Scythas cæteraq; gentes: quæ septētrionales ponti partes habitāt: in Alania quoq; atq; in Al-
 bania: Othene: Saunia atq; Aurea nullus numularius: nullus pictor: nō architectus: non geometra: ne-
 mo exercens uocem: nemo fabularum actor inuenitur: sed inanis omnino in tot tantisq; orbis terra-
 rum partibus Mercurii atq; Veneris huiusmodi consuetudo inuenit. Omnes Medi canes nō parua alūt
 cura: quibus morientes homines adhuc spirantes proiciunt: neq; omnes in natiuitate diurna Lunam
 cum Marte sub terra in cancro habuerunt. Indi mortuos cremant: quibus cum sponte uxores cōcre-
 mantur: nec omnes quæ sponte rogum mariti ascendūt mulieres natiuitate nocturna Solem cū Mar-
 te in termino Martis in Leone habuerūt. Plurimi Germanorum laqueo gulam frangunt: nec est pos-
 sibile omnes: qui ita se suspendūt interceptam a Saturno atque Marte Lunam habuisse. Quid plu-
 ra? singulis horis apud omnes gentes homines nascuntur. Vbiq; autem leges atq; mores propter liber-
 ram hominis potestātē præualere uidemus: nec natiuitas aliqua nolētes Seras ad homicidiū cōpellit:
 aut Brachmanas ad esum carniū: nec Persæ a sceleratis nuptiis remouent: nec Indi a rogo: nec Medi a
 canibus: nec Parthi ne multas ducant uxores: nec a castitate Mesopotamienses fœminæ: nec Græcia
 gymnasiis: ubi nudis corporibus exercent: nec Romani ab iperādo: nec Galli ne muliebria patiāt: nec
 gentes oēs: quas barbaras appellamus musarum cognitionē approbandā ducūt. Singulæ nāq; gentes
 ut uolunt: & quando uolunt libertate sua utuntur legibus moribusq; obediētes. Naturā quoq; ipsam:
 q̄ corpus homini tribuit sequētes iterdū spōte: sæpius etiā coacti: suntq; ubiq; diuites atq; pauperes: pri-
 cipes & subditi: sani & ægroti: nemog; ipsoꝝ necessaria natiuitatis sorte hæc consecutus est. Hæc o Bar-
 defane quis satis nos mouēt: astrologi tamen terrarū orbē in septē climata partiunt: & alius in alio cli-
 mate planetarū dominari dicitur: diuersasq; leges hoīum a principibus positas: quos nō aliena a legibus
 quas tulerunt loca stellarum habuisse non est impossibile. Non est o Philippe uera inquam hæc ratio.
 Nam & si terrarū orbis septē partibus diuidatur: in singulis tamen partibus multas: nec. vii. solūmodo
 vii. planetarum istar: nec. xii. ad. xii. numerum signorū: nec facies numero. xxx. &. vi. sed innumerabiles
 legū differētias inuenimus. Repetere igitur debetis uobiscum crebro quæ dixi. In uno. n. Indog; clima-
 te atq; regione sunt: qui a carnibus omnino abstinent: & qui uel humanas carnes deuorāt. Et Magussei
 non in Perside solum: sed ubicūq; habitant filiabus matrimonii me iure connectuntur: multæq; barba-
 ræ gētes: aliæ meridiem: aliæ occasum: aliæ ortum: aliæ septētrionales partes: diuersas & regiones & cli-
 mata habitantes nulla mercuriali scientia participāt. Quot sapientes putatis malas leges sanxisse? quot
 leges necessitate solutas? quot uictores leges uictis dedisse? nec tamē stellarum aliqua proprium clima
 mutauit. Nostra memoria in Arabia Romani uincentes irruerunt: & Barbarorū expulsi legibus suas
 seruari iusserūt. Sed exponā uobis: quod oēs facile ad hāc ueritatē adducere potest. Oēs Iudæi mosaica
 lege in octaua die pueros circūcidūt: nec alicuius stellæ ui cogūtur: nec regionis tēpore ipellunt: nec alie-
 nis moribus: ut aliter faciāt: iducunt. Nā siue apud Syros siue apud Galatas: siue in Italia: siue i Græcia:
 siue i Parthia: ubicūq; sint legē suā seruāt: quod necessitate natiuitatis fieri nullo pacto potest. Nō. n. pos-
 sibile est eādē habere natiuitatē oēs Iudeos. Præterea una semper. vii. dierū ubicūq; fuerint ab oī opere
 cessant: nec iter agūt: nec igne utunt: nec generthiaca qdā ratio coercet Iudæū ædificare uel diruere do-
 mū: uēdere aut emere illo die: atqui multi eoꝝ eo die nascunt: multi ægrotāt aut sanant: multi deniq;
 eo die moriūt: hæc. n. liberi arbitrii nō sunt. In Syria & Osroene sunt et Galli: & Phrygia matri deoꝝ
 multi abscedebant: deinde rex Abgarus oīum quorū manus: q̄ id agebāt absceidi iussit: nec q̄squā postea i
 Osroene uirilia sibi amputauit. Quid aut dicemus de christianorū secta: qui in omni parte orbis: imo

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

uero in omni ciuitate inueniuntur: nec multas Parthi christiani ducunt uxores: nec canibus mortuos obiciunt Medi: nec Persae filias ducunt: nec Bactriani & Galli matrimonia corrumpunt: nec Aegyptii Apin: aut canem: aut hircum: aut Felem colunt: sed ubicunq; sunt alienis legibus & moribus uiuere: nec cogi possunt: nec genethliaca ratione: aut sua: aut principiis alicuius impelluntur unq;: ut quae nefanda magister eorum duxit: facienda putent: sed paupertatem: labores: ignominiam: cruciatus intolerabiles sufferunt. Nam quemadmodum libertas nostra cogi non potest: sic corpus nostrum non facile potest pericula effugere. Et certe si omnia potestatis essent nostrae nos essemus uniuersa: sin uero nihil possemus aliorum essemus organa nihil nostra uoluntate producentes. Deo autem uolente nihil impediri potest: illius enim potestati cuncta subiiciuntur: qui unicuique naturae praecipuum aliquid largitus est. Homini autem illud dedit eximium: ut libertate uoluntatis atq; iudicii uteretur. Hae Syrus ille.

De eodem per auctoritatem scripturae ab Origene.

CAP. IX.

Etum quoniam ab exterioribus multa iam ad hanc rem collegimus: non erit ab re nonnihil a sacris afferre litteris: ut uideamus falsitate obruta ueritas facilius emergat. Sed quoniam nudas intelligere sacras uoces perfectorum est: ab excellenti earum interprete expositionem petamus. Audisti quippe quatus fuit ille. Origenes: quem non negaueri laboribus suis persuasus ineffabili aeternae gloriae uti gaudio: quem exteriores etiam propter mirabile in omni genere regum doctrinam: minime ignorat. Audi ergo quod de proposita quaestione sentit: & quomodo totam hanc rem in commentariis super genesim complexus est. Valde nec necessarium est inquit diligentius exponere in signa facta esse luminaria solis scilicet atq; lunam & reliquas stellas. Non enim solum gentiles stellarum coniunctione atq; aspectu: quae in terris sunt: necessario accidere credunt: quam uim fatum appellant: uerum etiam multi ex fidelibus conturbantur: impossibile aliter fieri credentes quam stellarum cursus effecerit. Unde sequitur nullam in nobis esse libertatem: nullam operationem nostram laudari aut uituperari iure posse: ita praedictum a scripturis dei iudicium: quo alii ad aeterna supplicia: alii ad aeternam beatitudinem destinantur: falso fore praedicare tur. Quid plura? ipsa quoque fides: & Saluatoris nostri aduentus: & omnis prophetarum labor: ac apostolorum in constituendis ecclesiis praedicatio: inania erunt: nisi forte Christum quoque quis audeat dicere caelestium corporum uim coactum fecisse quod fecit: passumque fuisse quae passus est: nec suae deitatis: sed stellarum cuncta uirtute euenisse. His impiis uerbis etiam illud conficit: ut fideles fati ducti in Christum credant: quos libenter interrogabimus: quomodo deus huiusmodi mundum produxit. An ut in eo alii absque ulla culpa muliebria paterentur: alii immanes bestias crudelitate uincerent homicidio & rapina gaudentes? Quid oportet haec innumerabilia dicere? in quibus non hominibus: sed deo culpam attribuunt: quem nullo modo iustum esse ostendere poterunt. Quomodo enim qui tot tantaque mala produxit iustus esse dicetur? Praterea interrogandi sunt: utrum et ipsi: qui haec dicunt: stellis subiecti sunt: an soli miseriam effugerunt. Si primum manifestum est: quia a stellis et haec opinionem consecuti sunt: quod si uera est: cur oibus ista similiter non est. Sin atque cur non omnes simpliciter ab huiusmodi necessitate liberamur? Adhuc si fati res humanae agunt: cur orant: cur uouent: cur temere aliquid a deo petunt? Quid plura? abunde namque his paucis patet temere suscepra a multis opinionem de fato. Quare aut cum illud consideremus: sunt in signa luminaria in hunc sermonem incidimus nunc explicemus. Qui ueram alicuius scientiam ab aliis acceperunt: aut ab his: qui interfuerunt passimque sunt: aut ab his: qui uiderunt: aut ab his qui nullo modo interfuerunt: sed auditu didicerunt docent. Si ergo ab alio quis audit factum esse: aut factumque aliquid: cuius tamen ille nec fuit nec erit causa. Si iccirco quoniam ab illo didicerit causam ipsius fuisse illum: uel futurum esse arbitrat: non parum profecto errat: ueluti si quis prophetiae librum euoluat: in quo de prodictione iudae scribitur: & cum iam paratam rem uideat: quoniam a libro futurum id didicit: librum causam putat: aut si non librum: ipsum auctorem libri: uel hunc quidem minime: sed deum qui inspirauit. Nam quemadmodum prophetiae de iuda diligentius uerba examinata non fuisse deum causam prodictionis ostendunt: sed solum significasse quod prouiderat ex malignitate illius futurum: sic si quis altius uoluerit praescientiae dei uniuersaliter rationem scrutari: & quod in quibusdam futura non impraesentit: nec eum qui praesciuit omnium quae praesciuit: nec eas res: quibus praescita impressa sunt: causam esse praescito intelliget. Deum igitur omnia futura praescire: quod est per communem de deo conceptum clarissimum sit: tamen & a scriptura nonnihil afferamus. Susanam ergo audiamus dicentem. Deus aeternaeque absconditorum es cognitor: qui nosti omnia atque fiant: tu scis quod falsum testimonium tulerunt aduersum me. Dilucide autem in tertio Regum non solum res gestae: sed ipsum quoque nomen regis complures annos prophetice sic conscribuntur. Et constituit Hieroboam diem solemnem in mense octauo quintodecimo die mensis in similitudinem solemnitatis: quae celebrabatur in terra iudae: & ascendit in altare quod erat in Bethel ut immolaret uitulis: quos fabricatus fuerat. Et post pauca Et ecce uir dei uenit de iuda in sermone domini in Bethel Hieroboam stante super altare & thus iaciente: & exclamauit contra altare in sermone domini & ait. Altare altare haec dicit Dominus: ecce filius nasceretur domui Dauid Iosias nomine: & immolabit in te sacerdotes excelsorum: qui nunc in te thura succendunt: & ossa hominum incendet super te: deditque illi die illa signum dicens: hoc erit signum: quod locutus est dominus. Ecce altare scindetur: & effunderetur pinguedo: quod in eo est. Deinde significatur repente altare scissum ac effusam pinguedinem fuisse secundum signum: quod homo dei dederat in uerbo domini. Apud Esaiam autem: qui multo ante captiuitatis tempora fuerat notatim de Cyro mentio fit: qui captiuitati finem attulit. Haec dicit autem dominus Deus. Christo meo Cyro: cuius apprehendi dexteram: ut subiiciam ante faciem eius gentes: & uires regum fundam: aperiam ante eum ianuas: & urbes non claudentur. Ergo ante ibo & montes humiliabo: portas aereas conteram: &

uetes ferreos confringam:& dabo tibi thesauros absconditos:ut scias quia ego dominus:qui uoco: nomen tuum deus Israel propter seruum meum Iacob:& Israel electum meum. Quibus dilucide significatur propter beneficia:quæ populo contulit:multarum sibi gentium regna diuinitus fuisse concessa. Apud Daniele quoque Nabuchodonosor per imaginem futura regna conspexit. Aurum namque Assyriorum:argentum Parfarum:æ s Macedonum:ferrum Romanorum imperium prætendebat. In eodem propheta de Dario ac Alexandro:& de quattuor Alexandri successoribus:de Ptolemæo quoque rege Aegypti: cognominatus est Lagus his uerbis scribitur. Ecce autem hircus capragueniebat ab occidente super faciem totius terræ:& habebat cornu inter oculos suos:& uenit usque ad arietem illum cornutum:quem uiderat statim coram Vbal:& cucurrit ad eum in ipetu fortitudinis suæ:cumque appropinquasset prope arietem efferatus est in eum:& percussit arietem:& contriuit duo cornua eius:nec poterat aries resistere ei. Cumque misisset eum in terram conculcauit:& nemo quibat liberare arietem de manu eius. Hircus autem caprarum magnus factus est nimis:cumque creuisset factum est cornu eius:& orta sunt quattuor cornua subter illud per quattuor uentos cæli. De uno autem ex his egressum est cornu unum:& factum est magnum contra meridiem. De Christo uero etiam minutissima prædicta fuisse non ignoramus: locum ubi natus:ubi educatus est:recessum in Aegyptum:miracula et quæ fecit:& quomodo Iudas eum tradidit. Hæc. n. oia argumento sunt: deum ab æterno cuncta præscire. Ipse quoque Saluator euersione Hierosolymorum prædixit. Quorsum hæc: ut facilius enodare possimus: quomodo stellæ in signa factæ sunt. Sic igitur sitas esse in cælo stellæ non ignoramus: ut & contrario motu: quin uniuersum:& alias tardius: alias uelocius ferantur: ut hoc modo per uarios earum aspectus atque coniunctiones tam uniuersa quam singula: non quidem homines (excedit. n. omnino exquisitissima motus stellarum ratio mentem hominum) sed uirtutes: quibus ut postea ostendemus: hæc scire necesse est: percipiant. Cum autem homines aut quibusdam observationibus: aut aliquorum spirituum & doctrina: qui ordinem suum transgressi multa hominibus suggerunt: nonnulla stellarum motu confusius præuiderint: putarunt eas a quibus capiuntur causas earum esse rerum: quas non efficiunt: sed significant: de quibus omnibus breuiter ac exquisite secundum uires nostras dicemus. Proponantur igitur hæc ordine consideranda: quo pacto cum a sæculo futura deus oia præsciat: libero nos arbitrio fruamur:& quomodo stellæ non sint humanarum rerum causæ: sed solummodo signa:& quomodo homines exactam de his cognitionem habere nequeant: sed uirtutibus: quæ superiore homine sunt: hæc signa diuinitus depicta sunt. Postremo quænam causa fuerit: ut deus signa futurorum ad cognitionem uirtutum expresserit. Primum igitur aggrediamur quod gentium sapientes in magnos intrusit errores. Cum. n. præscire deum uniuersa minime negarent: necessario nos agere quicquid agimus crediderunt. Nam si ab æterno inquit iniustum aliquid futurum deus præuidit: nec scientia diuina falli potest: erit omnino ille iniustus: nec possibile est iniustum eum non fore: cum non possit aliter agere quam deus præsciat: ex quo ad sequentia et nonnulli descendentes frustra culpari iniustos contendunt. Similiterque de cæteris delictis & de uirtutibus opinatur. Unde sequitur liberam non esse hominis uoluntatem: si deus frustra præsciat. Aduersus quos dicendum: quod oia deus ab æterno uideat: antecedentia: sequentia: causas rerum atque effectus: nec tamen omnium ipse causa est. Nam quemadmodum si quis temeritate hominis alicuius perspexerit: quia ignorantem eum cognouerit:& propter temeritatem eius non dubitet periculosa eum ac lubrica aggressurum itinera: in quibus lapsus misere iacebit: non effecit hunc ipse temerarium illi homini lapsum: sic deus cum uniuscuiusque uoluntatem præuideat: hunc perperam: illum recte acturum non ignorat. Non ergo præcognitio futurorum causa: nec. n. ullo pacto ad peccandum deus quemque impellit: aut mouet: sed e contra: dicam. n. etiam si absurdum multis forsitan uideatur id quod futurum est: causa est: ut deus euenturum illud præuideat: non ergo ideo fit: quia præscitur: sed quia futurum erat præscitur. Distinctione autem hæc res indiget. Nam si quis quando futurum aliquid dicimus: sic accipit quasi necesse sit omnino fore: minime id ei dabimus. Non enim dicimus quia proditor Iudas præsciebatur: necesse fuisse ipsum prodere: si sicut enim esset non uituperaretur ab his: qui proditurum præuiderunt: uituperatur autem nimium: quoniam potuisset et non prodere. Audi quid propheta de ipso dicit. Nec sit qui misereatur pupillis eius: pro eo quod non est recordatus facere misericordiam:& persecutus est hominem inopem & mendicum & compunctum corde mortificare:& dilexit maledictionem & uenit ei:& noluit benedictionem & elongabit ab eo. Siquis autem ita futurum accipit quasi euenturum sit: posset autem et aliter fieri: hoc ipsum est quod dicimus: præscientiam. n. dei ueram non esse: impossibile simpliciter est. Quæ uero contingentia sunt: quæque accidere & non accidere possunt: ea uel euentura uel non euentura deus certe præuidit. Sed liquidius forsitan hoc modo dicetur. Si continget Iudas prodere: præsciuit hoc deus: si non continget similiter deus præsciuit. Cum ergo duo hæc contingentia sint:& potestas in Iuda sit: deus præscientia sua præuidit quod a Iuda eligeret: nec præscientia dei ex contingenti: necessaria fiet proditio. Si enim ponamus deum secum loqui: possibile est Iudam proditor fore: sed contrarium quoque possibile est. Quauis ergo contingens utrumque sit: ego tamen uideo proditurum. Non enim similiter istud accipiendum est: quemadmodum si diceret præuidere deum hunc hominem nunquam uolaturum: nulla enim uolandi potentia inest homini: sed delinquendi & non delinquendi potentia inest. Cum ergo utrumque possibile sit: qui rationi non obtemperat: is peiora sequitur. Qui uero ratione cuncta circiter inquirat: ut rationi parcat: is uirtuti adhæret. Ille uoluptate delinitus nihil de honestate curat: hic communi conceptioni persuasus rationem anteponebat. Sic alter uoluptati resistere non potest: qui laborem sufferre nolit: alter spernit atque repellit uoluptatem omnem: quia dedecus eius formidat. Quod uero præscientia dei nullam necessitatem nobis imponit: inde quoque affirmari potest: quia sæpius in scri-

DE PRAEPARATIONE EV ANGELICA

ptura poenitentiam per prophetas mandasse inuenitur: nec cognouisse simulauit: utrum cōuerterent delinquentes an non: ut apud Hieremiā scribitur. Forſan audient & agēt poenitentiā. Sed æq̃liter utrūq; contingens a dictis eſſe oſtendit: ne præſcientia ſua palam facta audiētes deiiciat: quaſi neceſſario aliqd eorū futurum ſit: nec i delinquentibus conuerti & non conuerti poteſtas inſit: & hæc res peccandi cauſa foret. Et e contra ſi conuerſionē eorum omnino futuram prædixiſſet: huiusmodi prædictio diſſolutionis cā fuiſſet: faceretq; ne uiriliter in uoluptate inſurgerent: quaſi emendatio uelēt nolitue futura ſit. Sic. n. prædicto impedimento futuri boni eſſe uidetur. Cū igitur perutiliter deus mundum gubernet merito futura cælauit: quorū cognitio minime hoībus conducit. Si. n. malos futuros ſe præuiderent: deſperatione ſui bono diſſolutione ac eneruatione diſtraherentur. Cuius rei gratia dictū eſſe in Exodo arbitror. Quis fecit ſurdaſtrum & ſurdum: & uidentem ac cæcum: an non ego dominus deus? Eundem. n. cæcū atq; uidentem fecit: alterum ad præſentia: alterū ad futura. De ſurdaſtro uero ac ſurdo dicere alienum ab hoc propoſito eſt. Non autem ambigimus ea: quæ in nobis non ſunt: cauſam eſſe interdum eorum: quæ in nobis ſunt. Facimus. n. aliqua plarūq; libenter aut non facimus: quia nōn ſola quæ uoluntatis humanæ non ſunt præceſſerunt. Si uero quiſpiam abſolutam eſſe noſtram uolūtatē putat: ut nulla re præcedente uoluntas noſtra hoc aut illud amplectatur: ſi mundi ſe particulam eē contineriq; ab uniuerſo oblitus eſt. Sed de præſcientia diuina: q; nullā neceſſitatem agendi hoībus aſſerit: breuiter ita dictū ſit. Nunc oſtendamus nihil humanarū rerum a ſtellis effici: ſed tantūmodo ſignificari. Primum igitur illud patet: ſi quid a ſtellarum ſextili ponamus aſpectu: qui hodie fiat: efficiet: nullo poſſe illud pacto præteritum eſſe: prius. n. efficiens effectū eſt. Non ignoramus autem eos: qui hanc ſcientiam profitentur: multa præterita hodierna ſtellarū propoſitione prædicere. Nam cū poſitionem Zodiaci diligenter in duodenas ſedes diuiſerint: gradusq; ac minuta ſingulis conuenientia domibus poſpexerint: ac erraticas ſtellas cæteraq; ut ſolent apte collocauerint: & ortus atq; occaſus: aſpectus & conuēſiones conſiderauerint: non ſolum futura: uerum et ea quæ natiuitatē hoīs & cōceptionem præceſſerunt dicere conantur. Patris. n. ſortunas & corporis eius proſperas: aut e contra diſpoſitiones ſimiliter matris atq; fratrum ab hodierna poſitione percipi poſſe putant. Verum de gradibus domorum aliisq; huiusmodi poſtea dicemus. Nunc quaſi exquisitiſſime omnia poſſint inuenire interrogentur: ſi res humanas neceſſitate agi ſtellarum putatis: quomodo talis hodiernus aſpectus ea quæ præceſſerunt poſtuit efficere? Quod ſi hoc impoſſibile ſimpliciter eſt: inuenitur autem uere dixiſſe aſtologus de præteritis: patet nō a ſtellis illud effectum fuiſſe. Si quis igitur nō nihil ueri eam rem putat continere: certe neceſſe eſt: ut concedat non feciſſe id ſtellas: ſed ſolummodo ſignificari. Quod ſi quiſpiam obicit præterita quidem ſignificari: futura uero a ſtellis effici: differētiā oſtēdat: cauſam diſcriminis aſſerat. Quare quæ ad patrem matrem fratresq; pertinent: præteritaq; ſunt: hæc poſitio ſignificat: futura uero quaſi efficiens cauſa producit. Sed nullam huius rei cauſam afferre unq̃ ueriſimilem poterunt. Quare niſi pertinaces ſint nihil humanarum rerum a ſtellis effici: ſed forſan ſignificari concedent: tãq; ſi non a ſtellis tam præterita q̃ futura: ſed ab ipſo deo per propheticam orationem quandam quiſpiam perciperet. Nam quemadmodum poteſtas humana: ut diximus: minime tollitur: quāuis deus quæcūq; facturi ſumus præuideat: ſic etiam ſigna: quæ ad ſignificandum diuinitus ordinata ſunt: libertati noſtræ nequaquā officiunt: ſed eſt uniuerſum cœlum quaſi liber quidam apertus omnia futura in ſe conſcripta continēs. Iccirco in oratione Ioseph: quod a Iacob dictū ſic intelligi poteſt. Legi. n. inquit in tabulis cœli quæcūq; contingent uobis & filiis ueſtris. Forſan autē etiam illud complicabuntur cœli: ut liber ſignificatiuas futurorum rationes conſumatas: & ut ita dixerim adimpletas fore oſtendit: ſicut prophetias etiam adimpletas dicimus: cum iam euenerint. Hoc modo in ſigna ſecundum ſcripturæ uocē ſtellas factas arbitramur. Hieremias autē ut hoīes ad ſe ipſum conuertat: utq; formidinem quæ a ſignis impendet auferat: ac ut oēm forſan huiusmodi opinionem ab hoīum animo eiiciat. A ſignis inquit cœli nō timeatis. Sed rursus alia ratione non efficientes ſtellas eſſe oſtendamus. Concedentes igitur interim poſſe ab hominibus hanc ſcientiam compræhendi: quærimus quomodo a multis natiuitatibus eandem rem contineri contendunt? Nam ſi patibulo moriturum aliquem dixerint: non a natiuitate ſua id ſolūmodo: uerum et fratrum filiorum aliorumq; attinentium: imo uero etiā interfectorum poſſe intelligi credunt. Stultum mihi certe uidetur in unaquaq; tam multarum natiuitatum mortem unius eſſe contentam. Neſcio autē quō reſpondere poterunt ſigs eos interroget: i una ne uniuerſi poſitione. Iudæi oēs in lucē ædunt: ut neceſſe ſit i octauo die oēs circūcidi: & ſtatim in hac uitā ingreſſi male uulneribus affecti me dico egeant? Iſmaelitas autē q̃ i Arabia degūt tredecēſes cūctos circūcidi? Ita. n. de ipſis traditū ē. Quō. n. hæc in quibusdā gētribus ſtellarū ppetuo faciūt: in quibusdā nūq; & nulla proſecto ratio ueriſimilis ut mihi quidē uidet̃ afferri pōt. Verū cū multæ puidēdi uiæ ab hominibus excogitatæ ſint: ut auguriū: aruſpicium: ſomniorū: itēptatio: neſcio cur alias oēs uias ſignificare: tātū genethliologiā uero efficere putarūt: Si. n. futura cognosci poſſunt: ut hoc ſibi gratis cōcedamus: ſiūt at̃ ide unde cognoscunt. Quare a ſtellis potiusq; ab extis: aut auibus: aut ſomniis: aut fulguribus: & tonitruis pducunt. His ſatis demonſtratū eē puto ſtellas nō eē cauſas humanarū rerū. Inſipientiæ perſcrutemur an uerū ſit exq̃ſite loca ſtellarū & domorū poſſe ab hoībus inueniri: qd̃ ſuperius (nihil. n. oberat) dedimus. Aſſerunt igitur Genethliologi planetarū loca exactiſſime inueniēda: ut & gradus & minuta & minutorū: minuta nō ignorent. Si. n. militer nō ſignū ſolūmodo: uerū etiā gradū & gradus minuta priæ domus: quā aſcendentē appellant: recte teneri oportere. Quomodo igit̃ cum una hora largo modo mediam ſigni occupet partem: aſcē-

dentis minutum inuenies: cum tā minutā diuisionem tēporis habere nequeas? Opus enim esset scire quota hora & minutis minorum q̄ minutis ex utero puer effusus sit. Alia, n. atq; alia posse significari uolūt minimo t̄pis discrimine habito. In piscibus uero atq; ariete p obliquā istorum ascensionem signorū (hora, n. & tertia horæ parte ascendere pene uidetur) minimā temporis partē magnā mutationē facere nō ignoramus: ut uel uigesima hora unius pars gradū ascendētis imuret. Sed hoc etiā eis concedatur. Demonstratum autē esse scimus: quemadmodum erraticæ ab occasu ad ortum feruntur: sic & fixas centum annis uno gradu moueri: & in hoc spacio temporis positionem signorū mutari: cum aliud sit intelligibile illud signū: aliud quod quasi figura quædā est. At non ad figurā: sed ad intelligibile aiunt omnia signa esse referenda: quod nescio quomodo cōprehendere queant. Sed hoc etiā sibi condonemus: ut aut intelligibile signū cōprehendere: aut a sensibili ueritas haberi possit. Quæ autem cōmixtio nec cōpositione: ac cū temperie diuersorum aspectu uim fieri asserunt: pfecto concedent nullo modo sciri posse. Quomodo, n. quantū diminuat a læsiōe maligni propter inspectionē benigni percipies? Et utrum auferat malignus quod a benigno cōceditur: quoniā locum eius aspexerit: aut mutet: aut imminuat: aut mixtura quædam inde fiat quis percipiet? Quæ oīa siq; altius inspiciat facile credat non posse ista humano ingenio penitus percipi. Vnde si quis harum rerū periculum fecerit: uidebit in pluribus errare q̄ ueritatem consequi genethialogicos. Quāobrem Esaias ēt quasi hæc oībus ipossibilia sint ad filiā Chaldæorū: qui maxime ista profitetur ait. Adfint & saluam te faciant astrologi: cœli anuncient tibi quid tibi accidat. His, n. uerbis docemur uel diligētissimos in hac re Chaldæos non posse prædicare: quæ uelit unicuiq; genti deus attribuere. Hæc Origenes. Demonstratum iā esse puto nec deos: nec bonos dæmonas gētiliū deos eē. Sed e cōtra seductores quosdā atq; maleficos nulli magis rei studēs q̄ ueritatis euerfioni. Ita cū magnos ī genere hoīum errores perspexerint: fatorū ēt necessitate fallā oēs pene gētes decapunt: a quibus erroribus nemo a sæculo q̄ domūs & Saluator noster Iesus Christus liberauit. Quæ oīa iccirco ī hac euangelica pparatione priora collocamus: ut rebus ip̄is uideas: qua frau de maiores nostri opprimebant: & unde nos per solam euangelii doctrinam emerfimus.

EVSEBII PAMPHILI LIBER SEPTIMVS.

Repetitio gentilium Theologiæ.

CAP. I.

IS Ergo ita dictis atq; ita dispositis iā tempus est de philosophia Hebræorum ac pietate uitæq; moribus differere. Nā quoniā fallam religionē gentiū nō absq; rōne spreuisse iā demonstraui: reddenda modo ratio est: quare sapientiam Hebræicæ scripturæ deligimus. Quod autem nulla sit culpa a barbaris ueritatem uel cognoscere: alio tempore omnē philosophiā oēmq; disciplinam a barbaris Græcos accēpisse ostendemus. Nunc uero aperire proposuimus ab Hebræis solūmodo ueræ pietatis fundamenta iacta fuisse. Cæteri, n. hoīes cæteræq; gentes uniuersæ præter Hebræos nihil fere īmortalitate animi sentientes: nec aliquid pter hæc uisibilia cogitantes corpore uoluptate felicitatem terminarūt: adeo ut quasi maxima deorū uoluptas ab eis coleretur: ac pp uoluptatē uitam optabilem ducerent. Quare alii solē & lunā & reliq; stellas: a quibus hanc uitā dari putabāt: alii terræ fruges & reliq; mūdi partes: unde nō paruā se uoluptatē capere uidebant deos & auctores oīum rerum esse p̄dicarunt: alii nō ueriti sunt titillationem sensuum cupidinē & uenerē nō sibi solum: uerū ēt cæteris diis proposuisse: alii principes ac Tyrannos qui eis uoluptati fuerūt & uiuos adorarūt: & post mortē in cœlū ascendisse crediderunt: alii malignos quosdā spiritus: q̄ cupiditates eorū incendebāt & culti uoluptatibus explebant uenerati sunt: alii huius religionis falsitatē perspicientes nō esse deos oīno arbitrati sunt: alii multo impudentius cæteris sum mū bonorū oīum: sum māq; beatitudinē ipsam uoluptatē esse crediderūt: cui quasi supremæ deæ seruire perpetuo non erubescēbāt. Nā & eorū mulieres: ut sacer apostolus dicit: mutarunt naturalē fœminæ usum in eū: qui est præter naturā. Mares autē ēt similiter spreto naturali usu alter in alterū exarserunt: masculi in masculos turpitudinē opantes: & erroris eorū mercedē in se ipsis capientes. Ita Græci si mul & barbari docti oēs atq; indocti laudibus & hymnis tā ī deorū solēnitatibus q̄ ī publicis spectaculis uoluptatē efferebāt. Fornicatiōis, n. uitiū est idolorū exq̄sitio. Tāto, n. errore ip̄liciti mala malis addebāt. In nefandis nuptiis parētes cū liberis: ac mares cū maribus sceleratissime uitā trahētes: ac ipsas immanes bestias turpitudinis cumulo lōge supantes. Quæ oīa a philosophis & historicis suis cōfirmata sūt.

Quod solum Hebræorum genus ueram sequebatur pietatem.

CAP. II.

OLUM autē Hebræorū genus iter tot tātosq; errores ab uno uoluptatis collo tāq; hydra ī diuersa capita p̄fusus uerā pietatē secutū ē. Hebræi, n. soli pia sanctaq; cōsideratiōe primū elemēta: & quæ ab elemētis cōposita sunt: solē similiter: & lunā: & cæteras stellas: & cœlū ip̄m non solū deos nō eē: ueq; ēt aīæ penitus exptia iudicarūt. Deinde quoniā neq; a lapidibus casu unq; sine artifice domus ædificari: nec pānus absq; textēte fieri: nec nauis sine gubernatorē nauigāre potest: cū aīalibus rōnalibus atq; irrōnalibus: & substantiis aīatis atq; ināiatis plenū hūc mūdū uiderēt: nō absq; sapiētia dei hæc oīa facta putātes: a magnitudinē atq; pulchritudinē creaturæ puritate mētis creatore oīum īmortale ip̄m atq; inuisibile cognouerūt. Cū at nō cōtēnēdā totius ptē hoīem eē uiderēt: ptē eius p̄cipuā: aīam uidelicet ueq; hoīem: corpus uero q̄si hoīs idumētū esse affirmarūt. Quare maiore curā cultui aīæ asserre non dubitarūt: creatori hoc deo placere arbitrātes: q̄a genere hoīum nō corpo-

ris robore: sed animi ratione oīa; quæ in terris sunt: gubernari constituit. His fundamentis iactis corpus quidē: & quæ corporis suauia sunt: non maioris q̄ reliqua pecora fecerunt. Animum autē qui rōnalis atq; intellectiuus est: quicq; ad similitudinem dei creatus est summo studio excoluerūt: nec quicq; uerum bonū præter bonorū oīum largitorem deum credētes: extremū finem summāq; beatitudinem ī cognitione atq; cōiunctione dei posuerunt: qui solus humanæ uitæ rerūq; omnium causa est. Quare illum solum deum cognoscere: illi se soli uitæ puritate coniungere studuerunt: ac pietate ueraq; ī deum religione altissimi sacerdotes genus electum atq; regium: & gens sancta aliisq; similibus appellationibus digni uisi sunt. Cur igitur repræhendendi nos sumus: qui hæc Græcorum Aegyptiorum Phœnicum cæterarumq; gentium nugis præposuimus? In tantū autē uirtutis multi ex genere ipsorum perueniunt: ut angelorū uisione diuinisq; oraculis non syllogismis neq; coniecturis instituerentur: ut quæ futura erant plerūq; gratia dei repleti quasi præsentia uiderent. Hæc anteq; Græcorum nomē eēt: imo uero etiam ante Moysen: & ante Iudæorum genus priscis Hebræis innotuerunt. Post enim Moysen a Iuda Iudæi appellati sunt. Hebræi uero ab Heber: a quo Habraam originem traxit. Multis ante Moysen sæculis absq; lege aliqua scripta pie sancteq; uiuebant: absq; doctrina legum oraculis ueritatem diuinis & mentis acumine magnitudineq; animi cōsecuti. Primus uero apud eos eximius ille Theologus Moyses scripta reliquit: qui diuinitus anteq; leges poneret maiorum uitas animis hominū imp̄ssit. Ita bonorum p̄mitis & impiorū suppliciis ad amplexandā uirtutem: & fugiendam impietatem exhortatus: leges tandem in mediū proposuit. Iudicauit etiam ne forte difficillima legis p̄cepta Iudæi ducerēt: atq; ab illis resiliirent priscorum exempla esse præponenda: ut omnibus pateret absq; legum mandatis sola ratione nixos optime maiores Iudæorum uixisse: atq; ideo non esse sibi difficile uitas illorum imitari: si paria diuinitus consequi præmia desiderarent.

Compendiose nonnullorum Hebræorum uitæ narrantur.

CAP. III.

Non est autem ab re compendio uitas illorum a Mosaica scriptura excæptas percurrere. Nam quemadmodum ab Aegyptiis Aegyptiam: a Phœnicibus Phœniciā Theologiam: & a Græcis Græcam: sic & ea: quæ ab Hebræis dicuntur: ab illis ipsis petenda sunt. Non enim aliunde q̄ a Philosophis opiniones philosophorum narrantur: nec medicina ab aliis q̄a medicis p̄discedenda est. Ut igitur Hebræorum scriptura docet ante diluuium post primam originem hominū multi iusti deoq; amici hoīes fuerunt: quorū primus nomen domini dei sperauit inuocare: quibus uerbis ostēditur: q̄ nihil aliud ille q̄ creatorem dominum & deum secutus fuit: quem credebatur non solum uirtute sua a non simpliciter ante cuncta produxisse: uerum etiā tāq; magnæ ciuitatis dominum uniuersa regere atq; gubernare: atq; ideo cæteris oībus cōtemptis sperauit inuocare nomen domini dei. His duabus appellationibus creatoris atq; gubernatoris totius uirtutem amplexus. Quare primus hō uerus apud Hebræos conscribitur. Enos. n. uocatus est: qd̄ latine uerus homo interpretatur. Neminem enim putant uerum esse hoīem præter eum: qui uerum deum & cognoscit & pie colit: alios uero nihil a pecoribus differre arbitrantur: quia uidelicet ueluti bestię ad terram proni uentri & ueneri obediunt: quorum alios lupos: alios canes: alios porcos: alios serpentes: uaria quædā uitiorum similitudinē scriptura Iudæorum appellare confuevit. Quæadmodū si quādo cōmuniter genus hominū appellandum est: cōmodissima similiter uocis appellatione Adam significauit: quo nomine a terra natus designatur. Primus igitur iustorum Enos: qui primus nomē domini dei sperauit inuocare: & certe semper atq; cōtinue domini dei nomen inuocare: id profecto est summa extremāq; beatitudo. Illum nos uirum non fallaces gentilium heroas imitandū arbitantes optamus: illud nobis auxilio Saluatoris nostri contingere: ut nomen eius firma spe perpetuoq; inuocare queamus. Post istum quidā alius ambulabat cū deo & non inueniebatur: quia pp̄ uirtutem eius transposuit eum deus. Is certe perfectus homo in deo est: qui periculosa multorum colloquia fugit. Si enim forum: curiā: theatraq; aliquis sequitur: ī ipso malignitatis profundo submergitur. Is autē hominibus inuisibilis est: neq; ab ipsis facile inuenitur: qui deo charitate coniunctus: ab eo solo cognoscitur. Hunc Hebræi Enoch appellant: qd̄ nomē latine gratiam dei significat: cuius solius mutationem diuinitus mihi concedi magis opto: q̄ oīum simul: q̄ uirtutis cultores apud gētes narrantur fuisse. Tertius uir iustitia eximius in sæculo suo Noe fuisse perhibetur: cuius quanta fuit uirtus & pietas hinc cognoscitur. Nefanda malignitas uniuersum genus hoīum: tunc occupauit. Nam & gigantes illi: qui per ora oīum uolitant impiis factis: quod adhuc usq; prædicat: deo pugnam. i. uirtuti & pietati non erubuerunt inferre. Et qui eos produxerunt siue immortales quidam: siue mortales malefica quædam artificia: & magicam prauitatem primi excogitasse dicunt. Quas ob res cū deus eodē omnes diluuiop̄dere statuerit: unus cum suis in illo genere hoīum Noe iustus repertus est: qui oībus ui aquarū submersis cū filiis suis simul ac nuribus mirabili quodā modo quasi semē humani generis cōseruatus est: quem utinā quasi uiuam qdā imaginē imitari nobis cōtingat. Et si quidē ante diluuiū fuerunt. Post diluuium autē alii: quorū unus altissimi dei sacerdos iustitiæ ac pietatis miraculo rex iustus lingua Hebræorū appellatus est: apud quos nec circūcisōis nec mosaicæ legis ulla mētio erat. Quare nec Iudæos (posteris enim hoc nomē fuit) neq; gētiles: quoniā nō ut gētes pluralitate deorū inducebant: sed Hebræos proprie nominamus: aut ab Hebere ut dictū est: aut q̄a id nomē trāsitiuos significat. Soli quippe a creaturis naturali ratione & lege inata non scripta ad cognitionem ueri dei transire: & uoluptate corporis contēpta: ad rectā uitā puenisse scribunt. Cū quibus oībus præclarus ille totius generis origo Habraam numerandus est: cui scriptura mirabilē iustitiā: quam non a mosaica lege (septima enim post Habraam

generatione Moyses nascitur) sed naturali fuit ratione consecutus summa cū laude attestatur. Credidit enim Habraam deo: & reputatum est ei in iustitiam. Quare multarum quoque gentiū patrem diuina oracula futurum: ac in ipso benedicendas oēs gentes: hoc uidelicet ipsum: quod iam nos uidemus apte prædictum est: cuius ille iustitiæ perfectionē non mosaica lege: sed fide consecutus est: qui post multas dei uisiones legitimum genuit filium: quem primum omnium diuino persuasus oraculo circūcidit: & cæteris: qui ab eo nascerentur tradidit: uel ad manifestum multitudinis eorum futuræ signum: uel ut hoc quasi paternæ uirtutis insigne filii retinētes maiores suos imitari conaretur: aut quibuscūque aliis de causis. Non. n. id scrutandū nobis modo est. Post Habraam filius eius Isaac in pietate successit: felice hac hæreditate a parentibus accepta: qui uni uxori coniunctus cum geminos genuisset castitatis amore ab uxore postea dicitur abstinuisse. Ab isto natus est Iacob: qui propter cumulatū uirtutis prouentū Israel etiā appellatus est: duobus nobis propter duplicē uirtutis usum. Iacob. n. athletam & exercentē se latine dicere possumus: quam appellationem primū habuit: cū practicis operationibus multos pro pietate labores ferebat. Cum autē iam uictor luctando euasit: & speculationibus fruebatur bonis: tūc Israel ipse deus appellauit æterna præmia beatitudinemque ultimam: quæ in uisione dei cōsistit ei largiens: hominem. n. qui deum uideat Israel nomen significat. Ab hoc. xii. ludæorum tribus profectæ sunt. Innumera bilia de uita istorum uirorum fortitudine prudentia pietateque dici possunt: quorum alia secundū scripturæ uerba historice considerantur: alia tropologice ac allegorice interpretantur: de quibus multi cōscripserunt: & nos in libro: quem inscripsimus de doctrina priscorum uirorum. Præter hos Iob iustū: uerum: piū: innocuum: ab omniq; malignitate alienū fuisse inuenimus: qui quīs ludæo generi nō fuit affinis: pietatis tamē laude uel iprimis effertur. Verum Iacob liberi religione ac pietate communiti Hebreorū famam facile ad maius a deo prodixerunt: ut totius Aegypti principatus ab uno eorum Ioseph de penderet: qui castimonie præmiis coronatus: gubernatione tot tantarumque ciuitatū suscepta: uirtutē Hebræorum manifestauit. Is suorum isidiis ad seruitutē reductus tāto cumulo uirtutis refulsit: ut nemo possit rem oratione assequi. Aderat. n. ei libertas animi: maxime robur inuictum: pudor eximius: iustitia: modestia: prudentia summa: sed pietate in uerum deum maxime præstabat: cūque domini sui uxor (erat. n. mirabili corporis præditus formositate: qua adolescentia uirtutibus ornata insignis uidebatur) furore cupidinis acta uerbis ac p̄cipibus persuadere non potuisset: manusque in iustum iniicere nō dubitasset: p̄cepta parentū non oblitus: reque ipsa Hebræum se esse ostendens: mulierē quidē magna ui reppulit: quasi autē a rabida fera euaserit: fuga salutem quæsiuit: cogitabat. n. atque dicebat. Si domus meus domui suæ me p̄posuit: quomodo ergo huiusmodi rem turpissimam coram deo faciam? His ille uirtutibus ad Aegypti gubernacula diuinitus peruenit: quem utinam cæterosque oēs: de quibus diximus: imitari possimus. Fuit autem etiam hic Hebræus non ludæus: nondum. n. ludæi fuerunt in multitudinē: deinde magnum genus creuit: paulatimque diligentissima norma uiuendi labebatur: & parētum pietas obtundebatur. Ita post aliqua sæcula Aegyptiorum conuersatione deprauati adeo fuerunt: ut nihil ab Aegyptiis differre uiderentur. Tunc deus patrum suorum Moysen ad eos mittit: ac p̄ eū inauditis factis miraculis conuenientem Iudeorum moribus legem imposuit. Nā cum iam corrupti uirtutē ueritate non possent: alia manifeste mandauit: alia occultius suggessit: symbola umbrarumque non nudam ueritatem conseruare ipsis præcipiens. Hoc pacto ludæorum disciplina a temporibus Moysi cœpta usque ad Saluatoris nostri aduentum secundum uoces prophetarum durauit. Sic enim a Moysē aliisque prophetis dictum inuenitur mosaicam legem usque ad Christi tempora duraturam.

De ludæorum Theologia.

CAP. IIII.

Erum quoniam breui Hebræorum: qui ante Moysen fuerunt uitas tetigimus: & pietatis eorum adumbrationē ædidimus: nunc Theologica eorū dogmata a Moysē aliisque prophetis fundata consideremus. Primus igitur omnium eximius ille Theologus: qui diuinas leges conscripsit: cum pietati conuenientem disciplinā tradere uoluisset: non cōmunibus atque tritis exordiis usus est: sed nihil potius ducens quā priscorum generis sui Theologiam ac recte uiuēdi normam prænere: a Deo secundū Hebræorum Theologiam incœpit: nec ut Aegyptii aut Phœnices aut certe oēs gentes multitudinem deorum falso induxit: sed a prima uisibilia omnium atque inuisibilia causa exorsus: illum docet creatorem esse uniuersū regem atque dominū: nō solum quas ipse scripturus erat legum: uerum etiam naturæ ipsius: cuius solo nutu a non ente simpliciter cuncta fuisse producta ostendit: cuius uirtute omnia: quæ producta sunt gubernari docet. Primūque omnium cœlum uerbo dei fuisse firmatum: & pondus soliditatemque terræ præter naturam suā super aquas suspensam asserit: uerbo etiam dei solis stellarumque motu diem ac noctem sibi uicissim succedere: legemque diuina uicissitudines mutationesque temporum annique uolūtiones fieri: lege dei atque instituto in locis suis fluctuantia reuolui: maria minime statutos audientia terminos p̄transire. Instituto similiter diuino innumerabilia plantarū atque arborum genera e terris germinare: ac ut breuiter dicam: naturam omnium matrem instituto dei seruientē diuinæ legi semp̄ parere. Nō. n. casu aut fortūa neque irrōnali latōe orbē circūuolui: neque temere mūdū: tāta tāque pulcherrimā rē eē p̄ductū: sed dei eē creaturā: & ab eo gubernari: ita legibus hoīum naturæ leges anteponit: maxie deo uocare exhortatus. Nā si uniuersus mūdus: cœlū: sol: luna: stellæ oēs: terra: & quicūque ipsa sunt: cūcta naturæ opera: naturaque ipsa creatori deo seruit: quāto magis hoīes rōne ac libero decoratos arbitrio obtēpari creatori decet? Germiet terra uirētē herbā & lignū pomiferū: faciēs fructū: & hēns unū quicquid semētē secundū spēm suā: & statim nō mō tūc: sed usque ad hūc diem paruit terra: parebitque semper

in posterū. Producant aquæ reptilia animæ uiuentis: & uolatilia uiuentia sub firmamento cœli: & una cum uerbo nutuq; diuino opus effectum est: & eo instituto semper ita facitatur. Sint sol & luna: cæteræq; stellæ in signa & tēpora: in dies & annos: neq; unq; hoc p̄ceptum stelle neglexerunt: sed incessabili mirabiliq; suo cursu dies & noctes: tempora & annos conficiunt. Quā igitur ueniam hoīes consequentur diuina negligentes mandata? Hæc illius Theologia nos cæpit. Nihil. n. huiusmōi apud cæteras gentes inuenire potuimus: sed post hanc primā Theologā ad eā: quæ secūda est ordine procedit: deoq; cognito necessariū putauit homini eē cognoscere se ipsum. Quare deinceps quid hō sit: qd; ipsum in cognitionē & pietatē dei adducat: & qualis p̄cipaliter hoīs uita eē debeat docet. In aīam. n. & corpus hominē diuidit: uerūq; hoīem aīa termiat: quæ in corpore intellectualisq; substantiæ est tāq; ad imaginem dei creata: corpus uero terrenū & indumētum aīæ esse confirmat: quibus tertiam partē addidit spiritū scilicet uitæ: qui uirtus qdā est: qua terrenū corpus: & quæ ad imaginē dei creata est aīa: coniunguntur atq; uniuſ. Nunc hoīem a deo creatū in felicissimo paradisi loco bonis immortalibus pleno cōstitutū: legeq; dei munitū affirmat: transgressionē aut diuini p̄cepti ad hanc miseram uitam puenisse. Hac ille philosophiæ ueritate anteq; ponēdag; seriem legum aggredere auditores instruit. Non. n. fas est imaginē dei unde immortalitatem consecuti sumus uitiose uiuēdo despiciere. Primitiua uero ueræq; dei imago uerbum suū est: sapientia: uita: lux: & ueritas: p se ipsum existens: cuius imaginis mens humana imago est: p̄p quā ad imaginē dei facti esse dicimur. Ita necessariū duxit hæc legibus eē prægustada. Recordari. n. profecto debemus: qd; nostri a terra sumptū in terrā reuerteretur: & qd; melius deoq; simile: ut cognoscamus quid sumus: nec uitis eā partē nostri maculemus: quæ ad imaginē dei facta est: utq; a p̄petuo desiderio primæ illius beatitudinis pendeamus: & redire oībus uiribus diligēter conemur: præparemusq; nos ad iter: quo illuc puenitur: unde diuini mandati negligentia decidimus. Adhæc rerum diuinæ atq; humanarum ille non humana doctrina: sed dei uisione peritissimus nequā quēdam dæmonē inuidū atq; uersutū unicuiq; hoīum inhærere docet: quē serpentem ueneni plenū: atrum: tenebrosūq; appellat: qui salutis nostræ inuidus ad hunc usq; diem multos isidiis suis decapit: cuius fraude parētes quoq; nostri beatitudinē illam amiserunt. Quare uigilādū est semperq; aduersus malitiam eius insurgendū. Sed quid oportet hæc ita conscribere: cum ipsum audire liceat nō syllogismis neq; hominum calidis argumētis: sed spiritus sancti gratia cū magna uenustate atq; grauitate cuncta scribēt? In principio inq; fecit deus cœlū & terrā: & dixit deus. Fiat lux: & facta est lux. Et rursus dixit deus. Fiat firmamentū: & factum est. Et paulopost dixit deus. Germinet terra: & germiauit. Et iterū dixit deus. Fiant luminaria i firmamēto cœli: & diuidant diem & noctē: & sint in signa & tēpora: & dies & annos: & luceant sup terrā. Præterea dixit deus. Producat aquæ reptilia & uolatilia: & factum est. Itē producat terra quadrupedes: & reptilia: & bestias terræ secundū species suas: & factū ē ita. In his igitur oībus cū a scriptura dixisse deum dicitur: nutum & uoluntatē diuinam non uocē syllabis prolata ostēdere uoluit: deīde uniuersum hunc repetens sermonē. Hic inq; liber cœli & terræ: qua die fecit deus cœlū & terrā & oīa quæ in ipsis sunt. Huiusmodi Hebræog; Theologia est: quæ uerbo dei creante uniuersa eē p̄ducta uerissime sola docuit: adhæc non eē relictū mundū a deo: gubernatione illius priuatū: sed prouidentia eius rei asserit. Non enī solū creauit cuncta: uerū etiā Saluator rex: dux: oībus præsides: oīa disponēs dicit oīa eum uidere: oībus adesse. Vniuersa inde gubernari docet. Similiter & qui post eū fuerūt prophætæ nōnunq; a persona ipsius dei exclamant. Deus appropinquas ego sum dicit dominus: & deus de longe. Quid faciet occulte homo: quod nō cognoscām: nōne cœlū & terrā ego impleo. Nonnunq; a se ipsis hoc pacto interrogantes. Quis aquā mensurauit? quis montes pōdere: ac ualles iugo firmauit? q; cognouit mentem domini? aut q; consiliarius eius fuit? Et rursus. Quis cōstituit cœlū: & extendit tāq; scānā? Et alibi. Eleuate oculos uestros ad alta: & uidete quis ostēdit hæc oīa. Et deiceps. Domīus deus qui fecit cœlū & fixit illud: qui firmauit terrā: & quæ in ea sunt: q dat spiraculū populis: qui degūt i ipsa: & spiritū eis qui calcāt ipsam. Et rursus. Ego domīus deus solus extēdi cœlū: & firmaui terrā: & nō est alius præter me. Et alibi. Sic dicetis ipsis: dii qui cœlū & terrā non fecerunt perdant a facie terræ: domīnus qui fecit terram in fortitudine sua: erexit habitabilē in sapiētia sua: & in prudentia sua extēdi cœlū: & adduxit nubes ab extremis terræ: fulgura fecit in pluuiam: & adduxit uentos ex thesauris suis. Et rursus. Quo ibo a spiritu tuo: & ubi a facie tua me occultabo? Si ascendero in cœlum tu illic es: si descendero ad infernū ades. Si sumpsero pennas meas diluculo: & habitauero i extremis maris: etenim illuc manus tua deducet me. Hæc posteriores cōueniētia priscis diuinitus p̄dicabāt. Sed eos ēt audias: q ante Moysem fuerūt. Dixit aut Habraam ad regē Sodomog;. Extēdā manū meā ad altissimū deū: q fecit cœlum & terrā. Melchisedech quoq; dei sacerdos Habraam his uerbis benedixit. Benedictus Habraā deo altissimo: & benedictus deus: q fecit cœlū & terrā. Et Habraam rursus pone manū tuā sub femore meo: & adiurem te per dominū deū cœli. Et subiicit. Dominus deus cœli & deus terræ: qui caput me a domo patris mei: & a terra in qua natus sum. Postremo in ipsa uisione Moyſi deus interrogatus q; eēt diuino respōdet oraculo. Ego sum q sum: sic dices filiis Israel: q est misit me ad uos: hæc breuiter ab inumerabilibus excerpta sunt. Est ne igit; dignū gētiū Theologiā: imo uero ipietatē cū istis ullo mō cōferre: quoq; alii nullū eē deū: alii cælestia corpora crediderūt: & stellas ignē i cœlo fixas dicētes: aut ignem uia & arte circūlatū loco dei adorarūt. Alii nulla dei prouidentia mūdū: sed irrōnālī qdā natura gubernari. Alii cælestia solū mō diuinitus regi: nō at ēt terrestria: mūdūq; sine ortu: neq; ullo mō a deo p̄ductū: sed casu & fortuna cōstitutū esse. Nonnulli ex atomis & inaiatis corpusculis eē cōglutinātū asseruerunt.

Is ita dictis: alteram quoque personam a prima persona genitam non creatam Hebræorum scripturæ significat: quam uerbum sapientiam uirtutem dei appellat: unde inquit Iob. Inuenta est sapientia. Quis autem locus eius est? Nemo mortalis uiam eius nouit. Et Dauid in psalmis. Verbo domini cæli firmati sunt. Et Salomon ex persona ipsius sapientiæ. Ego inquit sapientiæ cõsiliũ & cogitationem cõstitui. Et dominus possedit me in initio uia: suæ: ad op̃a sua. In principio anteq̃ terra facta est: anteq̃ abyssi p̃ducti: anteq̃ mōtes firmati: ante oēs colles genuit me. Et alibi. Quid autem est sapietia: & unde nata sit: dicā & non occultabo. Spiritus ipsa est it̃ellectualis: sanctus: unigenitus: omnipotēs: oīa penetrās: uapor. n. ē uirtutis diuinæ: & fluxus gloriæ oīpotētis: uerissimus fulgor æterni luminis: & imaculatum speculū uirtutis: diuinæ ac bonitatis eius imago: ab extremo ad extremum oīa trāsieñs: ac oīa recte gubernās: qđ qđem diuinū uerbum a patre ad hoīum salutē missum scriptura cõfirmat. Qđ deū & dominū. i. creatorē & gubenatorem a Moysē p̃phetisq̃ appellari cõspicimus. Venit autem ad hoīes hoīe assũpro a patre missū p̃ salutē nr̃am. Misit. n. uerbū suū inq̃t & sanauit eos. Vnde doctrina ē euāgelica p̃phetica & paternā Hebræorū: renouās theologiā hoc pacto incipit. In principio erat uerbū: & uerbū erat apud deū: & deus erat uerbū. Hoc erat ī principio apud deū. Oīa per ipsum facta sūt & sine ipso factū ē nihil. Qđ factū est in ipso uita erat: & uita erat lux hominū. Merito igit̃ eodē spiritu Moyses plenus factō cælo & terra quasi cū filio suo uerba cõserētem: sic deum patrē introduxit dicētē. Et dixit deus. Faciamus hoīem ad imaginē & similitudinē nostrā. Quod plasmasti ēt occultius signifiuit dicēs. Ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Aperte nāq̃ patris ad filiū ordinē atq̃ mādātum more humano (nec. n. aliter poterat) expressit. Nemo. n. negabit oēm q̃ aliqd̃ dicit alii dicēs: & q̃ mādāt ac p̃cipit alii p̃ter ipsum mādare atq̃ p̃cipere. Manifestius aut̃ Moyses duorū dominorū patris uidelicet atq̃ filii mentionem fecit dicēs: Pluit dominus a deo sulphur & ignē. Et Dauid similiter. Dixit dominus domino meo sede a dextris meis. Donec ponā inimicos tuos scabellū pedū tuorū. Et paulo post æternā illā & ineffabilem generationē uerbi designare desiderās ait. Ex utero ante luciferum genui te. Hæc ita se habere nō solum uetus scriptura occultius (non. n. oēs tunc ferre poterāt) uerum & noua ipsi quoq̃ solaribus radiis dilucidius prædicat: quāuis nonnulli ludeorum sancti gratia spiritus carentes aliter interpretati sunt: a q̃bus nonnulla ponam iccirco non inutilia: quoniam nō effusum in aera uerbum dicunt: nec spiritum non subsistentem: sed diuersas personas probe sicut & nos Male autem: quia diuersas quoq̃ naturas opinantur. Philonem ergo audias scripturæ uoces interpretatione sua explicantem. Quāobrem inquit quasi de altero deo dicitur in imagine dei feci hominem. Perpulchre id diuinitus scriptori fuit ispiratum. Nullum. n. mortale ad supremū patrem tanq̃ imago conferri pōt: sed cõferē ad secūdum deum: q̃ primi uerbū est. Necesse enim erat rationalem uim a deo uerbo aīa hoīs īprimi. Deus. n. q̃ supra uerbū ē: ita supremū ē: ut nulla rōnalis natura similitudinē eius possit recipere. Hæc in primo quæstionum libro Philonis dicta sunt: qui in primo de agricultura uerbum dei filiū quoq̃ dei appellare his uerbis nō dubitauit. Hæc uniuersa pastor ille & rex deus iure gubernat: legēq̃ statuit: rectum eius uerbū & primogenitū filium: qui curā totius gregis quasi maximi regis lux diligenter suscipit. Idem in secūdo. Qui dubitandi ruborē effugere uelit: audacter dicat nulla re materiali machinā mundi cõseruari: sed uerbo æterni dei sempiterno: quod a mediis ad extrema: & ab extremis ad media p̃tensum inuictū naturæ sustinet cursum: fouens ipsum atq̃ conseruās: quasi uinculū quoddam: pater: qui genuit ipsum cõstituit. Merito igitur nec terra unq̃ aquis sum mergēs: nec ignis extinguetur: nec cætera peribunt: cum uerbum dei uocale inter muta elementa constitutum oīa conseruet. Hæc philo. Nōne igitur uera hæc nostra sunt: qui uerbo ac sapientia dei oīa producta cē prædicamus: falsa uero illa: quæ nec ueri similitudinem ullā habent: & inter se contraria sunt. Tales enī Milesius aquam originem rerum dicit: Anaximenes aerem: Heraclitus ignem: Pythagoras numeros Epicurus atq̃ Democritus idiuidua quædā corpuscula: Empedocles q̃ttuor elementa: hoc dei uerbū magni consilii angelum lucem ueram iustitiæ solem etiā nomināt. Tertio spiritus addit̃ sanctus a scriptura: quem sicuti patrem & uerbum suū eadem dignitate atq̃ honore honorari præcipit. Tertius igit̃ a patre spiritus esse ostenditur: tanq̃ a patre p̃ sapientiā elucens. Post hanc æternā dei substantiam rationales uirtutes: nec numero: nec specie nobis notas: sed solū uisibiliū proportionē: alia. n. gloria solis est: alia lunæ: alia stellarum: scriptura Iudæorū: non ut deos: sed ut ministras honorandas ostendit. Et mortali quidem naturæ stellarum numerus omnino ignotus est. Deus uero multitudinem etiam intelligentiarum & nomina non ignorat. Scribitur enim qui stellarū multitudinem numerat: & omnibus ipsis nomina imponit: innumerabilia enim genera profecto & it̃elligentiarū & stellarum sunt: deo aut̃ omnia numerata sunt: de ipso enim dicitur. Mille milia ministrabant ei: & decies milies centena milia coram eo assiscebant. Cum enim numerum uideatur aliquem nominare: numeratas illas ostendit esse uirtutes a deo. Cum uero tantam numerari quātitatem dixerit: ignotum nobis illum numerum propter innumerabilitatem suam esse ostendit. Sed de substantia earum sic psalmista scriptū reliquit. Domine deus meus quēhementer magnificatus es: cõfessionem & decorem uidisti amictus lumine sicut uestimento: extendens cælum sicut pellē: qui facis Angelos tuos spiritus & ministros tuos ignis flammam. Noli credere de hoc corruptibili igni dicere: nec de irrationali aere atq̃ spiritu: sed altius quidam atq̃ sublimius: necesse enim est cum a sensu nostro uerba prodeant translatiue: non proprie de it̃ellectualibus dici: unde ipsum quoq̃ deum spiritū: & ignem: & lucē: & huiusmodi nominibus significa

mus. Virtutes autem illas: Angelos: Archangelos: spiritus: celestem exercitum: principatus: potestates: tronos: dominationesque nuncupamus. Quare omnium iustitiae solem & sanctum spiritum ei annexum unum cum deo ac patre creatorem atque gubernatorem scriptura confirmat: quem unum deum ab universis sicuti patrem ac dominum hymnis glorificandum propheta praecipit dicens. Laudate dominum de caelis: laudate eum in excelsis. Laudate eum omnes Angeli eius: laudate eum omnes uirtutes eius. Laudate eum sol & luna: laudate eum omnes stellae & lumen. Laudate eum caeli caelorum: & aquae quae super caelum sunt laudent nomen domini. Quia ipse dixit & facta sunt: ipse mandauit & creata sunt. Statuit ea in aeternum & in saeculum saeculi: praecceptum posuit & non praeteribit. Haec Hebraeorum dogmata merito erroribus gentium spretis complectimur: uirtutes caelorum ut dei ministros honorantes. Solum autem deum & uerbum ac spiritum eius: qui caelum & terram: ac omnia quae in ipsis sunt creauit: & a nihilo simpliciter produxit: ut Hebraeorum doctrina occultius & euangelica expressius praecipit: colimus atque adoramus.

De contraria.

CAP. VI.

Nunc consequens esse uidetur: ut quale Hebraei de contraria uirtute doctrinam tradiderunt perspiciamus. Virtutes igitur ministrantes: & spiritus: qui ad ministerium mittuntur propter eos: qui aeternae consequuntur uitae sunt haereditatem: sanctos dico Angelos dei diuina luce frui: ac ideo luminaribus caeli conferri docti a scriptura credidimus: a quibus pueri quidam spiritus cum sua nequitia diuinam lucem suscipere nequiuissent: tenebrae factae sunt. Quorum primum: quod et aliis defectibus causa fuit: quoniam penitus propter impietatem suam in terram decidit: quique totius uenenosae prauitatis auctor est: sponte a lumine ad tenebras lapsum draconem serpentemque latiferi ueneni productorem atrocem beluam: & leonem humanis carnibus uiuentem: ac denique basiliscum scriptura solet appellare. Causa uero qua lapsus est furor mentis & arrogantia hoc pacto dicitur fuisse. Quomodo decidit de caelo lucifer: quod mane oritur: contritus est in terram: qui mittit ad omnes gentes: tu autem dixisti in mente tua in caelum ascendam: super astra ponam sedem meam: & ero altissimo similis. Et rursus. Haec dicit dominus: quoniam exaltatum est cor tuum: dixisti deus ego sum & domicilium dei habito. Et iterum. In monte dei natus es: inter igneos lapides immaculatus in diebus tuis: ex quo die creatus es donec iniustitiae inuentae in te sunt. Exaltatum est cor tuum in pulchritudine tua: corrupta est scientia tua cum pulchritudine tua: propter multitudinem delictorum tuorum in terram deieci te. His uerbis apertissime cum superioribus illam uirtutibus conuersatum fuisse docemur. Et quoniam ceruices extulit propter arrogantiam decidisse: sub quo innumerabiles quidam sunt spiritus simili impietatis errore per lucida diuina regna beatamque habitationem ad conuenientiam sibi ac omnibus ipsis loca tartari sententia dei depulsi. Quae loca abyssum diuina scriptura & tenebras: non has: sed quas diuina uerba intelligunt solet appellare. Ex numero quoque multi exercitationis hominum gratia in terra & regione: quod sublima est: derelicti erroris humani & impietatis gentium concausa simul fuerunt: quibus interdum nomina indit scriptura malignos spiritus & daemones potestates & principatus mundi huius appellat. Interdum symbolice cum pius atque religiosus uir ne multitudinem daemonum formidet hortetur. Super aspidem. nunc autem ambulabis & conculcabis leonem & draconem. Signum autem est deum ab ipsis odio haberi: eiusque uoluntati repugnare: quoniam se ipsos deos putari cupiunt: & dei cultum in se transferre conantur diuinationibus atque oraculis tanquam incertis stultos allicientes: quos a deo rapientes ad profundum impietatis detrudunt. Solis autem Hebraeis malicia illorum a priscis fuit intellecta temporibus apertissime damnantibus omnes deos gentium daemones esse. Nunc autem dei gratia per saluatoris nostri euangelicam doctrinam uniuersus orbis uinculis daemonum solutus deum uerum glorificat.

De hominum natura.

CAP. VII.

Sed Phoenicum quidem ac Aegyptiorum theologia casu hominum ceterorumque animalium productiorem factam e terra dicebat: nullum inter rationale animal & irrationale substantiam discrimen arbitratum: quibus abiectis Hebraeos laudamus: quod pulcherrime ac sapientissime ac ideo uerissime de prima hominum productione docuerunt: duplici quadam natura constitutum esse hominem asserentes: cuius altera pars cum incorporea & immortalis sit: uerus homo existit ad imaginem & similitudinem dei: non fortuna & casu: sed a deo ipso creatus. Voluit. nunc. suprema omnium causa non carere rationabilibus terram animalibus: ut non solum a caelestibus: uerum etiam a degentibus in terra maiestas sua laudaretur. Itaque dixisse deum scriptura testatur. Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram. Et fecit deus hominem ad imaginem & similitudinem suam fecit eum. Et rursus. Formauit igitur deus hominem de limo terrae: & inspirauit in faciem eius spiraculum uitae: & factus homo in animal uiuentem. Quod textum Iudaeus Phylo exponens his uerbis utitur. Ceteri quidem ab aetherea natura mentem nostram constare dicentes: aetheri affinem esse hominem uoluerunt. Moyses autem ille nulli creaturarum rationalem animam similem: sed nomisma dei uerbo suo insignitum esse uoluit. Inspirauit. nunc. deus inquit in faciem eius spiraculum uitae: & factus est homo in animam uiuentem. Et quoniam necesse est mittenti missum simile esse: ideo ad imaginem dei homo: non ad imaginem creaturarum alicui factus esse asseritur. Anima igitur hominis uerbo dei designata: necesse fuit corpus quoque ad fulgentissimas partes mundi usum erigere. Haec Philo. Non ergo absque cetera quidem animalia nutu diuino uel a terra uel aquis prupisse. Solus autem homo ad imaginem & similitudinem dei factus asseritur. Quare solus omnium: qui sunt in terra rationis particeps principari ac regere leges fere artesque inuenire potest. Sola. nunc. hominis intellectualis anima ac rationalis est: reliqua omnia mortalia ad seruandum homini facta sunt. Praest. nunc. uniuersis quibus dominus: atque dux homo rationis uiribus robustiora corpe domans: ideo prudentiae iustitiae: aliarumque uirtutum capax est: & ad caelestia se ipsum extollens. Stellaeque cursum orbiumque uolutiones ita quirit: ut caeleste se esse ar-

gumentū pbeat. Quod autē sibi circūiacet terrenū corpus: opus & ipm dei est de terra sumptū: & i ter-
ram reuertēs. Quapropter oportet sicut pecoris cuiusdā: ita corporis hoīem curā habere: alereq; coleſ
ipsum seruū: ut ad huius uitæ ministeriū perutilē: dominū uero iteriorē: q̄si dei affinem uehementius
amare ac honorare: quoniā & a prima cā honoratus est. Homini igit sic diuinitus ornato idoneū deus
largitus domiciliū fuit. Ipse autē sua spōte diuini contēptu pcepti in domiciliū mortale decidit: ppterea
pietatem esse adhibendā censemus: & uirtuti dandā operam: ut delictum nostrum deleamus: & ad pri-
mum redeamus statum. Non. n. in terris finem homini esse constitutum: sed illic unde resiliit restituz
tione imaginis: quā deprauauimus. Huiusmodi sunt q̄ de natura hominis Hebræox doctrina antea q̄
Græci oīno essent philosophata est. Græci uero heri uel nudius tertius nati nōnulla e barbaris: multa
ab Hebræis: ut pgredientes monstrabimus: furati sunt.

Quod natura non est genita.

CAP. VIII.

Erunt quoniā Hbræox ueritas unum creatorē oīum deum cognoscit: ipſius quoq; subie-
cta corporibus substantiæ: quā Hylen appellare solent. Innumerabiles uero tam barbari q̄
Græci cōtra opinant. Alii malignitatis fontē esse Hylen: nec genitā: nec corruptibilem dicē-
tes. Alii natura sui absq; qualitate figuræ asserentes uirtute diuina mundū ab ipsa forma-
tū asserūt. Rationibus demonstrandum est: solā Hebræox opinionem nō falsam eē. Vtar autē: ut soleo
nō meis: sed alienis. Dionysius igit in primo aduersus Sabelium hæc de pposita q̄stione reliquit. Non
sunt absq; scelere illi: q̄ materiā primā ad fictionē totius deo subiecerunt: quā dicūt cum passibilis mu-
tabiliq; natura sit diuinitus ad generationē oīum alterari. Sed ostendāt nobis unde similitudo ac diffi-
militudo materiæ primæ ad deū est: necesse. n. est si positionem sanā uolunt sustētare: supiorem quen-
dā deo excogitare: qd nefandissimū est. Præterea cū nō genitū esse similiter de utroq; dicat: & aliud alte-
rum ab altero sit: unde id ipsis aduenit? Nam si nō genitus deus p se est: & ipsum nō genitū esse: ut q̄-
piam diceret substantia sua est: nō erit nō genita Hyle. Non. n. idē ē deus & Hyle. Quor si utriq; est qd cū-
q; est. i. deus qdē deus: materia uero prima materia: inest autē utriq; nō genitum esse: patet aliud esse ab
utroq; & utriq; prius atq; supius. Adhæc cām reddi postulabimus: quāobré cum utrūq; nō genitū sit
Deus qdem impassibilis imutabilis imobilis atq; actius est: materia uero prima e cōtra passibilis mu-
tabilis mobilis oīs alterationis recēptiua: quomodo autē ē apte conuenerunt? utrum ad materiæ pri-
mam naturam adaptauit se deus: cum ab ea mūdum fabricatus est: an e contra? Sed hoc ultimū ipos-
sibile. Non enim pōt res insensibilis accōmodare se ad artificem. Primū autē penitus nefandum si quis
putet sicut artificem ad materiæ aptitudinem primā causam se accōmodasse. Relinquit ergo: ut a dei
sapiētia uaria: & ut ita dicā: multiformis formarū. f. oīum recēptiua Hyle pducta sit. Multa dici pos-
sunt: sed modo non est nobis hæc quæstio pposita: meliores tamen sunt: qui hæc dicunt q̄ qui innu-
merabiles deos alium aliud creasse contendunt. Hæc a Dionysio sumpta sufficiant: nunc Origenem
audias. Si quis autem putat non posse deum absq; subiecta inquit materia quicq; efficere: quoniam nec
statuarius absq; lapide statuā: nec lignarius faber sine lignis: rogādus est si arbitratur deum posse quic-
quid uelit. Eo enim pacto quo sicuti uult ad totius ornatum ineffabili uirtute absq; sapientia qualita-
tes non entes producit: quod omnes qui prouidentiam fatentur concedunt: substantiam quoq; quan-
quā uult producere potest. Mihi autem uidetur qui hæc dicunt fortunam quoq; deo annectere: q̄ nisi
materiam primam forte reperisset: nō eēt auctor: nec pater: nec cerator & dominus uniuersi. Præterea
unde factū ē. ut sufficiēs ad uniuersā fingēda: nec supflūes aut deficiēs materia subiecta sit: sequitur. n. ne-
cessario a prouidentia quadā deo superiore ne scilicet ars dei pderet si nō haberet materiā artificii suscēp-
tibile: deo materiā eē subiectā. Vnde at oīum quæ deus uult recēptiua materia eēt: nisi eā deus talē q̄lē
uoluit pduxisset. Sed nō genitā eē materiā supponētes sic aduersus eos isurgemus. Si nulla prouidentia
deo materiā nō subiecit: q̄ tamē ei subiecta est: quasi p prouidentia esset subiecta: quid pstantius factum
est q̄ ea quæ casu fiūt? Quod si nō est a deo pducta materia: cur mūdū ab eo formatū dicūt? an q̄ rātā
mundi fabricā nisi a sapientissimo artifice nō potuisse fieri credūt? Sed materiā quoq; tantā atq; talē: ut
corporaliū rerū formas omnes possit suscipere non nisi ab omnipotente sapienteq; artifice fuisse credē-
dum. Cū autē obiiciāt neminem posse artificem absq; materia quicquā facere: sciant se multo dissimilia
dicere. Prouidentia enī semper hominū artibus materiā subiicit. Hæc aduersus illos dicta sufficiāt: qui
quoniā inuisibilis terra isformisq; dicūt: iccirco materiā primā non genitā existimarunt. Hæc Origenes
Philo autē Iudæus de hac quæstione sic scripsit. De quantitate autē substantiæ utrum facta sit dicendū ē
ad formationē uniuersi tantam materiā deum creasse: ut nec superflueret nec deficeret: absurdū. n. ē
hunc uel illum artificem diligentissime de quantitate materiæ sufficientis præcipue in præciosa mate-
ria prouidere: deum uero qui numeros & mēsurā oīum nouit minime de hoc prouidisse. Ausim igit
exclamare: nec pluri: nec pauciori materia ad creationē mūdi opus fuisse. Non. n. integer ex oībus parti-
bus mundus esset: si non a sufficienti materia esset formatus. Sed cū prudentis proprii artificis sit an-
tea q̄ incepit sufficientiam materiæ prospicere: homo quidem mortalis errare potest: ut nonnunq; de-
ficienti materiæ additamēta quærat: nōnunq; ablatiōem a superflūete. Deus uero cui nihil deest quicq;
oīa potest ad unguē sufficientē pduxit Hylē. Sed q̄ cauillari uolūt argumēta multiplicāt: q̄ uero philo-
sophari ueritate rerū cōtēti sunt. Hæc ē Philo. Maximo uero insigni apud christiāos uiro liber qdā de
materia scriptus est: unde nōnulla mihi sumēda esse uideo ad exquisitā q̄stionis decisionē. Credo ingre-
te quoq; ipsum uidere duo nō genita simul eē nō posse: q̄uis illud addidisti: atq; ex duobus necessariū

videri: aut separatum esse deum a materia: aut coniunctum. Si igitur coniunctum esse quidam uoluerit dicere: unum non genitum dicet. Nam si coniuncta simul sunt duo: non genita esse non possunt. Sed sicut consequenter dicimus: unam rem genitam hominem esse multis partibus constitutum: sic necesse est: si non est separatus a materia deus: unum non genitum dicere. Sin uero separatum quis dicet: necesse erit aliquod iter eos esse discrimen: quo dissepantur: non enim potest aliud ab alio distare: nisi tertium quoddam sit: quo distare dicunt. Istud autem ulterius progredietur. Nam si tria dabuntur ingentia: similiter de ipsis quaeramus: & si coniuncta quis dicet: superiorem referam rationem: sin uero separata: quartum necessario introducet: quae separatio efficet. Sed illud forsitan quispiam cogitabit: nec separatum esse deum a materia: nec rursus coniunctum: sed esse in materia uelut in loco & materiam in deo tanquam continens. Erit ergo a materia circumscriptus deus: cum ipsa in stabilitate sua huc atque illuc feratur: ipse quoque mutabilis erit. Praeterea si materia informis fuit: ornata uero formis ad melius a deo mutata: deus quoque erit in re locorum informis. Adhuc interrogandum est utrum deus replebat materiam: an in parte aliqua materiae fuit: nam si in parte fuit minor multo quam materia est: si totam replebat quomodo eam transmutando formauit: necesse enim est aut contractum illud formasse: quod sui contractione uacuum fuit relictum: aut se quoque ipsum una cum materia transformasse. Quod si materiam esse in deo quispiam dicat: similiter quaerendum est utrum quasi separata: ut uolucres in aere an ut in loco. Si enim separata ut uolucres in aere dixerit: partibus ergo deus: imo re ipsa scissus: scindi enim distat separari: necesse est ad receptionem aliorum. Sin uero ut in loco cum deformis materia per se sit: nec a prauitate aliena erit: deus deformitatis & prauitatis locus: quod cogitare nefandissimum est. Ita cum Hylé ingentem putes ne malorum causa deus esse uideatur: malignitatis receptaculum deum dicere cogaris.

Quod materia non est causa malorum.

CAP. IX.

S ergo materiam non genitam principaliter dices: multis rationibus impossibile id esse demonstrare: uerum quoniam malorum ipsam causam esse opinaris: & ex hoc et induceris: ut non genitam credas: ad hoc uertenda mihi oratio est. Si enim adaperiam quo pacto mala fiat: ostendamus non esse possibile quin malorum auctor deus sit: si materia ei aliunde ad creandum subiciitur: opinio haec funditus euerit. Sine qualitatibus ergo coaeternam deo fuisse materiam: unde mundum istum creauit opinaris: Sic prorsus. Si ergo sine qualitatibus materia fuit: sunt autem in mundo qualitates: quia a materia diuinitus factus est: qualitatum perfectio deus productor est. Ita mihi uidetur. Qualitates porro non a subiectis qualitatibus factas esse: & aliud a substantiis dicit. Ita opinor. Si ergo nec a subiectis qualitatibuseductae a deo qualitates: nec a substantiis quoniam substantiae non erant: a non ente simpliciter creatas diuinitus fieri necesse est. Falso ergo abste in superioribus dicebatur: impossibile esse a non ente simpliciter fieri quicquam adeo: quod tanto absurdius uidebitur: quanto si diligentius quispiam consideret: uel homines: qui maxime ex aliquo facere uidentur a non ente quaedam producere. Architectus enim urbem facit ex non urbe: & templa ex non templis. Quod si quia substantia subiecta est architecto: ideo ex ente ipsum facere opinaris: non parum erras: non est enim substantia: quae urbem facit: aut templa: sed ars: quae circa substantiam est. Haec autem quis ex arte fiat: quae in homine est: non est tamen in lapidibus. Sed forsitan dices ideo non esse ex non ente artem: quia urbs constat: quia sit ab artificio quod in artifice est. Ego uero tibi respondeo: artem illam quae in homine est: non ab alia quadam arte: sed a non ente in homine fieri. Accidētia enim omnia in substantiis & fiunt & sunt. Homo enim sine ullo artificio existit: ars uero nulla erit: nisi prius hominem esse intelligamus. Quare ars a non ente in homine facta necessario est. Quot si hominibus hoc mos habet: quomodo non oportebit deum non solum qualitates: uerum etiam substantias a non ente simpliciter arbitrari posse creare? Si enim aliquid ex non ente simpliciter posse fieri a deo fateris: substantias etiam a non ente simpliciter ab eo posse fieri concedas necesse est. Verum quoniam apprime audire desideras: unde mala oriuntur: quaero abste utrum substantias: aut qualitates substantiarum mala opinaris? Qualitates substantiarum arbitror. Materiam autem absque qualitate ac deformem fateris. Dictum memini. Si ergo substantiarum qualitates mala sunt: & materia sine qualitate est: deusque omnium qualitarum creator conceditur: erit malorum omnium auctor deus. Quare si abste materia non genita ponebas: ut malorum causam deum dicere non cogeres: cogaris autem hoc facere: multo magis materiam ei ad creandum subiciens: frustra: id certe opinaris. Haec sufficere mihi uidentur: nisi tu aliquid habeas: ego si contentioni non ueritatis cupiditate uerba haec faceremus: nihil amplius quaererem. Vix quoniam charitas est: quae nos mouet: & utilitatis proximi causa disputamus: altius de his disserendum arbitror. Et quoniam nihil aliud quam ueritas quaeritur: quoquo modo putas facilius atque dilucidius id fieri posse. Sic oratione utaris: ut non tibi solum: uerum et mihi magnum conferas fructum. Sed quoniam qualitates esse mala superius diximus: nunc substantias potius quaedam mala esse arbitror. Quid tu substantiam dicis? nonne illam quae ita per se existit: ut nullo modo indigeat ut existat? Sic omnino. Malum autem actum alicuius esse opinaris: an quomodo? Actum profecto. Nonne igitur actus agentis est? Est prorsus. Cum autem nihil agens sit: putas tu actum esse posse? minime. Si ergo substantia nulla re alia indiget ut existat: mala uero actus sunt: & omnes actus cum alicuius sint: agente aliquo sunt: & non agente non sunt: non erunt profecto mala substantiae. Quod si ea quae agunt substantiam putas: uerum id quid est: ut homicida ea ratione: quia homo est: substantia est. Caedes autem ipsa non est substantia: sed substantiae opus ac ideo iterum bonum hominem: interdum malum uocamus: dicunturque ambo haec nomina de homine propter bonos & malos actus: qui sunt accidentia. Caedes enim non est substantia: sed ne liberalitas: nam quem admodum a grammatica grammaticus: a medicina medicus dicitur: cum substantia nec medicina: nec gram-

matica sit: sed ab his accidentibus appellationem accipiat. Similiter a malis malus homo dicitur: & a bonis cum neutrum eorum sit. Quare si quem alium præter homines causam esse malorum puras: simili modo in quantum hominibus suggerit mala: ab actu suo ipse quoque malus erit. Sic enim & homo malus dicitur: quia mala agit. Quæ autem aguntur mala: non est ipse qui agit: sed actus eius: a quibus appellationem accipit. Nam si agentem ea dicemus quæ agit: agit autem eadem: erit homo cædes. Et sic quoniam: quæ aguntur: cum aguntur solummodo sunt: facta uero esse desinunt: erunt homines cum agunt: & cum non agunt non erunt. Quæ falsa atque impossibilia sunt. Sunt ergo mala hominis actus: appellaturque homo malus non ex eo quod substantia est: sed ex eo quod mala agit. Malum enim dici ab accidentibus substantiæ: quæ non sunt substantiæ: ideo concessimus: ut a grammatica grammaticus dicitur. Quod si quæ aguntur tunc incipiunt: quando actus incipitur: certe is etiam: qui male agit tunc incipit malus esse: quando male agere coepit. Non est ergo malum absque principio: nec non genita mala sunt: sed ab eo genita atque profecta: a quo aguntur. Recte o amice et præsuppositis. n. probe intulisti. Nam si absque qualitatibus materia prima est: estque quantitas auctor deus: mala uero qualitates sunt: mala essent a deo. Sed contra rationem ista: hæc: quæ dixisti sufficiunt. Mihi uero in mentem nunc uenit falso absque qualitatibus Hylem affirmari. Nulla enim substantia uere absque qualitatibus dicitur: cum enim absque qualitatibus dicitur: qualitas eius profecto significatur. Qualis enim quædam materia certe prima dicitur: cum huiusmodi esse dicatur: ut aliquid in se non possideat: quæ res certe qualitatis quædam species est. Ad hanc igitur rationem oro respondeas. Nam cum non genita Hyle mihi uideatur: qualitates etiam innatas habere uidetur: & sic ab ea de fluere omnia: quæ mala sunt. Ita deus malorum causa non erit. Magna te puto laude dignum: quod absque ulla pertinacia ueritatem quæras: causamque nobis præbeas: ut aut a uerbis tuis facilius tibi persuadeamus: aut rationibus acquiescentes ueritatem discamus. Sed si innatas habet materia qualitates: cuius rei auctor erit deus: cum neque substantias: nec qualitates produxerit: quippe cum tam substantia quam accidentis serui huiusmodi rationis uim a principio fuerint. Dic igitur quæso: quo pacto Deum creatorem appellas. Vtrum quia substantias in alias substantias mutauit: an quia substantias quidem non mutauit: qualitates autem earum mutauit. Absurdum mihi uidetur mutaram fuisse substantiam dicere. Qualitatum igitur mutatione creatorem appellari Deum assero. Nam quemadmodum cum e lapidibus domus sit: non est dicendum lapides in domum esse mutatos: sed quali quadam deorum compositione domum factam esse: cum quantitas ista compositionis lapidum alia sit ab ea: quam prius habebat. Sic mihi uidetur permanente substantia qualitatum mutatione hunc mundum factum esse diuinitus. Quoniam ergo qualitates quodammodo quasdam a Deo factas ais: respondere mihi non dedigneris mala substantiarum ne qualitates sunt: & qualitates inhaerent materiæ semper: an impressæ fuerunt. In se dico absque principio. Hac igitur qualitates a deo mutatas fuisse asseris. Ita prorsus. Vtrum igitur ad melius aut ad peius? Ad melius. Si ergo qualitates in materia inhaerent quæ in melius mutatae sunt: quærendum adhuc restat: unde mala orta sunt: aut enim non permanferunt qualitates illæ malæ natura ut erant: aut si præseruit malæ malignitatem earum in melius deus non conuertit: & sic malorum causam ad deum rursus refert: aut forsitan malas qualitates materiæ mutatas esse non dicis. Earum uero mutatione: quæ indifferentes erant uniuersa diuinitus constructa opinaris: hoc modo certe. Cur igitur malas qualitates reliquit: utrum quia euellere noluit: an quia non potuit? Nam si noluit: & potuit: necesse tibi erit causam malorum deo attribuere: quæ mutatione mundum creans non destruxit neque mutauit in melius mala cum potuerit. Nec poteris si ita opinaris deum non culpares qui malignitatem materiæ non abstulit cum posset: sed ad perniciem creaturarum reliquit. Præterea maxima quidam iniuria ipsi quoque materiæ illata est. Peius enim modo se habet quæ antequam formaretur: tunc enim insita sibi esse mala nequaquam sentiebat: nunc uero multæ partes eius accerrimum malorum sensum percipiunt: quod exempli gratia in homine uideamus. Materia enim hominis antequam formaretur: & creatoris artificio in animal commutaretur: nihil percipiebat: postea uero quæ in hominem uersa est: acutum habet malorum sensum: ita quod diuinitus materiæ ad beneficium ipsius euenisse asseris: peius ille fuisse inuenitur. Sin uero non potuisse deum insita materiæ mala tollere concedis: impotentem deum esse asseris: quæ aut impotens est: aut natura imbecillus est: aut superioris cuiusdam terroris ac formidine premitur. Si imbecillum arbitraris: & firmum in hoc proposito consistis: actum est de salute tua. Sin autem a maiore quodam premitur: erunt mala deo efficaciora quæ uires eius retundunt: quod dictum nefas de deo est. Ad hæc quare malum potius deus non est: siquidem illum esse deum dicimus: cuius uires super omnia sunt? Sed responde mihi quæso de materia ipsa rursus quærenti utrum simplex quædam erat an composita? Nam si unica fuit atque simplex quomodo mundus: qui ex ea est compositus uere dicitur? cum illud compositum sit: quod a multis uariisque constitutum est? Quod si compositum fuisse respondebis: erant ergo a simplicibus quibusdam composita: quare absque principio non genita æternæque materia esse non potest. Non enim erat antequam simplicia: ex quibus componitur conuenissent: deinde non duo sed multa tibi erunt non genita. Simplicia enim ex quibus Hyle tibi componitur multa ac uaria esse necesse est. Præterea uidetur ne tibi quicquam sibi ipsi repugnare atque opponi? Nihil omnino. Quid porro aquæ ignem opponi negas? nullo modo: luci autem tenebras: frigidum calidum: siccum humidum: nonne similiter opponitur? Similiter non inficior. Si ergo nihil sibi ipsi opponitur: non erit materia una: nec ex materia una. Simile huic illud est: quod modo quæram: uidentur tibi alicuius totius partes alia aliæ destructiua: nequaquam. Ignem autem aut aquam cæteraque huiusmodi nonne materiæ partes putas? Sunt certe materiæ partes. Ignis porro nonne aquæ destructiuus: & e contra tibi uidetur? Scilicet. Si ergo partes totius alia aliarum destructiua non sunt: ignis autem & aqua cæteraque huiusmodi alterum alterius destructiuum est: non erunt

partes unius materiae: nec ipsa erunt materia: quoniam nihil sui ipsius destructivum est: nihil enim sibi ipsi opponitur aut repugnat: aliud certe alii opponitur: ut album non opponitur albo: sed nigro: & tenebrae non tenebris: sed luci. Si ergo una quaedam esset materia: nulla oppositio in rebus inueniret. Cum autem aliae rerum aliis opinantur: non eadem esse uideatur materia omnium. Haec Maximus. Sed huius uoluminis iam modus sit: in quo priscorum sanctorumque Hebraeorum uitas: qui multo ante Moysen fuerant: breuiter perstrinxi: quos omnes admirari diuinis laudibus persequimur & prosequemur. Imitatione illorum tanti nobis facimus: ut ea nobis recte concedi diuinitus deprecemur.

EVSEBII PAMPHILI LIBER OCTAVVS.

De Translatione scripturae: repetitio gentilium theologiae.

CAP. I.

NUNC Ordine progredientes ad Moysi disciplinam: quae secundum gradum tenuit: & solis Iudaeis non aliis gentibus data est: transitum faciam. Quod autem nulli alii genti: sed Iudaeis solummodo Moisaica disciplina data est: nec idonea uel possibilis aliis fuit tempore suo probabimus. Sed quae admodum Aegyptiorum doctrinam ipsorum Aegyptiorum uocibus exponebam: ceterarumque gentium theologiam suorum testimonio auctorum explicabam: ita nunc quoque faciendum est: a Iudaeis ipsis: & ab illis maxime: qui doctissimi mihi habentur ante oculos omnia ponam: si prius quam in linguam Graecam: & quanta diligentia libri Iudaici traducti sunt exposuero. Commodissimum, enim id mihi ad euangelicam doctrinam: cuius praeparationem modo scribimus: fore arbitror. Cum enim iam Saluatoris nostri tempora uiderentur propriis aduenire: conducebatque maxime saluti omnium gentium quaecumque a prophetis scripta fuerant intelligere per linguam Graecam quam fere omnes gentes intelligunt: Iudaicam scripturam uniuersis proposuit. Aut, enim post Saluatoris nostri tempora non habuissimus Iudaeis ex inuidia occultantibus: aut corruptiores nobis dedissent: aut si recte haberi potuissent in suspicionem traductores facile uocarentur. Saluator ergo noster: qui ut deus omnia praeparauit: optima dispositione usus Ptolemaeo Aegyptiorum regi traducendorum librorum cupiditate iniecit. Quam rem Aristaeus uir doctus: utpote qui rebus aderat diligenter conscripsit. Fuit autem transductio facta temporibus secundi Ptolemaei: qui Philadelphus uocatus est. Sed Aristaei uerba operae precium est audire. Demetrius inquit Phalereus in regia bibliotheca constitutus gradem a rege pecunia accipit: ut undique ad bibliothecam regis uel emendo uel transcribendo libros congregaret: memini quoque interrogatum me praesente a rege quotnam libri iam in bibliothecis essent: dixisse plures quam ducenta milia: sed breui tempore non erunt forsitan pauciores quam quingentis milibus: si non ab uniuersa Graecia solum quod feci: uerum etiam ab aliis gentibus: ac praecipue a Iudaeis: quorum doctrina perutilis mihi esse dicitur: quam plurima possumus uolumina congregamus. Et quanam rex inquit causa detinuit: ne Iudaeorum libros: quae regio nobis affinis est: aut emeris iam: aut transcriberis: praesertim cum ad hanc rem tanta tibi praestetur pecunia: quam petieris. Tum Demetrius translatione opus est inquit. Propria, enim lingua & diuersis utuntur quae Aegyptii litteris. Multi eos Syrica & lingua & litteris uti censent: quam ita esse non inuenio. Post haec rex praecipit Demetrio scribere ad se de Iudaicorum librorum translatione. Omnia enim tanta diligentia faciebat: ut uel res minimas per titutionibus atque mandatis exactissime scriptis ageret. Quare ipse quoque cuncta: ut gesta sunt conscripsit. Hanc igitur epistolam Demetrius Philadelpho misit. Regi magno Demetrius. Quoniam praecipisti o rex: ut undecumque possem in Bibliothecam tuam libros utiles congeram: maiestati tuae refero Iudaeorum disciplinam & leges litteris & lingua sua conscriptas perutiles mihi uideri. Ferunt, enim ab eorum nonnulla translata tantae certe admirationis: ut & integra & diuina sola legum sanctio Iudaica uideatur. Sic enim est Haecataeus Abderita propter sanctionem legis: nec a poetis gentium tactam arbitrat: nec diligenter ab historicis exposita. Si ergo tibi uideatur o rex scribas ad pontificem Iudaeorum: ut de singulis tribubus seniores uiros legis peritos & probos sex mittat: ut diligenti examine id eligamus: in quo plures conuenient traductores. Ista quippe res digna mihi maiestate tua uideatur: felix sis perpetuo. Tunc rex ad Eleazarum scribi iussit: quod captiuos Iudaeorum remiserit: & auri quinquaginta talenta: argenti centum: & lapides non paucos ad crateras: phialas: & mensam: ceteraque uasa & sacrificia faciunda deo Iudaeorum obtulit: cuius epistola haec est. Rex Ptolemaeus Eleazaro pontifici salutem. Non ignoras multos Iudaeorum in regione habitare nostra: qui ab Hierosolymis Persarum in tempore: quo illi regnabant abstracti fuerunt: quorum multum cum patre nostro in Aegyptum ingressi maiori mercede in legionibus conscripti sunt. Cumque fideles inuenisset in praesidiis collocauit: ut eorum formidine animos Aegyptiorum comprimeret. Nos etiam postquam regni habenas suscepimus: humanius tuos tractantes plures quam centum milia captiuos redemimus ac liberauimus conuenienti mercede dominis deposita: & si quid impetu multitudinis perperam gestum est: totum correximus. Putauimus, enim id maximo deo gratum fore: qui tantum regnum cum pace ac gloria nobis commendauit. De tuis etiam florentes aetate uolentesque militare cum dignitate aliqua in exercitu constituimus: & apud nos nonnullos admisimus. Quia igitur uolumus & tibi & Iudaeis tam praesentibus quam futuris gratissimum facere: decreuimus ut lex uestra Graecis ab Hebraica lingua traducta: ut uestra quoque uolumina cum aliis regis libris in bibliotheca nostra inueniantur: recte igitur facies & nostro studio condigne: si uiros probos & seniores peritos legis linguae Graecae non ignaros sex ab unaquaque tribu elegeris. Oportet enim quoniam res quam maxima est illud eligatur: in quo plures conueniant traductores: hac re gesta non paruam nos gloriam consecuturos arbitramur. De his rebus latius tecum

loquentur Andreas de intimis cubiculariis: & Aristo: qui & primitias ad uasa & sacrificia in templum portant: argenti atq; auri pondus non contemnendū. Scribe tu quoq; ad nos de quibuscūq; uolueris. Gratum .n. id nobis erit: & amicitia nostra dignū: & q̄primum fieri curabimus quod petieris. Vale. Ad hęc Eleazarus sic rescripsit. Eleazarus Pontifex amico uero Ptolemæo salutē. Si tu & Arisnoe regina & soror & filii uestri ualeatis: bene est: & ut uolumus fit: ipsi quoq; ualemus. Magno gaudio affecti sumus cum per litteras tuas bonam erga Iudæos uoluntatem tuam cognouerimus. Itaq; uocato populo publice tuā epistolam legimus: ut scirent quantā in deum nostrū habes pietatem: ostendimusq; uiginti aureas phialas: quas misisti: & argēteas triginta: & crateras quinq;: & mensam argenteam ad sacrificandū: & ad alia faciunda: quibus templū ægeret: argenti talenta cētum: quæ Andreas & Aristo uiri p̄bi & docti & te digni abs te nobis tradiderunt: quibus latius diximus quæ uisa sunt. Oīa .n. quæ tibi cōferunt etiā si p̄ter naturam essent: tui petētis gratia efficere parati sumus. Plurima .n. ac maxima: & quæ obliuisci nunq̄ poterimus nostro generi beneficia contulisti. Quare illico pro te & regina & filiis & amicis tuis sacrificia obtulimus deo: & orauit uniuersus populus: ut cuncta tibi sicuti uis succedāt: regnūq; tibi cū gloria dominus oīum deus conseruet. Præterea ut diuinæ legis cōmode ac secure fiat traductio: sex ab unaquaq; tribu seniores elegi: quos ad te cum libris destinaui. Recte igitur facies rex optime exquisitissime traducta scriptura curare: ut ad nos uiri redeant. Vale. Multis deīde hac de re dictis post iā traductā scripturā hęc subiungit. Lectitata igitur examinataq; traductione seniores interpretū ac sacerdotēs: & multi Aegyptiorum p̄cipes coram rege congregati propositis ī medio libris magna uoce dixerunt. Quoniam probe ac sancte diuina scriptura traducta est: decēs modo ē rex iustissime: ut caueāt ne quis peruertere aliquid audeat. Quod cum omnes uoce approbassent iussit rex secundum morem suum maledicere. Maledixerunt ergo ut solent si quis addiderit: aut subtraxerit: aut mutauerit aliquid rectissime id agētes: ut p̄petuo iuiolata scriptura seruares. His ita gestis mirabili rex fuit affectus gaudio. Lecta uero uniuersa sibi fuerant: & admiratus legis latoris prudentiam dixit Demetrio quomodo nemo poetarū neq; historicorum de tot tantisq; rebus gestis nullam mentionem fecit? Cui Demetrius. Diuina hęc lex est: & a deo data ut uides: ac ideo si qui tetigerunt deo percussi resilierunt. Affirmauitq; audisse a Theopompo: quod cōperant nōnulla a iudaica scriptura translata Græca oratione ornare: & illico turbatione quadam mentis & animi percussus magno studio deum orasse: cuius rei gratia id sibi accideret. Audiuisseq; per somnium: quia res diuinas lenocinio ingnatis hominibus aderet. Ego quoq; ipse inquit a Theodoto tragœdiarū poeta accēpi: quod cum nōnulla e iudaica scriptura ad fabulā quādam transferre uellet: luminibus captus fuerit: qui quoniā credidit hac de causa id sibi euenisse: magno tempore poenitentiam egit: & tandem sibi uisus fuerat restitutus. Tunc rex magna cum diligentia sancte scripturam Iudaicam iussit referuari.

De uita & disciplina Mosayca.

CAP. II.

NVnc disciplinam Mosaycam: ut doctissimi Iudæorum scripserunt exponam. Philo igitur de Iudæorū ab Aegypto egressū in primo libro: quos de Hypotheticis iscripsit: ubi pro Iudæis quasi aduersus eorum accusatores his uerbis utitur. Populus inquit iste: qui a Chaldæo parente traxit originem: a Syria in Aegyptum translatus post multos annos: quoniam multitudinem eorū Aegyptus non capiebat: & magnitudine animorum: ac simul quia somniis ac uisionibus exitus ei diuinitus significabatur: magnopere in eam terram: unde maiores sui in Aegyptum profecti fuerant: redire cupierunt. Quo facto adeo creuerūt: ut ad hęc usq; tempora Iudeorum genus durauerit. Et paulopost. Ducebat autē eos uir unus: quē si uis nihilo p̄statiore cæteris putato. Petunt enī multi eū obbrobriis: arte quadā malefica: & lenocinio uerbosq; oīa illi cōfecta fuisse dicentes. Sit sane: sed artificium tamē illud maleficū: & uersutia hoīs nō mō uniuersum populū a siti fame cæterisq; piculis: quæ quotidie locorū asperitate & solitudie accidebāt liberauit: ac uelut in copia rerū oīum aliud: uerū etiam longe ab omni seditiōe & sibi obtēperātes obtinuit. Nec breui tēpore ista: sed tanto seruata sunt: quāto nec domus una ī pace atq; cōcordia cōseruari facile pōt. Itaq; nō sitis nō fames: nō calamitas aliqua: non futuroz formido: non ignoratio euentoz aduersus maleficū illū uirū seductos populos icitauit. Quam igit uis artē: aut uerbosq; lenocinia: aut prudētiā aduersus tot tātaq; accidentia quotidie mala suffecisse? Aut .n. subditus illi populus natura obtēperans: humilis: & peritia futuroz munitus libēter eū sequebatur: aut si illi mala fuerāt: deus dura oīa eis mitigabat: & tā p̄sentiū q̄ futurorū noticiā Moyse cōcedēs efecit: ut tandē ab omni piculo populus suus eualeat. Vtrū .n. istoz cōcesseris magna laude Moysem certe affeceris: posteaq; in terrā istā uenerūt: & si quo pacto eam cōsecuti sunt diuinæ litteræ significāt: malo tamē ego p̄babili cōiectura q̄ ueritate historica uti. Vtrū .n. quispiā uoluerit ipse concedā: aut multitudine: aut armorū peritia Syrios & Phœnices patriæ propugnātes uicisse: aut uī qdē nihil fecisse: sed adantibus spōte regionē accēpisse: ac nō multo post pie & sancte uiuendi oēm disciplinā cōstituisse. Alterū .n. fortissimos eos uiros: alterū a deo sic amatos significat: ut etiam inimicis suis uenerabiles uiderent: quippe hostes atq; inimici erāt eoz: a quibus regionē: ubi & ipsi: & maiores sui nati educatig; fuerant: repente auferre uoluerunt. Quomodo igitur non est mirabile atq; diuinum: si quasi melioribus sine ulla uī sponte hostibus cessisse fatearis? Post hęc nescio: quid primo: quid secūdo collocabo: probitatem ne legis: an obedientiam: sanctitatem: iusticiam: & pietatem illorum: qui uirum illum: a quo legem accēperunt: sic admirati sunt: ut quicquid ille uellet: hoc deum uelle putarent. Nam siue prudentia illius hęc agebant: siue a superiore quadā uirtute doctus faciebat: ad auctore deum oīa reducuntur. Mi-

rabile nempe mihi uidetur duobus annorū milibus: imo maiore tempore iā ferē tranſacto: non enim exquisitiſſime annorū poſſum dicere numerū: nec uerbum unum in lege illius eſſe imutātū: ſed cēties unusquiſq; Iudaeorū morietur: q̄ legi moſaycae derogabit. His diſtis compendio tranſcurrit diſciplinā ciuilem: quā Iudaei lege moſayca tenuerunt deinceps. Nihil inquit huiuſmodi apud Iudaeos eſt: non forum & iudicia: non poſtergationes & morae: non lites & accuſationes: ſed oīa uera ſimplicia & coſtantia. Si adulteratus es: ſi uim intuliſti: ſi fornicatus: ſi aliquid horū feceris morte punieris: ſi ſeruū: ſi licege uituperaueris: ſi uinculum praemes: ſi abductum uēdideris: ſi priuata: ſi ſacra ſublegeris: ſi impietate uſus fueris: nō opere ſolū: uerumetiam uerbo. Propitius autem nobis ſit deus: qui hāc cogitauimus: ſi in patrem: ſi in matrem: aut in benefactorē tuum morte morieris non cōmuni: ſed lapidibus obrutus. Praeterea mulieres uiris ſeruire oportere non ad contumeliā: ſed ad obedientiam: parentes in filios ad ſalutem eorum habere imperium: unūquēq; ſuorum eſſe dominū: niſi deo ea obtulerit. Nam ſi uerbo ſolum deo dedicauerit: tangere amplius non licet dei oblata: neminem rapere: nec aliena oīno furari: uerumetiam ſi uerbū emiſerit: quo ſua omnia deo oblata eſſe uideantur: ac demū poenitentia ductus tangere audeat: aut ad aliū ſenſum prolata ſibi uerba interpretetur: animam amittat. Sed longum eſſet oīa dicere. Innumerabilia praeterea ſunt moribus & conſuetudine ſine ſcripto ſeruata: quae quis odit nō faciat: quae non locauit nō tollat: nec a prato: nec a torculari: nec ab area magnū aut paruum aliqd auferat: ignem potenti dare: aquarum fluentia non includere: inopibus & mancis opem petētibus ſtipem propter deum eē cōcedendam: mortuis ſepulchri locum non eſſe negandū: mortuorum ſepulchra nō mouere: nihil mali cuiq; inferre: nō obtūdere aut eiicere ſperma: nulla ui ſecunditatē mulierū retardare: nō aliter uti animalibus q̄ deus & lex uoluit: ſemina nō diſpergere: iugum nō imponere iniuſte: nō habere modum praeter menſurā: nec nūmum adulteratum: amici arcana in inimicitias lapſus non patefacias: non ſuperes liberos a parentibus etiam ſi captiuos habeas: nō uxore a uiro etiam ſi argento tuo emeris: hāc maiora pulchrioraq; ſunt: illa parua multis uidentur: non deſtruere domi nidum: nullus animalis p̄ces cum ad te lamentanti ſimile refugiat contēnere uelis. Sed lex quae iſta iuſſit magna cura ſeruanda eſſe cōſtituit: maledicunturq; qui nō ſeruunt: & deus ipſe qui omnia perſpicit ultor inuocatur. Et paulo poſt. Non ſemel ſed ſaepius: imo uero ſingulis diebus ſeptimis pp malos hāc repetuntur: maledicunturq; q non ſeruunt. Ita non ſolum ad agēdum exercitatos: uerūetiam legum peritos legiſlator ſingulos effecit: ſeptimis. n. diebus in idem congregari uoluit: ut cōſidentes ſcripturam audiant: ne quis ſe ignoratione poſſit excuſare. Ita cōueniunt ſemper: & ſedentes magno cuncti utūt ſilentio: niſi ad laudem dictorū uerbum aliquod cōmuniter emiſerint. Sacerdos autem: aut de ſenioribus unus legem recitat & exponit: ſitq; per totum id diē ſeptimū uſq; ad ueſperinum crepuſculum: deinde abeunt & ſacerarum legum peritiores & pietate multo munitiores. Num ocioſi ſeptimum pagere diem Iudaei tibi uidentur: an hāc quae faciunt cāteris omnibus neceſſaria magis ducis: hac. n. re ſit: ne a iure cōſultis qd faciundum ſit quærerēt: nec p ignorantia fallant? Sed unusq; facile de legibus atq; moribus interrogatus reſpōdeat: & uir uxori: pater liberis: dominus ſeruis: legis p̄cepta tradat. Facile de ſeptimo quoq; anno quis non ſimiliter dicere poſſumus: non. n. ipſi ab opibus: ſicut ſeptimis diebus ceſſant: ſed agros ipſos ceſſare patiuntur: ut uires ad futura ſuſcipiant. Multo. n. ſecundiores redduntur: ſi cum ceſſauerint: in noualia ruſus proſcinduntur. Quod etiā corporibus hominum accidit: ſemper. n. eundem ſerre laborem & ualitudini obeſt: & robur animi atq; corporis deiicit. Sed ſi quis Iudaeo polliceatur ſecundiorē in ſeptimo anno agrum futurum: ſi eum coluerit: nequa q id facere patietur: nam & ipſi a laboribus accipere ſe uolunt: & agros aliqdo quieſcere: ut & ipſi latiores & agri ſecundiores alio initio laborum ſumpto efficiātur. Magnae aut humanitatis eorū illud praecipue ſignū eſt. In ſeptimo anno quoq; ipſi ab agricultura laboribus abſtinent: ſi quid ſponte agri ptulerint: non colligunt: neq; deponunt: ſed quia nullo ſuo labore productū eſt: cōmuniter cuiūq; uolenti omittitur. Quare aut ſeptimum numerum: ſita lex honorauit: nemo a me quærerit: qui a medicis atq; philoſophis de uirtute: quam ad oīa maximeq; ad naturam humanā poſſidet audiuit. Hāc Philo. Similia uero ipſi & Iosephus i ſecūdo de antiq̄tate iudaica hoc pacto conſcripſit ab ipſis rebus. Si quis cāterarum gentium leges noſtras conferret: diligenter uideret: licet quiſnam maxime tam iuſtiſſimas leges q̄ pietatē in deum ueram hoſtibus tradiderit. Nam cū infiniti gubernandarum ciuitatū modi in hos paucos generaliter reducunt: ac alii p̄cipatu unius: alii paucorum potentia: alii totius populi iudicio gubernentur: noſtrae legis conditor hāc omnia deſpexit: & ſoli deo (dicam. n. etiam ſi durum uideatur) gubernationē Iudaeorum attribuit: ad illum. n. tāq; omnium bonorum cauſam reſpiciendum ſolūmodo cenſuit: quem nec factum ullū: nec cogitatum fugere poteſt: qui cum immortalis aeternuſq; ſit: omnia poteſt: nec alia nobis ratione q̄ creaturis ſuis cognoscitur. Hāc enim de deo opinari oportere ſapientiſſimi etiam Graecorum p̄cipiis ab illo ſumptis teſtantur. Nam & Pythagoras: & Anaxoras: & Plato multiq; alii hāc ipſa ſenſiſſe uident. Sed paucis hac ueritate tradita in multos efferre auſi non ſunt. Noſtrae autem legiſlator: quoniam opa legibus conſona effecit: non ſolum ſui temporis Iudaeos: ſed omnes uſq; ad hunc diem in ueram creatoris pietatē reduxit: atq; reducit: cuius rei cauſa eſt: quoniam & leges ipſas utiliſſimas omnium tulit. Non. n. uirtutis partem pietatem eſſe docuit: ſed omnes uirtutes pietatis eſſe partes declarauit: & ipſas uirtutes iuſtitiam dico: modēſtiā: fortitudinem: ciuium inter ſe concordia: altius oībus imp̄ſſit. Oēs. n. operationes noſtras: omnia uerba & cogitationes ad eum referendas eſſe uoluit: nec aliquid horum ica ſtigatum reliquit. Duplex. n. diſciplina morum ē. Nam cum & doctrina quid faciundum ſit diſcimus:

& exercitatione faciliores ad agendum scimus. Alii quidem legum latores altera solūmodo ratione usi sunt. Nam Lacedæmonii atq; Cretenses non uerbis: sed re atq; consuetudine instituebant. Athenienses autem & cæteri pene græci omnes: quæ facienda essent uel non: legibus iubebāt. Re autē atq; opera ad consuetudinem bene uiuendi reducere hoīes neglexerunt. At uero Moyses diligenter hæc utraq; cōiūxit: nec rectam uiuendi consuetudinē doctrinā priuauit: nec doctrinā procul ab exercitatione iacere passus est: sed a primis statim alimentis incipiens domesticum uiuendi usum ita complexus est: ut nihil a deo paruum sit: quod uoluntati utentis prætermiserit. Sed quæ comedenda sunt: & a quibus abstinendum: ac de omnibus: quæ simul uiuunt: de diligentia præterea in agendo: ac de requie a laboribus legem quasi regulam posuit: sub qua tāq; sub patre ac domino uiuentes nihil ex ignoratione peccamus. Nō. n. semel aut bis: sed singulis hebdomadibus ab omni labore quiescentes ad audiendam legem conuenire iussit: ut p̄ceptis eius maxime omnium cognitis: nemo se posset per imprudētiā purgare. Quod cæteri omnes legum conditores ita reliquerunt: ut plurimi uere homines tunc tādē quicquam prohibitum esse discant: cum iam præuicari sint: & qui præcipuos maximosq; gerunt magistratus: ignorātiā legū præ se ferūt: cum legisconsultos secū semper habeant assistentes. Quēcūq; uero Iudæum de Moysi legibus interrogaueris: facilius tibi omnes percurreret: q̄ nomen suum proferre posset. Ita fit: ut ab ineunte nobis ætate leges imprimantur: & raro quidē aliquis transgreditur: & si quis trāsgressus fuerit: nullo pacto pœnam deprecari potest. Quæ ex re mirabilis generi nostro concordia inest. Nam & quia eadē omnes de deo sentimus: & quia in uiuendi moribus nulla differentia est: summa omnes cōcordia coniungimur. Non audies. n. apud nos diuersas de deo sententias: quod apud alios non uulgares tantum: uerū etiā philosophi faciunt: quorum alii nihil omnino deum esse cauillantur: alii deum esse concedētes gubernationem rerum ipsi concedere nolunt. Apud nos autem a mulieribus etiā & seruis audies: oīa nostra studia ad deum referri oportere: unde factū est: ut nōnulli tāq; magos atq; inertes nos accusent: quia nouarū rerum inuētores nō sumus. Quod apud alios ita laudatur: ut qui patria consuetudine cōtēpta innouare q̄q; potuerunt: sapientes fuisse uideant. Nos autē e contra id præcipuū prudentiæ atq; uirtutis munus existimamus: ut nihil oīno contra legē aut faciās aut cogites. Quæ res maximo argumento est: leges Moysi optime atq; diuinitus latas esse: nam quæ aliter se habent: experientia redargutæ ceciderunt. Nostræ autem legis quidnam aliquis mutare queat: uel quid melius: aut inueniet: aut ab aliis accipiet: num uniuersum disciplinæ ciuilis modū rephendet? Sed quis iustior aut melior modus excogitabitur q̄ hic sit: qui deum principem proposuerit: & sacerdotibus communiter maximarum rerum gubernationem attribuerit: ac summo pōtifici sacerdotis: tū omnium regimen commiserit: quos non censu aut genere: sed uirtutis præstantia ad dei cultum assumpsit: & legis aliarūq; rerum curā illis cōmisit: ut ipsi & dubia deciderent: & peccātes puniant. Quis igitur præcipatus hoc melior: aut quis maior deo potest honor afferri? Tota quippe multitudo piissime deum colit: & sacerdotibus maximarū rerum cura cōmittitur. Ita fit: ut tota disciplina ciuilis quædā solēnitas esse uideatur. Nam quæ paucis diebus uix alii faciunt mysteria: & dies festos appellantes: hæc nos toto aīo firmasq; sententia multis sæculis & conseruauimus & conseruamus. Vide autē q̄ ueræ simplices integraq; nostræ opinioniones sunt. Primum. n. omnium de deo opinamur: quod ipse perfectissimus atq; beatissimus sit: sibi atq; cæteris sufficiens: omnium ipse rerū p̄cipium: ipse medium: ipse finis: opibus notissimus atq; manifestissimus: substantia penitus inuisibilis: cui simile nec uidere nec excogitare quicq; possumus. Quare nec materia ulla ad imaginem eius suscipi: nec ars imitari eum fingēdo potest. Opera eius oculis cernimus: cœlum: terrā: solem: lunam: lucem: fluuios: mare: animalia: plantas quæ ipse fecit non manibus: neq; labore: nec alicuius auxilio: sed cum uoluerit omnia bene fieri: omnia illico bona facta sunt. Hic sequendus oībus hominibus est atq; colendus: colitur autē sanctissime operatione uirtutis. Vnum est templum: unius dei: amicū. n. omnibus: quod simile est: cōmune templum oībus ē: quia cōmunis deus ē: hunc sacerdotes præcipue colant: quibus unus præest: huic q̄ non obtēperat tāq; impius punitur. Sacrificia offerimus non ad repletionem ebrietatēq; nostram: quæ deo ac omnibus probis odio sunt: sed ad emendationem purgationēq; nostram: in quibus pro cōmuni prius salute oramus deīde pro nostra. Gratissimus. n. deo est: qui cōmunē salutem suā anteponit. Petimus autē a deo peccantes: nō ut bona nobis concedat: q̄ sponte iam præbuit: sed ut capaces eorū bonorum ita nos faciat: ut cū cœperimus non efferamur. Sacrificātes a luctu ab uxore aliisq; p̄ multis abstinere lex iubet. Hæc de deo sentire mox ad procreandum constituit: q̄q; seuerissime præter naturam agētes ulciscitur: quæ de latrocinio atq; furto: quæ de rapina & ui: quæ de liberis educandis: quæ de parentationibus mortuorum: ut nō magno sumptu neq; magnificentia sepulchrorum charitateq; fiāt. Purgari at a cadauere ueniētes iubet q̄si immūdos: ut hic discamus q̄ magna imūdicies i cæde hoīs sit. Parentes secūdo loco post deū honorari iussit: & ingrātū aduersus parentes hoīem lapidibus obruendū esse censet: seniores a iunioribus honorari p̄cepit: nihil inter amicos occultum esse uult: & si dissidium acciderit amici archana efferri nō sinit. Iudici muneribus corrupto mortē itulit: q̄ non auxiliā supplicanti cū possit reus secūdo legem est: non tollas qd̄ nō deposuisti: nō tangas alienū: nō mutues scēnore. Innumerabilia huiusmodi sunt: quibus societas nostra & disciplina ciuilis inter nos cōtinetur. Sed non est p̄termittendum quō erga alieni genas affectos nos esse uoluit: sic enim diuinitus hanc rem etiam curauit: ut nec nostra corrumpi possent: nec inuidere his possemus: q̄ legē nostrā recipe uelint. Quicūq; n. nostris legibus uiuere desiderāt:

omnes humaniter suscipiendos iussit: cum non genere: sed uiuendi disciplina cōiunctionē hoīum dī
stinguere uideatur. Si qui autē non integre: sed simulatione accedunt: hos repellendos imperat: ne cōuer
satione sua corrumpamur. Cetera uero: quorū usus necessarius est: petētibz danda eē constituit: ignē:
aquam: alimētum: ceteraq; huius: ut uiam ignorātī ostendere: in sepultum hoīem nō negligere. Quā
humaniter autē gerenda bella eē censuerit idē patet: quoniā nec igne: nec ferro: agros hostiū populari dī
mittit: nec eos spoliare: q; ceciderunt in p̄lio: nec captis iniuriā inferre: maxime mulieribus. Tātaq; facili
tate ac māsuetudine fuit: ut uel brutoz aīalium curam habuerit: nā usum congruentem eorū nobis cō
cedens crudelius ea tractare prohibuit: nec interficere finit si quā quasi supplicantiā ad nos refugiunt:
parcēdum ēt in hostili regione: nec interficiendū aīalia illa uoluit: quoz labore hoīes iuuantur. Sic un
dīq; cum docendo: tū puniendo a uitis ad uirtutem reduxit. Mors. n. iminer: si adulteratus es: si puellā
rapuisti: si marem tentasti: si tērtus concessisti: de aliisq; oībz punitiones rebus cōuenientes absq; de
præcatione conscripsit. Seruatoribus autē legum p̄mia proposuit: nō argentū: neq; aurū: nec olēstri: aut
hederæ feta: & inane quoddā p̄conium: sed & ipse p̄dixit: & deus miraculis confirmauit. Sigs ēt mor
tuus eēt pro lege: uiuet tamē & meliora maioraq; præmia consequē. Vnde factū est (nō. n. uereor dice
re: qd' res ipsa prædicat) ut multi magno aīo summos cruciatus & mortem ipsam subire maluerint: q̄
quicq; facere aut dicere præter legē. Et certe si gens nostra ignota cæteris hoībz esset: nec legis nostræ
sanctitas ullo modo cognosceretur: & aliq; oīa diligenter scripta Græcis nūc legeret: narraretq; talē se
aliqua in orbis parte uiuēdi uidisse disciplinā: quā multis sæculis: cū summa in deum pietate seruata dī
ceret: oēs admirarent. Nullus. n. uere sanctiores leges excogitauit: nec tot sæculis leges suas animis ho
minū firmiter imprimere potuit. Prætermitto Platonē: qui uerā opinionē de deo in multitudinē effer
re non eē tutum confitetur: & leges uerbis inanibus conscripsit: unde nulla utilitas: nisi forsan eloquen
tiæ cōsecuta est. Lycurgū autē hoīes admirātur: & Spartē in cœlum efferūt: quia longo tempore leges il
lius inuiolatas Spartani cōseruauerunt: quæ res certe nō parua uirtutis est: sed illi breui tempore id fecit
se inueniūt: si quis eos cū Iudæis comperat: qui non minus fere: quā duo annorum millia in legibus
permanent. Præterea Lacedæmonii liberi quidem leges seruabāt: q̄primum autē fortuna mutata fuit:
totius uiuendi disciplinæ: oīumq; suarum pene legum obliti. Nos autē sæpius aduersa fortuna multo
magis q̄ cæteri hoīes uexati: nec ēt in summis periculis legem nostram tradidimus.

Eleazarus apud Aristum de allegorico sensu scripturæ.

CAP. III.

Hæc Iosephus de mosaica Iudæorum disciplina. Multa uero dicere possem de occulta legū
uirtute: & allegorica speculatione: sed tāgā pauca: quæ ab Eleazaro atq; Aristobolo summis
apud Iudæos uiris nobilissimisq; q; Ptolemæi tēpore p̄fluxerunt: quorū alter Eleazarus pō
tificatus etiā dignitate insignis fuit: ut pauloante scriptum est: cum de traductiōe scripturæ
in linguam græcā diceremus: qui regis legatis uirtutem scripturæ occultam esse ostendens: his uerbis
usus est: ut Aristus alter ex legatis conscripsit. Dignum autē inq; nōnulla eorū: quæ ab eo audiui
breuiter ponere: præcipue quoniā temere quædā de puris atq; impuris aīalibus in lege scripta multi ar
bitrantur. Interrogatus. n. a nobis: q̄obrem si a deo uniuersa creata sunt: ipura nonnulla scriptura uoci
tata: quibus abstinēdum eē iuber: ita disseruit. Vides quātam uim habet cōuersatio atq; cōsuetudo: ma
los. n. hoīes si cum improbis: laudabiles si cū probis conuersantur facile facit. Primū igitur legum diui
narū lator ita cuncta deo parere ostendit: ut nihil agi: nihil excogitari possit: quod eū lateat: deinde cæte
ros omnes hoīes falso multitudinem deoz introducere docuit: cum ipsi multo præstatiōres sint q̄ dii
sui: quos uenerantur: quoz simulachra lapidea: uel lignea tāq; imagines eoz: qui ad uitā sibi nōnihil cō
rulerunt adorant sensum ipsi habentes ea quæ insensata penitus sunt. Cur autē oīno quasi dii a genti
bus colūtur illi: qui ad usum humanæ uitæ aliquid inuenerūt: cū nō fecerint neq; p̄duxerint ipsi q̄cq;
sed meliorem eorum: quæ sunt usum excogitarint? Aut cur hodie quoq; multi non adorantur: cū an
tiquioribus ad inueniendum excogitandūq; multa sagaciores acutioresq; sunt? Nam de Aegyptiis qdē
nescio quid dicere oporteat: bæluas. n. & serpentes: & uiuos: & mortuos uenerantur. Hæc igit in
spiciēs diuinus ille uir moenibus ferreis: & inuiolabili ualle a cæteris gentibus separare nos uoluit: quo pacto
facilius corpore atq; animo immaculatos: longeq; ab huiusmodi falsis opinionibus remotos fore ui
debat: ut solum uerum deum præter cæteras gentes adorantes illi solūmodo ihæreamus. Vnde factū
est: ut a nōnullis Aegyptiorum sacerdotibus: qui disciplinam nostram altius considerauerunt dei homi
nes gens nostra sit appellata: quod nemini nisi deum uerum colat accidere potest. Nec id iniuriā: religi
onis enim cibo potui uestituq; inhiātibus nostri oībz istis contēptis per totā uitā de oīpotētia dei cogitat.
Ne igitur cōuersatione atq; cōsuetudine aliorum corrupti ad impietate eorū deferamur: cibi & potus:
tactus & auditus: atq; uisionis purificatione legali nos a cæteris separauit. Cuncta enim ab una potentia
omnipotentis dei gubernata naturali ratione similia sunt: quāuis singula a quibus abstinemus: & qui
bus utimur profundam habeāt rationem: quorum unum aut alterum exempli gratia ponam: ne pu
tes temere de rebus tam paruis a Moyse fuisse conscriptum: sed omnia uideas ad probitatem homi
num & iustitiæ perfectionem sancte pertinere. Volucres enim omnes: quibus utimur domesticæ mū
dæq; sunt tritico aut leguminibus connutritæ: ut columbæ: turtures: perdices: anseres: cæteraq; huius
modi. Quæ uero phibitæ sunt eas rapaces: carnibusq; aliarum auium nutriti cōperies: a quibus agnis
hædīsque raptis: hominibus quoq; tam uiuis q̄ mortuis infertur iniuria. Quæ omnia merito imunda
noīauit: ut uel hīc rapina & cæde nos deterreret: & ad iustitiā hortaret: moneretq; iustissime atq; paci

sic uiuere: sicut omnes uolucres mundæ: quæ nulli auiû: nec oîno aliis iniuriâtur. Ita his quasi symbo-
lis ad iustitiam intelligentes cōuertit. Nam si aialia huiusmodi tangenda nō sunt pp̄ imundiciam suā:
quales erūt hoies: qui prauitate morum illis se similes reddūt. Omnia igitur hæc tropologice sancteg̃
intellecta plurimū conferant: consideratio. n. ungulæ fissiæ: an contra sit: distinguendos esse singulos
actus probe significat: quos q̄ non distinguit: oēs quasi pecora parentes simul & filia: sorores & fratres:
quodq̃ nec in pecudibus iuenitur mares inter se cōmiscuntur: a q̄bus oîbus nos longe absumus. Vnde
marifice una & hunc distiguendi modum docuit: & uitæ cōstitutionisq̃ nostræ habēdam esse memo-
riam monuit. Cum. n. dixisset q̄cūq̃ ungulam scindūt: adiecit & ruminant. Nihil. n. aliud per rumina-
tionem signat: q̃ uitæ cōstitutionisq̃ nostræ: ut dixi memoriā habētem uiuere. Hoc uita alimento con-
seruatur. Ita & alibi iubet dicens. Memoria recordaberis domini dei tui: qui fecit ī te magna & mirabi-
lia. Ingenita. n. profecto sunt: si quis diligēter cōsiderat: formatio corporis: alimēti dispensatio: & ad sin-
gula mēbra mirabilis trāsitus: ac multo magis sensuū uis: mētis agitatio: & summa uelocitas: unde sin-
gula quoq̃ artes iuentæ sunt. Quare monet memoria tenēdum omnia: quæ diximus diuina uirtute
& fieri & gubernari. Loca deide ac tēpora oîbus accōmodauit: ut semper & ubiq̃ dei memoriā habeat
mus: & incipientes q̄cūq̃ agere & desinentes: & cum inter agendū sumus cōstituti. Iā cibi & potus tā mū-
diciæ: q̃ imundiciæ: q̃ primitiis: quibus factis postea utimur ad deum nos conuertit. Præterea p̄ uestitū
etiā simile fecit. Quid plura? In ipsis quoq̃ ianuīs p̄cepta dei scribere iussit: ut cōtinuā eius haberemus
memoriā: & in manibus ipsis circūferre ipsa uoluit: ut ostēderet oīa nobis iuste faciunda creatorem ti-
mentibus: & nostræ creationis memoriā firmā retinētibus. Iubet. n. siue quis dormitū eat: siue a lectu-
lo recipiat: siue ambulet: siue sedeat: dei opera sibi esse meditāda: & in singulis dei potētia: qua sumus &
possumus non uerbis tantummodo: uerumetiam cogitatione atq̃ aîo admirādā: laudādā: aman-
dā. Sed de cibo ac potu dicta sufficiant. De sensibus aut ita iussit: ut nihil audiendū: nihilq̃ tangēdū ue-
lit: quod imundū sit: & hoc simili quadam rōne. Rapaces. n. prauæq̃ bestiolæ sunt: a quæ tactu nos p̄-
hibuit: sicuti catæ ac mures: pestifera quædā aialia: & omnino inutilia hoîbus: ita lex nostra nec uerbo:
nec ope iniuriose quēq̃ dicere: aut facere p̄mittit: & tā exp̄sse q̃ per signa: & symbola: omnibusq̃ modis
nō fabulose: sed ueris rerum indicis ad iustitiā & oîpotentem nos deū conuertit. Omnis. n. mentio mū-
dorum atq̃ imundorū animalū adhæc refertur. Videbat igitur mihi Eleazarus recte ad oīa respōdis-
se: nā etiā uitulos arietes & iuuenos: non siluestres: sed domesticos offerendos dicebat: ut q̃ sacrificabāt
hæc re intelligerent mites se atq̃ humanos esse oportere: præsertim cū oblarum affectus animi signifi-
cer. Hæc Eleazarus ad legatos: qui ad eū de interpretatione legum a Ptolemæo missi fuerunt: q̄bus aper-
te significauit profundā quādā rōnem ac allegoricam in lege diuina contineri: quā inuestigare deberēt:
qui scripturā intelligere optarent. Aristobolus aut ille: cuius secundus Machabæorum liber meminit:
quēq̃ Aristotelica peritū fuisse philosophia constat: similiter manus & cætera mēbra: quādo de deo di-
cuntur: intelligenda esse in libro: quē ad Ptolemæum scripsit: his uerbis declarat. Veniamus nunc ad
ea: q̄bus etiam tu o rex significari tibi uoluisti: quid uelit dicere scriptura nostra: cū manus & brachia: fa-
cies & pedes iter & quietem deo attribuat. Quæ oīa conueniēter intellecta rectam de deo sniam non fa-
bulosam: aut falsam cōfirmāt. Magnæ nāq̃ res: quæ sensibus nō cadunt multis profecto modis a sensi-
bilibus: a scriptore legum exponūtur. Et ideo: qui recte intelligūt sapiētiam illius: & diuini spiritus gra-
tiam: quæ prophetam eum efficit uehementer admirantur: ex quibus p̄dicti philosophi fuerūt: & poe-
tæ etiam nōnulli: qui pp̄ illa: quæ ab eo accēperūt maxime admirantur. Qui uero a sensu eius profun-
diore remoti litteræ tantūmodo inhærent: nihil magni eū scripsisse arbitrantur. Explanabo igitur singu-
la breuiter: atq̃ clare: quātū in me situm est: q̃ si longe a ueritate abfuero: non scriptori: qui recte ac pro-
funde omnia ædidi: sed mihi parū diuinas illas leges intelligenti temeritatem attribuas. Manus igitur
etiam nobis multis modis dici apertissimum est: nam cū magnum exercitum: & legiones t̄as aduer-
sus hostes mittis: magnam manum te habere dicere uulgo solemus: & omnes: qui audiunt uires tuas:
per manum significari non dubitant: quod etiam Moyſes designauit dicens. In manu potenti eduxit te
ab Aegypto deus. Et alibi a persona dei. Mittam manum meam & percutiam Aegyptios: & rursus ad
Aegyptiorum regem. Ecce manus domini inquit erit in pecoribus tuis: & in omnibus agris mors ma-
gna: quibus potentia de iure significatur. Vis enim hominum: & actus omnis in manu eorum sita esse
translatiue dicitur. Idcirco legis scriptor uocabulum manus ad potentiam dei transulit. Quies autem
diuina non iniuria: utputo: dici potest stabilis creaturarum duratio atq̃ immobilitas: quam esse perci-
pimus: quia deus: cui omnia subiiciuntur ita constituit: nūq̃ enim cœlum in terram cōuersum est: neq̃
terra in cœlum mutata: nec sol luna: neq̃ luna sol facta est. Et in animalibus similiter: non est: enim
in naturam hominis fera conuersa: nec homo in bæluam unq̃ pertransiuit. Hæc igitur quies atq̃ stabi-
litas diuina dici potest. Descendisse in mōtem etiam tempore: quo lex ferebatur scriptura deum perhi-
bet: ut omnes operationem dei conspicerent: quā descensum appellamus. Scribitur enim exarsisse mō-
tem igne: quādo deus descēdit: turbarumq̃ uoces exauditas fuisse. Cūq̃ tota multitudo nō pauciores
q̃ decies centena milia eēnt: per quinq̃ dies in omni loco mōtis ardēs ignis aspiciēbatur. Ita descēsus ille
nullū localē motū significat: ubiq̃. n. deus est: sed uiribus ignisq̃ mirabiles sunt: q̃a uniuersa consumūt
quinq̃ dierū spacio: sic ardentis: ut nihil ibi cōsumptum fuerit: sed ipsa quoq̃ herbarū uiriditas intacta
permanſerit: turbarumq̃ sonitu intolerabili nullis ædito instrumentis descensus dei omnibus signifi-
catur. Descendit. n. quoniam uoluit diuinis ludæorum genus legibus cōmunire. Hæc Aristobolus.

De Essæis: quod priscis temporibus apud Iudæos sublimi uiuebāt philosophia. CAP. IIII.
 Erum quoniam diuinarum legum præcepta percurrimus: & formam allegorici sensus tetigimus: illud prætermittendū non est: uniuersam Iudæorum gentē in duas maxime partes fuisse diuisam: unam quæ præcepta legis certo quodā litteræ sensu sequebatur: alterā quæ maiore philosophia firmata altius atque subtilius omnia speculabatur: qui & philosophi Iudæorū esse putabantur. Horum disciplinam omnes: qui nouerunt uehementer admirati sunt. Iosephus uero atque Philo Iudæi perpetuæ memoriæ uitam eorum cōmēdarunt. Itaque ne tā sublimes uiri neglecti esse uideantur: a libro Philonis: quem pro Iudæis cōposuit nōnulla sumenda mihi esse arbitror. Præter cæteros inquit: quos pene innumerabiles sanctio moysæ ad bene uiuendum incitauit: Essæi summi omnium atque maximi sunt: ab hostiote id est græca lingua sanctitate (sicut mihi uidetur) appellati: quorum secta nō genere: sed uirtute atque humanitate discernitur. Itaque nemo puer: nemo adolescens propter instabilitatem ætatis: sed uiri omnes aut senes sunt: quod nullo corporis morbo: nulla animi perturbatiōe feruntur: sed uera soli hominum libertate fruuntur: cuius rei uita sua testimonium præbet. Nemo propriū aliquid possidet: non domus: non pecus: non uas aliqd: sed oibus in medio positis cōmuniter utuntur: habitant simul & cōuiuunt quasi sodales. Cūque omnia pro cōmuni utilitate faciant: alia aliogque negocia sunt: quæ impigre subeunt certant: non frigus: nō calorem: nō aliquam mutationem aeris formidantes: sed ante ortum solis ad solitos labores uersi crepusculo uespertino cum gaudio redeunt: non aliter quā qui certamine gymnico exercentur. Meliora. n. & iocundiora tā animo quā corpori ea certamina putāt: quæ non senescunt cum corpore. Sunt autem eorum alii agricolæ: alii pastores: alii apium cultores: alii harum artium magistri: ita ut perfecte inter se uiuāt alii nō indigentes: nihil facere recusant: quod cū utile societati sit turpe nō est. Cūque a laboribus suis mercedē cæperint: apud eum deponunt: qui quæstor creatus est. Is oīa diligenter procurat: quibus egent: egent autē paucissimis: cū omnem luxū tāque animæ atque corporis morbum aspernentur. Cōmunis est ipsis nō mēsa solum: uerum et uestis tenuis quidem omnis: sed grauior in hyeme: quæ in uno deposita loco est: unde unusquisque idifferēter assumit. Aegrotatio quoque corporis si acciderit: studio atque cura omnium & re cōmuni curatur. Seniores si absque liberis naturæ concedunt: felicissimi omnium putātur: honorari a cæteris non minus quā si eos genuissent. Et quoniam acutissime matrimonio huiusmodi societatem facile dissolui posse perspexerūt: uxorem ducere omnino recusant castimoniam summopere studentes. Nimium. n. mulier seipsam amat: & zelotypia maxime mordetur: ac uiri mores artificio quodā atque lenocinio facile potest in peius peruertere. Si uero et liberis uiro pepererit: quæ prius astute faciebat: ea iam audacter atque aperte aggreditur: omniui regere maritum conatur. Quare uxor huic societati inimicissima iudicata est: non seruat. n. mores: nec probus erga omnes est: qui aut uoluptate uictus: aut liberorum amore superatus in seruitutē uxoris deductus est. Hac uita eorum fit: ut nō priuati solū: uerūetiam reges atque principes eorum philosophiā plurimū admirentur. Hæc quidem in Apologetico Philo scripsit: ut diximus. In eo uero libro: quem inscripsit: oēs studiosos liberos esse: ita de Essæis narrat. Palestinam maxima gens Iudeorum habitant: inter quos: qui dicuntur Essæi comperiuntur: plures numero ut ego opinor: quā quattuor milia. Essæi dicti quasi sancti græce: quoniam dei cultores præcipue sunt: nō animalia sacrificantes: sed mētes suas uirtute munditas offerendas deo putantes. In ciuitatibus nō habitāt existimantes: ut contagionem aeris corporibus: sic conuersationem uulgi animo nocere. Horū alii agros colūt: alii pacificas artes ad utilitatem suam & proximorum exercēt: nec argētum: nec aurum reponūt: nec ingentes agros laudant: sed tantum colūt quātum necessitati possit sufficere. Hi. n. ex omnibus pene hominibus soli pecuniam & fundos negligentes uirtute ditissimi putātur: facilitatem uiuēdi & paucorum indigentiam recte magnas esse diuitias iudicantes. Nemo eorum tela: enses: galeas: scuta: cæteraque belli faciunt instrumenta: sed nec eas artes exercent: quibus facile omnes improbitatem labuntur: nulla mercatura: nullus cauponatus: nulla eis cognitio scitur nauigatio: omnes rapinæ occasiones depellūt. Nemo seruus est apud eos: sed cum uniuersi liberi sint: alteri alteris seruiūt. Omnes qui seruis utuntur: nō solum quia æqualitatem cōtemnūt tāque iniustos oderunt: uerūetiam quasi naturæ leges transgressos omnino despiciunt. Omnes enim aiunt quasi mater eadem natura genuit: quare quis nō uocemur: sumus tamē re ipsa fratres: auariciæ crimine abalienati: rationalem philosophiæ partem non necessariam ad uiuēdum: naturalem maiorem humana natura cōsequi posse putantes: alteram sophistis: alteram leuioribus reliquerūt hominibus: illam philosophiæ partem solummodo approbantes: qua de deo: & de creatione omnium scrutamur. Morali maxime inuigilant: ad quam absolute consequendam paternis legibus adiuuantur: quas recte intelligere nemo sine diuino auxilio potest. Has semper quidem: sed maxime septimis diebus docētur. Dedicata. n. septima dies deputatur: in qua cæteris omnibus neglectis ad sacra loca concurrentes: quæ synagoga appellatur: ordine sub senioribus iuniores considerare solent: legunturque scripturæ diligenter & exponuntur a peritis simis: symbolis enim prisco more scripturam uti maxime arbitrantur. Discunt igitur pie sancte iusteqque uiuere triplici regula utētes: amore dei ardentissimo: uirtutis cultu diligentissimo: charitate proximi feruentissima. Quod igitur summe deum diligāt: multa nobis argumēta sunt. Castitas perpetua: iusiurandi nulla mētio: mēdacii odiū: & præcipue: quod bonorum omnium nullius mali cām esse deū opinantur. Quot uirtuti studeant patet: quia pecuniā negligūt: gloriā spernūt: uoluptatē oderūt: cōstātes seueri magnique animi sunt: cæteraque huiusmodi innumerabilia. Charitatis autē argumēta sunt: beniuolētia: societas: æqualitas. Nullus enim domum habitat: quæ omnium cōmunis nō sit: unū ararium unus sumptus oibus est.

Præterea uestis cōmuniter oībūs pposita: cōmunis cibus & potus: cōmunis mensa: omnis uita cōmunis est. Quæ oīa multo magis illi opere faciunt q̄ alii uerbis significāt. Nec mirum: quæcūq; enim quod t̄die laborātes consequunt̄ non ipsi seruāt: sed in medium afferentes cōmuni utilitati attribuunt: non negligunt apud eos ægrotantes: sed a cōmunibus curant̄. Seniores non minus q̄ parentes liberi uenerant̄. Huiusmōi hoīes sine græca doctrina mosaica philosophia effecit: quæ uirtutis opus hominibus pposuit: a qua libertas & oris & confirmat̄. Nam cum multi atq; uarii diuersis t̄pibus: alii crudelitate carnificum more uniuersam Iudæam uexarint: alii astuta simulatione adeo ad improbitatem cūctos peruerterint: ac suæ impietatis inhumanitatisq; calamitates hoīum ppetua monumenta reliquerint: nullus unq; ita efferatus fuit: nullus ita ueterator ac malus: ut Essæoz aut potius sanctoz uitam criminari uoluerit: sed oēs pbitate illorum superati quasi a natura liberos putantes summa ueneratione atq; laudibus prosecuti sunt. Hæc Philo.

De Deo & quod mundus creatus est.

CAP. V.

Verum quoniā philosophorum disciplina iam patuit: & totius ē multitudinis mores diuinis legibus muniti expositi sunt: restare uidet̄ ut iunioꝝ theologiam pietati maiorum idoneam atq; consentaneam ostēdamus. Sic enim perdiscemus quales in theologia: & in cæteris disciplinis Hebræi fuerūt. Philonem igit̄ rursus primō libro super legē audiamus. Nonnulli ait mundum magis q̄ auctorem mūdi admirati: non ortū: sed æternum esse mundū putauerunt male nullum pene opus deo attribuētes: cum e cōtra oporteret dei q̄dem uirtutes quasi creatoris atq; patris admirari: mūdo aut̄ nō maiore q̄ creaturæ cōueniat laudem attribuere. At uero Moyses: q̄ ad summū philosophiæ puenit: & dei respōsis secreta naturæ didicit: optime cognouit necesse esse: ut rex aliud qdē agat cū sit itegerrimus itellectus: atq; purissimus oī sciētia p̄stātior: oī bono melior: oī pulchritudinē formosior: aliud uero inanime p se atq; immobile: sed ab itellectu cōmotū: atq; formatū perfectissimū opus hūc mūdū effecerit. Quē q̄ fuisse ortū negāt: perutilē atq; ad pietatē necessariā puidētiæ uirtutē radicitus sustulerūt. Patrē. n. atq; auctore operi suo puidet̄ rōne pbat̄: pater. n. oīs atq; auctor ea q̄ genuit aut fecit: diligenter studet cōseruare: q̄ opprimere possunt expellēs: q̄ utilia sunt suis acq̄rēs ad id uero qd̄ nō fecimus nulla cōiūctio nobis ē. Perniciosa igit̄ res oīno est: ut sine p̄cipatu ciuitatē sic mundū sine auctore ac iudice: a quo uniuersa gubernent̄ cōsistere posse putare. Mirabilis igitur ille Moyses: qd̄ sine p̄cipio est alienū a re uisibili oīno existimās. Quod. n. sensibile ē mutationi subiectū nunq; idē est: uisibili qdē atq; itelligibili ppetuitatem attribuit: sensibili aut̄ aliud uocabulū accōmodauit. Nā quoniā uisibilis: atq; sensibilis hic mundus ē: necessariō ipsum ortū habuisse affirmant. Vnde nō abre creationē etiā eius magna cū theologica uenustate conscripsit. Hæc de origine uniuersi. Quod uero puidētia mūdus gubernet̄: in libro: quē de puidētia scripsit: contrariis primū expositis: deinde confutatis magnifice probauit. Quorū plura: quoniā longiora sunt cōpendiosius ponā. Prouidentiam esse inquit arbitraris: cum tantam rerū perturbationē esse uideas. Quid. n. humanorū ordine certo gerit̄. An solus ignoras: prauos atq; rapacissimos hoīes bonis oībus florere: diuitiis: gloria: cultu: multitudinis magistratibus: bona ualitudine: quibuscūq; dixeris uoluptatibus affluere? Virtutis aut̄ amicos oībus malis oppressos: paup̄tate: infamia: humilitate: duricie uiuēdi affligi? His aliisq; cōpluribus ita dictis respōdet postea hoc pacto. Nō tyrannice: neq; ui aliq; uel crudelitate: sed ut rex regū iuste uniuersū mūdū deus gubernat: rex aut̄ uerus: & iā pater ē. Vt. n. se habet pater ad liberos: ita rex bonus ad ciuitatē: & deus ad mūdū: quippe q̄ naturæ stabili lege principatū & puidētiā insolubili cōiūctione una copulauit. Quare quēadmodū non negligunt oīno uitiosi a parentibus liberi: inimicoꝝ opus eē putantibus submersos inuadere: sed maiore interdū ope fouentur: cū nullū in eis p̄sidium esse uideatur. Similiter quoq; deus oīum curā gerit: nec minus eorū: qui perperā uiuunt: tum ut occasionem eis poenitentiae p̄beat: tū ut natura se propitiū esse ostendat. Adhæc longe absis a ueritate: si malorū aliquē felicem arbitraris: ēt si Cræso ditior: acutior uisu q̄ lynceus: maioribus corporis uiribus: q̄ Crotoniata ille Milo Ganymede formosior sit: oībusq; aliis corporis & exterioribus bonis abūdet. Qui. n. mētē suā plurimorū dominatur ac pessimoz subiecit cupidinis: doloris: timoris: stultitiæ: iustitiæ: felix atq; beatus esse nullo mō poterit: ēt si uulgo beatus appellet̄. Nā si animi oculos parūper uolueris eleuare: atq; ut possibile homini ē: de uero bono cōsiderare: oīa q̄ nūc admirari uideris magno risu psequeris: Semper. n. cū meliora lateāt: in locū eoz mala irrūpentia laudant̄. Cū uero in mediū adsunt: bona tūc: q̄ cōtraria sunt hac luce dilucidius turpitudinē suā ostēdūt. Si ergo diuinū illud bonū mētē cōcæperis: nihil eoz: q̄ dixisti facile apud uitiosos iueniri iter bona collocabis. Præciosissima nēpe illoꝝ argenti atq; auri metalla sunt: q̄ a pessima terræ parte solēt p̄dire: permultū nāq; profecto interest iter metallorū sterilitatē: & foecunditatē terræ non metallosæ. Longe qppe abest argēti atq; auri natura a bonitate frugū: sine q̄bus uiuere nequimus: qd̄ maxie in annonæ patet caritate. Oēs. n. thesauros p modici tēporis alimento recte ppter necessitatē iudicantes libenter omnes p̄icere solent. Quando aut̄ necessaria nobis cumulate affluunt: naturæ bonis abundātes contēti esse non possumus: sed argēto atq; auro inhiantes: & quasi oculis capti terreno pōdere huc atq; illuc ppter auaritiā ferimur: cōtinuoq; pecuniæ gratia bello uexamur. Vestes etiā magnificas cupimus: q̄ nihil aliud sunt q̄ textoriæ artis laudes: & flos ouīū: ut nōnulli poetæ dixerūt. Qui uero gloriæ adeo cupidus est: ut uel a malis laudari cupiat: hunc i probum esse necesse est: quippe unumquodq; suo simili gaudet: bonam autem ualitudinem aurū quæret: si didicerit nō prauos animi morbos ab auditu oriri. Qui uiribus corporis ceruicē eleuat: atrocis

simas ante oculos bæluas ponit. Ita enim itelliget turpissimū eē serag; uiribus hoīem gloriari. Formositate corporis iactare mētis compos nemo poterit: quæ breui adeo extinguit tpe: ut anteq̃ floreat de floruisse uideat: p̃sertim cum ēt inanimata artis opera: picta: ficta: texta nō parua uideat extare pulchritudine: quorum oīum nihil unq̃ apud deum inter bona enumeratum est. Quid dico apud deum? cū neq; periti hoīes: qui recte philosophant bona caducas has res: aut arbitrent: aut appellēt. Qui uero falsam: & noīe solum philosophiam sequunt: ii animi se medicos p̃fessi seruituti corporis inhærent: nec corpore q̃dem medicos imitant: qui si rex ac princeps ægrotet oīa trāsgressi inter colūna: porticus: tabulas: argētum: adrilicium: aug: lapides: cubile ipsum ilico petunt: nec ueste auro inserta admirati: nec lapidibus ornatum considerātes lectulum q̃citius possunt: cæteris oībus cōtemptis: manus ægroti tangunt: pulsum examinant: interdū ēt uestibus sublatis: qua duriciæ sit uenter: quo calore pectus ardeat: quo motu cor exiliat inquirunt. Ex q̃bus oībus alisq; compluribus q̃titate & qualitate ægritudinis p̃cæpta: curam morbi tandem aggrediunt. Oporteret igit̃ ēt philosophos cum medicinā animi tenere p̃stent: oīa despiciere: quæ falsa hoīes opinione maximi faciunt: ac mentis ipsius cubile īgredi diligētius: & considerare si p̃pter iram inæqualiter pulsus mouet: tactuq; ipso examinare: si aspera maledicēdo lingua effecta est: si cupiditate tumidus uenter: & ut breuiter dicam: qua intemperie interiora turbata sunt. Hoc enim pacto idonea poterūt adoptare remedia. Nūc uero cum nequeat lucē ueram aspicere: exteriorum falso rerum nitore percussi quasi cæci pererrāt: reginam oīno mentem negligentes: & satellites eius diuitias: gloriam: sanitatem: aliq; huiusmodi p̃sequentes. Et quēadmodum summa infamia est: aut cæcos de coloribus: aut surdos de harmonia: musica sic & uiciosos uiros de bono & malo iudices constituere: mente capti nāq; sunt: & interioribus tenebris obcæcati discernere nequeūt. Merito igitur laudat̃ Socrates & alii: qui paupertatem amplexi: nec quæstiuosa ipsi artificia didicerūt: nec amicis aut regibus magna sibi oblata munera accæperunt. Nihil enim aliud q̃ uirtutem bonum putabāt. Quod si mortali corpore circūducti: & morti ut homines subiecti: ac cum multitudine iniustorū hominum maxima uiuentes iniuria perierunt: cur accusanda natura est: cum crudelitas hominū culpanda sit? Non enim facile potest euadere: qui degit in regione pestifera. Et ueluti cum magna uis pluuiæ descendat: nisi sub tecto sis: necesse ē: etiam si sapiēs sis: imbrem perferre: cūq; frigidissimus perflat boreas frigore premi: & æstatis ardore calefieri. Eodem profecto modo: si cum iniustis uitam agis: necesse est multa inde p̃peti mala. Verum oēs: qui uirtutem negligentes falsa corporis laudāt bona: a sole se ungi: & a Ioue lauari putant. Symbolica enim hæc priscag; proueria re ipsa uera esse ostendūtur: nec enim post mortem solūmodo: sed etiam per totā uitā animo simul atq; corpore iniusti homines pendent. Cuius rei qui sculā conscripserunt historiam testes locupletissimi sunt. Nam uel amantissimam uxorem suspectam adeo fuisse tyranno dicunt: ut tabulis cubiculū statuerit: quo maior sonitus cū ad eum iret excitaret: nudāq; ita: ut nihil occulte fere posset: aditumq; ipsum fouea intercæpisse: ut uel saltibus: uel lōgis gradibus: uel ascensu descensuq; pergendo nullum posset telū occultare. Quod quātisq; igit̃ aīus hominis: qui uel uxore ita suspectā habebat malis refertus erat? Illis certe mihi similis uidesse fuisse: qui cū ad alta p̃cipitia scādant: anteq̃ ad cacumē puenerit timore percussi: nec altiora petūt iā fessi: nec descendere audēt cū ad hiatū & p̃funditatē despexerint. Tyrānidē nepe quasi diuinā rē aggressus cū pericula eius cognouisset: & stanti in p̃posito innumerabilia uidebat in dies pericula: & abeunti mortem īminere nō dubitabat: omnibus etsi non corporibus: sed animo tamen aduersus eum armatis: quod ille ipse Dyonisius ita esse significauit. Nam cum quidam uitā tyrannorum apud eum quasi beatā laudibus afferret: uocasse ad coenā regio apparatu cōstructā hominē dicit̃: ac sup̃ caput illius sedēris acutum gladiū tenuissimo fillo suspēdisse: quē posteaq; repente cōiuiua ille respexit: nec surgere in deausus. timore tyranni: nec bibere: aut comedere potens periculo percussus: ceruice ac oculis ad pendētē gladium directis mortem expectabat. Quod cum uidisset Dyonisius. Num inquit intelligis q̃ beata sit uita nostra? talis enim est: nisi uelimus nobismet ipsis adulari. Omnium. n. rerum copīā habētes p̃pter frequentīā periculorum & impendentem formidinem nulla frui possumus. Illis similes: qui a deformibus sæpe meretricibus decipiunt: quæ ueste atq; auro ualde ornata: & fuco facie deformitatem occultantes: quasi hamo pisces his insidiis captos attrahunt adolescentes. Hac infelicitate nos premimur: qui multis felices uidemur: & sicut tormentis multi cogunt̃ mentis suæ arcana pandere: sic interdū huius uitæ molestia uicti uerissimas uoces de miseria nostra emittimus. Illis. n. certe similes aīalibus tyrāni sumus: quæ saginātur: quibus comedendi bibendiq; non ad aliud q̃ ad perniciem suam copia solet offerri. Multi autem pecuniæ cupiditate uicti manifesta dederunt supplicia. Cuius rei exempla etsi quotidie uidemus: unum tamen ex priscis referre operæ precium diximus. Dicunt igit̃: qui foetidos sacrum bellum conscripserunt: cum lex esset: aut præcipientes ex alto deiici: aut in mare submergi: aut igne cremari sacrilegos. Cumq; Philomelus: Onomarchus: & Phaylus tres isti Delphicum spoliauerint templum: secundum legem diuinitus supplicia dedisse. Alterum enim cum per aspera scāderet loca præcipitē decidisse: ac ita expirasse. Alterum cū eques per littora ferretur in profundo lapsum una cum equo fuisse aquis demersum. Phaylum autem alii sacro morbo consumptum: alii cū templum Inabis incēderetur una concrematum fuisse tradiderunt. Nemo profecto hæc casu nisi amens accidisse putabit. Omnes. n. hos tres eisdem temporibus propter idē delictum non aliis suppliciis q̃ lex uolebat iure punitos: non a fortuna & casu: sed diuinitus credere debemus. Quod si nōnulli rapaces: & factiosi homines: qui non alienos solum modo populos: sed patrias etiam suas subiecerunt: impune id fecisse uidentur: mirandū

non est. Primum enim non similiter deus atq; hoies iudicāt: homines enim de manifestis tantū modo cognōcunt: deus uero in aīum ingressus ipsum nudos uolūtatis perspicit motus. Quare nunq̃ humana iudicia diuino tanq̃ meliora & iustiora p̃ponenda sunt. Multis enī homines fallunt sensibus corporis: atq; turbationibus animi: in deo aut̃ nihil est: quod fallat: sed summa iusticia una cum ueritate cuncta gerunt. Deinde recte illud imprimis: fertur id eē ad populum tyrānos: quod sunt in lege supplicia. Quando igitur in ciuitatibus adeo abundāt: ut nulla legum reuerētia sit: tunc deus ut: uitia repellat: & ad uirtutem hoies conuertat crudelibus atq; tyrānicis uiris: non iniuriam potentia præbet: uiciorū enī cumulus sine crudelitate mundari nō pōt. Et quemadmodum uindices publicarū rerum ad homicidas proditores & sacrilegos interficiendos publice aluntur: non quia tale hominis exercitium laude ē: sed q̃a populo necessarium est. Eodē p̃fecto pacto huius mundi gubernator: quasi cōmunes uindices tyrānos in ciuitates exsuscitat: ut iniuriam atq; impietatem: aliaq; huiusmodi ui & crudelitate istorum puniat. Qui quoniam non recto animi proposito: sed crudelitate commoti diuinæ uoluntati submini-strarunt: ut ignis consumpta materia demum extinguitur: sic & ipsi cum ciuitates prauas inanes hominum fecerint: tunc demū in perniciem incidunt. Quid aut̃ miramur: si tyrānorum interdum ministerio effusas hominū iniurias deus compescit: cum etiam sapius non aliorum opere: sed per se ipsum famā: terrāmotu: peste: aliisq; huiusmodi: quibus multas urbes desolatas uidemus: id facit? Satis dictum esse puto: neminem: qui male uiuat esse felicem: unde maxime prouidentia eē probatur. Et post aliqua. Ventorum inquit impetus & pluuiæ uis non ad perniciem nauigantium: aut agricolarum: sed ad utilitatem humani generis diuinitus mittitur. Aquis enim terram: uentis uero regionem: quæ sub luna est inundare solet: & utrisq; animalia & plantas alit: auget: perficit. Quod si nauigantes: aut agricolas nonnunq̃ perdit mirari non debes: minima enim quædam isti particula sunt: cura uero totius humani generis deo ē. Ut ergo in ædificatione ludorum atq; certaminis ædiles propter aliquos reipub. usus die certaminis mutato fecerunt: nonnullos luctatorum non affuisse: sic & deus quasi magnæ cuiusdam ciuitatis: totius orbis curam gerens humidiores æstatem: & uernalem hyemē ad utilitatem totius efficit: quāuis nonnulli hac temporum inæqualitate magna dāna patiant. Elementorū igit̃ iter se trāsmutationes: ex quibus mūdus cōstat: & quibus cōseruat tanq̃ necessarias ipse instituit: pruina aut̃ & nix ues cæteraq; huiusmodi ad frigiditatem aeris cōsequunt̃: sicuti ad concussionem nubium fulgura & tonitrua: quorum nihil forsā & prouidentia sit. Pluuiæ uero ac uenti: cum uitæ alimentum crementisq; cā plantarum atq; animalium sint: prouidentia certe fiunt: & ex istis illa consequuntur: ut si æditoris munerum liberalitate atq; magnificentia magna unguentorum copia proponatur: unde guttis quibusdam in terram deflexis: lubricus ualde locus effectus sit: nemo non insanus prouidentia æditoris munerum lubricitatem factam esset contenderet: sed ad magnificentiam abundantiamq; unguentorum consecutā concederet. Iris similiter & alia huiusmodi non sunt naturæ opera principaliter: sed nubibus naturali quadam ratione accidentia: & tamen etiā hæc prudentioribus conferunt: tranquillitatem enim aeris: motus uētorum: hyemes & serenitatem: his signis prædicere solent. Fornices porticusq; num uides: quorum plurimi ad meridiem respiciunt: ut deambulantes in hyeme calefiant: & in æstate opaco frigore utantur: quam rem illud consequitur: non ab ædificatoris sententia factum: q̃ umbris quæ a basi excidunt horæ significant. Ignis similiter naturæ opus est necessarium: quem quasi accidens quoddā fumus consequitur: qui tamen est: quando non paruam attulit utilitatem. Interdiu enim nō ignis: sed fumo aduentum hostium significamus. Talis ratio etiam in Eclipsibus dici potest: quæ solem atq; lunam consequuntur: & aut mortis regum: aut urbium desolationes prudentibus signa solent afferre. Lacteus uero circulus stellas habet eius substantiæ: cuius cæteræ. Cuius rei causam: quis difficilis sit: nō tamen negligunt: sed diligenter querunt philosophat̃: putant. n. & recte iucundissimam rem per se ipsam esse scientiam. Sicut igitur sol & luna cæteraq; stelle per prouidentia factæ sunt: sic p̃fecto cælestia omnia: quos nos naturam atq; uirtutem omnium inuestigare nequeamus. Terrāmotus autem & pestilentia fulminum ictus & similia mala dicuntur: & non sunt. Nullius enim mali deus causa est: sed elementorum mutatione generantur: neq; sunt principalia naturæ opera: sed ad ea q̃ necessaria & principalia sunt consequuntur: & si aliqui damnum inde habuerūt non est accusandus gubernator. Primum quia quos bonos esse ipsi putamus boni fortassis non sunt. Deinde quemadmodū in re militari ad sedandam seditionem: qui forte primū oblati sunt plectitur: & ad extinguendam tyrannidem cognatos etiā si in culpa non sint leges exterminant: eodem modo in pestilentia ut reliqui moderatiores sūt interdū etiā innocentes communi corruptione aeris pereunt. Sic & in nauigio æqualiter oēs periclitantur quos nō æque peccauerit. De atrocibus autē bestiis exercitatiōis bellicæ gracia p̃ductas diuinitus diceremus. Nihil. n. magis corpus ad labores & animos ad resistendum hosti corroborat quæ uenatio: nisi tu huic defensionis opponendo detraxisses: sed tamē & q̃ bellicosi sunt animosiores bestiis se opposcentes facilius fiunt: & qui pacē amant domi atq; in urbibus uiuentes longe ab omni huiusmodi periculo absunt. Sues enim & leones similiq; animalia ne insidiis hominum aliquid patiant̃ procul ab habitationibus hominum uersantur. Si qui autem ex negligentia inermes saltus peragrāt: se ipsos potius q̃ naturā accusent: sicut in equestri certamine: qui uno loco sedere ac spectare nō patiunt̃: cum hinc illinc transeāt: curruum impetu plerūq; conteruntur. Serpentes autē uenenosi non prouidentia sed consequētia quadā rerum: ut in superioribus diximus producti sunt. Fiūt. n. cum inata materiæ humiditas calidior facta ē. Sic & nonnullæ bestiolæ corruptiōe nascuntur: ut corruptiōe alimentum uermes pediculi a sudoribus. Quæ

aút spermate natura duce generant. Ea quoniam natura principaliter intendit prudentia nasci non negamus: quis est illa duabus rationibus ad utilitatem hominum audiuí pducta: quas celerare nullo modo de creui. Primum igitur uenenosa aialia multos ad morbos: & maxime perniciosissimos remedia conferre saluberrima medici perhibent. Videbisq; si diligenter attendere uolueris in magnis theriacis nonnulla membra eorum accuratissime sumi. Deinde deo ista esse parata dicunt in peccatores: sicut eculeos & alia tormenta in iudiciis praeparata uidemus. Quod aut dixisti in domibus hominum maxime ista nasci falsum omnino est. Procul. n. in desertis inueniunt locis hominem quasi dominum fugientia. Quae uero in habitationibus hominum nascuntur corruptione magis producunt: quamuis & carnum nidore aialia huiusmodi attrahant. Hirundines aut si nobiscum uersant mirum non est: nam quoniam eas homines non ueniantur iccirco plurimae abundat: nam e regione fugere illa uidebis: quibus insidiamur: non. n. hominibus solum: uerumetiam brutis: ut se salua uelint innatum est. Syriae maritima quaedam ciuitas est nomine Ascalo: quo tunc applicui quando oraturus atq; sacrificaturus Hierosolyma ad patrium templum missus fui: eo cum applicuissem magnam columbarum multitudinem uidens admirabar: interrogatq; mihi quam obrem ea ues oia pene loca illa occupassent: responsum fuit: lege eos apud colubagum usum esse prohibitum. Apud Aegyptios aut mirabilius quiddam considerauí. Crocodilus. n. omnium belluarum atrocissimus: i sacratissimo natus & enutritus: Nilo quamuis sub aquis uiuat: utilitatis tamen suae non est ignarus. Magna enim copia apud eos Crocodilorum inuenitur: qui animal id tanquam sacrum uenerant. Minime aut reperiri apud eos potest qui eum uenatur: & nauigantes hic quidem nec digito aquam fluuii tangere audent: Crocodilis statim insultantibus. Id uero timidiore est homines: uel ludo in Nilum natantes profiliunt. Barbaras regiones fecunditate agrorum excellere uidemus: ubi magno ingenio homines raro nascuntur. Sic alimētis quod abundat: hominibus aut: quoque gratia diuinitus alimēta producunt carere uidentur. At contra accusanda gratia est: quia sine semine atq; cultu nihil producit: sed sola homines generat uere caelestes atq; diuinos natura ad omnem scientiam natos: cuius causa est subtilitas aeris. Non. n. temere dixit Heraclitus. Aer siccior: aialia prudentior atq; melior cuius signum: & ieiunantes atq; uigilantes prudentiores illis sunt: quod cibo & potu semper replent. Immergit. n. quodam modo motus mentis: quam cogitationem appellamus. Verum in barbaris regionibus propter maiorum alimentorum copiam agrorumque robur: non solum aialia plura maioraque: uerumetiam arbores maximae nasci solent. Non est aut culpa naturae si tam marinis quae terrestribus animalibus crudeliter uestimur. Non. n. ad huiusmodi uoluptates natura: sed crudelitas nos atq; in temperantia incitat. Ad mundi enim torius consumationem necesse erat: ubique uaria nasci animalium genera. Non fuit aut necessarium: ut homo qui sapientiae decore ornatur: ab humanitate in feritatem commutetur: ut uersus caede aialium uoluptate sibi pararet. Unde ad haec usque tempora quae continentiae gerunt ab hominibus abstinet carnibus: suauissimo cibo herbarum fructuque utentes. Qui uero carni uisum natura concedi arbitrant: magistris & legibus: quibus curae modesta est ab esu imoderato prohibent. Rosae aut & crocus uariique flores atq; aromata non uoluptatis gratia: sed bonae ualitudinis pducta sunt. Nam & odore ipso iuuat interdum: & in compositione medicinarum (magnas. n. uires habent) a medicis adhibent. Multa. n. singula nihil possunt: coniuncta uero quae admodum maris atq; foeminae coniunctio ad praecreationem: sic uires suas ostendunt. His ceterisque huiusmodi nisi continentius sis concedas oportet: diuina uniuersum hunc mundum prudentia gubernari. Haec a Philone compendiosius sumpsit: tum ut ostendat quales Hebraei etiam iuniores uiros habuerunt: tum ut pia de deo sententia ludaeorum appareat.

EVSEBII PAMPHILI LIBER NONVS.

Quod etiam exteriores ludaeorum gentem admirati sunt.

CAP. I.

VNC Autem testimonia etiam exteriorum de ipsis diligenter citabimus. Illustrissimi enim etiam Graecorum non imperiti omnino Iudaicae philosophiae: alii uitam eorum scriptis suis approbasse uidentur: alii theologiam quantum potuerunt secuti sunt. Sic enim discas non temere: sed absoluta exquisitaque ratione iudaicam philosophiam gentilibus nugis praepositam a nobis fuisse. Primum igitur ponam: quae de uita ludaeorum praeclearissimi Graecorum testantur. Theophrastum igitur audias: cuius nonnullos textus Porphyrius in his libris posuit: quos de abstinendo a carnibus conscripsit: his uerbis Iudaei ad haec usque Theophrastus ait animalia quomodo sacrificant: ut si quis nos ad imitationem illorum hortaretur audire non pateremur. Non. n. comedunt ex sacrificatis: sed mel atq; uinum noctu infundunt holocausta facientes: nihilque inde relinquentes: ut nec ille qui omnia perspicit re tam prauam inspicere possit: quod faciunt interim ieiunantes: ac quoniam philosophi natura sunt de deo inter se colloquentes: noctu autem stellas aspicientes orationibus deum inuocant. Primi enim isti omnium hominum: & bruta: & se ipsos offerre coeperunt: nulla necessitate aut cupiditate id facientes. Et in quarto eiusdem negotii haec a se ipso scribit Porphyrius. Esaei Iudaei genere sunt: ii alter alterum magis diligunt quam ceteri homines faciant: & uoluptatem omnem quasi uitiosam aspernant: continentiam & integritatem animi ab omni perturbatione remotam praecipuam putantes uirtutem. Vxoribus non ducunt: alienos autem liberos teneros adhuc: & ad omnem aptos doctrinam adoptantes pro suis educare: ac moribus suis stabilire solent: quod faciunt non quia matrimonium abominantur: sed quia mulierum mores cauendos putant. Diuitias omnes a deo spernunt: ut mirabilis quidam in eis communitas sit. Nullus eorum praeter ceteros aliquid possidet: omnia eis communia sunt. Nemo alio ditior aut pauperior. Vna omnibus quasi fratribus facultas est. Vngui oleo non patiuntur: quod si quis forte oleo ta-

etus fuerit: diligenter q̄si a magna macula corpus illi abstergit: nō enim molles: sed aridi atq; duri esse corpore cupiunt: alba semp induunt: electione cōmuni quæstores & gubernatores sibi creant: & in diuisæ in oībus res sunt. Non habitant urbē unā: sed hinc illo facile migrāt: semperq; assequētes. Hæc sim suā proficiunt: a quibus ita suscipiuntur: ut una eos semper uixisse diceret: unde fit: ut proficiētes nihil impensæ secum ferāt. Vestem & calceos anteq̄ oīno tpe dirūpātur non mutāt: nec emunt ali quid nec uendunt: sed cōmutatione regē utunt̄ cum ægeant. Nam inter eos singuli quæcūq; uolūt as sumunt ēt nihil afferentes. Erga deum maxima pietate utuntur: nā anteq̄ sol oriat̄ nihil eis prophanū dicī: sed patria oratione utunt̄: qua solem oriri p̄cantur: deinde a præfectis singuli ad artes operaq; sua mittunt̄: & postea quā horis quinq; laborauerint: ad unum rursus locum congregant̄: & aqua frigida perloti in domū ueniunt: quo nemini nisi eiisdē sectæ introire licet. Ita mundi quasi in tēplum ad cœnaculum ueniunt: ubi magna trāquilitate sedētibus ordine oībus panis opponit̄: & ferculum unū uni cuiq;. Primus aut̄ oīum sacerdos facta oratione comedere incipit: nefasq; oīno putant ante orationem quicq; gustare: cūq; pransi fuerint multo diligentius orāt. Ita & incipientes & desinentes laudes dei diligenter concinūt. Post hæc uestibus: q;bus prædentes quasi sacris utunt̄ depositis: ad opera rursus exeūt: nocturnoq; reuersi crepusculo similiter cōnant: hospitibus ēt confidentibus si qui forte affuerint. Clamor aut tumultus nunq; apud eos audit̄: sed ordine ita colloquunt̄: ut rāto eos inter se uti ordine atq; silentio mirabile uideat̄: cuius cā perpetua continentia est. Cibus & potus uitæ necessitate mensuratur. Qui ad eam sectā ueniunt: non statim: sed posteaq; foris anno integro eisdem moribus uixerint: tunc suscipiunt̄: non tamē oīno: sed propinquius q̄dem accedūt. Vna uero cum illis uiuere nō licet: nisi duobus aliis annis patientiæ signa dederint: & anteq̄ cōmuniter cum eis uestant̄ iureiurādo confirmāt: pri mo pios se erga deos futuros: deinde iusticiæ ita fore cultores: ut nec sponte: nec imperio alicui homini sint nocituri: odioq; semper iniustos sibi futuros: putaturosq; semper seip̄os lædi si iusto uideāt iniuriā fieri: fideles fore oībus ac maxime principibus. Non. n. absq; dei uolūntate principatū alicui commēdari. Adhæc si ipsi præessent nunq; se quicq; facturos: unde maculari p̄fectura uideret̄: nec ueste aut ornatu quodā meliore q̄ subditi se usurum: ueritatis fore amicos: & mēdaces accusaturos: manus a furto: aium ab iniusto lucro procul retenturos: nec occultatores aliquid focis: nec eorū secreta aliis se dicturos: etiā si mortis periculum imineret: postremo nulli aliter hæreseos dogmata tradituros q̄ sicuti ipsi acceperunt: procul se futuros a latrocinio: conseruatuosq; sectæ libros diligenter & nunciōrū nomina. Hæc seruatuos se omnia iurant. Qui autem non seruant diligenter illico expelluntur: & omnes fere cum ad aliam dietam ac uitam ueniunt moriuntur. Sed multos ipsi rursus miserantes recipiunt: cum putauerint non minores iam ip̄os pœnas dedisse q̄ delicta eorum postulabant. Tanta uero tenuitate paucitateq; utuntur rerum: ut raro plus q̄ semel in septem diebus alui purgatione indigeant. Quaidē Ex continentia in tantā perueniunt patientiam animiq; robur: ut nec eculeo: neq; igne: nec alio quæstionū genere impelli possint: ut aut uerbis legis latorem uituperent: aut illicitum quicq; comedāt: quod maxime in bello: qd̄ sibi a Romanis illatū fuit ostenderūt: nulla. n. adulatione ad torquētes unq; sunt usi: nullas lachrymas torti emiserunt: sed suauiter in doloribus ridentes: & eis illudentes a quibus torquebantur: sic expirabant iucundissime: ut ad patriam redire uiderentur. Firma enim hæc opinio apud eos est corpora quidē morti esse subiecta: animas uero tanq̄ imortales semper uiuere: cūq; a subtilissimo æthere dimittant̄: naturali quodā delatos ip̄etu corporibus cōiungi: cū uero a uīculis corpore quasi a longa seruitute liberati sint: tunc summo cum gaudio altiora petere. Qua qdē uita & pietate facile fit: ut multi apud eos futura p̄uideāt: p̄cipue q̄a sacris uoluminibus & uaria carnis castigatione & p̄phætag; dictis exercent̄. Hæc Porphyrius de pietate ac philosophia Essæorū testatus ē.

Hecataeus de eodem.

CAP. II.

Hecataeus autem Abderita uir & uerbo & re philosophus historiam de Iudæis conscripsit: a qua nōnulla sumere nō erit alienū. Multa iquit castella oppidaq; Iudæis sunt: una uero urbs munitissima quinquaginta pene stadiorum habēs circuitū: plures q̄ cētum & uiginta milia homines habitāt: quæ uocat̄ Hierosolyma: in medio cuius ædes lapidea ē quinq; iugeq; lōgitudinis: latitudinis cubitoq; centū: qui portæ duplices sunt: i eo ara quadrata est itegris lapidibus ac i ornatis cōposita: cuius singula latera uiginti: altitudo autē duodecim est cubitorū: apud quā domus magna ē: ubi altare atq; candelabq; utraq; aurea sunt ponderū duū talētoq; ubi lux nocte atq; die iextingui bilis ardet. Nullum ibi simulachrum est: nulla omnino imago: nec planta: nec lucus: aut aliquid huiusmodi: ubi nocte ac die sacerdotes caste uersantur nunq; in tēplo uinum bibentes. Deinde cū rege quoq; Alexandro nōnullos ait iudæorum militasse: & successoribus eius fideles fuisse: seq; cum uno eorū sermonem habuisse his uerbis narrat. Cum ad mare rubrum p̄fisceretur: iter alios equites iudæus quidā nomine Mysonianus me sequebat̄: homo quē oēs tā Græci q̄ Barbari: qui eū cognouerūt & animi maximi & robusti corporis prædicabāt. Erat autem ēt arcu peritissimus. Is cum augur quidā oēs nos stare iussisset: interrogauit quare fixi staremus: augurq; auem ostendente atq; dicente cōducere ita stare: quousq; quo auis rēderet perspexissent: ut si ad anteriora uolaret cœptū iter perageret: sin autem posteriora uolaret peteret reuerterentur: silentio arcu tracto auem percussit ac interfecit. Tunc augur & nōnulli alii ualde commoti ei maledicebant. Ipse uero quis est inquit iste furor o homines: quomodo enī auis ista: quæ nihil de sapiētia p̄uiderat ueri aliqd de itinere nostro poterat nobis p̄dicere: quæ si futura p̄scisset: nunq; huc uenisset: ne a Mysoniano iudæo interficeret̄. Hæc ab Hecataeo sumpta mō sufficiāt.

Plearchus de eodem.

CAP. III.

Learchus aut peripateticus in prio libro de somno Aristoteli attribuēs uerba hæc de iudæis scribit. Multa inquit Aristoteles possent de ipso dici: sed pauca modo referēda sunt: quīs nō ignoro multos somnia fingere me putaturos. Tūc Hyperochides iccirco: quia mirabilia dīcturus es inquit audire magis gliscimus. Tunc Aristoteles ego inquit ut rhetorici solent de genere ipsius primum si placet dicamus. Ita prorsus placet Hyperochides inquit. Ille igitur subiunxit Aristoteles iudæus erat: qui sunt Calani ex India: iudæi aut a loco: quem habitant appellati sunt. Vrbs eorum asperrimo quodam nomine Ierusalem nuncupatur. Hic ab altioribus Asiæ locis ad maritimas ciuitates descendēs: & lingua & animo Græcus fuit. Cūq; accidisset: ut eo tēpore nos quoq; in maritimis Asiæ locis uersaremur philosophiæ amore ad nos sponte uenit: q; multo plura nobis attulit q; accēpit. Hæc Clearchus. Clēmens autē noster Numā Romanorū regem pythagoricū fuisse asserit: & mosaica nixū doctrina legem dedisse Romanis: nullam imaginem deo attribuere: unde annis centū atq; septuaginta ab urbe cōdita: nullam imaginem nec fictam nec pictam in templis Romanorū respici potuisse. Ita Numa occulte significauit nullo modo: nisi mente ad similitudinem dei hominē peruenire posse. Megasthenes autem: qui cum Seleuco uixit uir historiæ peritissimus in tertio iudaicæ regē hæc dicit Omnia quæ de natura priscti Græci scripserūt: alii etiam ante ipsos scripserūt. Nā & Brachmani apud Indos: q; & iudæi uocant multo prius philosophati sunt. Aristobolus ē in primo ad Philometora his uerbis uti. Legem nostram in multis Plato secutus est. Apetē nāq; in multis diligēter examinasse singula uidetur. Mosaica enim uolumina ante Alexandrum: & ante Perfarum imperium traducta fuerāt unde plurima sicut & Pythagoras philosophus ille accēpit. Numenius autē Pythagoricus aperte scribit: nihil aliud esse Platonem q; Moysen atrica lingua loquentem. Et in primo uolumine de bono. Plato iquit: atq; Pythagoras: q; Brachmanes magni Aegypti iudæiq; iuenerūt: ea Græce ipsi exposuerūt. Et in tertio Moyse meminīt his uerbis. Iannes & Labres Aegyptii erāt uiri magicis artibus adeo præpōtentes: ut Musæo iudæorum duci uiro deo coniunctissimo soli resistere posse a cūctis Aegyptiis iudicati sunt. Multas enim calamitates: quas Musæus Aegypto itulit soluere uisi sunt. His uerbis numenius & miraculis a Moysē factis: & q; Deo cōiunctissimus esset Moyses attestat. Sed iudaicæ gentis Chori-lus ē poeta prisctus meminīt: & multos eorū cum Xerxe in Græciā militasse affirmat. Porphyrius aut in primo de philosophia respōsōre: Apollinem ipsum iducit de iudæis hoc oraculū addidisse. Attēdere inquit oportet: quoniā oī diuina repletum sapiētia ē oraculū Apollinis: quod dicturus sum.

Dura uia illa nimis æratis clausaq; portis.

Quæ uitam nobis aperit donatq; beatam.

Nec uero uerbis facile enarrarier ullis

Exponiq; queat: illo quo semita ducit

Et subiicit exponens. Ita uia ad deū a Barbaris inuentā fuisse didicimus ab Aegyptiis. s. atq; Chaldæis: ii enim Assyrii sunt: & maxie a iudæis. Idē Apollo ē quodā oraculo apertissime demōstrat his uerbis.

Chaldæis quæ uera esset sapiētia tantum:

Hebræisq; ipsīs concessum agnoscere pura:

Sed de iudæorum pietate atq; philosophia hæctenus dictum est.

Quā primi ante omnes cœperūt tradere pulchras:

Qui Nili epotant lymphas: phœnicibus inde

Proximāq; assyriis ea cura: sed inclita longe

Gens hebræa illā nouit: notamq; recepit.

Aeternum qui mente colunt regēq; deūq;

CAP. IIII.

Quod multi conueniunt ēt alieni de ueritate historiæ.

De historia uero Hebraica ueritate dicēda conscripta q̄ multi conueniāt modo cōsideremus Cum igit Moyses diluuium diuinitus illatum conscribat a quo Noecum suis arca lignea euasit: Berofus Chaldæus: Hieronymus Aegyptius: & Nicolaus Damascenus historici eadem de re: ut Iosephus in primo antiq̄tatis iudaicæ scribit meminērunt. Scribit enim Nicolaus in nonagesimo sexto libro super Niniadā magnum montem esse in Armenia Barin appellatum: quo multos t̄pibus diluuii confugisse: ac nōnullos arca uestos in cacumina montis applicuisse: līgnāq; arcæ illius longo t̄pis spacio postea p̄durasse: unde Bituminæ ablato & expiationes: ut Berofus ait hoīes uti solent. Hæc Iosephus. Ego aut ab Abideno historico nōnulla tibi trāscribā. Sissithrus inq; principatum: deīde accēpit: cui Saturnus magnā uim aquæ futuram significauit. Quare saluare se cupiens ad Armeniā nauigio confugebat: sed aquæ ipsum in uia oppresserunt. Tertio aut die postq; aquæ cessarunt aues emisit: ut per eas sciret sicubi terra extaret: quæ cū oīa pelagi facie tegerent ad Sissithrū: nullibi enim consistere poterāt: reuersæ sunt. Post aliquot dies similiter factum fuit. Tertio emissæ reuersæ: ad eum fuerunt limo pedes refertæ: & tunc dii ab hoībus Sissithrum rapuerunt. Nauis autem adhuc inuenitur in Armenia: cuius ligna remedium hominibus aduersus multos mirabiliter morbos asserunt. Rursus cum primos hoīes Moyses longis t̄pibus uixisse asserat: huius rei testes Græcorū historicos Iosephus citauit. Nullus inquit breuitatē uitæ nostræ considerās falso scribi opinēs: tā magno annorū numero prisctos uixisse. Illi enim deo amici & ab ipso imēdiatius producti: & integriore utētes alimento: quod longiore tempore poterat permanere: non iniuria longioribus temporum spatiis uiebant. Præterea ēt uirtutis gratia: & ut res posteris p̄tiles: Astrologiā Geometriāq; iuenerēt: longa sibi diuinitus uita largita fuit: quæ inuenire non potuissent: nisi saltē sexcentis solaribus annis: q̄bus magnus annus reuoluit uixissent. Cuius rei testes sunt oēs simul Græci atq; Barbari: qui de antiq̄tate diligētius cōscripserūt. Nā & Manetus q; Aegyptiorū: & Berofus q; Chaldæorū historiā collegit: Molus p̄terea ætius: Hieronymus ægyptius: & qui phœnicam historiā tradiderūt: & ad hos Heliodus Hecæ-

ræus: Elanicius: Acufilaiis: Ephorus: ac deniq; Nicolaus consona nostris dicentes mille annos prius illos uixisse affirmant. Hæc Iosephus. De turris ædificatione scripsit Moyſes: & ab una lingua in multas tunc hominum genus confuſum fuiſſe aſſerit. Et Abydenus his uerbis illi atteſtatur. Primos homines ferunt & terra natos robore atq; magnitudine conſiſos: diis ſpretis turrim eo in loco ubi nunc Babilō eſt ad ſolem uſq; tollere contendiffe: cūq; iam fere ad cœlum ædificando perueniſſent uim uentorum diis aſſuiſſe: quā ſuper eos diruta turris cecidit: cūq; ad ea uſq; tempora unius linguae fuiſſent multas in linguas diuiſos fuiſſe: bellumq; inter Saturnum & Titanum tunc incœptum: locumq; Babylonis nomen habuiſſe propter confuſionem linguarum: quā Hebræi Babel uocant. De turri autem & confuſione linguarum etiam Sibylla meminit dicens. Cum omnes uno uterentur ſermōe turrim ædificare cōſtituerunt: quā in cœlum aſcenderent: eam dii uentis diruerunt: & lingua hominum mirabili uarietate confuſa effecit: ut Babylon ea ciuitas uocaretur. De campo autem: qui Senaar appellatur Eſtius ſic memorat. Sacerdotes inquit: qui euaserunt Ioui ſacra in Senaar Babyloniae contulerunt: confuſaq; lingua hominum diuerſas orbis partes habitare cœperunt. Moyſes rursus uitam Habraæ late conſcripſit: cui multos exteriores hiſtoricos atteſtari Iosephus his uerbis conſcripſit. De parte autem noſtro Habraam quāuis non nominat: ſcribit tamen Berofus ita: ut a rebus ipsis non de alio q̄ de ipſo dicere uideat. Decima inquit poſt diluuium generatione præclarus quidam iuſtuſq; uir: & ſingulari cæleſtium doctrina præditus apud Chaldaeos fuit. Hecataeus uero librum de Habraam cōſcriptum reliquit. Nicolaus etiā Damascenus in quarto hiſtoriarum hæc narrat. Damasci Habraamus regnabat cum exercitu a Chaldaea profeſtus: nec multo tempore poſt etiam a Damasco abiens ad Cananeam: quæ modo Iudæa dicitur migravit: cui nomen etiam nunc magnum apud Damascenos eſt: uillag; ibi demōſtratur Habraā domus appellata. Verum cum fame Cananea premeretur: Aegyptus uero magna copia rerum effluere diceretur: libenter illo: ut etiam Aegyptii ſacerdotes de diis dicentes audiret: cum ſuis profeſtus ē. Aut enim aliquid ab illis diſcere: aut meliora ſe traditurum ipsis arbitrabatur. Et poſt pauca. Cūq; una cum peritiſſimis Aegyptiorum uerſaretur: & uirtutem & gloriā ſuam multo clariorem effecit: Aegyptiis enim diuerſis uiuentibus moribus: & aliis aliorum mores obſcænis proſequentibus uerbis: ille ſemper quæ in abſentes dicebantur: falſa eſſe demonſtrans reſpuebat. Vnde factum eſt: ut tanq̄ grauem ſapientemq; uirum admirati tam ad intelligendum q̄ ad perſuadendum quod uellet paratiſſimum ducerent ipſe uero Arithmeticam & Astrologiam eos docuit. Nam ante aduentum eius nihil harum rerum ſciebant Aegyptii: ſed a Chaldaeis in eos: unde in Græcos quoq; diſciplinæ iſtæ affluerunt. Hæc Iosephus. Alexander autem hiſtoricus: qui multarum rerum peritiā habuit in uolumine de Iudaica hiſtoria Eupolemon ait hæc de Iudæis ſcripſiſſe. Ciuitas inquit Babylon ab his condita primum fuerat: qui a diluuiō euaserunt. Quos omnes gigantes fuiſſe conſtat ſparſos per uniuerſam terram: poſtquā turris quā ædificabant diuinitus conculſa decidit. Decima uero generatione in Camirine Babyloniae urbs: quā alii Vrien dicunt: quod nomen latine Chaldæopolim ſignificat: natus eſt Habraam: qui ſapiētia omnibus excelluit: a quo Astrologia fuit apud Chaldaeos inuenta. Is iuſtitia pietateq; ſua ſic deo gratus fuit: ut diuino præcepto in Phœnicem uenerit: ibiq; habitauerit & rationē nō ſolaris motus atq; lunaris: aliāq; Astrologica Phœnices docuerit: unde Phœnicum regi grauiſſimus fuit. Sed cū Armenii temporibus ſuis bello Phœnices uiciſſent: forte factum eſt: fratruelem etiam eius captiuum abduxerunt. Habraam uero uernas ſuos armauit: factog; impetu fudit fugauitq; Armenios: nec fratruelem ſolum liberauit: uerum etiam magnā ab hoſtibus prædam habuit. Qua de re legati ad eū pro captiuis ab Armeniis miſſi. Ille autem omnem oblatam reſuſcepit pecuniam: ſumptuſq; ſolūmodo: quæ ad uictum pertinebant: captiuos humaniſſime reddidit. Cum uero ab eo bello Habraam rediret in urbe Algariza ideſt latine i mōte altiffimi a Melchifelech dei ſacerdote ciuitatiſq; illius rege hoſpitaliter ſuſcepſus magnificis fuit donatus muneribus. Et poſt pauca. Annonæ autem caritate oppreſſus in Aegyptū migravit: ubi uxorem eius: quam ſororem & uiduam eſſe dicebat rex Aegyptiorum abduxit: ſed peſte domum eius ingreſſa ab aruſpiciſus didicit: id mali ſibi accidiffe: quoniam alienam uxorem abduxerit. Ita uiro ſuo ita etiam reddidit mulierem. Vixit autem Habraā in Heliopoli cum ſacerdotibus: a quo Astrologiā ſacerdotes didicerunt: qui tamen non inueniſſe: ſed ab Enoch per ſucceſſionē ſibi traditā fatebatur. Subiungit deī de primū ſecūdam Babylonis Belū regnaſſe: quē latine Saturnum dicimus: a quo Belus ſecundus: & Chanaā orti fuerunt: atq; a Chanaā patrē Phœnicū natū fuiſſe: q̄ genuit Chum. Hūc ait Chum Aſbolum appellari a Græcis: ac Aethiopū patrē & fratrem Meſtraim patris Aegyptiorū fuiſſe. Græci aut inq̄ Atlantē aut Astrologiā inueniſſe. Sed Atlātē & Enoch eūdē aſſerit fuiſſe. Enoch porro inq̄ genuit Mathuſalē: q̄ ab angelis dei multa cognouit: & cæteros docuit. Artapanus uero hiſtoricus Hermuit iudæos dicit appellatos fuiſſe: & Hebræos ab Habraamo dictos: quem ait ad Pharethātē Aegyptiorū regē migrāſſe: & astrologiā illi tradidiſſe: ac poſt uiginti annos i loca Syriæ rursus rediſſe. Melo at i libris: quos aduerſus iudæos cōſcripſit poſt diluuiū inq̄ ab Armeniis reliq̄s diluuii: q̄ ad eos puenerunt pulſas: mōtana Syriæ: q̄ deſerta erāt occupāſſe: & poſt tertiam generationē Habraamū natum fuiſſe: q̄ nomen patris amicū ſignificare aſſerit: eūq; ſapientiſſimū ait fuiſſe: duasq; uxores duxiſſe: alterā Aegyptiā: alterā idigenā: ſuſcepſiſſeq; ab Aegyptia: q̄ ancilla erat: filios duodecim. Arabiā obtinuerūt uniuerſam: unde adhæc uſq; inq̄ tpa duodecim regibus Arabū populi regūtur. Ab idigena uero inq̄ uxore unū habuit filiū Iſaac: quē latine riſū appellare poſſumus: a quo duodecim ſimiliter filii nati ſunt: quoq; ultimū Ioseph appellauit: a quo tertius Moyſes fuit. Adhæc Alexander hiſtoricus addit præcepto dei ab Habraamo

in montem quendam ductum Isaac fuisse ad sacrificium: diuinitusq; a tali sacrificio ereptum: arietemq; qui repente astitit pro eo sacrificatum fuisse. Iosephus etiā in prio de antiquitate iudaica: q; Afrem Habrae filius Libyā occupauerit: ac ab eius noīe illa regio Africa appellata sit. Alexander inquit i omni peritissimus historia his uerbis testatur. Cleodemus inquit propheta: qui & Malchas dicitur: non aliter fere q; Moyses de iudaeis scripsit. Is Achetura multos Habraamo fuisse filios narrat: quorū tres nominat Afer: Assur: Afran: & Assyriā ab Assur dictam contendit: ab Afran uero atq; Afer urbem Afran & regionem Africam appellatā. Sed de Habraamo haec tenus. De Iacob autē idem Alexander dicit. Cum septuaginta quinque annos natus esset in Mesopotamiā parentū iussu fugisse: ut irā fratris Esau uitaret: reliquissetq; parentē Isaac centū & triginta septē annos natū. Et postq; septē annis in Mesopotamiā fuit fratris materni filias Lian & Rachael duxisse: ac in aliis septē annis duodecim filios suscepisse: quorum nō modo noīa: uerū etiā menses: in quibus nati fuerunt memorat: cūq; redire ad parentes uellet: rogatum a Laba alios sex annos permanisse. Ita uiginti annis illum in Mesopotamiā uixisse: redeuntēq; ad Chanaam cum angelo dei fuisse colluctatū: unde non Iacob: sed Israelem appellatū: habitasseq; ipsum apud Hemor annos decē: & a Sichen filio Hemor Dinā decēnē q̄tuorq; mensiū raptā fuisse. Quare Simeō uiginti & unū annos ac menses quattuor natū: & Leuim annos uiginti & menses sex cōmotos Hemor & Sichen filios eius: ceterosq; omnes mares interfecisse: multis deinde locis mutatis: tandem in Ephratha: quam etiā Bethleem appellant uenisse: ubi Rachael postq; ei genuit Beniamin mortuā fuisse: quā cum Israele coniunxisse annos uigintitres. Inde ab Ephratha in Mābri ad parentem Isaacum rediisse. Tunc Ioseph decē & septem annis natum Aegyptiis uenditum fuisse asserit: & carcerum uicula tresdecim annos perpeffum: somnii regii declaratione liberatū septem annis Aegyptum gubernasse. Isaacum uero anno uno ante uenditionem Ioseph centum & octuaginta natum annos diem suū obiisse. Ioseph deinde in Aegypto Aseneth filiam Pethefri sacerdotis in uxorem duxisse: ac duos Manasem & Efrem natos: ab ea suscepisse: & post annos nouem postquā in magnum peruenit statum patrem ac fratres in se aduocasse. Pastores enim omnes illos fuisse: quae res Aegyptiis turpissima uidebatur: ac ideo tandem uocatos docuisse: ne si a rege interrogarent de artificio suo pastores se dicerēt. Quāstionē et mouet: q̄re in pradio concuplas Beniamī germāo suo ptes apponi Ioseph iusserat: qd̄ ideo factū affirmat: quonīa septe filios Lyapatri eius peperat: Rachael at̄ mater sua deos: p̄p̄ea Beniamin qnq; ptes dedisse: & ipm̄ duas accēpisse: ut septē et̄ ipi ptes: quot & Lyae filii haberēt: ne domus matris suae mior uideret. Habitasse autē eos i terra Chanaā annos ducētos & q̄ndecim: Habraā uiginti qnq; Isaac sexagita: Iacob cētū trigita. Cūq; iā tertio anno fames omnes illas partes depopularetur: migrasse in Aegyptum Iacob annos centū & triginta natum. Aetatem deinde omnium filiorum Iacob: quam trāsmigrantes habebāt conscribit: fuisseq; affirmat ab Adam usq; in migrationem Iacob in Aegyptum annos tria milia sexcentos uiginti quattuor. A diluuiō uero annos mille trecentos quadraginta: mortuumq; fuisse Iacob in Aegypto annos natū cētū quadraginta septē: Leuim autem centum & triginta septem annorū naturā concessisse: filiumq; reliquisse Elath nomine annorū quadraginta: a quo natum esse alterū Habraā: in cuius aetatis anno quattodecimo Ioseph diem suum in Aegypto obiisse natum annos centum & decem. Habraam deinde hunc pastore duxisse uxorem Lochabeth auunculi sui filiam: & in septuagesimo septimo aetatis suae anno Aaron & Moysen ab ea suscepisse: inter quos tres annos interfuisse dicit: mortuumq; fuisse Habraam natum annos centū & triginta sex. Haec ab Alexandro sumpta sufficiāt. Theodotus autem elegantissimo carmine gentis iudaeorum historiam conscribens haec eadem de Iacob: & de filiis suis: & de Ioseph conscripsit. Artapanus similiter & Philon non iudaeus in. xlii. de Hierosolymis: ipse quoq; carminibus similia de iudaeorum maioribus testatus est. Aristaeus autem in iudaica historia de Iob quoq; conscripsit dicens Esau ipsum filium fuisse: habitasseq; in Idumae atq; Arabiae finibus: fuisseq; ipsum & iusticia & diuitiis praeipuum: tētatūq; diuinitus magnis calamitatibus fuisse. Primum enim arma eius latrocinio sublata: deinde septem milia ouium una cū pastoribus piisse: & postremo filios eius domo super ipsos lapsa expirasse: atq; uno eodemq; die corpus eius uniuersum ulceribus repletū fuisse. Cūq; male ita affectus esset Eliphaz Cemanitarum regem: & Valdad Saucheorum tyrannum: & Sophā Mineorū regem: & Eltum zobitem ad consolandū ipsum accessisse: quibus Iob respondisse sponte sua se paratum esse omnia ita sufferre: ut a pietate in deum nunq̄ remoueat. Ita propter hanc magnanimitatem eius liberatum a morbo: & ditioem q̄ prius factum diuinitus fuisse. Nunc Eupolemum de Moysē audiamus. Ait enim sapientissimum hominem Moysen fuisse: & litteras iudaeis primū tradidisse: & a iudaeis Phoenices accēpisse: Graecos uero a Phoenicibus. Artapanus at̄ Merin Chene phri Aegyptiorū filiā regis ait puerū: quonīa ipsa nō pareret iudaeū adoptasse: quē iudaei Moysen inq; Graeci Musaeum appellāt: cuius doctrina multa Orpheus didicit. Hūc Moysen istrumēta bellica inuenisse affirmat: litteras quoq; quas sacerdotibus tradidit: Aegyptiorūq; urbē i sexdecim partes diuisisse: ac singulis praefectos instituisse: quae omnia uidelicet fecerat: ne populi: ut solebant: conspirantes modo hunc: modo illum regno expellerent. Vnde factum esse ait: ut quasi deus ab Aegyptiis coletetur: & propter litterarum inuentionem Mercurium appellatū. Quibus rebus Chenephri inuidia cōmotum causam interficiendi Moysi quāsi uisus: & sic aduersus Aethiōpas in Aegyptū irruētes cum ip̄erio ipsum misisse: exercitūq; sibi a iudaeis maxime cōscripsisse: ut ppter imperitiā militū una cū eis periret. Quod bellū: ut ab Heliopolitanis accēpisse asserit decēnio gestū fuit: & ppter diuturnitatē eius ciuitatem i eo loco cōditam: ubi sedentes Aethiōpum impetum sustinebant: quā Hermopolim inquit: idest Mercuri

rii ciuitatem appellant. Ibi consecratam: ibi primo fuisse: quoniam nocentes interficeret serpentes. Aethiops autem admiratione uirtutis ita Moysen coluisse: ut etiā circūcisionem ab eo didicerint. Ita peractō bello cum uictor rediisset: uerbo quidem a rege bene susceptum: re autē quotidie mortē illi quāsitam: ac insidias multis modis paratas: maxime cum ad Merida matrem ultra Aegyptum in Aethyopīa finibus sepultam ex p̄cepto regis proficisceretur: a nomine cuius urbem: ubi sepulta fuit Merōen appellatam: nec minus quam ibi cultam fuisse. Quā cum Moyses percēpisset in Arabiam ilico profugisse: & Raguelis Arabiæ regis filiam in uxorem duxisse. Interea Elephantīæ morbo: quoniam multis modis Iudæos præmebat Aegyptiorum regem expirasse. Ad alia enim opera: quæ ipsos cōstruere iussit: diuersam etiā q̄ Aegyptii uestem indui uoluit: ut facilius cogniti ab omnibus tāq̄ impii punirentur. Moysen autem a deo quotidie liberationem populi petere: & quodam die repente coram eo ignē e terra: ubi nulla incendio apta materies erat: subito erupisse: ac uocem æditam fuisse: liberandos sibi eē Iudæos: & in antiquam patriam conducendos. Hac re fractum prius q̄ exercitum comparasset ad regē Aegyptiorum soceri consilio descendisse: dixisseq̄ orbis domini iussu liberandos esse Iudæos. Quo auditō in carcerem ipsum fuisse intrusum: unde nocte custodibus mortuis & repente portis patentibus: armisq̄ omnibus: quæ ibi fuerant fractis exiuisse: rectaq̄ uia in regiam usq̄ ad regis cubiculum ianuis apertis ad ipsum regem intrasse: interrogatumq̄ a stupente rege quodnam esset dei nomen: a quo missus esset: cūq̄ a ceruicibus inclinatus Moyses in aure sibi dixisset: audientem mutū cecidisse: & a Moysē suscitatum fuisse: scripsisse quoq̄ ipsum nomen dei in tabula dicit: quas litteras cum nōnulli sacerdotum deriderent legere nescientes sp̄asmo ait omnes expirasse. Tunc etiā signum rege petente baculū a Moysē in serpentem conuersum: oibusq̄ magno timore percussis a cauda captum draconem in baculum rursus conuertisse. Deinde Nilum baculo percussū abundasse adeo: ut uniuersa Aegyptus sūmerisionem timuerit: singulisq̄ annis ex illo tempore similiter abundare. Postea cum aqua rursus baculo percussa in alueum suum rediisset: aialibus in fluuiū cunctis morte corruptis: magno fetore aqua ita oliuisse: ut Aegyptii siti & pestilentia simul laborarent: regem autē perterritum inclinatum iam fuisse ad dimittēdum populum. Sed Memphiticōs sacerdotes uocatos moriq̄ iussos: nisi aliquod signum ipsi etiā æderent: magicis artibus dracone producto: & fluuii colore mutato effecisse: ut elatus rex atrociter Iudæos tractaret. Tunc a Moysē terram baculo percussā muscas uenenosas: deinde rursus percussā ranas: locustas: aliāq̄ huiusmodi monstra produxisse. Vnde apud Aegyptios ubiq̄ in tēplo Isidis baculum deponitur atq̄ colitur. Terram. n. Isidem esse: quæ baculo percussā monstra producebat. Tandem cum grandine percuteretur: & terrāmotu Aegyptus uniuersa quateretur: quo domus & tēpla multa ceciderunt: perfractum calamitatibus regem Iudæos liberasse: quos ab Aegyptiis argentea: aureaq̄ uasa: uestem: ac aliam gazam mutuo accēpisse: ac tertio die postq̄ recesserunt in mare peruenisse. Dupliciter deīde rem fuisse dicit. Memphitas enim dicere: cū magnā locoḡ Moyses haberet peritiā: refluxum maris obseruasse: ac ita cum populo transiuisse. Heliopolitas autē propter gazā: quam Iudæi mutuo abstulerunt: regem cōmotum magna manu in Iudæos profectum fuisse. Moysen uero percussisse baculo mare: ut cælesti uoce admonitus fuit: & sic diuiso mari transiisse. Cūq̄ post Iudæos persequerentur Aegyptii: tum fulminibus: tum refluentibus aquis periisse: Iudæosq̄ liberatos annos triginta in heremo uixisse: quasi niuem deo quotidie illis pluente: qua nutriebantur. Moysen autem longū ait fuisse: flauum canum: proluxiore capillo ac barba: & deniq̄ statura & facie dignitatis permagnæ: oīa uero ipsum absoluisse ait annos natum octuagintanouem. Ezechielus ēt poeta uniuersam Iudæorum historiam carmine moreq̄ tragico scripsit: & in omnibus fere cum diuina scriptura conuenit. Et Demetrius historicus similiter: qui dicit Moysen ex Aegypto in Madiam profugisse: ac ibi Iothoris filiā Sophorem nomine in uxorem duxisse: quam cōiectura a nominibus capta ex Habraam genus traxisse affirmat. Habraam enim ex Thetura: lessā genuisse: & ex lessā natum fuisse Adam: a quo Raguel: ex Raguele uero Iothor & Bab: & Iothoris filiam Moysi nuptam fuisse. Generatiōes quoq̄ ait ita conuenire: ut uerisimile sit Semphoram: & Moysen: & Habraam descendentes eisdem tēporibus fuisse. Moysen enim septimum: Semphoram autem ab Habraam sextam fuisse: & Madiam urbē ab uno filiorū Habraæ nominatam fuisse. Eupolemus uero Moysen ait. lx. prophætasse annos: Iosue autem xxx. & uixisse centum & x. tabernaculum ab eo ī Silo fixum fuisse: & post eum Samuelem prophētasse: a quo iussu dei Saulē ad regēdum electū regnasse ānis. xxi. Post eum Dauid filiū Cis: a quo Syros & Phœnices usq̄ ad Euphratē domitos fuisse. Idumæos etiā Ammanitas: Moabitas: Itureos: Nabatæos: Nabdeos: Suronemq̄. Tyri: ac Phœnices regē bello coactos tributa Iudæis contulisse: eiq̄ petenti locū fuisse diuinitus monstratū: ubi tēplū esset ædificandū. Angelū. n. uidisse in eo loco stantē: ubi altare postea conditū fuit: cui angelo nomen Dianathā fuisse: a quo nō fuisse permissum. Dauid quoniā sanguine hoīum propter bella: quæ gessit contaminatus erat tēplū ædificare: sed q̄ magnā posset facere præparationē: ut tēplū a filio eius facilius conderetur. Itaq̄ cōparasse ipsum æris argenti auri talenta non pauca: lapides etiā & ligna cupressi atq̄ cædri: naues enim eum præparasse Melanis Arabiæ ciuitate: missisq̄ in insulam Vrphen in rubro mari positam: auri metallis abundantissimam: unde in Iudæam inumerabilia pene pondō auri delata fuisse: regnasseq̄ Dauid annos quadraginta: ac ab eo regnum Salomonis filio duodecim annos agenti traditum fuisse. Impetratumq̄ ut templum ædificaret: a quo iam regnante ad Vaphrem Aegyptii regem hoc exemplo litteras missas fuisse. Rex Salomon Vaphri Aegyptio regi amico paterno salutem. Scias me a deo magno Dauid patris mei regnum accēpisse: cumq̄

mihi pater præcepit templum deo: qui cœlum & terram creauit cōdere: ut etiam ad te scriberem præcepit. Scribo igitur & peto abste: ut artifices atq; fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Ad hæc Vaphrem sic rescripsisse. Rex Aegyptii Vaphres regi Salomoni salutem. Lectis litteris tuis nō paruo affectus gaudio sum: q; patri tuo optimo uiro & diuinitus probato in regnum successisti. Ad ædificandum autem templum dei inter fabros atq; ministros octuaginta milia hominū ad te destinaui. Dabis igitur operam: ut ordine uiuant: & rebus necessariis non careant: temploq; dei condito icolumnes ad nos redeāt. Tyrio quoq; regi scriptum fuisse hoc modo. Rex Salomon Suroni Tyri Sydonis atq; Phœniciae regi amico paterno salutem. Scias me a deo magno Dauid patris mei regnum accēpisse: cūq; mihi pater præcepit templum deo: qui cœlum & terram creauit condere: ut etiam ad te scriberem præcepit. Scribo igitur & peto abste: ut artifices atq; fabros ad ædificandum templum dei mittere uelis. Adhæc Suronem quoq; sic scripsisse. Suron Tyri Sydonis & Phœniciae rex Salomoni regi salutē. Lectis litteris tuis gratias ægi deo: qui tibi regnū patris tradidit. Et quoniam scribis fabros ministrosq; ad condēdū templum dei esse tibi mittendos: misi ad te milia hominum octuaginta: & architectum Tyrium hominem ex matre Iudæa: uirum ī rebus architecturæ mirabilē. Curabis igitur ut necessariis nō egeant: & templo dei condito ad nos redeant. Scripsit autem Salomon in Galilæam & Samariam ad Moabitā inqt & Ammanitā & Galacidā: ut frumenta & uinum centum & sexaginta milibus hominū diligenter subministraret. Oleum autem a Iudæa eis præbebatur. Ligna igitur primū: quæ a patre ipsius ī monte Libani cæsa iacebant per mare in Iopen: ac inde in Hierosolymā duxisse: incēpisseq; templum dei ædificare annos tredecim natum: populosq; prædictos in opere iugiter fuisse: & præter frumētum ac uinum: cætera quæ necessaria sunt a Iudæis per singulas tribus singulis mensibus ministrata: fundatūq; templum longitudinis cubitorum sexaginta: & latitudinis similiter: fundamētōrūq; latitudinem decem cubitorum fuisse. Sic enim Nathā dei prophætā iussisse: ædificatumq; templum totū undiq; a pavimento usq; ad tectum deauratum: & tectum laquearibus factū: & aureis tegulis æneis de foris cōtectum: duasq; colūnas æneas altitudini æquales tēplo decem cubitos in circuitu continētes auro deauratas soliditate unius digiti: alteram a dextris: alteram a sinistris templi statuissē. Candelabra quoq; aurea talentorum singula decem ad exemplar eorū: quæ a Moyse in tabernaculo facta erant fecisse: & alia a dextris templi: alia a sinistris posuisse. Lucernas autem aureas sexaginta septem in uno quoq; candelabro factas: & fornicem maximum ad borealem templi partem ædificasse: quæ quadraginta octo æneis colūnis sustentabatur: fecisse etiam labrum uiginti cubitorum longitudinis: & latitudinis similiter: profunditas autem cubitorum qnq; gradusq; circūductos construxisse: ut sacerdotes adire: ac pedes & manus lauare possent: posuisseq; ad dextram partē altaris: iuxta quem basim fecisse duorū altitudinis cubitorum: ut in ea rex staret: quo facilius ab uniuerso populo uideretur. Altare quoq; fecisse duodecim cubitorum altitudinis: & catenas tāq; retia super omnem templi altitudinem uiginti cubitis instrumentis quibuscūq; extendisse: a quibus quadringenta tintinabula ærea dependebant. Hoc factum fuisse: ne aues super templum federēt: neq; nidos in laquearibus eius facerent: ut templum ab omni foret imunditia incontaminatum. Hierusalem quoq; urbē muris turribus ac foueis ab eo fuisse circūductā: regiam quoq; ibi ædificasse: quæ Hieron Salomonis idest latine Salomōis aedes fuit appellata: unde corrupto: postea uocabulo urbē Hierusalem uocatā fuisse: & Hierosolymam græce appellari. Quibus factis sacrificium deo mille boum in Sylo fecisse: & tabernaculum altareq; simul & uasa omnia a Moyse facta. Inde in Hierosolymā ad templū dei trāstulisse. Arcam similiter & cādelabrum & mēsam: cæteraq; oīa: ut prophætā præcepit: deoq; holocaustum duō milia ouium: & tria milia quinquagintaq; uitulorū. Totum autem aurum: quod in templo colūnis: cæterisq; omnibus templi uasis fuit consumptū quadragies sexies centena milia fuisse. Argenti uero ad clauos: & alia instrumenta mille ducenta trigintaduo talenta. Aeris uero in colūnis fornicibus ac cæteris talenta decem & octo milia & quinquaginta: misisseq; omnes in regiones suas Phœnices simul atq; Aegyptios decem auri talenta singulis data. Talētum autem dico inquit: quod Syclum appellāt. Et Aegyptiorum quidem regi oleum & mel in magna quātitate misisse. Suroni autem colūnam auream quæ Tyri in templo Iouis conspicit. Vnde ille simulachrū filiæ fecit: quod in aurea colūna iposuit. Mille quoq; scuta fuisse a Salomone aurea confirmat: uixisseq; ipsum ait annos quinquagintaduos & regnasse quadraginta. Timochares autem: qui Antiochi res gestas conscripsit: quadraginta stadiis circūduci Hierosolymā asserit abruptis uallibus undiq; natura munitā: urbemq; ipsam multis aquis adeo irrigari: ut hortos quoq; multos extra urbem aquis inde defluentibus irrigari. Ab urbe autem usq; ad quadraginta stadia magnā esse aquarum penuriā. Philo autem fontem fuisse in urbe asserit maximum: qui tēpore hyemis deficiebat: æstate uero copiosissime defluebat. Aristæus ēt in libro de interpretatione legis iudaicæ de aquis Hierosolymorū hoc mō scribit. Templum inquit ad ortum respicit: posteriora eius ad uesperam tendunt. Lapidibus at ornatiissime pauimentum tēpli constratum est: & aqua sæpius in tēplum imittitur: ut a sanguine detergat. Multa. n. aialium milia in solēnitatibus offerūtur. Fons uero copiosissime atq; integer in templo ipso scaturit: ex quo magna uis aquarum per cloacas plūbo consolidatas defluit. His ita dictis non est prætermittendum qd de Hieremia Polyhistor cōscripsit Alexāder. Tēporibus inqt Ioachin Hieremias pphætāuit: q missus a deo cum Iudæos aureo simulachro: cui nomē erat Baal sacrificantes repperisset: futuram eis propter hoc calamitatem prædixit: unde Ioachin uiuum iussit cremari. Illum autem dixisse foueas ipsos a rege Assyriorum captos iuxta Tigridem atq; Euphratē eisdem lignis facturos. Hæc Nabuchodonosorem Ba

byloniorum regem audiuisse: ac a Stribare Medorum rege in auxiliū abducto cētum & octuaginta perditum: equitum centum & uiginti milia ducentem: ac decem milia curuum. Primo Samaritanas oēs: urbes: Galilæam: Scythopolim: & Galatide: meuertisse: deinde Hierosolymam: & Iudæorum regem Ioachim uiuum capisse: & aurum: argentum: æs: cæteraq; omnia: quæ in templo fuerant arca excepta & tabulis in Babylonē asportasse. Arcam enī inqt Hieremias detinuit. Et rursus post aliqua: Nabuchodonosor inquit prædicta mœnia ædificare cœpit: grauitæ ægrotauit: mortuusq; ē post quadragessimū tertium annum regni sui: cui Enilmalurchus filius successit. Hic propter iniquitatem & lasciuia a Nergisaro sororio suo insidiis exceptus in secūdo anno regni periit. Deinde filius eius Labeforacus mēsisibus nouem: quo insidiis interfecto cōmuni consilio Nabonida insidiatorum unus regnauit: qui Babylonæ muros: qui iuxta fluuium sunt lateribus & bitumine condidit. In septimo autē & decimo anno regni eius Cyrus rex Persarū magna manu Babylonios petiit. Nabonida uero regnum suū defensurus exercitum cōstruxit: & uictus pugna in Borsippū urbem confugit: quā Cyrus Babylone capta obsedit. Sed Nabonida diu ferre obsidionem non potuit: seque Cyro tradidit: q̄ humanissime ipsum traxit: ac in Carmaniam cum dignitate ire iussit: ubi non multo post naturæ concessit. Hæc Iudaicis libris: imo uero nostris conuenire uidentur. Scribit. n. in ipsis decimo atq; octauo anno regni sui Nabuchodonosorē templum destruxisse: quod secundo anno regni Cyri restitui cœptū decimo anno regni Darii tandē conditum fuit. Sed Alphœus ē de Assyriis & Nabuchodonosore hoc modo scribit. Megasthenes inquit uir priscus Nabuchodonosorē Hercule robustiorē dicit fuisse: uniuersamq; Libyam cæterāq; Asiam usq; ad Armenios domuisse: quē Chaldæi dicūt cū i regnū suū rediisset furore diuinitus captū magna exclamasse uoce. Futurā o Babylonii uobis ego calamitatē p̄nuncio: quam nec Belus ille: nec ulla uis deoz̄ auerteret: ueniet Persa semialinus: q̄ uobis afferret seruitutem. His aliisq; huiusmodi dictis subito euauit. Cui filius Milma Rudocus successit: quem Iglisares interfecit: ac loco eius regnauit. Cui Babaso Arascus filius successit. Quo insidiis interēpto Nabinidochus regnauit: hunc Cyrus capta Babylone Carmaniæ p̄cipē fecit. De Babylone quoq; Abydemus hæc scribit. Omnia inquit illa loca aquis contestata fuisse dicuntur. Belus at̄ regionē siccasse perhibet: & Babyloniam condidisse: quæ mœnia aquarū illuione deleta Nabuchodonosorus restituit: quæ remanēt ad hæc Macedonū tēpora. Et post pauca cum principatum ait Nabuchodonosorus accēpisset: cōtinuo Babylonē triplici muro quindecim diebus muniuit: & fluuios Armachalem atq; Acrachanum ab Euphrate ortos obstruxit: paludē ē effudit uiginti passuū altitudinis parasangarūq; q̄ dragita: portasq; in ea fecit: quas Riutenētes appellabāt: quibus apertis Babylonæ cāpos irrigabant: rubricisq; maris inūdationem obstruxit: & Teredonē urbē ad sustinēdos Arabum impetus cōdidit: & in regia p̄siles hortos plantauit. Hæc ab Abydeno sumere placuit. Quoniā legitur apud Daniele Nabuchodonosorem i templo suo ambulatē arrogātia motum dixisse. An non est ita Babylon magna q̄ ego in potentia mea: ad laudem gloriæ meæ in domum regni cōstruxi: Et adhuc ista loquētem euersum fuisse. Ad hæc omnia illa placet afferre: quæ Iosephus in libro de antiquitate Iudaica dixit. Sufficiunt inquit ad ostendendā antiquitatem Iudaicā Syriorum simul: & Chaldæorum: & Phœnicum scripturæ: & Græcorū innumerabiles historici: maxime Theophilus: Theodotus: Mnasses: Aristophanes: Hermogenes: Euemerus: Comon: ac deniq; Zophirus: qui omnes & alii forsitan complures (nec. n. omnia ipse legi) diligenter de nostris conscripserūt. Quorū multi etsi nōnullis aberrarint cōmuniter tamen ab omnibus antiquitati nostræ testimonium perhibetur: quāuis Phalereus: Demetrius: & Pilon senior: q̄ carmine conscripserūt: ac Eupolemus non longe absunt a ueritate: quibus uenia dāda est: quoniā magnā nostrarum litterarum peritiā non habuere.

EVSEBII PAMPHILI LIBER DECIMVS.

MAEC Iosephus & alia huiusmodi multa: quæ breuitati consulentes prætermisimus: & ad alia transire constituimus. Nam quoniā quibus rationibus gentiliū fabulis cōtēptis scripturā Hebræorum suscepiimus dictum est: ac ipsos Græcos: & uitam: & doctrinam Hebræorum admiratos fuisse: auctoribus suis demonstratum. Age iā declaremus: multa quoq; ab Hebræis Græcos sumpsisse. Quemadmodum inquit Geometriam: Arithmeticam: Musicam: Astronomiam: Medicinam: ipsa deniq; litterarum elementa: artesq; cæteras a barbaris: ut postea ostendam accēperunt: sic de pietate i unum deum: ac reliqua: quæ ad utilitatem animæ pertinere uidentur dogmata: nō aliunde q̄ a Iudæis: ut paulopost patebit: habuerunt. Quod si quis contendat naturali quadā ratione ipsos ea inuenisse: nec hoc quidem recusabimus. Nam si ea: quæ a prophetis Iudæi accēperunt: & præclarissimi Græcorū philosophi conscripserūt diligenter sequi uolumus: non erimus certe accusandi.

Quod Græci non solum a barbaris artes: sed alter alterius inuenta dictaq; furātes suo nomini attribuebant.

NON autē mireſ q̄spia: si ab Hebræis multa eos furatos eē asserimus: cū nō modo disciplinas atq; artes a barbaris abstulerit: uerū etiā ad hos usq; dies ambitiōi seruiētes alter alterius iuētione furenſ. Imo uero nōnulli uniuersa alioḡ uolumia suis noībus ascripserunt. Non sunt mea hæc uerba: sed eos ipsos audias: cū alter alteſ furti arguāt. Quod primū ostēdere aggrediamur: ut mores eoz̄ facilius cognoscas. Cū. n. ipi alter ab altero furti honorē sibi arripiat: quo mō abstineſ a nris poterūt. Clāmēs igit nī i sexto aduersus gētes poetarū: phōrū: historicoſ: oratorūq; furta præ oculis

posuit. Textus enī ipsos Orphei: Homeri: Hesiodi: Heracliti: Platonis: Pythagoræ: Herodoti: Theopompi: Thucydide: Demosthenis: Aeschini: Isocratis: aliorumq; transcripsit & contulit: reque ipsa ostendit: multos nominibus suis aliorum ædidisse uolumina: ueluti Eugramō Cyrenæus Musæi de Theoprotis librum integrum sibi attribuit: nec solum perutilia a barbaris dogmata furatos esse: uerū etiam: quæ nobis per sanctos uiros miraculose tradita sunt imitatos fabulis implicuisse: percontaturq; ab eis falsa ne sint: quæ scribunt: an ueritatis aliquid cōtineant. Si falsa inquit dicent: ut mēdaces cōtemnemus. Si uera cur ea: quæ a Moyse ac prophætis facta esse dicuntur nō credunt? Similia. n. multa esse nemo ignorat: si cut illud: quod in primis fertur: longo tēpore louē olim non pluuisse: uniuersamq; Græciam aqua pēnuria confectā Apollinem interrogasse: quid sibi esset faciundū: respōsumq; oratione ipsius Aeaci opus esse. Ascendit igitur rogatus in mōtem Aeacus: & mūdus in cōelum extensis manibus cōmunem patrē oīum inuocauit: orauitq; ut ab hac calamitate liberare Græciam dignaret; quo adhuc orāte nubes excitatæ tonitrua facta: magnaq; uis pluuiæ subito errumpēs uniuersam Græciā irrigauit. Ita oratiōibus Aeaci fœcūdisimū Græcis annus tūc fuerat. Hoc inde sumptum esse quis nō uiderit? Et iuocauit Samuel dominū: & dominus uoces & pluuiam in diebus messis. Innumerabilia huiusmodi Clamēs cōscribit: quibus furacitatē Græcorum ostendit: quē si legeris: quāta sit eorū ambitio non ignorabis: uege quoniā iste noster est: ab ipsis Græcorū philosophis: ut solemus latrocinia Græcorū ostendamus. Audias ergo qd de hac ipsa re scripsit Porphyrius in libro de studioso auditu. Apud Lōginum iquit ad honorem Platonis: ut singulis annis fieri solet: multi simul philosophi cōenabamur: & post cōenam: ut sit colloquebamur. Cum interim iter Caustrium & maximū orta dissensio ē. Maximus. n. Ephorū Theopōpo anteponebat: Caustrius uero furē fuisse: nihil a se ipso scripsisse ostēdebat: ac a Demacho: & Callisthene: & Anaximene plura q̄ tria milia cōmotum sublata: & in cōcione transposita ostendebat. Tunc Apollonius grāmaticus. Ignoras inquit Caustri Theopōpum etiam: quem tu laudas furtis plenū esse. Nam in undecimo de Philippo ab Arcopagético Socratis: q; nihil aut boni: aut mali aliūde: q̄ a se ipsis hominibus accidat: cātera q; huius ad uerbum trāscripsit. Sed non orationes solūmodo ille furatur: uerū etiam aliorū gesta falso aliis tribuit. Nā cū Andro historiam diuinationū cōscripserit: dicatq; de Pythagorā: q; aqua a puteo haustā in Metaponto sitiens postq̄ bibit in tertium diē terrā motum fore p̄dixerit. Hæc oīa Theopōpus ad alios trāstulit. Phærecidem enim Syrum ita p̄dixisse asserit: nec in Metaponto: sed in Syria id fuisse dicit. Sibarīs quoq; urbis captiuitatē ad Melesnā urbis cām trāstulit. Tūc Nicagoras ego quoq; inquit cū historiā eius legerem: multa ipsum a Xenophonte accēpisse: mutatēq; ad peius considerauit. Xenophon. n. in quarto Pharnabazi Agesilai collocactionē propter Apollolophanem Cyziphenū factam ita cōscripsit: ut & dignitas & mores utriusq; quomodo legas cerni oculis uideantur. Hanc rem in undecimū historiæ Græcæ Theopōpus traduxit. Itaq; dicit: ut muta tardaq; uideantur. Ut. n. furtum cælaret ea interposuit: quæ cūctationem quādam colloquentium ostendunt: & animatā Xenophontis orationem corrumpunt. Tum Apollonius. Cur Theopōpum & Ephorum uiros in dicēdo tardos furti accusamus: cū Menāder quoq; similiter fecisse inueniatur? Et ab Aristophane grāmatico: qui eum ualde amabat admonitus fuisse dicatur? Vnde latinus sex libros ædidit: quos de Menādri furtis inscripsit: ubi omnia quæ ab aliis accēpit: unum in locum contulit: sicut Philostratus Alexandrinus de Sophocle fecit. Cecilius autem integram ad finem fabulam Antiphonis: quæ lonista dicitur a Menandro in Dissidemonem transcriptam ostendit. Sed quoniam in hanc rem nescio quo modo incidimus: ego quoq; accusare Hyperidem uolo multa fuisse a Demosthene furatum: uege quoniam eisdem fuerunt temporibus uestre puto coniecturæ relinquendum: quisnam ab alio furatus sit. Ego uero Hyperidem existimo: si autem uos Demosthenem ab illo accēpisse contendetis laudo: quoniam quæ accēpit multo præstantiora reddidit. Vituperandum autem Hyperidem duco: si elegantissimam Demosthenis orationem ad peius conuertit. Et post pauca: Belanicus etiā inquit quæ de moribus barbarorum conscripsit ab Herodoto & Damasco iteracēpit. Quid uero aut de Herodoto dicam: qui in secundo ab Hecataeo milesio multa trāstulit: ueluti de phœnice: aut de fluuiali equo de uenatione crocodillorum: aut de Isocrate atq; Demosthene: quorum alter in numularia oratione: alter in oratione aduersus Onetorem: omnia quæ de quæstionibus Issæus in oratiōe de hereditate Chilonis dicit eisdem fere uerbis trāstulerint. Aut de Dinarcho: qui multa eisdem uerbis trāscripsit. Antimachus etiam poeta multa furatus ab Homero: parumq; immutata scripsisse inuenitur: uerum ne alios furti crimine accusando ipse quasi fur repræhendi possim: unde hæc habui dicendum mihi esse uideo. Lyfimachus igitur duos libros de furtis Ephori cōscripsit. Polionis ē ad Soteridē epistola extat de Crotii furtis. Liber ē eiusdem legitur de simili Herodoti crimine. Et i libro quē de uestigiis inscripsit furta Theopompi recitat. Tum Prosenes alios quidem fures depræhendistis. Platonem at cuius solēnitatem tāq; herois celebrantes apud Longinum conuenimus hoc ipsum fecisse: uereor enim furti uocabulum dicere: cum de Platone uerba facio: non depræhendistis. Quid ais inquit galieta? Aio iquit qd rebus ipsis probabo. Et fortassis multo plura inuenirētur: si eorum: qui apud Platonem philosophati sunt: libri omnes reperirentur. Nā cum forte his diebus Protagoræ de ente librum legerē aduersus eos qui unum ens dicunt esse: eadem omnino inueni scripta: quæ apud Platonē leguntur. Quod ut ita esse cognoscatis ipsum audiat: nouitateq; nāq; rei commotus memoriter omnia tenere studui. His dictis uerba ipsorum philosophorum conscribit: quibus apertissime furem fuisse Platonem ostendit. Sed factis iam dictum est: q; alter ab altero Græci furentur: & alter alterum studiose redarguat.

Quod disciplinas omnes & artes a barbaris Græci accēperunt.

Non est autē ab hac præparatione euangelica alienum breuiter ostēdere: disciplinas oēs & artes a Barbaris Græcos habuisse: ne quis accusare nos audeat: si ab Hebræorū scriptura pietatem didicisse prædicemus: cum q̄ ueri aliquid apud eos dicere uideant: nec fabulis theologiā imiscere: Hebræorū doctrinā plane imitari cōgnoscant. Juniores enim oēs sunt: qui apud Græcos recte aliquid philosophati sunt: non hebræis solum: nec Phœnicibus atq; Aegyptiis: sed prisca et ipsi Græcis. Primus enī oīum ex Phœnicia Cadmus Agenoris filius mysteria & solē nates deorū Græciæ tradidit: simulachrorū consecrationes et hymnos: deinde ex Thracia Orpheus. Linus et Musæus: quos circa tempora troiana floruisse asserunt: a quibus nihil aliud q̄ Aegyptiorū atq; Phœnicum falsitas paucis cōmutata Græciæ cōmēdata est. Quibus q̄dem ī temporibus Pythius Clarius: Dodonæus maxie colebant: simulachraq; aliorū deorū atq; heroū & tēpla cōstituebāt. Et post multa sæcula philosophiā data ita diligēter opa est: ut cū nihil ueri ī traditōibus maiorū philosophātes inuenirent: p̄clara illa maiorū oracula cū auctoribus suis cōtēperint: q̄ppe ab illis nullā se cōseq̄ utilitatē uidētes: aliena tanq̄ nudi atq; pauperes ueritatis & disciplinæ nō temere scrutabāt: & ab aliis gēribus: q̄ utilia uerāq; censebāt: ī omnibus artibus atq; disciplinis non sine labore mutabant. Nempe ipsi Græci contentur post Orpheā Linum & Musæum antiquissimos: ut ipsi dicunt theologos: & multorū auctores errorum septem quosdā uiros admirabiles adeo sapientia fuisse: ut sapiētes uulgo appellati sint: qui oēs tēpibus Cyri Persæ regis floruerunt. Quo q̄dem tēpore apud Hebræos nouissimī oīum prophætæ fuerunt annis post troiana tēpora pluribus q̄ sexcentis. A Moyse autem non paucioribus q̄ mille & quingentis: quod paulo post planius faciemus. Verum ab istis sapientibus nihil aliud q̄ sententiæ quādā commodæ atq; breuiter dictæ ad utilitatem humanæ uitæ compertum est. Magno deinde spacio temporis interposito philosophorum genus incēpisse fertur. Pythagoras enim primus oīum fuit: quem philosophiā quoq; nomen inuenisse constat. Hunc multi famium: alii tyrrhenum: alii syrium: aut tyrium fuisse cōtendūt. Ita nō plane Græcus maximus: & primus philosophorum ab omnibus dicitur. Nam Pherecidem doctorem Pythagoræ syrium omnes fuisse tradunt: quāuis non eum solum modo: sed Perfarum etiam magos: & Aegyptiorum diuinatores audisse Pythagorā asseratur: eo tempore quo iudæorum alii in Babylonem: alii in Aegyptū transmigrarunt. Audiuit autē & Brachmanas iudæorum philosophos: sic ab aliis astrologiam: ab aliis geometriā: ab aliis musicā: ab aliis arithmeticā: & aliud ab aliis habuisse. A Græcis autē nihil eum habuisse ausus q̄spia est dicere: tāta doctrinæ & bonarū artiū penuria in Græcia fuit anteq̄ Pythagoras oīa: q̄ ab illis collegit sūmo studio docuit: & diuinos p̄p̄a meruit honores: a quo priā philosophia p̄cessit: quā Italiā quoniā ibi maxime docuit appellare solent. Secunda est: quam Thales unus de septem sapientibus tradidit: quæ Ionica nominatur. Tertia Cleatica dicitur: cuius Xenophanes colophonius auctor ascribit. Thalem autem multi nō Græcum sed Phœnicem dicunt: nonnulli Milesium fuisse arbitrantur: quem tradunt ab Aegyptiorū diuinationibus plerāq; accēpisse. Solonē uero unum de septem: qui leges Atheniensium cōscripsit tempore quo iudæi Aegyptum frequentes habitabant illo peruenisse Plato in Timæo testatur. Quo quidem ī libro doceri eum a Barbaro uidemus his uerbis. O Solon Solon: Græci semper pueri estis: senex autē nullus unq̄ Græcorum fuit: ac ideo apud uos nulla disciplina uetus inueniri potest. Plato quoq; ipse cū italicam philosophiam hauserit in Aegyptum abiisse traditur: nec breui tēpore conuersatus ibi fuisse. Vnde grato animo omnia: quæ optima sunt a Barbaris se consecutum profitetur. Dicit enim ī Epimētide causam fuisse Barbæ illum qui primus hæc inuenit. Verusta enim regio inquit eos aliud qui prius hæc inuenerunt. Longam autem ætatem multi cōsecuti sunt propter æstiuū temporis serenitatem: quam Aegyptus maxime atq; Syria possidet. Quare ab initio usq; ad hæc tempora īnumerabilibus annis examinata uere nobis tradita sunt. Deinde subiicit. Fateri autem oportet quicquid a Barbaris Græci accēperunt ad meliorem illud finem perduxisse. Hæc Plato Democritus autem multo prius a Barbaris se didicisse his uerbis gloriatur. Ego uero inquit multo plures q̄ omnes ceteri homines: q̄ modo sunt regiones peragraui: multas urbes uidi: sapientes uero audiui: nec quisquā me in demonstratione linearum superare potuit: nec ipsi quidē: q̄ Arsepedonapræ apud Aegyptios appellatur. Octogita enim annos longē patria disciplinarum amore abfui. Babylonem enim etiam iste & Persas in Aegyptum ut disceret petiit. Quid de Heraclyto ac de aliis Græcis dicam: per quos omnes illuminatam doctrinis Græciam constat. Nam ante sæcula eorum uatibus & oraculis dæmonum inhiabat: nec aliquid solidæ disciplinæ uestigium continebat. Mirabilia uero Apollinis illa responsa nihil penitus hominibus contulerunt: sed errantes huc atq; illuc magno sudore aliena sibi homines congesserunt: geometriā enī ab Aegyptiis: astrologiam a Caldæis: & alia ab aliis accēperunt. Sed nihil unq̄ tanti mutuati sunt quāti hoc est: quod ab Hebræis habuerunt: unius enim dei cognitionem inde receperunt: & multitudinem dæmonum suorum spreuerunt. Cur ergo nos incusant si Hebræorum scripturam barbaram: ut ipsi dicerēt græcæ philosophiæ anteposuius: quoniā omnia bona a Barbaris ipsi forati sint: nec qcq̄ utilitatis a diis suis habuerunt? Quos iure multi apud eos contempserunt: ut impii dici q̄ dæmonia uenerari maluerint. Cur igitur nos accusant: aut non magis laudant atq; admirantur: qui falsitate cōtempra etiam theologiā secuti sumus: quæ sola uera est ab omni falsitate remota. Nam neq; in impietate incidimus: ut multi Græcorum sapientes nullum Deum colentes: neq; rursus: ut mirabiles philosophi summum Deum cognoscentes multorum falsitatem deorum falsitati permiscuimus. Sed de his alias:

Nunc aut non philosophicas solū doctrinas: sed omnia inuēta hominum humanæ uitæ utilia a Barbaris Græcos accēpisse comprobemus. Primus igitur qui litterarū elementa Græcis tradidit Cadmus ex Phœnicia erat: unde Phœnicia litterarum elementa prisci poetæ dixerunt. Multi syros litteras primos comperisse asserunt. Syrii autē et hebræi sunt. Nam iudæa in Syria semper a scriptoribus habitata ē: & Phœniciam et apud priscos appellari constat. Temporibus autē nostris palæstinem Syriæ appellat: Argumēto autē illud maximo est ab hebræis repertas esse litteras ipsarum litterarum apud Græcos appellatio. Singula enim apud hebræos elementa appellatione significatiua uocantur: quod apud Græcos nullo modo fieri potest. Vnde non esse ab illis inuenta: sed ab illis accepta declaratur. Omnes autē litteræ apud hebræos uiginti quæ sunt: quarum prima Aleph dicitur: quod latine disciplina dici potest. Secunda Beth quæ domus significat. Tertia Gimel: quod uocis plenitudinem significat. Quarta Delth: quod librorum dici potest. Quinta Ita: quod uocabulum ista significat: quæ omnes uoces talem sensum efficiunt. Disciplina domus: plenitudo librorum hæc. Sextum elementum apud eos Va dicitur: quæ uox latine in ipsa dici potest. Deinde Cai: quod uocabulum significat uiuit. Septimum: id quod significat uiuens: totum hoc simul in ipsa uiuit uiuetis. Nonum Teth dicitur: id est bonum. Decimū loth & interpretatur principium. Simul hæc duo bonum principium significat. Undecimū Caph: latine tamen. Duodecimū Labd: quod & postea Sanich: quod interpretatur auxilium: totum hoc simul ex ipsis significat. Disci totum simul tamē discere. Deinde sequitur elementum: quod Men appellant: quod interpretari potest ex ipsis. Deinde Nun: idem sempiternum auxilium his accedit. Ain quod latine fontem: aut oculum significat. Deinde Phi: quod os dici potest. Deinde Sade: quæ uox iusticia interpretari potest. Simul sensus est fons: aut oculus: & os iusticiæ. Elementum deinde accedit Cophi id est uocatio: deinde ris: quod caput significat: deinde sen: quod dentes dicere possumus: postremo thau: quod signa dici potest. Omnium igitur sensus elementorum hic est. Disciplina domus: plenitudo librorum: hæc in ipsa uiuit uiuens: bonum principium: tamē discere ex ipsis: sempiternum auxiliū: fons: aut oculus atque os iusticiæ: uocatio capitis: & dētiū signa: hæc est elementorum hebraicarum latine dicta sententia: quæ disciplinæ litterarum summopere cōuenit: quod apud alias gentes inueniri nequit. Vnde fateri necesse est: non ab aliis quā ab hebræis litteras esse inuētas: Græcos uero ab hebraicis accēpisse: ipsa litterarum appellatio significat: hebræi. n. Aleph: græci Alpha dicunt: illi beth Græci uita: gama Græci: gimel illi: deinde delth: illi deltha: isti & alteri zai: alteri zeta: cætera quoque similiter. Vnde patet ab hebræis litteras inuentas ad alios & ad Græcos tandem peruenisse. Hæc de litteris dicta sufficiat. Clamēs quoque cū in similitudinem iciderit materiā Aegyptios ostēdit medicinā inuenisse: & Aesculapiū aplificasse. Atlātē autē ex lybia primū nauim construxisse ac nauigasse: astrologiā primos Chaldaeos: Aegyptios deinde ædidisse: Phryges autē uolatus primos obseruasse: & Tuscos aruspiciū comperisse: Telmissinos somniorum interpretationem: Tyrrenos tubam: Phryges fistulā ex Phrygia enim erat Olympus & Marfyas: qui fistulam inuenerunt: Lucernæ usum Aegyptios: qui annū in duodecim partes primi distinxerunt: primūque lege non conuenire mulieribus in templis prohibuerunt: nec intrare in templa quemquā a muliere nisi lotū sanxere: geometriā etiam ipsos inuenisse: Selimentē uero & Damnamenē iudæos in Cypro primos ferrū inuenisse: ferrū autē tincturā aut tēperiem: qua robur accipit Delā iudæum comperisse: quis Hesiodus Delam ex Scythia fuisse asserat: falcē Thracēs comperisse: ut primo peltis equestres usos: quā Illyrii primo inuenerunt: Cadmū autē metalla primū in monte Pangeo excogitasse. Quadrimē a Carchidoniis primum factam fuisse: cuius architectus Volporus fuit: Medeā primam tincturam capillorum excogitasse: Pannones: qui Noricum habitant: quos Noropes appellant: æris usum inuenisse. Olympum ex Mysia Lydiam harmoniā. Dicordū assyrios: Sambucam: instrumentum etiā id musicum est: Trogloditas. Marfiam phrygem tricordū: diatanamque harmoniam: & myxophrygiam: atque myxodiā: thamyritracha: harmoniacam: doricā: Sydonios triremē: Siculos phormingē non ualde a cythara differētē. Hæc Clamēs noster cæteraque huius a Cydippo Mantineo: Antiphane Aristodemo: ac Aristotele collegisse ait: operæ autem precium est a Iosepho etiā iudæo nonnulla trāscribere. Is enī uir cum de antiquitate iudaica scribat multo iuniores fuisse Græcos ostendit: ac a Barbaris oīa collegisse: diuersaque inter se ac uaria conscripsisse. Verba igitur eius hæc sunt. Non possum inquit nō admirari eos: qui putant de uetustissimis rebus solis esse Græcis credendū: nobis autē cæterisque hominibus nullam esse fidem adhibendam. Nam si ab ipsis rebus ueritatē discere uoluerimus: quæ a Græcis facta inuentaque: siue urbes cōditas dixeris: siue artes excogitatas: siue legum sanctiones heri aut nudiustertius: si eum nostris conferas: incēpisse putabis. Scribendæ uero hīstoriæ curā omnium postremā ipsis fuisse constat. Vnde ipsi quoque Chaldaeos: Phœnices: & Aegyptios (non enim libet modo nos quoque istis cōnumerare) aperte fatent: uetustissimam firmāque priscæque traditionem tenere. Regiones enim habitant: quæ minimas continentis regiones patiuntur: multaque opera ac magno studio semper incubuerunt: omnia præclara facinora publicis scripturis ab eloquentissimis uiris posteritati commendari. Græciam uero non ignoramus sapius deuastatam rerum gestarum memoriā amisisse. Ita nouo genere uiuendi sapius instituta: a se originem rerum incēpisse putarunt. Litteras autem posteriores pene omnibus accēperunt: a Cadmo enim didicisse gloriant. Nec tamen aut ex templis: aut loco publico scripturam se habuisse dicere audēt: quæ id significet. Vnde magna quæstio est: utrum Troiani belli temporibus litteris uterent: & paulopost Cadmus uero Milesius: & Argiuis Acisilaus: qui primi apud Græcos historiā scribere aggressi fuerunt: nō multo ante Xerxis temporibus fuisse perhibent. Præterea Pherecides Syrius: Pythagoras & Thales: qui de cælestibus atque diuinis

rebus primi Græci pauca scripserunt ab Aegyptiis & Chaldaeis cuncta didicerunt: quos oēs una uoce Græci uetustissimos oīum p̄dicāt. Quomodo igit̃ sup̄remæ arrogantiæ nō est sibi solis antiquitatis memoriam attribuere? Aut q̄s ab ipsis scriptoribus nō facile percipiet: nihil certum: sed oīa coniecturis Græcos scripserunt? Pugnāt. n. inter se oēs: & alter alterius falsitatem redarguit: non est opus: ut eos moneā: q̄ melius me sciunt: q̄ Ellanicus: contra quē Acusilaus de Genealogiis ædiderit: nec ut enumerē in quorū quātisq̄ Hesiodū repræhendit: nec dicā quomodo Ephorus Ellanicum: Timæus Ephorū: Timæū posteriorēs: Herodotum oēs repræhēdunt. Non est necesse de singulis atq̄ minoribus dicere: cū de Persarum in græciam ip̄etu: & de p̄claris facinoribus tunc gestis inter se uehemēter scriptores discrepent: cū ēt Tucydidem: q̄ accuratissime suoz tēporum conscripserit historiā creditur: q̄si mendacē nonnulli acculent. Huius discrepantiæ quīs multæ possint esse causæ: duæ tamē mihi p̄cipue uident̃. Quæ prima & maxima est: q̄a nullam curam: ut publice p̄clara facinora scriberent: Græci populi habuerunt: ac ideo magna in scriptoribus mentiendi licentia fuit. Nā ipsi ēt Athenienses: quos & indigenas putāt: & diligentiores fuisse constat: primas oīum publicæ scripturæ leges Draconis de eadē: qui paulo ante Pisistratū fuit cōmendatas fuisse asserunt. Non oportet de Arcadibus dicere: q̄ quīs uetustissimos se oīum p̄dicent: ultimi tamen oīum litteras didicerunt. Quare cum nihil extaret publice: quo & ignari docerent: & mendaces redarguerentur: partim ignorantia: partim affectione factum est: ut magna inter scriptores discrepantia inueniatur. Altera causa est: quia non ueritatis amore: quīs ita profiteantur: sed eloquētiæ suæ ostentatione: quoniā ueterēs scriptores superaturos se facile credebant: scribendi laborē sumebant. Ita nonnulli fabulas: nonnulli ciuitatum: aut regum laudes: aut uituperationes: nonnulli ueterum scriptorum: ut ipsi eloquētiore uiderent̃: emendationem conscripserunt. Vnde fit cum historiam scribere p̄fiteant̃: non id sed huius oppositum faciant. Veritatis enim historiæ signū illud ē: ut de eisdem rebus eadem oēs conscribant. Illi uero sic se ueraces uisum iri putarunt: si unusquisq̄ aliter q̄ cæteri cōscripserit. Hæc Iosephus. Sed non erit ab re quasi apicem Diodori testimonium afferre. Is igit̃ in p̄mo his uerbis utitur. Dicendū modo de his est: q̄ p̄scis tēporibus prudentia doctrinaq̄ clari ad Aegyptum usq̄ profecti sunt. Sacerdotes enim Aegyptiorum in sacris libris scriptum inueniūt Orphea: Musæum: Melampoda: Dædalum: Homerū poetam: Lycurgum (Spartiatem Solonē Atheniensem: Platonem philosophum: Pythagoram Samiū: Eudoxū mathematicum: Democriū Abderitam: Enopidem Chium Aegyptum petiisse: quorum omnium uestigia: aliorum imagines: aliorū nomina locis aut instrumētis indita extant: asserūtq̄ uniuersa illos: q̄bus apud Græcos clauerūt: ab Aegyptiis accēpisse. Orphea enim mysteria Dionysi & errores Cereris sic cōscripserit: ut mysteria Osiridos: & errores Isisos se habēt noībus solūmodo imutatis. Supplicia uero impiorum apud iseros: & amcenos priorum campos ad imitationem eum fecisse earū regē: quæ in sepulchris ab Aegyptiis gerunt̃. Quā rē Orpheus primus apud Græcos trāstulit: & Homerus amplificat. Melampodē autē aiunt ea quæ de Saturno & de Titanum pugna dicunt̃: ac de aliis deorū calamitatibus ab Aegypto in Græciam traduxisse. Dædalum autem affirmāt uolutiones Labyrinthi fuisse imitatū: qui usq̄ ad hæc tēpora in Aegypto p̄manet a Mendote: uel sicut qdā dicūt: a rege Maro multis annis ante Minoē cōstructus: cuius rei signū est statuarum numerus: quas Dædalus apud Græcos confinxit: neq̄. n. plures neque pauciores sunt: q̄ apud Aegyptios sint. Ita uero esse inde maxie patere aiūt: q̄ in Méphyde Prophylæa Vulcani Dædalo architecto facta ostendūt. Quo qdē opere adeo admirabilis īgeni uisus: ut lignea eū statua donauerint: q̄ in eodē Vulcani tēplo conspicit̃. Adeo enim superauit Aegyptios: a quibus didicit: ut propter multa: quæ adinuenit honores diuinis apud eos cōsecutus sit. Templū enim Dædali ad hæc usq̄ tēpora in insula q̄dam iuxta Memphī summo opere colit̃. Argumēta quoq̄ nonnulla solent afferre: q̄bus fuisse in Aegypto Homerū plane ostēdūt: ac maxime: quia Heleneā scripsit portionē Thelemacho apud Menelaū hospitanti præbuisse: qua factū ē ut calamitatū suarum obliuisceret̃. Quā quidē portionē ab Aegyptiis dicit poeta Helenā a Polimnesta qdā Thanis uxore didicisse. Nā usq̄ ad nostra tēpora solæ diospolitica mulieres iram atq̄ mœstiriam portionibus sedare nesciūt. Diospolis autē Thebæ sunt. Venerem quoq̄ aureā Homerus appellat: quo nomine uulgo ab Aegyptiis nomināt̃: & lucus Veneris aureæ apud eos ad huc inuenitur. Lycurgum similiter Platonē Atq̄ Solonem multa in libris atq̄ legibus suis conscripserit patet: quæ ante illorum tēpora Aegyptii habuerunt. Pythagoram quoq̄ geometriam & Arithmeticam ab eis didicisse: & animæ in cætera animalium migrationem a dogmatibus Aegyptiorum sumpsisse. Democritum uero putant quinquennio in Aegypto conuersatum multa idē didicisse. Enopidē quoq̄ ab Aegyptiis astrologis & alia complura: & obliuationem zodiaci percēpisse. Eudoxum etiam ab Aegypto in Græciā multas astrologiæ rationes trāstulisse. Teraculem similiter atq̄ Theodorum Rhetorū filios: qui simulachrum Apollinis pythii fabricati sunt: quiq̄ fingendo apud p̄scos omnes excelluerūt: multis ānis in Aegypto uersatos cōrēdūt. Hæc a Dioro sumpta sufficiāt. Si ergo ab oībus barbaris quicūq̄ clari apud Græcos fuerūt nō pauca neq̄ minima accēperūt: nec iccirco q̄spia eos accusauit: cur nos accusant: qui uera pietate cōmoti scripturā Hebræorū complectimur.

De antiquitate Moysi ac prophætarum.

CAP. III.

Erum ne forte quoniam cognitionem unius dei Hebræos solummodo uere habuisse diximus: ac ab eis cæteros: si quid hac de re præter Hebræos uere senserunt: accēpisse contēdimus: ne quis unq̄ aliter actum putet: ac a Græcis Iudæos hoc habuisse dogma contendat: declarandum est: quibus temporibus Moyses & prophætæ fuerunt. Plurimi ergo (peruti

lis nāq; res est) de antiquitate Moyſi & prophætarum ſcripſerūt: a quibus nonnulla tranſcribā: quāuis ipſe noua uia rationeq; uſus hoc modo rem diſponere ſtatuī. Nemo inficias ibit imperatoris Romanorum Auguſti tēpibus Saluatoris noſtri natiuitatem fuiſſe: doctrināq; quintodecimo Tyberii cæſaris anno euāgelicam incōpiſſe. Si quis ergo ab hoc Tyberii anno ad ſuperiora ſcandens diligenter uſq; ad Darium Perſarum regem: & reſtitutionem templi pueniet: quingentos. xlviii. annos inter Tyberium & ſecundum Darii annum inter fuiſſe cōperiet. Secundus enim Darii annus ſexageſimæquintæ olympiadis primus fuit. Tyberii autē quintodecimſ ducentēſimæquintæ ac primæ olympiadis quartus inuenitur. Ita centum ac triginta ſeptem olympiades inter fuiſſe manifeſte uident: qui numerus quaternario auctus: quadriēnium. n. olympiadi attribuit: quingentos. xlviii. annos effecit. In ſecūdo autē anno Darii ſeptuageſimus Hieroſolymorum: & templi deſtructionis fuit: ut ludæog; hiſtoria oſtēdit. Quod ſi a ſecundo Darii anno ad primā olympiadem percurras: olympiades quidem. lxxiii. annos. cclvi. inter fuiſſe comperies. Quos quidem annos: ſi ab ultimo deſolationis anno: ac reſtaurationis principio aſcēdendo auferas ad quinquageſimū annum Oziæ ludæorum regis: quo tēpore Iſaias & Oſee prophætæ runt: omnino peruenies. Ita prima olympias Iſaiæ temporibus fuiſſe inuenit. Inde autē a prima olympiade uſq; ad captiuitatem Troiæ: ut græcorū ipſorum hiſtoriæ ſignificant: quadringenti ac quinquaginta anni colliguntur: quē annorum numerum a quinquageſimo Oziæ anno ſimiliter auferēdo: ad tertium annum Labdonis ludæorum iudicis peruenies. Ita Troianæ urbis deſtructio ſeptem annis anteq; Sanſon Hebræos iudicaſſet fuiſſe oſtenditur: quem corporis robore inuictum fuiſſe: ut Herculem Græci ſcribunt: Hebræi teſtantur. Inde a captiuitate Troiana: ſi quadringentos aſcendendo annos auferas: ad Moyſem & terrigenam Cecropem deuenies. Omnia uero quæ apud Græcos mirabilia narratur poſt Cecropem fuiſſe conſtat. Nam Deucalionis diluuium: Phœrontis incēdium: natiuitas Erichtonii: Proſerpinae raptus: Cereris myſteria: Eleuſinorū conſtitutio: Triptolemi ſatio: Europæ raptus a Ioue: Apollinis partus: Cadmi ad Thebas aduentus: & adhæc iuniores illi Dionyſus: & Minos: Aſculapius: Perſeus: Dioſcuri: Hercules poſt Cecropem oēs fuerūt. Quare oībus his multo uetuſtior Moyſem fuiſſe cōfirmatur. A Moyſe uero uſq; ad primum annū uitæ Habraam quingentos ac quinq; annos comperio: quos ſi a Cecropis regno: ad ſuperiora auferas: ad Aſſyrium Ninum tandē puenies: quē aiunt primum toti Aſiæ India ſolum excēpta regnaſſe: a cuius nomine ciuitas Ninus appellata ē: quæ ludæi Niniūē dicūt. Eo tēpore Zoroaſtes magus apud Baſtrios regnabat. Nino autē uxor Semiramis ſuccceſſit. Nini ergo atq; Semiramidos Zoroaſtisq; tēpibus Habraā fuiſſe cōſtat. Nā hæc oīa nobis certis rationibus in eo libro demonſtrata ſunt: quem de temporibus inſcripſimus. Vtar autem impræſentiarum Porphyrii de uetuſtate Moyſi teſtimonio: illius uidelicet: qui Hebræorum atq; Chriſtianorum inimiciſſimus odiū cumulo ipſum quoq; Moyſem atq; prophætās improbis peteſ uerbis auſus eſt. Sic enim inimicorum teſtimonio uetuſtas Moyſi magis comprobabit. In quarto ergo eorum: quos aduerſus nos libros euomit: his uerbis utitur. Narrat autē iudæorum hiſtoriā ueriffime: quoniam & locorum & uiroꝝ nomina ſimiliter atq; ipſi poſuit Sachoniatho Berunius: qui earum rerum oīum monumenta ab Hierobalto Dei Leui ſacerdote aſſerit habuiſſe. Quam quidem hiſtoriā Belbalo Beruniorum regi inſcripſit: quorum uiroꝝ tempora multo ante Troiana tempora fuiſſe comperiunt. Is Sachoniatho Phœnicum lingua partim a ſingularum urbium annalibus: partim a libris ſacris: qui templis dedicari ſolebant: collegit ingenio: quem non multo poſt Moyſem Semiramidos temporibus fuiſſe ſcriptum eſt. Hæc Porphyrius. Si ergo Semiramidos temporibus Sachoniatho fuit: eā uero multo ante Troianam calamitatem fuiſſe perhibetur: an erit Sachoniatho quoq; Troianis tēporibus multo uetuſtior: Sachoniathonem uero ab aliis collegiſſe hiſtoriam ipſe Porphyrius teſtatur: quos & ipſos iuniores Moyſe fuiſſe concedendum eſt. Sed ponamus etiā eiſdem temporibus Moyſi Sachoniathonem fuiſſe: quoniam tamen Moyſes Semiramidos temporibus huius philoſophi teſtimonio comperitur: quando nos Habraam fuiſſe contendimus. Antiquior eſt Moyſes ſecundū Porphyrium q̄ ipſi opinantur. Fuit autem Semiramis octingentis annis ante Troiana tempora. Quare Moyſes quoq; ſi militet. Primus uero apud Argiuos Inachus regnauit: quando nec ciuitas nec nomē Athenienſiū erat. Primus autē Argiuorū rex quinti Aſſyriog; regis tēporibus fuit cētū quinquaginta ānos poſt Moyſem atq; Semiramidem: in qbus nihil apud Græcos illuſtre factū inuenit. Quadringentis autē annis & quinquaginta fere poſt Semiramidē primus apud Athenieſes Cecrops idigena: ut ipſi dicūt: regnauit. Troia ſeptimo poſt Inachū regnāte apud Argiuos: & poſt Inachi autē tēpore Ogygium diciſ diluuiū fuiſſe. Et Apis apud Aegyptios primus Deus appellatus eſt: & Inachi filia: quā Iſidē Aegyptii noīarūt. Prometheus quoq; & Atlas illis tēpibus fuerunt. A Cecrope autē uſq; ad Troianog; calamitatē paulo pauciores q̄ quadringenti anni colligunt: in qbus diluuiū Deucaliōis: & incendium Phæthōtis fuiſſe nō ignoramus. Cecrops autē primus Deū Iouē appellāſſe ſerf: & arā inſtituiſſe primus: & ſimulachrū Palladis erexiſſe. Poſt Cecropē autē Dii Græcorum oēs nati fuiſſe uident. Ita ad Troiana tēpora a tēpibus Moyſi plures q̄ octingenti anni Porphyrii teſtimonio fuiſſe comperiūt. Homēg; uero atq; Heliodū multo iuniores Troia fuiſſe manifeſtū eſt. Pythagorā uero & Democritū i quinquageſima olympiade ſeptingētis fere annis poſt Troiam fuiſſe cōſtat. Quare huius philoſophi auctoritate mille quingentiſq; ānis ante Græcog; philoſophos Moyſes fuit. Vēg; quoniā multi præclari apud nos uiri atq; doctiſſimi iudæorū antiquitate certis ueriſq; argumentis probarūt: quoq; alii a Græcis: alii a Chaldeis atq; Aegyptiis: nōnulli et a Phœnicibus atq; Hebræis propoſitū ſuū approbarūt: imo uero cuncta ſimul cōferētes mirabili ra-

tione ac uia: singularum gentium præclara facinora: quæ in eisdem temporibus gesta sunt: collegerunt: eorum nonnullas uoces uerbaque transcribam: ne laborum suorum fructu auctores priuent. Vtar autem testimonio multorum: ut ex omnibus Hebræorum uetustas indubitata habeatur. Africanus igitur in tertio annaliū his uerbis utitur. Usque ad olympiadas nihil exploratum in historia Græcorum inuenitur: sed omnia confusis conscripta temporibus sunt. Post olympiadas uero: quoniam quadriennio diligentissime omnia notabatur: nulla penitus confusio temporū fit. Quare præclara fabulosaque facinora: quæ ante primam olympiadem fuerunt: summam colligam. Quæ uero post gesta sunt: ita cum Hebraicis Persicisque historiis conferam: ut ea quæ in eodē tempore fuerint aperte significem. Hebræorum igitur in Babylonem migratio a Nabuchodonosore facta septuaginta durauit annos. Cyrus regnauit olympiade quinquagesima nona a Diodori Thalicoſtoris Polybii Phlegontisque historiis patet: quo anno Iesus filius Iosedech primam particularem deductionem populi fecit: ut apud Esdram Iudæum conscriptum est. Vegit ista: ut dixi: propter olympiadum certitudinem eodē modo ab omnibus conscripta sunt: cum nullam omnino confusionem patiantur. Ab Ogyge autem indigena: cuius temporibus primum & maximum diluuium in Attica fuit: & Phoroneus Argiuius regnabat: usque ad primam olympiadem anni fuere mille atque uiginti. Ita. n. omnes asserunt: qui Atheniensium annales conscripserunt: Ellanicus dico atque Philochorus. Castor et Thalys in hoc conueniunt: quod Syriam historiā diligenter tractarunt. Diodorus quoque: qui orbis historiā in bibliothecis contulit: aliique permulti: Et post pauca. Dicimus ergo Ogygem: a quo primum diluuium notatum Ogygium est temporibus Moysi fuisse: quod hoc pacto probamus. Ab Ogyge: ut diximus: mille uiginti que anni usque ad primam olympiadem fuerunt: a qua usque ad quinquagesimam quintam olympiadem: id est usque ad primum annum Cyri Persarum regis: & iudaici populi reductionem anni fuerunt. ccx. & vii. Quare ab Ogyge ad Cyrum mille ducenti. xxxvii. fuerunt: quos si auferes ascendendo ad annum illum peruenies: quo ab Aegypto Moyses populū eduxit. Fuit ergo Moyses Ogygis temporibus: a quo Eleusis condita est. Atticos igitur annos ab ista sumamus. Et post pauca. Ogyge uero propter uastationem diluuii centum nonagintanoue annis usque ad Cecropem Attica sine rege & pene deserta fuisse perhibetur. Actæum. n. quæ post Ogygem fuisse nonnulli fingunt: ceterosque usque ad Cecropem nuda solummodo esse nota Philochorus scribit: & post aliqua computatione annorum a Iudaica scriptura diligentius facta. A Moysē igitur inquit usque ad Cyrum mille. ccxxxvii. anni colligunt. Quod ab Ogyge ad Cyrum est secundum Græcorum historicos colligi demonstrauimus. Sed Græcorum et nonnulli hoc ipsum testantur Polemon. n. in primo græcarum historiarum. Temporibus inquit Apidos Phoronei filii magna pars ægyptii exercitus ab Aegypto expulsa in Palæstina Syria non longe ab Arabia habitauit: Apion et Possidonii filius grammaticorum omnium diligentissimus historiæ perscrutator in quarto historiarum: & in libro aduersus Iudæos Inacho inquit regnante apud Argiuios: & Amasi apud Aegyptios iudæi duce Moysē ab Aegyptiis decerunt. Herodotus quoque Amasidos & defectionis huius in secundo mentionem facit: iudæorum etiam quodammodo meminit: cum Syrios dicat: qui Palæstinā habitant circūcidi solere. Ptolemæus præterea Mendesium: qui Aegyptiorum historiā ab initio conscripsit his ita conuenit: ceterique omnes: ut minima quidam annorum differentia esse uideatur. Ita notabilia gesta mirabiliaque Græcorum: siue uera siue ficta post Moysē fuisse repeririuntur. Visum est autem mihi a tempore regni Attici res Græcorum Hebraicis conferre. Primo igitur Ogyge anno: quo usque ad primam Olympiadem mille ac uiginti fuisse ostendimus exitus iudæorum ab Aegypto factus est: & in Attica Ogygiū illud diluuium: neque id iniuria. Cum. n. ira dei gradine ac tempestatibus percuterentur Aegyptii: non poterant aliquæ partes et orbis non commoueri: Attica præcipue: quia coloni Aegyptiorum: ut multi alii: & Theopompus in Tricarano asseruit: Athenienses fuerunt. Post quatuor autem & nonaginta annos Prometheus fuisse a nonnullis dicitur: quem finxisse homines fabulantur atque formasse: quoniam sapietia eloquentiaque sua a bestiarum uita in ciuilem transformauit. Hæc Africanus Tacianus uero: qui se ipsum in Assyria regione natum dicit: uir lingua Græca doctissimus: Græcis omnibus Moysen antiquitate anteponeus de Homero inquit Stesimbrotus: Thasius: Callimachus: Colophonius Reginus: Theagenes: qui fuit Cambyse temporibus: & Herodotus Halicarnasseus: aliique complures scripserunt. Sed quoniam aliter alii tradiderunt: quibus fuerit temporibus affirmare non possumus. Crates enim ante reductionem Hercularum octuaginta post Troiana tempora annos floruisse contendit: Erat hosthenes post ceteros annos: Aristarchus quando ionica colonia deducebatur centum & quadraginta annos post destructionem troianam: Philochorus Architippi Atheniensium principis tempore centum & octuaginta annis post captiuitatem Troianā: Apollodorus ducetis & quadraginta post Troiana tempora: nonnulli in prima olympiade quadringentis annis post illius euerſionem: alii Archilochi æqualē fuisse contendunt: qui fuit olympiade uigesima tertio temporibus Gyge regis Lydorum. Sed hæc reliquant. Nam quando ita confuse de temporibus scribitur uniuersa historia titubatur. Sed ponamus Homerum ipsius Agamemnonis temporibus fuisse: Moysen. n. modo non multo ante illa tempora: uerum et ante Dardanum fuit. Vtar autem testimonio Chaldæorum: Phœnicum & Aegyptiorum. Berofus enim uir babilonius sacerdos multo antiquiorem Troiano bello Moysen fuisse scripsit. Teodotus autem: Ipsicrates: Mochus Phœnices fuerunt: quorum historiā in Græcam linguam aditus uir disertus traduxit: ubi scribitur Troianum bellum paulo ante tempora Salamoni fuisse Aegyptios omnes sciunt magnam temporum diligentiam semper habuisse: quorum annales Ptolemæus non rex: se Mendesium sacerdos a sacris libris collegit ac ædidi. Is regnante Amoside apud aegyptios Moysen duce iudæorum exitum ab Aegypto fuisse asseruit: Amasimque fuisse tunc dicit: quando Inachus in agris regnabat. Apion etiam grammaticus Inachum & Amasidem eisdem temporibus fuisse asseruit. Fuerunt autem ab Inacho ad bellum troianum generationes uiginti. Quare ante Iliacum bellum quadringentis

tis ad minus annis ipsum fuisse concedendum est. Si igitur post Inachum omnia praecelara facinora Graecorum fuerunt: necessario etiam post Moysen fuerunt. Inachus. n. primus Argis: ut diximus: regnavit: deinde Phoroneus quando ogygiū in attica diluvium fuit. Apis postea: deinde Argiuis Crassus Phorbasque regnarunt: quo tpe Actaeus: a quo Actaea regio Atheniensium appellata ē. Triopas deinde Argis regnavit: quando Prometheus Epimetheus: Atlas: Io: & biformis Cecrops fuisse tradunt. Post Triopā Crotopus regnavit: temporibus cuius phætonis incendium & Deucalionis diluviū fuit. Sthenalo postea regnante Danaus in peloponnesum venit: & Dardanus Dardaniā condidit: & ex phoenicia Europa rapta fuerat: Danaus postea regnavit: deinde Lynceus: quo regnante proserpina rapit. Cadmus Thebas condidit: qui Graecis litteras tradidisse una voce ab omnibus dicit. Minos in Creta regnat. Proetus postea regnavit: quando Eumolpus: Atheniensibus bellū intulit. Deinde Acrisius: cuius tempore a phrygia in Graeciā pelos trāsivit. Ion Athenas petiit. Secundus Cecrops floruit: perseus postea regnavit: & p̄clara gessit facinora. Euristheus domū Atreus atque Agamēnō: qui decimo atque octavo sui regni anno urbē troianā expugnauit. Quare omnibus diis ac heroibus Graecorum multo uetustior Moyses inuenitur: & oportet seniori: a quo iuniores hauserunt: multo magis credere. Non enim Homero solummodo Moyses superior: uerū etiam omnibus: quicquid apud Graecos scripsere. Quippe Cadmus: a quo litteras Graeci habuerunt multo posterior Moysē inuenit. Scripserunt autē apud Graecos ante Homerum: Linus: philammon: Thamyris Amphio: Orpheus: Musaeus: Demodotus: phemius: Sybilla: Epimenides cretensis: qui spartā petiit: Aristaeus preconeisus: Abolus: Centaurus: Isatis: Orimō: Euculus cyprius: Orius Samius: & Atheniensis pronetida. Linum igitur Herculis magistrum fuisse constat: qui ante troianum bellum una fuit generatione. Tlepolemus enim filius eius cum Agamemnone in Ilium militauit. Orpheus autem aequalis Herculi fuit: quem Musaeus audiuit. Amphio duabus generationibus troianum bellum praecessit: Demodochus uero atque phenus alter in Ithaca: alter apud pheacas troiani belli temporibus uiuebat. Thamyris etiam: & philammon non ante ipsos fuerunt. Sed de poetis satis dictum est. Nunc de his scribamus: qui apud Graecos sapientes habiti sunt. Minos igitur: qui sapientia & legum solertia ceteris omnibus excelluisse uidetur Lyncei temporibus: qui post Danaum Argis regnavit undecima generatione post Inachum fuit Lycurgus autē centum annis ante primam olympiadem leges Lacædemoniis dedit. Dracon in olympiade trigesima sexta leges atheniensibus tulit: pythagoras in sexagesima & secunda floruit. Ostendimus autem in superioribus quadringentis & septem annis post illi euerfionem olympiadas incēpisse. Thales uetustissimus omnium: qui septem sapientes appellantur in quinquagesima uiuebat olympiade. Hæc taceamus: nunc Clémentem audiamus. Apion inquit grammaticus uir historiarum peritissimus: qui Plistonices nominatus fuit accerrimus iudeorum hostis adeo ut etiam aduersus eos uolumen ædiderit. Nec iniuria: Aegyptius enim erat Ptolemæum Mendesium sacerdotem: qui tria uolumina de rebus gestis Aegyptiorum ædidi testem adducit: quod Amosis: qui auarum aegyptiorum urbē euerit: & Inachus argiuorum rex eisdem temporibus fuerit. Quo quidē Amoside regnante ab aegyptio Moysē duce iudeos profugisse confirmat. Res autē Argolicas: quæ ab Inacho cœperunt Dionysius Halicarnassensis in libro de temporibus omnium graecarum rerum uetustissimas fuisse ostēdit. Ab Inacho autē ad troiana tempora uiginti generationes cōnumerant: anni ad minus quadringenti. Assyriorum autē regnum antiquius ceteris omnibus fuisse constat: cuius quadringentesimo atque secundo anno: trigésimo scilicet atque secundo Beluchi octauū Moysē ducente populus ab aegypto exiuit: Inacho Argiuis & Amoside in Aegypto regnante. post Inachum phoroneus Argis regnavit quando Ogygium fuit diluvium: & Egialeus in Sycione regnavit a quo Sycionum regnum incēpit. Tūc etiam Cretus primus qui in Creta regnavit. Acusilaus uero phoroneum omnium hominum primum ait fuisse: unde phoronidos poeta mortalium patrem appellat. Sed ab Inacho ad Agamemnonē uiginti generationes fuerunt. Decimo autem & octavo anno Agamemnonii regni Troia eueritur Demophonte Thesei filio Atheniensibus regnante. Fuit autem Theseus imitator Herculis generatione una ante bellum troianū Ita Moyses ante Dionysii in deū translationem sexcentos & quattuor annos fuisse inuenitur. Perseo enim regnante trigésimo iam atque secundo anno: ut Apollodorus in libro de temporibus scribit Dionysius hominem exiuit: a quo ad Herculem & Iasonem: aliosque Graecorum heroas: qui in argo fuerunt sexagintatres anni colliguntur: quibus cum etiam Aesculapius: atque Dioscuri: ut Rhodius Apollonius in argonautis testatur fuerunt. A regno autem Herculis in Argis usque ad translationē suam & Aesculapii in deos triginta & octo anni fuerunt: ut Apollodorus scribit. Hinc autem ad Castoris & Pollucis assumptionem anni. lxxx. quando etiam Troia euerfa fuit. Verum quoniam: ut Hesiodus ceterique poetæ dicunt Semele Cadmi filia Dionysium peperit: Cadmus autem Linceo regnante Thebas petiit: & litteras Graecis tradidit. Patet etiam testimonio poetarum: quæ ætate Dionysius fuit. Leo uero qui de aegyptiorum diis conscripsit Isidem Cererem esse affirmat: quæ linceo regnante fuit undecima generatione post Moysē. Apis uero Argiuorum rex: ut Aristippus in primo Arcadicæ historiae scribit: Memphin in aegypto condidit: quem Aristaeus argiuus Serapidem appellatum asserit: hunc ab aegyptiis diuinos honores consecutū non ignoramus. Nymphodorus autem Amphipolitanus in tertio de asiaticis legibus Apim taurum mortuum in foro Graecæ quod latine arcam dicere possumus positum Soroapim ac inde Serapim appellatū fuisse contendit. Fuit autē Apis tertius ab Inacho. Latona uero Titi temporibus fuit: quem Tantalus æqualem fuisse omnes testantur. Zæctus uero atque Amphion musicae inuentores Cadmi temporibus fuere. Nam & si phœmone oracula cecinisse Acrisio dicatur:

tamen post Phemonem .xvii. annis. Orpheus Musæus: & Linus Herculis magistri floruerunt. Homerus autem ac Hesiodus multo iuniores bello troiano extitere. Lycurgus uero & Solon legum apud Græcos conditores: & septem sapientes. Pherecides etiam Syrius & Pythagoras circiter primæ olympiadis tempora: ut diximus: fuerunt. Non ergo solum poetis ac sapientibus: uerum etiam diis Græcorum multo uetustior Moyses inuenitur. Verum quoniam non Græci solum modo: sed Iudæi quoque de hac diligenter scripserunt: non erit ab re ab ipsis etiam aliquid sumere. Vt autem hoc loco Flavius Iosephi testimonio. Incipiam inquit primo ab Aegyptiorum auctoritate. Verum quoniam uoces illorum ponere impossibile est: Manethi Aegyptii: qui Græce scripsit: quique a sacris Aegyptiorum litteris: ut dicit: transtulit uerba transcribam. Hic igitur in libro secundo hæc de Iudæis scribit. Tuti mei temporibus inquit ab orientali parte ignoti homines in Aegyptum irruerunt: facileque ipsam: ac sine bello ceperunt: quæ gentem Hycussos appellant: quod significat reges: hyc enim lingua sacra rex dicitur: uisus autem pastor appellatur: hos nonnulli Arabes fuisse opinati sunt: quauis multi Hycussos non reges: ut diximus: sed captiuos pastores significare asserunt. Hyc enim cum aspiratione Aegyptiorum lingua captiuum dicunt: quod mihi uerisimilius uideretur. Isti tenuerunt Aegyptum quingentis atque undecim annis: deinde cum pellerentur locum occuparunt: cui nomen Auaris: quo undique munito ægyptiorum impetum euitabatur. Themossos autem cum obsidendo non posset eos capere: conuenit cum eis: ut libere cum suis: quo uellent abirent: qui non pauciores ducentis quadragintaque milibus uirorum non in Syriam: quæ tunc Assyrii: quorum uires erant amplissimæ tenebant: sed in eam profecti regionem: quæ nunc Iudæa uocatur Hierosolymam condiderunt. Hæc Manethus: qui secundum ægyptias litteras & historiam duo nobis non parua testatus est. Primum quod aliunde nostri maiores in ægyptum migrarunt: deinde quod ab ægypto mille ferme annis ante troiana tempora abierunt. Hæc Iosephus ab ægyptiæque historia. Phœnicum autem testimonio etiam usus ostendit centum .xl. tribus annis ante a Salomone templum fuisse conditum: quæ a Tyriis Chartago conderetur. Sed quid opus est pluribus uti testibus: cum una uoce ab omnibus multo ante troiana tempora Moyses fuisse prædicetur. Sed de illis etiam aliquid dicamus: qui post Moysen fuerunt. Post eum igitur Iosue Iudæorum annis: ut nonnulli aiunt: triginta principatum tenuit: deinde: ut asserit scriptura: annis octo alienigenæ dominati sunt: postea Gothoniæ annis quinquaginta: deinde Eglum rex Moab annis decem & octo: post quem Aod annis octuaginta: rursus alienigenæ annis uiginti: post quos Debora & Barach annis quadraginta: Madinei septem: Gedeon quadraginta: Abimelech tribus: Thola uiginti tribus: Iaher uigintinouem: Amanitæ decem & octo: Lephtæ sex: Esbon septem: Ealo decem: Labedon octo: Alienigenæ quadraginta: Sampson uiginti: Eli sacerdos quadraginta: quibus temporibus Troia euersa est: Samuel deinde populum iudicauit: post quem Saul regnauit annis quadraginta: Dauid similiter quadraginta: Salomon etiam quadraginta: Roboam decem & septem: Abia tribus: Assa duodecim: Iosaphat uiginti quinque: Ioram octo: Ochozias anno uno: Gotolia annis septem: Ioaas quadraginta: Amassias uigintinouem: Ozias quinquaginta duobus. Tunc prophætærunt: Amos: Ionas: Esaias: Deinde regnauit Iolathan annis decem & septem: Achar similiter sexdecim. Huius temporibus olympiades ceperunt: primusque olympio stadio uictor argiueus Corylus fuerat declaratus. Achar autem successit. Ezechias annis uigintinouem: tunc Roma condita fuit: deinde Manasses annis quinquaginta quinque: Amon duobus: Iosias triginta unum: quando prophætærunt Hieremias: Baruch: Oлда: aliique nonnulli: Deinde Ioachim tribus mensibus: Ioachim annis undecim: ac demum Ezechias annis duodecim. Urbe deinde ab Assyriis euersa temploque cremato in Babylonem populus abducitur: ubi Daniel & Iezechiel prophætærunt: & post annos septuaginta Cyrus Persarum regnauit: qui Iudæos libertate donauit: & tunc Iesus Iossedech filius & Zorobabel Salathielis in patria deducti fundamenta iniecerunt: Angeo: Zacharia: & Malachia prophætantibus: post quos non fuit amplius apud Iudæos prophæta. Cyri autem temporibus septem Græcorum sapientes: quibus nullus philosophus antiquior traditur: floruerunt: quorum Thales Milesius apud Græcos primus appellatus est physicus: quem audiuit Anaximander. Ipse quoque Milesius & Anaximandrum Anaximenes Milesius: & hunc Anaxagoras clam Cymenius: quem audiuerunt: Pericles: Archelaus: & Euripides: de quibus Pericles opibus & potentia inter Athenienses excelluit. Euripides autem poetice arti se tradidit: & scænicus a nonnullis philosophus appellatus est. Archelaus autem primum apud Lampſacum Anaxagoræ scholam suscepit: deinde Athenas profectus: & multos alios: & Socratem auditores habuit. Anaxagoræ uero temporibus Xenophanes & Pythagoras fuerunt. Pythagoræ successit Theano uxor ac Telauges & Menarchus filii. Telaugæ uero Empedocles audiuit: quando etiam Eraclitus cognomine Scorinus: id est latine tenebrosus florebat. Xenophani uero Parmenides successit: Parmenidi Melissus: Melisso Zenon Eleata: quem aiunt cum tyrannidem deponere conaretur: linguam dum a tyranno: ut conscios diceret: torqueretur: dentibus abscissam in faciem eius spuisse. Hunc audiuit Leucippus: Leucippum Democritus: Democritum Protagoras temporibus Socratis. Omnes igitur philosophi Græcorum post Cypri Persarum regem fuisse comperiuntur. Cyrus autem .lxx. annis post Iudæorum captiuitatem: id est post Moysen mille ac centum fere annis fuisse perhibetur: ita necesse est: ut fatearis philosophiam Græcorum: ac maxime platoniam multo posteriorem Moysen fuisse. Plato enim cum Socratem primo: deinde Pythagoricos audiuerit: omnes qui ante ipsum fuerant in philosophia: tum eloquentia: tum prudentia superauit. Floruit autem Plato circa finem regni Persarum paulo ante Alexandrum Macedonem. cccc. annis uel paululum plus ante Augustum Cæsarem.

QVARE Cum nonnulla ita dixisse Platonem ostēdemus: ut apud Hebræorum scriptores inuenitur collatione temporum: certior eris: nō Hebræos a Græcis: sed Græcos ab Hebræis accēpisse. Quod aliud principium facientes iam aggrediemur: ostendemusq; sapientes Græcorum iudaicam fuisse imitatos doctrinā: ut nullus nos accusare iure possit: si quos ipsi non recte intelligentes imitati sunt: eos nos Saluatoris nostri doctrina & gratia rectius iam intelligētes & admiramur & sequimur. Hoc enim facto nihil magni a Græcis compertum præter eloquentiam comprobabitur. Omnia uero a Iudæis atq; barbaris furatos commodius dixisse nullus admirabitur: qui & eloquentes & fures fuisse non ignoret. Quod in superioribus non auctoritate nostra: sed suo ipsorum testimonio confirmauimus. Non autem in omnibus: sed in principalibus: neq; omnes (longum enim id esset) sed principem omnium Platonem id fecisse confirmabimus: facile namq; unusquisq; postea per se ipsum considerare poterit: si a Platone ceteriq; fere omnes Græcorū philosophi accēperunt: & Plato ab Hebræis fundamenta omnis bonæ philosophiæ: a Iudæis Græcos accēpisse. Verum quoniā apud ipsum nonnulla obscuriora sunt: expositurum eius testimonia etiā non reculabo. Illud uero ante omnia dictum sit: nonnulla Platonem non conuertisse: sed peruertisse: quod non accusandi illius: sed excusationis nostræ causa dicimus: ut nō iniuria cæteris contemptis iudaicam amplecti scripturam uideamur.

De tripartita philosophiæ diuisione secundum Platonem.

CAP. I.

QMnem philosophiam Plato in tris partis: Physicam: Ethicam: Logicam partitus est. Physicam deinde in sensibilibus doctrinam: & incorporealem speculationem suppartitur: quā diuisionē etiā apud Iudæos multo ante Platonē factam esse inuenies. Sed primo quæ Platoni placuerunt ab Attico præclaro Platónico summā ex eo libro: quē aduersus eos conscripsit: Aristotelicam habentes scientiam Platonicam profiteri non audent. Cum igitur tripartito inquit uera perfectaq; philosophia diuidatur: in moralem scilicet: & naturālē: & logicam: cūq; prima pars & singulos hominum probos cōstituatur: & domos integras ad rectam gubernationem reducat: ac populos deniq; diuersis regendi modis construatur: secunda ad diuinarum rerum cognitionem perducatur: ipsarum dico: quæ primæ sunt causarū altissimarū: & aliorū omniū: quæ inde duce natura emanant: cūq; ad harum duarū partium inuentionem atq; cognitionem tertia pars accedat: manifestū omnibus est: Platonem primū maxime oēs has philosophiæ partis usq; ad ætatē suam: sicut mēbra Penthei disiectas atq; confusas in unū corpus atq; animal integrū reduxisse. Thales enim Anaximenes atq; Anaxagoras de naturalibus solū rebus considerarunt. Pittacus uero: Periander: Solon: Lycurgus: cæterisq; istis similes de gubernandis hominum cœribus solū modo conscripserunt. Zeno autē & omnes eleatica disciplina logicā solū modo studuerunt. Plato deinde post hos oēs natus: uir natura p̄stans: & uere diuinitus missus nullā partem philosophiæ ip̄fectam reliquit: sed oēs diligenter cōplexus nec in necessariis defuit: nec ad inutilia delapsus est. Verū quoniā singulas philosophiæ has partes: Physicam scilicet: Ethicā atq; Logicā Platonē diximus perfecisse: age nunc ita esse: ut diximus: comprobemus. Hæc Atticus: quibus attestatur Aristoteles peripateticus in septimo eorum librorū: quos de philosophia ædidi his uerbis. Plato proprie atq; perfecte præ cæteris omnibus philosophatus est: nam Thalem secuti naturales solū modo fuerunt. Pythagorici uero cuncta cælabant: Xenophanes quiq; ab eo profecti sunt ita contētiōsas mouerunt rationes: ut confusionem potius q̄ auxilium philosophantibus attulerint: Socrates ut & Plato scripsit: & proverbio dicitur: ignem igni addebat. Cum enim natura ingeniosissimus eēt: & de omni re dubitare peritus: morales & ciuiles considerationes iduxit: & de idæis primum dicere aggressus est. Omnes autem alii partes philosophiæ tractarunt: quidam medicinam: nonnulli mathematicas disciplinas: alii musicam & poeticam: complures autem orationis uim admirati sunt: quorū alii se rhetores: alii dialecticos profitebantur. Socratis uero successores uarij atq; contrarij sibi ipsis fuerunt: alij. n. humilitatem & turbationum sedationē laudabāt: alij uoluptatē secuti sunt: ac nōnulli qdē oīum sciētia sibi arrogabāt: nōnulli nihil se scire p̄fitebant: & alij uel cū iſimis cōuersabant: alij e cōtra difficiles & soli secū uiuebāt. Plato aut primus & recte itellexit: atq; diuisit: dixitq; primū eē de natura uniuersi negotiū: alterū de hoībus: tertiū de oratiōe: putauitq; nō posse nos res humanas p̄spicere: nisi prius diuinas itellexerimus. Nā quēadmodū medici cū mēbra qdā corporis curare uelint ad totū prius se corpus cōuertūt: sic qs uelit res humanas p̄spicere: naturā uniuersorū prius cōsiderare debet (pars. n. uniuersi hō est). Bonū ē duplex eē dicebat: alterū nostri: alterū uniuersi. Principalius at eē bonū uniuersi: ab illo. n. hoc p̄fluere: quā rationē Aristoxenes musicus ab Indis emanasse cōtēdit. Indū. n. quēdā ait Athenas petiisse: Socratē colloqntē ab eo quæsiuisse: quō & quid faciēdo philosophus eēt: cūq; Socrates respōdisset. Si quō uiuēdū sit hoī cōsideres. Risiſse Indū atq; dixisse: neminē posse recte humanas res itelligere: q̄ diuinas ignoret. Vniuersam igit philosophiā Plato ī physicā: ciuilem & logicā partitus ē. Hæc Aristoteles.

De morali Hebræorum philosophia.

CAP. II.

Hanc tripartitam partitionem si diligenter attenderis multo ante Platonem Hebræos perſpexisse non ignorabis. In primis enim moralem partem summo studio req; magis q̄ uerbis amplexos fuisse iudæos cōstat. Finem enim bonorū beatæq; terminum uitæ pietatē erga deum arbitrant: quē quidē finē p̄ceptis dei cōseruādis: non uoluptate corporū secundum

Epicūrum consequi putabant: neq; tripartita secundum Aristotelem bona: corporis scilicet: animæ: & exteriora æquali lance pensabant: nec ignorantiam omnium rerum: quam nonnulli honestiore uocabulo retinentiam appellarunt multi fecerunt: nec deniq; in ipsam animi uirtutē finē posuerunt. Quid enim ipsa sine diuina gratia & absq; pietate ad quietam uitam conferre potest: propter quam a spe: quā in deo habebant: quasi a fine dependentes deo gratos solummodo beatos opinati sunt. Quia profecto cum omnium bonorum largitor deus: uitæ fons: & uirtutis origo sit: solus ad beatam uitam eis sufficit: qui uera pietate ad ipsum tendunt. Vnde sapientissimus ille Moyses: qui primus omnium hominū uetustissimorum uitas Hebræorum conscripsit: ciuilem atq; actiuum uiuendi modum narratione historica docuit. Quam quidem doctrinam ab uniuersalioribus ita instituit: ut deum causam auctoreq; omnium quasi fundamentum iniecerit: & mundi atq; hominis ortum præ oculis posuerit. Deinde ab uniuersalioribus ad particularia descendens priscorum uirorum uita ad imitationem uirtutis ac pietatis eorum lectorem hortatur. Præterea cum legum etiā auctor summa cum pietate fuerit: certe patet q̄magnum studium ad corrigendum hominum mores habuerit. Longum esset si prophetarū quoq; qui post Moysen fuerunt: uel exhortationes ad uirtutem: uel dehortationes a uitis recēdere uelimus. Quid autem si sapientissimi Solomonis ethicam uelim modo doctrinam traducere? Nam inter alia librum quoq; ædidi: quem parabolarum seu prouerbiorum propter sententiā breuitatem appellauit. Sed moralem quidem disciplinam: uel anteq̄ prima elementa litterarum Græci cognoscerent: sic absolute perfecteq; re potius q̄ uerbis iudæi retinebant.

De rationali iudæorum philosophia.

CAP. III.

Rationalem uero partem non ut Græci cauillationibus & ficta oratione discebant: sed ipsius ueritatis recte perceptione: quam quidem ueritatem diuinitus illuminati adinuerunt. Hac rationali doctrina ab ineunte ætate sacrarum rerum & utilissimarum narratione historiarum: cantuum odorumq; inertia: compositione enigmatum quoq; & speculationis allegoricæ diserta elegantiq; oratione suos erudiebant. Erant enim legum sacrarum ac enigmatum apud eos expositores: quos secundarios solebant nuncupare. Vnde sapiens quoq; Salomon in parabolarum initio quasi causam libri hanc esse dixit. Vt scirent sapientiam & disciplinam: intelligerentq; uerba prudentiæ: ac susciperent eruditionem doctrinæ iustitiæ: & iudicium: & æquitatē: ut detur paruulis astutia: & adolescentibus intellectus. Audiens sapiens sapientior erit: & intelligens gubernacula possidebit. Animaduertet parabolam & obscura uerba: dicta sapientiæ: tum etiam enigmata eorum. Ita neq; logicæ accommodatissime ad sapientiam linguamq; suam in omnibus prophetarum libris: si libros diligenter legeris profecto inuenies. Quod si quis linguæ suæ peritiam habebit eloquentissimos certe multos eorum oratores fuisse putabit. Sunt enim etiam apud eos artificiosissima carmina: ut Moysi cantus ille magnus: & centesimus decimus octauus psalmus Dauid heroico metro: quod exametrum dicitur: componuntur. Sunt alia quoq; trimetra & tetrametra: sed quæ ad dictionē pertinent elegantissime grauissimēq; iocundissimēq; composita sunt. Quæ uero ad sensum nulli hominum scriptura comparanda. Dei enim ipsiusq; ueritatis uerba per eos prolata sunt: quibus pia doctrina: rerum cognitio: & salutaria dogmata continentur. Argumentum autem exquisitæ illorum doctrinæ ab impositione nominum capi potest: cuius rei Plato Hebræis testimonium præbuit. Nam cum Moyses primus multo anteq̄ philosophiæ nomen Græci cognoscerent innumerabilia de impositione nominū dixerit: unde aut natura duce: aut dei iudicio nomina esse imposita ostendit. Plato quoq; non impositione nuda: sed natura duce commode rebus imposita esse nomina docet: idq; barbarorum auctoritate confirmasse uidetur: Hebræos meo quidem iudicio significans. Non enim apud alios facile talē obseruationem inueniris. Sic igitur in Cratillo scribit. Non est illud nomen: quod aliqui (quoniam ita uelint) rei cupiam indiderint: sed rerum quædam conditio natura duce apud Græcos & barbaros nominibus promittitur. Et progressus aliquantulum: ergo ita dignum est inquit legis quoq; latorem rationalis partis ac nominum impositionis scientiam habere. Lignarii certe fabri officium est: clauum commode: ut gubernator iubet: fabricari: aliter enim clauus inutilis erit: legislator autem nomen ita est inquam. Nō ergo uile quidem est o Hermogenes recta nominis impositio: sed doctissimorum atq; præstantissimorum uirorū. Tum Cratillus recte ais inquit duce natura nomina rebus accommodata putas: nec quēuis hoc facere posse: sed illum solummodo: qui ad naturam rei respiciens potest ad eam non est accommodare. Et post multo. Intelligo inquit plurima Græcos a barbaris sumpsisse: quæ si qs quasi græca lingua essent deducta interpretari uelit: nunquā rebus poterit adaptare. Hæc Plato.

De commodissima nominum apud Hebræos impositione.

CAP. IIII.

Nunc autē cōsidera quō: quæ ipse uerbo docuit: multo ante Moyses ueluti sapientissimus ac eloquentissimus re ipsa p̄stitit. Et formauit igit deus de humo oēs feras agri: & oīa uolatilia cœli & adduxit ipsa ad Adā ut uideret qd uocaret ea. Oē. n. qd uocauit Adā aīa uiuētis: ipm ē nomē eius. Cū. n. dicat ipm ē nomē eius: nihil aliud certe uult dicere: nisi cōueniēter ad naturā rei nomē iditū fuisse. Quod. n. uocatū ē inqt: hoc ē i ipsa natura. Nā & nomē ipm Adā terrigenā: aut terrenū pōt significare. Adā. n. apud Hebræos humus dicit: quīs p̄ trāslationē rubēā corporeāq; naturā significet: ita terrigenā atq; terrenū aut corporalē hoīem hac appellatiōe signauit. Sed hoīem Enos quoq; appellat: quo uocabulo nō terrenā: sed rōnalē naturā significat. Proprie at si uerbū de uerbo latine expmas obliuiscētē Enos denotat uidet: q̄lis certe natura rōnalis corpi alligata efficit. Qd. n. uere i corpo

reum diuinū rationaleq; est: non solū transacta recordatur: sed futurorū propter sublimitatem speculationis habet cognitionem. Quod autem carni coniunctum est: quodq; magno corporis pōdere prae-
mitur: ignorantia obliuioneq; inuolutum recte Iudaeorum sermo Enos: idest obliuiscens appellat-
uit. Ita enim iacet apud quendam propheta. Quid est Enos: quod memor es eius: aut filius Adam:
quod uisitas eum? quasi dicat: quid est iste homo? iste dicam obliuiscens: quod tu: qui es deus: memor
es eius: quāuis obliuiscens sit: aut filius Adam: idest terreni hominis. Ita carnalis homo Adam nomine:
rationalis uero Enos appellatione significatur. Sic Hebraeorum sermo exquisitissime nomina deducit.
Plato autem hominem: hoc est Anthropolon graece: a uerbo Anathron: idest uidere atq; recogitare di-
ci opinatur: ut sit Antropos: qui recogitat quae uidit. Rursus Hebraei uirum heis uocāt: quod quidem
uocabulum ab hes: quod ignem significat: deducitur: ut natura uirilis ignea & calida uerbo exprimat.
Femina uero quoniam a uiro sumpta hessa. Rursus Moyses hebraica lingua coelum firmamentū ap-
pellauit: primum enim post incorporalem intellectualemq; substantiam firmum sensibileq; corpus ē.
Nomen autem dei proprie ineffabile dicunt esse: nec ipsa mente hominis compræhensibile. Quod ue-
ro nos deum dicimus: heloi uocant: apud eos robur & potentiam significat: ut sit nomen dei quasi om-
nipotens. Plato uero deos: idest graece theos: a thein: quod est currere dici opinatur: stellas enim quae
semper mouentur deos appellabant. Clarorum quoq; hominum appellationes non frustra esse positas
Plato contendit. Ita Hektor a Cratim: q; solus Troiam sustinebat: Agamemnona: q; ualde menin: hoc
est perseveranter constanterq; in rebus permansit: appellatos contendit: Orestem: quia montanus atq;
siluester: immanis enim moribus fuit: ceteraq; similiter accommodare conatur. Nemo autem ita uiol-
lenta moysa dicere: audebit: si didicerit. Cayn apud Hebraeos inuidia dici (arsit enim certe ille inuidia
fratris) Abel latine luctum dicere possumus: nam quia primus omnium parentibus luctum itulit: hoc
nomine ab eis diuina quadam prouidentia fuit appellatus. Quid de Abraam dicam: qui cum caelestium
corporum scientia maxime praestaret: Abraam: idest latine pater superiorum corporum uocabatur: cū
deus ab his: quae uidentur ad inuisibilia protrahens. Non uocaberis iquit Abram: sed Abraam erit no-
men tuum: quia multarum te gentium patrem posui. Sed longius modo esset extrag; propositum dili-
gentius haec percensere. Platonis autem testimonium non negligamus asserentis nonnulla nominum
diuina quadam posita uirtute esse. Magno inquit studio in ponendis nominibus uigilandum est: quā-
uis nonnulla eorum diuiniore quadam: q; hominum uirtute indita esse uideantur: uerū quod ipse pau-
cis uerbis dixit: id Hebraeorum scriptura: ac primus omnium Moyses ipsius Abraam: Isaac: & Israhel
nominibus re ipsa diuinitus factitatum edocuit. Ritus enim Isaac interpretatur: ineffabilis scilicet gau-
dii: quod piis daturum se deus pollicitus est symbolum gerēs. Huius quidem filius Iacob Israhel a deo
appellatus est: ab actiua uita ad contemplatiuam uidelicet translatus Plantator enim Iacob interpretat:
quasi uirtutis certamina peragens atq; percurrentem. Israhel uero uidens deum dicit: qualis certe contem-
platiui hominis mens atq; intellectus est. Non est opus longiorem esse omnia percurrentem. Cuncta
enim apud eos nomina ad unguem rebus accommodata sunt: usq; ad ipsa prima litterarum elementa:
quorum quidem nomina quid graece uelint: nec ipse. Plato adinuenire unquā poterit: cum iudaeorum
etiam pueri: si forte interrogarentur quid alpha: quod ipsi aleph dicunt: significat: confestim discipli-
nam respondebunt. Bertha uera: quod ipsi beth uocant: domum: ut sensus sit domus disciplina: ac si qs
diceret disciplina atq; doctrina quadam oeconomiae ac dispensationis. In ceteris quoq; omnibus hoc
ipsum inuenies: ut in superioribus latius dictum est. Quattuor quoq; uocales ad unum collatae ineff-
fabile atq; arcanum dei nomen illis uocabulis contineri uulgo apud eos fertur: quod Graecorum etiam
aliquis ab Hebraeis scilicet doctus hic carminibus significauit.

Inuictum magnumq; deum nil molis habentē.

Corpore: cūctorum hominum rerūq; parentē

Dulcisona extollunt septem me carmina uocū:

Ex septemq; meum constat uocalibus ipsum

Compositum: miro signorum foedere nomen.

Ast aeterna chelys: ego sum: quae montibus acta

Coelorum dulci resono modulamine cantus.

Quid plura? ipsum quoq; gentis nomen a nomine heber deductum est: quod transitum & transeun-
tem lingua eorū significat. Ita ipsa gentis appellatione a terrenis ad caelestia transire: & a uisibilibus istis
ad inuisibilia cognitionemq; creatoris migrare admonentur. Vnde priscos illos: qui creatori deo uera
inhærebant pietate Hebraeos appellarunt. Quid oportet plura congerentem immorari: cum apud eos
exquisitissime accommodatissimeq; rebus nomina imposita sint. Qua ex re maxime summam ratio-
nalis partis doctrinam habuisse demonstratur: cum etiam secundum Platonem: non cuiusuis: sed sapi-
entis summeq; dialectici uiri sit: rerum naturae apte nomen accommodare. Sequitur nunc: ut quomo-
do in physicis sentiebant Hebraei: ostendamus.

De Physica parte secundum Hebraeos.

CAP. V.

Aec igit pars ē apud deos intellectualiū inde corporaliūq; rerū contemplationē: & sensibiliū
physiologiā diuina recte a prophetis nō cōiectura: nec mortaliū aliquo: sed sancti spiritus gra-
tia docēte habebat. Mirū. n. imodū: cū opus sit nonnulla physica i libris suis scripsisse: ipsos ui-
demus hic multa illis futura p̄dicta: multa de uniuersi cōstitutione: multa de aīaliū natura
multa de plātis naturaliter exp̄ssa. Moyses at i uestiēdo pōtifice lapidibus: quoq; s. uirtutes optime p̄ca-
perat: non absq; causa utitur. Salomon etiam summus physiologus fuisse a scriptura perhibetur. Locu-
tus est enim Salomon inquit tria milia parabolas: fuerūtq; odae ipsius quīg; milia: locutusq; ē de lignis

a Cedro: quæ est in Lybano usq; ad Isopum: quæ a muris progreditur: & locutus ē de pecoribus & uolantibus cœli: & serpentibus: & piscibus: & confluxebant uniuersi audire sapientiam Salomonis. Hac ratione commotus: qui librum sapientiæ personæ suæ inscripsit. Ipse enim mihi dedit horum: quæ sunt scientiam: ait ueram ut scientia: dispositionem orbis terrarum: uirtutem elementorum: initium: finem: & medietatem temporum: ipsorum temporum permutationes atq; uicissitudines: stellarū cursus: anni uolutiones: naturas animalium: & iras bestiarum: uim uentorum: & cogitationes hominum: differentias plantarum: & uirtutes radicum: & quæcūq; sunt abscondita & inuisibilia cognoui: omnium. n. artifex sapientia docuit me. Idem rursus fluentem corporum substantiam ostendens in ecclesiaste ait. Vanitas uanitatum & omnia uanitas. Quid habet amplius homo de uniuerso labore suo: qd̄ laborat sub sole? Et subiicit. Quid est quod fuit? ipsum quod futurum est. Quid est quod factum est: ipsum quod faciendum est. Nihil nouum sub sole: ceteros quoq; si diligenter percurres non expertes naturalis doctrinæ comperies: nec de plantis omniumq; animantium naturæ solūmō: uerumetiam de cœlo ac stellis magnam peritiā habuerunt. Non enim paruam in libris eorum inuentionē de Virsa & Pleiade: de Orione atq; Arcturo: quæ Græci Booten appellant fieri: uidemus. Adhæc de origine mundi: de omni mutatione alterationeq; rerum: de animæ substantia: de rationalium omnium natura: de inuisibili atq; inuisibili creatura: de uniuersali prouidentia: ac præcipue prima rerum oīum causa: de cæterisq; oībus: quæ sola mentis inspectione compræhenduntur ita tractarūt: ut si Græci uoluissent: ac potuissent tāq; iuniores uetustissimam eorum doctrinam in omnibus sequi: nulla profecto in re fundamentis eorum iactis errassent. Sed physiologiam duplicem esse: ut diximus: non ignorantes: eam quidem partē: quæ de sensibilibus est: non oīno offerendam arbitrabātur: præter necessarias quasdā eius partes: utputa tā nō casu factū eē uniuersum: nec temere circūferri: sed deo auctore uirtuteq; illius ineffabili gubernari.

De intellectu Hebræorum physiologia.

CAP. VI.

In intellectualibus autē quia sunt: & quæ sunt: quo ordine: qua uirtute: quo discrimine differunt: quantum scire oporteat ad bene uiuendum: pieq; sentiendum per sacratissimam scripturam omnibus: qui audire uolunt traditum est. Profundum autem atq; occultū rerū istarum sensum in arcanis reliquerunt: ut inuide licet quærant: qui hæc perspicere atq; discere digni sunt. Plato autem in intellectualibus etiam atq; in incorporalibus: siue ab illis didicerit: quando in Aegypto fuit: ubi multi Hebræorum Persis regnantibus iterum a patria expulsi exulabant: siue a seipso intellexerit: siue a deo talem cognitionem habuerit: Moysen Hebræorūq; poetæ secutus uidet. Deus enim inquit ipsis manifestauit: cuius inuisibilia creatione mundi creaturis intellecta conspiciunt: æternaq; ipsius uirtus: atq; diuinitas: ut excusari non possint. Quod ita esse uerbis ipsius Platonis probatur: nam cum ex persona dei Moyses scripserit. Ego sum qui sum: sic dices filiis israel. Qui est misit me ad uos. Quibus uerbis aperte soli deo esse attribuit. Cūq; ut diximus Salomon futurum esse qd̄ fuit: & faciendum quod factum est: nec nouum aliquid esse sub sole: unde dupliciter ens partiri uidetur. Nā aliud: immortale incorruptibile stabileq; natura intellectuale incorporealeq; aliud in fluxu mutatione semper esse determinat: & ut breuiter colligam cum ad unum cūcta Iudæi principium referant: unūq; esse absq; ortu: quod uere atq; proprie appellant ens: corporalium omnium atq; incorporaliū cām. Vix de quō non solum sensum: uerū etiam uerba ipsa Plato expressit. Quid est inquit quod semper est ortum non habens? & quid quod semper fit: est autem nunq; illud certe mēte ac ratione percipitur: eodē semper ens modo: hoc uero irrationali sensu compræhenditur: & ortum occidit: uereq; & stabiliter nūquā ens est: ita quod a Moysē breuiter dicitur: percunstationibus latius explicauit. Sibi enim ipsi responderet dicens mēte ac ratione compræhendi. Illud uero Salomonis: quod fuit scilicet: quodq; futurum est p ortum & occasum expresse: quibus subiicit. Hæc enim omnia erat. scilicet: temporis partes sunt: quæ non recte ad æternam substantiam transferimus: cui est solummodo uere accommodatur. Erat autem & erit fluentibus solum uere adaptatur. Nam quod semper eodem se habet modo cum incorruptibile sit atq; immobile: nec senescit tempore: nec fuisse aut fore uere dicitur: nec aliquid eorum: quæ sensibilibus accommodantur: recte illi adaptatur. Species enim istæ sub tempore sunt: quod æternitatem circulari ac ordinato motu imitari uidetur. Verum ne quis male me forsan Platonis uerba intelligere suspiceretur: a præclaro Pythagoreorum Numenio huius rei probationem assumam: qui sic in secūdo uolumine de bono scriptum reliquit. Age igitur inquit quantum possumus proxime ad ipsum ens accedamus: dicamusq; ipsum ens nec unq; non fuisse: nec unq; non futurum: sed esse in determinato præfenti tempore solum. Quod quidem præfens sic intellectum æternitatem appellamus. Præteritum. n. tempus præterit iam: & non est: futurum uero nondum est: sed uenturum uidetur. Quare si præteritum atq; futurum ipsi enti accommodabitur: impossibile quoddam euenit idem esse uidelicet: & non eē. Transsit enim quod fuit: & nondum peruenit: quod futurum est. Ipsum autem ens est: erit ergo & non erit. Ipsum autem ens uere est: nec localiter unquam mouebitur: nec enim sursum: aut deorsum: nec ante: aut retro: nec ad dextram: aut sinistram: nec circa medium mouebitur. Satis ergo ipsi conuenit: quoniam eodem modo semper se habet. Et post pauca. Dicam nec me quispiam derideat: incorporeæ rei nomen scire contententem. Est enim nomen eius essentia & ens: nec enim factum est: neq; corruptum: nec morum ullum suscipit. Simplex præterea est atq; incommutabile in una eademq; simplicissima idæa constitutum: nec uoluntate sua: nec ab alio cogi potest: ut ab identitate sua recedat. Plato quoque in Cratillo ait similitudine rerum nomina esse imponenda. Sit ergo nomen intelle-

etualis incorporeæ æternæq; substantiæ ipsum ens. Hæc maioris cuiusdam iuenta fuisse puto: potentioris uiri: q̃ Plato fuit: ut puta Pythagoræ. Plato quoq; dicit. Quid est qđ semp̃ est: & ortū non habet? & quid quod semper fit: est autem nunq̃? Illud certe mente ac ratione percipitur: hoc irrationali sensu & æstimatione compræhenditur: factūq; trāsīt: & uere stabiliterq; nunq̃ ens est. Percūctatus igitur qđ sit ipsum ens: absq; origine ipsum esse respōdit: mutatur enim quod oritur: quod autem mutatur æternum esse nō potest. Deinde progressus aliquātulum subiicit. Si ergo ipsum ens æternum atq; immutabile est: nec exit unq̃ a se ipso: sed eodem modo semper se habet: hoc profecto est: quod mente atq; ratione percipitur. Corpus autem fluit: cūq; transierit non est. Quare hoc est: quod sensu atq; æstimatione percipitur: utq; populo dicit ortum occidit: uereq; nunq̃ ens est. Hæc Numenius. Non iniuria ergo dixisse ipsum fertur: quis enim est Plato q̃ Moyses attice loquens.

De Ei uerbo Græco ex Plutarcho.

CAP. VII.

V autem considera quomodo & Moysæ Theologiæ: & aliis etiā uerbis: quibus deus a scriptura dicere introducit. Ego sum dominus deus uester: & non sum mutatus. Et pphætæ illi qui dicit. Tu autem idem ipse es: & anni tui non deficient. Considera igitur: si Plutarchus in libro: in quo sensum Ei uerbi græci: quod i Delphici templi Prophylæis scriptum erat: quodq; aut sis: aut es latine significare potest: his quæ diximus conueniēter exponat. His uerbis nō numerum: neq; ordinem: nec coniunctionē aliquam: nec aliud aliquid imperfectum ea dictione significari existimo: sed perfectā quædam ad salutantem deum mihi respōsio uidetur una cum uoce ad diuinæ uirtutis memoriam respondentem cōuertēs. In eodem. n. loco scriptum est. Cognosce te ipsum: quod deus ad accidentes salutando conclamat: ac ideo uicissim nos respondentes dicimus ei: quod es: per quam uocem quasi ueram & soli deo accōmodatam salutanti dei respondemus. Nobis. n. uere esse accōmodari nō potest. Natura. n. nostra inter ortum & mortem cōsistens instabilis quædam & quasi phantastica est: nam si mentem collegeris: ac ipsam compræhēdere oīno uolueris: quemadmodū aqua manibus hausta: quanto magis premitur: tanto citius defluit: sic mutabilia cuncta: q̃to magis ratio psequitur: tanto magis amittit. Cū. n. oīa sensibilia in fluxu sint: continue fiunt atq; corrumpuntur: nec ea dem unq̃ permanere possunt. Fluiuium autē eūdem bis intrare secundū Heracleum ipossibile ē. Quare nec mortalem substantiam: si iterato consideres: eandem habitu esse dices: sed mirabili cōmutationis uelocitate modo dissipat: modo contrahitur: imo uero nō recte dixi modo & mō: cū simul aliud assistat: aliud perdat: & aliud habet ab ea. Ita nunq̃ ad esse puenire potest: nūq̃. n. generatio eius stat: sed embryo a spermate: deīde infans: puer: adolescēs: uir: senex: decrepitus: ac quibuslibet primis corruptis ætatibus ad nouas ueniens tādē oīno moritur. Ridiculosi ergo sumus hoīes unam timentes mortē: qui multoties iam mortui sumus: & sapius moriemur. Non. n. extinctio ignis aeris solūmodo generatio est: ut Heraclitus dicebat: sed apertius hoc ipsum in nobis quodq; uidetur. Corripitur. n. iuuenis in uirū: uir in senem: puer in iuuenem: infans in puerū: & qui heri fuit: in eū qui est hodie: quiq; hodie est in crastinum: manet aut nullus idem. Nullus. n. est idem: sed in uno momēto circa phantasmata unū: & cōmunem materiam influentem ac refluentē omni momento cōmutamur. Quomodo. n. si sumus idē aliis: nūc qui antea gaudemus: alia modo amamus atq; odimus: alia laudamus atq; uituperamus: aliis uerbis utimur: aliis passionibus mouemur: nō eandē figurā: nō eandē de rebus sententiā habētes. Non. n. possibile est sine cōmutatione aliis nunc q̃ antea cōmoueri: nec qui aliis atq; aliis mutatur idem profecto est. Quot si idem non est nec est: sed fluit cōtinua mutatione: sensus aut ignorantia ipsius entis fallit: & esse putat quod non est: quid igitur uere ens est: quod æternū est: qđ ortū non habet: qđ incorruptibile: qđ nullo tempore mutatur. Mobile nāq; ip̃s est: & mobili materia cōiunctū fluit semp̃ & quasi corruptionis atq; generationis uas nihil retinet. Vnde prius atq; posterius: & fuit & erit nihil omnino sunt. Quod uero ex tpe esse uidetur: quod adesse dicimus: & nunc dicimus: hoc ipsum tāq; fulgur uelociter trāsīt. Quare cū tēpus mensura sensibilibus sit: cūq; ipsum nūq̃ sit: apte dicemus ipsa sensibilia nūq̃ pmanere: nec entia esse: sed gigni atq; corrūpi secūdum mensurantis naturā. Erat igit̃ & erit ipsi enti accōmodari nō possunt. Trāsītum. n. hæc & mutationē rei significant. Deus at: si fas est dicere: nec est in tēpore aliquo: sed in æternitate imobilis: cuius nihil prius: nihil posterius: nihil futurū: nihil præteritum est: sed cū unus sit ens: in uno nūc illud: qđ est semper: repleuit. Solum igitur ipse ē uere ens: qđ nec fuit: nec futurum est: nec incēpit: nec cessabit: & sic ipsum colere ac salutare oportet: aut certe ita intelligendum est: quēadmodum nōnulli priscog; dicebant ei pro es accipientes: & unum superplentes: ut sit: tu solus unum es. Non. n. multa deus est: ut singuli nostrū ex innumerabilibus fere compositis: sed unū est uere ens. Diuersitas. n. cum differentiam in ente faciat: in ortum non entis peruenit.

Quot deus ineffabilis sit.

CAP. VIII.

Raterea cum Moyses omnesq; prophætæ ineffabilem rem intellectuq; solum percēptibilem deum eē doceat. Huiusq; rei symbolum scriptum apud eos quattuor uocalibus nomē dei feratur: qđ proferre nō possunt. Consona his. n. Plato in magna epistola dicit. Fabile inquit nullo modo est: sed ex multa inhesionē inharētiāq; ut ita dixerim: circa rem ipsam & uitæ & integritate repēte quasi ab igne accensum lumen animo innascitur: quod se ipsum alit. Hoc qđ dem lucis exemplum multo prius ante Platonem Hebræorum prophætā protulit dicens. Signatum est super nos lumen uultus tui domine: dedisti læticiam in corde meo. Et rursus. Et in lumine tuo uidebimus lumen.

Quod Deus unus est.

CAP. IX.

Moyses unum esse solummodo deum docuit. Audi. n. dicit Israhel. Dominus deus tuus unus est. Plato quoque in Timæo cælum unum: & Deum unum esse dicit his uerbis. Vtrum igitur recte unum cælum esse dicimus: & deum unum esse dicimus: an multos innumerabilesque dicere rectius erat? Vnum inquit certe siquidem ad exemplar creatum est. Quod. n. intellectiua continet aialia: duplicatum esse non potest. Qui & si secundum aliorum consuetudinem plures nonnunquam esse deos dicere uideatur: ab epistola tamen ad Dionysium: ubi deorum nomen earum epistolarum facere principium dicit: quas negligeret: & ad gratiam aliorum non ex animi sui sententia scripserit: ab unius uero dei nomine illas incipere: quas studio suis addidit: aperte patet unum deum putasse. De signo inquit epistolarum quas cum studio mitto: & quas non recte arbitror te meminisse. Aduertendum autem est tibi diligenter: quia multi a nobis litteras petunt: quos repellere non possumus. Cum ergo studio: & ex sententia scribimus: animi: deus principium epistolæ præbet. Cum autem non: non deus sed dii. In legibus uero a priscis id se didicisse his uerbis ostendit. Deus igitur: ut a priscorum sermone accipimus: cum principium: finem: & medium regni omnium contineat: recte omnia natura perfectus determinat: cui semper adhærent iusticia seuera ultrix eorum: qui diuinam legem continent: quam qui ad beatitudinem erigit humiliter seruat. Si quis autem arrogantia elatus: pecuniis: aut dignitatibus effertur: uel fortuna corporis: & iuuentutis amentia incensus alium deturpat: & quasi nullo principe ac duce indigens: ipse aliis posse se præesse arbitrat: is derelictus a deo uniuersa cum sodalibus suis perturbat: & multis magnus quidem uidetur: breui autem diuinitus deiectus se ipsum domum patriamque suam simul euertit. Hæc Plato. Tu autem quod dixisti: dixit principium: finem & medium rerum a deo contineri illi prophætico conferas. Ego deus primus: ego est post hæc. Quod uero natura perfectus determinat dixerit illis similes rectitudines sciuit facies eius. Qui autem dicit iusticiam deo adhære ulticem eorum: qui diuinam negligunt legem: illi consentaneum. Iustus Dominus: & iusticiam dilexit. Et mihi uindictam: & ego ulciscar dicit dominus. Quod humiliter deo adhæret: qui ad beatitudinem erigit illi compar est. Post dominum deum tuum ambulabis: & denique quia deo derelinquatur: quia arrogantia effertur illi omnino quadrat. Deus superbis resistit: humilibus autem gratia præbet. Et lætitia impiorum calus singularis. Sed hæc quidem de uno deo dicta sufficiant.

De Verbo.

CAP. X.

Nunc de unigenito filio dei: quem uerbum dominum & deum ex deo Hebræorum scriptura esse denotat: dicendum est. Moyses igitur apertissime domini appellationem bis posuit dicens. Et pluit dominus a domino igne & sulphur: ubi bis quattuor uocalium ineffabilem concursus: quo ineffabile nomen dei significatur conscripsit. Et David quoque & propheta & rex iudæorum in psalmis scripsit. Dixit dominus domino meo sede a dextris meis. Quomodo. n. a dextris domini dominus sedet: nisi duas personas intelligamus? Quam quidem rem alibi apertius dicit: Deum omnipotentem & creatorem omnium esse dextris assidentem patris declarans. Verbo inquit domini cæli firmati sunt. Saluatorem quoque ipsum omnium: qui eum suscipiunt his uerbis ostendit. Misit uerbum eius: & sanauit eos. Filius etiam eius Salomon uocabulo sapientie per uocabulo uerbi usus hæc ex persona ipsius sapientie dicit. Ego sapientia consiliū atque cognitionem fabricata sum. Et post pauca. Dominus posuit me in initio uiarum suarum: antequam quicquam faceret a principio. Ab æterno ordinata sum: & ex antiquo antequam terra fieret. Nec dum montes graui mole constituerant: ante colles ego perturiebar. Quando præparabat cælos ad terram. Et alibi. Est in illa spiritus intelligentie: sanctus: unicus: multiplex: subtilis: mobilis: discretus: incongnatus: omnem habens uirtutem: omnia prospiciens: per intellectuales omnes spiritus mundos atque subtiles ingrediens: omnibus. n. mobilibus mobilior est sapientia: transit autem ingrediturque per omnia propter munditiam. Vapor. n. uirtutis dei: & emanatio gloriæ omnipotentis sincera: & ideo nihil inquinatum in illa incidit. Fulgor. n. est lucis æternæ: & speculum immaculatum dei maiestatis: & imago bonitatis illius: attingit autem a fine usque ad finem fortiter: & disponit omnia suauiter. Hæc a priscis iudæorum auctoribus modo sufficiant. Philonem etiam audias: quis non recte in omnibus: dilucidius tamen hæc ita exponente: ut iure quis credere possit non aliud esse scripturæ sensum quam Ecclesia prædicat: in libro. n. quem inscripsit: quod peiora soleant melioribus insultare his uerbis usus est. Decet omnes: qui scientiam quaerunt: ad deum patrem mentem erigere. Si uero nequeunt ad imaginem saltem eius scilicet uerbum sacratissimum. Item in eodem. Et si nondum aliquis filius dei appellari dignus est: studeat tamen ad primogenitum eius uerbum Angelis omnibus antiquis & quasi principem Angelorum in ultionem sequi. Origo. n. & deus: & uerbum: & imago: ad quam homo creatus est: & Israhel iudæus appellatur. Quare paulo ante profusior ad laudes eorum sui dicunt: omnes nos unius hominis filios esse. Nam etsi nondum digni sumus existimari dei filii: sumus tamen perpetuæ imaginis eius uerbi uidelicet sacratissimi. Dei. n. imago est uerbum antiquissimum. Percipimus etiam a quodam Moyse si sodalium dictum esse. Ecce homo: cui nomen est oriens: noua inauditaque appellatio: nec rei conueniens: si ex anima & corpore hominem dici putabis. Sin uero incorporalem illum: qui diuinam habet formam intelliges: commodissime orientis nec nomine appellatus est. Hunc. n. primum filium pater omnium oriri fecit: quem alibi primogenitum nominauit. Filius quoque patris uias imitatus: & ad primitiua illius exemplaria respiciens species regum formauit. Nunc Platonem audiamus: qui huiusmodi uerbis in Epimenide usus est. Laudem autem non quidem: alii anno: alii mense: alii nullo in tempore: in quo polum suum transcurrit mundum. Vna efficiens: quem uerbum illius ordinauit: quod rerum omnium est diuinissimum. Et in epistola in tres sibi amicissimos: Hemiam dico: Horastum & Coriscam his uerbis cautissime sa-

eratissimum hoc dogma illis commēdauit. Hanc inquit epistolam omnes tres una legetis : uel admi-
 nus duo cōmuniter toties quotiens poteritis. Oportet enī uos uti hac lege iureiurando confirmata di-
 ligentia elegati:& studio eiusq; sorore doctrina:ut per deum principem omniū præsentium & futuro-
 rum:& per patrem & causam principis & dominū iuretis. Quæ si recte philosophantur:clare quantū
 homini cōtingere potest cognoscemus. Nonne tibi uidetur Plato Hebræorum scripturis insudasse?
 Vnde nāq; ipse quem ab Hebræis discere posset:patrem & dominum deum appellare:ac deum princī-
 pis:& domini patrem nominare. Aut quis unq; apud Græcos a diuinissimo uerbo mundum dixit esse
 ordinatum. Quod si Platoniorum testimonio philosophi sentētiā confirmari cupis: Plotinū audi:
 quid in eo libro dicat:quem de tribus hypostatibus:a quibus omnia pricipium habent: inscripsit. Mū-
 dum inquit hunc sensibilem: si quis admirat magnitudinem:pulchritudinem:& perpetui motus or-
 dinem considerans:& deos:qui sunt:in eo alios uisibiles:alios inuisibiles:dæmonas etiam:animalia:plā-
 tas cæteraq; omnia ad primitiuum exemplar mente ascendat:& ibi cuncta intellectuālia contemple-
 tur:eorumq; omnium æternam mentem atq; sapientiam præsidentem. Et paulo post subiūgit dicens:
 Quis igitur hunc genuit? ille simplex scilicet:qui ante hunc est:qui causa est:ut ille sit:& tantus sit;q; nu-
 merum facit. Non enim numerus primus est:ante dualitatem enim unum est:deinde dualitas est ab
 uno nata. Et progressus aliquantulum addit. Quomodo igitur:& quid intelligendum ē circa illud:qđ
 stabile manet? Splendorem scilicet ex illo:ex illo autem manente:sicut splendentē lucem ex sole: ita ex
 eo semper profluentem. Ex manente autem uniuersa etiam:quæ sunt ab ipso inq; manente progrediun-
 tur:& ab eius uirtute substantia eorum necessario depēdet. Imago igitur primitiui ē: unde nata est. Sic
 ignis caliditatem suam:& nix frigiditatem non in se solummodo cōtinet:sed extra etiam produxit: ma-
 xime autem quæ odorem emittunt isti rei testantur:quæ donec sunt emittunt quidem circa se:quo q
 propinqui sunt pfruuntur:omnia etiam:quæ perfecta sunt generant. Quare quod semper est:& sem-
 per pfectū est:semper generat:& qđ ex eo generatur ppetuū est: quīs & minora etiā: qđ ipse sit generat:
 Quid igitur oportet de pfectissimo dicere:aut de maxio post illud:maximum autē & secundū post illud
 intellectus est: intellectus enim intelligit:& eget illo solummodo:illud autem hoc non eget:& quod a
 summo intellectu natum est:intellectus est. Melior autem omnibus intellectus est:quoniā omnia post
 ipsum. Et post puca. Amat autem omne:quod genuit:& maxime quando sola sunt generans & genera-
 tum. Quando autem etiam optimum est:illud quod genuit necessario cum illo simul est:ut in eo solū
 modo:qđ alius ē:separet. Imaginē. n. illius itellectū eē dicimus:& pgressus subicit. Iccirco ēt Plato ter-
 na omnia eē circa regē dicit:primū circa prima:deinde circa secunda:& tertio esse tertia:ipsam quoq;
 causam rerum patrem habere dicit:causam rerum intellectum appellans. Creatorem enim itellectum
 esse censeat:& ab hoc aīam esse creatam in illo cratere. Cum igitur causa intellectus sit ipsum bonum: qđ
 ultra itellectum:& ultra substantiam est:patrē eius appellat. Multis aut in locis ipsum ens:& itelle-
 ctum ipsum idēam noiāt. Cognouit igitur Plato ex ipso bonum itellectum esse:ex itellectu uero ani-
 mā:& sermones hos non esse inanes:nec modo:sed a priscis tēporibus non ita explanate dictos:poste-
 riores aut sermones expositionis pacto esse factos. Testibus uero:q; hæc opinio prisca sit:scriptis ipsius
 Platonis utemur. Hæc Plotinus. Numenius ēt in libro de bono his uerbis utit. Qui de primo atq; se-
 cundo deo quicq; itelligere gliscit singula prius ordine distinguere debet:aliter. n. sui studii thesaurum
 effundit:quod ne patiamur deo huius orationis duce inuocato:ut cogitationis nostræ thesaurum eli-
 ceat incipiemus. Orandum aut prius est:deinde distiguendū. Deus primus quidem:cnm in semetipso
 sit:indiuisibilis ac simplex est. Deus autē secundus & tertius unus ē:& materiæ: qđ dualitas est inhærēs
 unit eam:q̄uis disseparetur ab ipsa:quæ tota cupit & fluit. Et post pauca. Nec. n. oportet inquit deū pri-
 mū creare:sed creantis dei patrem esse. Et progressus aliquātulum. Primū inq; deum regem oīum ab
 omni opere cessare oportet. Creatorem uero deum oīa gubernare dicimus:a quo interiora mens mit-
 titur ad oīa:quæ ad cōmunicationem illius ordinata sunt. Cum igitur ad nos cōuersus deus respiciat:nos
 rum ipsius radiis sit:ut uiuamus:corpora quoq; alantur ac uiuant. Cum uero in altitudinē suam deus
 se ipsum conuertat:tunc corpora qđem extinguunt: mens uero uiuit uita beatiore. Ista illis psalmistæ
 similia sunt. Quā magnificata sunt opera tua domine:oīa in sapientia fecisti:īpleta est terra possessione
 tua. Omnia a te expectant:ut des illis escam in tēpore. Dante te illi colligēt:aperiēte te manum tuā oīa
 implebuntur bonitate. Auertente aut te faciem turbabuntur:auferes spiritum eoz & deficiēt:& ī pul-
 uerem suum reuertentur. Emitte spiritum tuū:& creabuntur:& renouabis faciem terræ. Quid. n. hæc
 ab illis differūt:cum philosophus asserat. Respiciēte deo uiuunt ipsius radiis aīalia:conuerso aut in suā
 altitudinem extinguuntur. Cum rursus salutari doctrina saluator noster prædicer. Ego sum uitis & pa-
 ter meus agricola est:uos palmites. Audi quomodo Numenius cōsentanea istis scripsit. Quēadmodū
 inquit agricolæ ratio quædam est ad plantas relata:hoc modo se habet primus deus ad creatorem. Pri-
 mus. n. cum semen omnis uitare sit res oēs seminat. Creator uero plantat & distribuit:trāstertq; ad fin-
 gulos nos:quæ inde iacta sunt. Et aliquantulum progressus:ut ostēdat quomodo secundus deus a pri-
 mo est. Res quidem humanæ inquit ab eo qui dat ad accipientem transeunt: diuinæ uero a deo dantē
 & ab eo non absunt:quale quid scientia est:quā qui accipit melior factus est:qui autem dedit nihil ami-
 sit. Lucerna etiam ab alia lucerna:sic accenditur:ut prima non exstinguatur. Materia. n. alterius ab igne
 alterius accenditur:sic & scientia non recedit a dante:& tamē in accipientem transiuit:cuius causa hu-
 mana non est. Substantia uero quæ scientiam habet:īdem est apud deum dantem & apud accipientē.

Idcirco Plato quoque a Prometheo in homines magno quodam splendore ignis sapiētiam uenisse affirmat. Et post pauca. Alia inquit primi dei uita est: alia secundus: primus enim stat: secundus autem mouetur: & primus in intellectualibus: secundus in intellectualibus & sensibilibus. Nec mireris de his uerbis: mirabilis enim illud est: quod modo dicam. Nam statum etiā primi motus assero esse innatū: a quo uniuersi ordo: statūque sempiternus & salus in res omnes transfunditur. Idem in sexto. Nam quoniam non ignorabat Plato: creatorem ab hominibus solum cognosci: primū autē intellectū: quē ens ipsum appellat: omnibus esse ignotum: idcirco his utitur uerbis: quasi magna uoce clamet. Quem putatis in intellectu o homines: non est primus: sed alius ante ipsum est maior atque diuiniore. Et aliquantulū progressus. Gubernator inquit cum in pelago feratur clauo inhærens gubernaculo sedendo dirigit nauē: oculi uero eius & mens in altum ad æthera tendunt: sic uia nauiganti per maria per cælum dirigitur. Non alio modo creator ne materia repellatur: aut defluat: harmonice ipsam ligauit: & tanquam nauis in ipsa infidet: & harmonice dirigit: per idæas quasi per clauum gubernans: respicitque non in cælum: sed in deū superiorem: quem speculando discernēdi uim accipit: quem desiderando motionem recipit. Hæc illis similia sunt. Nihil potest filius a seipso facere: nisi uideat patrem facientem. Ita Platonici omnes: & ante Platonicos ipse Plato ab Hebræis ea nomina uidentur habuisse: quibus excelluerunt: nam & si non recte intellexerunt: uerbis tamē suis manifesti sunt cuncta ab Hebræis accepisse. Vnde Amelius quoque illustris inter iuniores platonicos: quā loannis euangelistæ nomē cælauerit: barbarum ipsum: quoniam Iudæus fuit appellando: uerbis tamen eisdem fere utitur dicens. Hoc profecto erat uerbum: quo ea: quæ facta sunt: ut Heraclitus etiam diceret. Quid etiā ipse barbarus putat in ordine principii: atque dignitate constitutum apud deum esse: & deū esse: per quod uniuersa simpliciter esse producta: in quo quæ uiuunt uitam habent: & in corporea ipsum cadere: & carnem indutum hominem ita uideri: ut naturæ dignitas non lateat: quare rursus resolutum in deum redire: & deum talem esse qualis fuit antequam in corpus carnem & hominem deduceretur. Hæc enim non occulte: sed aperte ac nudo capite: ut dicitur: a Barbari Iudæi theologia transposita sunt. Barbarum enim neminem alium certe hic: quam Saluatoris nostri euangelistam Iohannem appellauit: qui euangelium sic incipit. In principio erat uerbum: & uerbum erat apud deum: & deus erat uerbum. Hoc erat in principio apud deum. Omnia per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil. Quod factum est in ipso: uita erat: & uita erat lux hominum. Et lux in tenebris lucet. Et uerbum caro factum est: & habitauit in nobis: & uidimus gloriam eius. Sed alium etiam ab Hebræis theologum audias. Quid est inquit imago inuisibilis dei: totius creaturæ primogenitus: in quo creata sunt omnia: quæ in cælis: & quæ in terra sunt: siue uisibilia: siue inuisibilia. Sed quæ de filio dei dicta a Platonici sunt ad hoc usque procedant. Cum autem scriptura Hebræorum cum patre ac filio spiritū numeret: ac beatissimam sanctissimamque trinitatem unum deum esse significet: quod expressius ecclesia & sentit & prædicat: operæ precium est audire: in quo enigmate Plato ad Dionysium scribens usus est. Dicendum inquit tibi enigmatice censeo: ut si epistola excidat: qui legant non intelligant: sic enim res se habet: omnia circa regem uniuersi sunt: illius gratia cuncta sunt: ille causa bonorum omnium est: secundo circa secundam: & tertio in tertiis. Hominis igitur anima discere gliscit: quænam ista sunt: raditur enim ad comparia eius. Hæc: qui Platonem exponunt: ad primum deum: & ad secundam causam atque tertiam: quam mundi animam esse dicunt: pertinere arbitrantur: tertium enim deum mundi animam esse dicunt: diuina uero scriptura patrem & filium & spiritum sanctum unum rerum omnium principium esse confirmat.

De Bono.

CAP. XI.

Nunc de bono quid scriptura: quid platonici dicant perscrutemur. Scriptura igitur ipsum bonum nihil aliud esse docet quam ipsum deum. Bonus. n. inquit dominus omnibus sustinentibus eum. Et confitemini domino quoniam bonus: quoniam in sæculum misericordia eius. Et Saluator. Cur me inquit dicis bonum? Nemo bonus nisi unus deus. Plato autem in Timæo. Dicamus inquit: quia de causa uniuersum hoc a creatore productum est. Et confestim subiungit. Bonus erat: bono uero nulla unquam inest inuidia: quare omnia quam maxime similia sibi facere uoluit. Et in libris de republica. Sol quoque inquit uisus quidem non est: causa uero ipsius sic est: ut ab eo ipso uideatur. Sic puta me dicere boni emanationem: genuit. n. simile sibi: quodque ipsum in intellectualibus est ad intellectum & intellecta: hoc inuisibilibus ad uisum & uisa. Et post pauca. Quod igitur ueritatem rebus cognitis præbet: & cognoscenti cognoscendi uirtutem: idæam esse boni credendum est. Et rursus. Non enim rebus: quæ oculis cernuntur: uim qua uideantur: solum modo a sole præberi concedes: uerum etiam generationem: clementem: alimentum: cum sol ipse generatio non sit. Sic igitur etiam rebus cognitis: non solum ut cognoscantur sibi a bono inest: uerum etiam esse & substantiam ab illo habent: cum tamen ipsum bonum substantia non sit: sed omnem substantiam uirtute sua excedat. His uerbis Plato sententiam suam manifestissimè aperit: quæ intellectuales etiā substantiæ a bono: id est a deo habent: ut sint: & substantiæ sint. Bonum autem ipsum ultra omnem substantiam censet. Quare non sunt deo consubstantiales intelligentiæ: & cum esse atque substantiam a deo acceperint: creatæ profecto sunt. Quæ autem creatæ sunt nefas erit deos putare: cum etiam natura ipsum bonum non sit: quod uni soli uere: atque per se bono attribuit. Sed Numenium rursus Platonis sensum de bono latius exponentem audiamus. Corporalia inquit a signis & similibus quibusdam compræhendere possumus: ipsum uero bonum a nullo inuito signo: nec a similitudine sensibili compræhendi ullo modo potest. Quare necesse est: quemadmodum si quis in specu-

Ia sedens paruam nauiculam solam in magno pelago inter undas acucie uisus uñō intuitu perspexerit sic longe a sensibilibus iumētis quāsi specula sedentē solum: ita ut nihil penitus magnum: aut paruū perturberet. Sed diuina quādam omnium desolatio sit: ipsum bonum profunda tranquillitate ac pace quātere. Inuehitur enim & inhæret substantiæ quasi nauiculæ. Si quis autē sensibilibus detentus ipsius boni quasi phantasmatis mouetur: ac ideo putet bonum ipsum prospexisse uehementer peccat. Nullum enim phantasma ipsius est. Via igitur atq; ratio intelligendi boni optima est: ut primum sensibilia omnia negligantur: deinde: ut in disciplinis numeri ipsi inspiciantur: ac inde intelligendum ipsum ens eleuari. Hæc in primo libro de bono. In quinto uero. Si est inquit substantia & idæa intellectuale quod cuius causam intellectum esse concessum est: sequitur: ut intellectus iste solus sit ipsum bonum. Nam si creator deus generationis est: satis est: ut ipsum bonum substantiæ principium sit: cui quidem bono creator deus proportionalis est: cum sit imitator eius: substantiæ autem generatio proportionalis: imago enim est eius: & imitatio. Quot si creator generationis bonus est: erit substantiæ creator bonū ipsum substantiæ consitum. Cum enim duplex secundus sit ipse: & mundum & idæam eius facit cū sit creator. Quattuor ergo sunt: primus deus: qui est ipsum bonum: inuitator eius: qui omnium creator est: qui est bonus. Essentia uero altera quidē primi: altera uero secundi: cuius imitatione est pulcher mundus boni participatione ornatus. Sic Plato bonum primo deo solum modo tribuit. Nā si bonus secundus deus est: a priore tamen bonus ē. Separata uero: & in diuersis hæc libris posuit. Seorsum enim circulare creatorem appellauit: dixitq; in Timæo bonus erat. In libris autem de republica ipsum bonum boni esse idæam censet: ut sit creatoris idæa ipsum bonum: qui participatione solius primi bonus ēe probatur. Sicut enim homines dicuntur hominis idæa: ut ita dicam: ipse: & boues bouis: sic cum creator sit bonus in participatione primi boni. Primus intellectus idæa eius erit: qui est ipsum bonū: quæcum ita se habeant: hunc mundum necesse est imaginem non esse alicuius. Intelligentias enim omnes illud in se ipso continet: sicut hic mundus nos. Hæc Plato in Timæo: quorum sensum ab eo libro Didymi sumam: quem inscripsit de placentibus Platoni. Determinata iquit sensibilibus exemplaria idæas appellat: ex quibus scientiam & diffinitiones fieri censet. Præter enim omnes homines hominē quendam intelligi: & præter equos omnes equum: ac communiter præter animalia animal: nec generabile nec corruptibile: ut quemadmodum ab uno sigillo multa signantur: & multæ uiriles fiunt inde imagines: sic a singulis sensibilibus idæis multa formantur. Est autē idæa perpetua substantia: causa: & principium: ut singularia talia sint: qualis ipsa est: & quemadmodum primitiua sensibilibus exemplaria ad hæc corpora præcedunt: sic quæ omnia in se ipsa continet: pulcherrima atque perfectissima huius mundi exemplar est: ad quam a creatore deo ab uniuersa substantia mundus simillime formatus est. Hæc Didymus ex sententia Platonis: quæ omnia multo altius sapientissimus ille Moyses: a quo hæc isti detorserunt breuissime conscripsit: qui ante hunc solem: & stellas: & cælum uisibile: quod firmamentum appellat: ante aridam hanc terram: ante diem & noctem hanc: lucem aliam & diem: & noctem aliam a deo uero creatore: omnium facta fuisse ostendit. Prophæta quoq; inuisibilem solē ostendens oratione deo accommodata. Timentibus inquit me sol iustitiæ oriatur. Ipsam quoq; iustitiam non dico qualitatem aliquam: sed qualitatis creatricem Hebræorum ille prophæta significauit: cum de deo dicat. Quis suscitauit ab oriente iustitiam uocauit eam in facie eius? Verbum quoq; in prioribus creatorem ab Hebræis appellatum ostendimus. De quo quidem uerbo hæc apud eo feruntur. Qui natus est nobis sapientia a deo: iustitia: & sanctimonia: & redemptio: dicitur enim & uita: & sapientia: & ueritas: & omnia substantia liter. Subsistit enim & sapientia hæc: & uerbum hoc: ut ab Hebræorum scriptura docemur: quæ Philo Iudæus scripturæ interpret ac expositor alter sentire uideatur: quem non est alienum audire.

De Iudæis secundum Moysen ex Philone.

CAP. XII.

Siquis uoluerit inquit significationibus uti uerbis: nihil aliud intellectualem dicet esse mundum: quæ dei iam creantis uerbum. Nihil enim aliud ciuitas illa intellectualis est: quæ creatoris ratio creare iam cogitantis: quod dogma Moyse non meum est. Aperte namq; scribit ad imaginem dei hominem esse formatum. Quod si pars imago imaginis ē: & uniuersus iste mundus sensibilis ad exemplar diuinæ imaginis factus est: primitiuum ergo sigillum: quod intellectualem mundum appellamus ipsum exemplar est. Primitiua idæa idæarum omnium dei uerbum. In principio autem dicit fecisse deum cælum & terram: non secundum tempus principium intelligens: ut multi putant. Non fuit enim tempus ante mundum: sed aut cum ipso: aut post ipsum. Mensura enim motus tempus est: motus autem re mota prior esse non potest: sed aut posterior aut simul. Quare necesse est tempus aut post mundum: aut una cum eo factum fuisse. Relinquitur ergo principium hic numeri esse intelligendum: ut in principio pro primum accipiatur. Et post pauca. Primum igitur cælum fecit incorporale: & terram inuisibilem aeris idæam & uacui. Quorum alter: tenebras: niger enim aer ex natura est: alterum abyssum appellauit. Vacuum enim profundissimum & effusissimum est. Deinde aquæ atq; spiritus incorporalem substantiam: & deniq; septimæ lucis: quæ etiam incorporalis & intellectualis solis exemplar: & omnium stellarum fuit. Duo autem: spiritus scilicet: & lux digniora uidentur. Alterum enim dei nominauit: quia spiritus uiuacissimus est: uitæ autem deus causa est: alteram autem ualde bonam esse affirmauit. Tanto enim intellectualis lux uisibili hac fulgentior est: ut mihi uideretur: quanto sol tenebris: dies nocte: & intellectus totius animæ dux oculis corporeis. Inuisibilis autē & intellectualis illa lux diuini uerbi est imago: quod generationē eius lucis explicuit: quæ est supercæ-

Iestas stella: fons sensibilibus stellarum: a qua sol: luna: cæteraq; stellæ pro uirtute sua fulgorem hauriunt: qui fulgor simplex atq; sincerus tantū denigratur: posteaq; immutabilia transierit: q̄tum ab intellectualibus sensibilia distant. Nihil enim sincerū est eorū: quæ sentiuntur: quoniā uero luce facta tenebræ abierunt: & termini utriusq; spaciū fixi sunt certis uespere & mane. Spaciū tēporis: quod hinc effectū fuit: diē nuncupauit: & diē non primam: sed unā: quæ dicta est propter intellectualis mundi solitudinem: qui unicam habet naturā. Et sic quidem incorporealis mundus absolutus est diuino uerbo constitutus: ad cuius exemplar sensibilis creabatur: cuius primā partem atq; optimā cælum effecit: & firmamentum appellauit: quia corporeum est. Natura enī firmum atq; solidum corpus est propter trinā dimensionē. Nulla enī alia corporis solidi atq; firmi notio est: q̄ trina dimensio. Iure igitur ita nominauit: ut ab intellectuali atq; incorporeo: sensibile: hoc est corporeū distingueret. Hæc Philo: quibus consensanea. Clāmens quoq; noster in sexto dicit. Mundum inquit philosophia barbara alium intelligibile: alium sensibile censet: alterum primitiuum: alterum boni exemplaris imaginem: & intelligibilem quidem unitati attribuit. Sensibile uero sexadi: connubium enī a pytagoreis sexas dicitur: quia fecundus numerus est. In unitate igitur cælū inuisibile factum est: & terra sancta: lux intellectualis. In principio enī fecit deus cælū & terram: & terra erat inuisibilis. Et subiungit. Et dixit deus: fiat lux: & facta est lux. In sensibilis autē mūdi creatione solidū creauit cælū: quod uero solidū est: sensibile etiā est: terrā inuisibile & lucē: quæ cernitur. Hæc latius diximus: ut ostendamus idæas aīaliū in intelligibili mundo positas: a quibus sensibilia ista secundū. Platonē creantur: ab Hebræorū scriptura esse deriuata. Vnde etiā didicit Plato incorporeas uirtutes: & bonas: & contrarias esse.

Ab Hebræis didicit Plato contrarias esse uirtutes.

CAP. XIII.

Cribit enim in decimo de legibus. Si oīa: quæ quo uolunt mouent anima gubernat: quare cælum etiā ab aīa gubernari non dicimus? Certe inq̄ dicendū est. Vnū ne igit aut plures? pauciores inq̄ duabus benefactrice scilicet atq; contraria ponendæ non sunt. Et post pauca. Concessum iā nobis est multarū bonarū uirtutū cælū esse repletū: contrariis ēt nō uacare. Vnde nobis bellū absq; sine indicū est: in quo agendo patrociniū nobis opus est. Auxiliatores autem nobis dii & dæmones sunt: nos uero possessio quædam sumus deorū ac dæmonū. Vnde etiā Plato ad inuenisti: ego quidē nescio aliud præter q̄: q̄ mille annis ante tuam ætatem uulgo apud Hæbreos hoc dogma ferebatur. Scribitur. n. Et uenerunt angeli dei: ut corā deo assisterēt: & diabolus uenit in medio ipsorum. Diabolum quidem contrā uirtutem: angelos autē bonos appellauit: quas & uirtutes bonas: & spiritus diuinos: & ministros dei scriptura noīat. Qui facit dicens angelos suos spiritus: & ministros. eius ignis flāmam. Bellum ēt a contrariis nobis inferri scriptura significat dicens. Nō esse nobis hanc luctationē aduersus carnē & sanguinem: sed aduersus principatus: potestates: & principes huius mundi: aduersus spiritualia neq̄tiæ i cælestibus. Cum autē possessionē nos deorum & dæmonū censeat: illud moīaīcum traduxisse uidetur: quo dicitur. Quando altissimus gētes partiebatur: disseminauit filios Adā: & cōstituit terminos gentium secundum numerum angelorum dei.

Quod animi quoq; immortalitē ab Hebræis Plato didicerit.

CAP. XIII.

De animæ autē immortalitate Moysen est secutus: qui primus immortalitatem esse docuit: cum eam imaginem esse dei: immo uero ad imaginē dei esse asseruerit. Et fecit inquit deus hominem: ad imaginem dei fecit eum. Et distinguens in corpus & animā hominē subiungit. Et sufflauit i faciem eius spiraculum uitæ: & factus est homo in animā uiuentem. Principem uero esse hominem atq; regē omniū: quæ in terris sunt ostendit dicens. Et dixit deus: faciamus hominē ad imaginem & similitudinē nostrā: & præsit piscibus maris & uolatilibus cæli: & bestiis: uni uersaq; terræ. Et creauit deus hominē ad imaginē & similitudinē suā: ad imaginē dei creauit eū. Quo modo autē aliter imago dei: & Deo similis erit q̄ secundum intelligendi uim? Sed Platonem quoq; audiamus: ut q̄ bonus moīaycæ scripturæ discipulus fuerit non ignoremus. Scribit enim in Alcibiade. Habemus ne aliud melius atq; diuinius in anima q̄ illud est: quod sapit atq; itelligit: nihil prorsus hoc ergo illud est: quod deo simile est. Quod si unusquisq; in seipso cognouerit deū quoq; non ignorabit. In libro uero de anima. Duo inquit genera rerū ponenda sunt uisibile atq; inuisibile: quoq; alterū scilicet inuisibile eodem se semper modo habet: alterū uero nunquā se habet eodē modo. Nostri quoq; alterū corpus est: alterū anima. Et corpus quidē uisibile: anima uero inuisibilis est: & quādo corpore utitur ad considerandū aliquid (utitur autē aut uidendo: aut audiendo: aut omnino sentiendo) tunc a corpore ad hæc trahitur: quæ nunquā eodē modo se habent. Quare sit ut erret: turbetur: ac quasi temulēta deficiat. Quando autē per se ipsam aliquid considerat: tunc ad imortale: sincerum: sempiternū eodēq; modo semp se habēs se ipsam erigit: & quasi quædam emanatio eius ad illud redit. Quando ad seipsam redit: & tunc ab errore cessat: & eodē modo semper se habet: quia sempiternum attingit: quæ passio animæ prudentia nuncupatur. Valde inquā recte & uere dicis o Socrates. Tunc Socrates. Vtri ergo tibi uidetur cognatius atq; similis est esse anima? Ei ne quod eodē modo se habet: an rei mutabilis? Primo inquā omnino. Cū autē ad seruiendū corpus: ad principandū animā natura finxerit: nonne hac etiā ratione cū principari diuinū sit: seruire autē caducū atq; mortale: manifestū est deo animam similē esse? Nūquā ita est Cebes inq̄. Si ergo ita est o amice Socrates intulit: nonne ut corpori conuenit mori atq; dissolui: sic animæ conueniet nunquā mori atq; dissolui? Quod cū Cebes concessisset Si ergo inquit Socrates munda nihil a corpore secū contrahēs decesserit: quia uidelicet se ipsam quan-

tum poterat in corpore colligebat: semperq; corpore cōtempo de morte meditabatur: quod nihil aliud est q̄ recte philosophari. Meditatio enim mortis philosophia est ad similem naturam inuisibilem: diuinam: immortalem: prudētemq; profecto uera beatitudine fruif: ab omni errore: stultitia: terrore: aliisq; hominum malis liberata. Sin uero imūda maculisq; plena exierit: quia corpus dilexit & coluit: ab eo & uoluptatibus eius adeo ablecta: ut nihil aliud bonum putaret: q̄ quod corporeum est: quod uero intelligibile est oderit atq; fugerit: sincera in se ipsa non est. Hæc Plato. Quæ in primo ad Boethum latius exponit Porphyrius dicens. Firmam certamq; rationem eam Plato putauit: quæ a similitudine aliquorum uim accipit. Nam si deo immortalis similis anima est: quomodo etiam ipsa sicut exemplar suum immortalis non erit? Cum enim duo quædam aperte opponantur: quærit cui oppositorum ad hæreat anima: qui optimus demonstrationis modus in his rebus inuenitur. Et quauis a prima ætate usq; ad senectutem multa contra rationem faciamus peccantes: tamen quia uere rationali deo in multis similis anima est: rationalis esse ab omnibus creditur. Cum igitur duo aperte opponi concedantur: immortalis uidelicet atq; diuina natura: & terrestris atq; corruptibilis: dubitatur autem a nonnullis: cuius partis anima sit. A similitudine putauit Plato: ueritatem esse querendam. Et quoniā non sensibili & mortali corpori: sed uiuo & immortalis deo secundum operationes similis est: hinc similitudinem etiam in substantia quandam habere: ac inde immortalem esse ratiocinatur. Nam ut quæ irrationalia sunt statim ad diuina substantia: cū sint caduca & instabilia longe abesse uidentur: sic certe consequens est: quæ operatione intelligendi conueniunt: ea immortalitate quoq; substantiæ conuenire. Quoniam enim substantia conueniunt: ideo etiam operatione conueniunt. Fluunt enim a substantia operationes: ac quædam eius sunt emanationes. Nam si simillima deo anima est: quid opus est pluribus uerbis ad demonstrandam immortalitatem eius? Non enim diuinis operationibus uteretur: nisi et ipsa diuina esset. Nam & si cum in caduco mortaliq; corpore defossa sit: continet tamen & uiuificat illud diuinā suam ostendens substantiā: nec pōdus corporis eam oīno deicere potest: quomodo si e corpore liberabitur: aura sua species non perfulget? Aut quomodo ipsa immortalis non erit: cuius præsentia corpus non moritur. Et progressus aliquantulum. Diuina est anima inquit: quoniā indiuisibili similis ē: mortalis autem uidetur: quia mortali corpori coniūgitur: ita & mortalibus similis est. Homo. n. ē: qui uentri sicut pecora deditus est: homo aut & in mari a periculis naues gubernādo liberat: morbis affert remedia: ueritatem regē pscrutat: diligenter atq; inuenit. Instrumenta uaria fabricatus est: quibus cælestium corporū motus comprehendere potuit: quæ diuinæ atq; immortalis certissima mentis argumēta sunt: quibus multi uoluptatis delinuti illecebres mortale eam putauerunt: ex his quæ uident extrinsecus ratiocinantes. Hæc Porphyrius. Horum igit oīum doctor Moyses fuit: q̄ a similitudine creatoris: quā aīa possidet immortalitatem aīæ confirmauit. Sed reliqua uideamus. In oībus enim Hebræorum similibus Plato est: quis ī multis: ut diximus: errare ideo forsā uidet: quoniā diuina scriptura nemini præter prophetas ante Saluatoris tempora patuit.

Quod productū esse mundū ab Hebræis Plato accæpit.

CAP. XV.

Moyse igitur uniuersa a deo creata prædicante. In principio inquit creauit deus cælum & terram. Vide quemadmodum non excidit ab hac sententia Plato. Omne inquit quod factum est: necessārio a causa factum est: fieri enim nihil potest absq; causa: uniuersum igitur aut cælum: aut mundus: aut quauis alia notetur appellatione considerandum: utrum erat: semper nullum generationis suæ habens principium: an factum est: & ab aliquo incæpit p̄cipio. Visibilis igit & tangibilis est cum corpus sit: cuncta uero hæc sensibilia sunt. Quæ uero sensibilia sunt opiniōi subiacere: & facta esse demonstrauimus. Quod porro factum est: a causa factum esse necesse est. Causam igitur & creatorem uniuersi qui sit inuenire difficile est: & cum inueneris in uulgus ædere impossibile. Et post pauca. Sic igitur rationem sequentes nefas est dicere animatum hunc mundum ac uere mentalem a dei providentia non esse factum.

De Luminaribus.

CAP. XVI.

Rursus cum Moyses solem & lunā & cæteras stellas a deo productas ostendit. Et dixit deus inquit. Fiant luminaria in firmamento cæli: & sint in signa & in tempora. Et fecit deus duo luminaria magna: & posuit ea in firmamento cæli: & stellas. Similiter Plato quoq; dicit a uerbo & mēte diuina solem & lunam: & alias quinque stellas cognominatas erraticas ad generationem temporis facta esse. Quorum corpora deus fecit: & posuit in circulis. Diligenter igitur considera quod dicit a uerbo & mente diuina. Illis enim uerbis quoq; ipsis cōsentaneum est: quod psalmista dicit. Verbo domini cæli firmati sunt: & spiritu oris eius omnis uirtus eorum. Deinde cum Moyses ī firmamento positas stellas dixerit: eadē uoce Plato usus in circulis posuit inquit. Adhæc per singula scripta dicit. Et uidit deus quia bonum. Et summam reperens. Et uidit deus omnia: & ecce bona ualde. Plato autem si bonus est inquit iste mundus: & creator bonus. Et rursus. Hic optimus effectuum: ille optima causarum.

De Mutatione mundi.

CAP. XVII.

Ræterea de cōsummatione & mutatione mūdi apte & magna uoce scriptura p̄dicat. Quia cōp̄cabitur cælum sicut liber. Et rursus. Erit cælū nouum: & terra noua. Audi quomodo Plato etiam hoc dogma cōprobauit in Timæo dicēs. Constituit cælū uisibile atq; t̄gibile: & p̄pter hæc: & ex istis: & talibus: & ex q̄tuor nūero mūdi corpus factū ē p̄portione cōueniēs

a cæteris omnibus idissolubile: præter q̄ ab eo: qui colligauit. Et post pauca. Tempus igitur cum cælo factum est: ut simul facta: simul etiam dissoluantur: si quando solutio quædam ipsorum fiet. Et post pauca subiicit. Quod ligatum est solubile est: quauis si bene apratum beneq̄ ligatū soluere uult: bonus nō sit. Quare inquit deo attribuens uerba. Dii quorum ego creator ac pater sum: quoniam facti estis: immortales quidem non eritis: nec dissolubiles omnino. Non ergo dissoluemini: nec in mortem deducemini maiore uinculo colligati. Et in libro de republica hoc inquit. Vniuersum aliquando quidem ipse deus conuoluit: aliquando autem dimittit: cum circulationes conuenientis mēsuræ tempus habuerit. Nonnunquam autem casu in contraria circūducitur: cum animal sit: & prouidentiam ab eo: qui fecit in principio sumpserit. Cælum enim corporeum est: quare absq̄ imitatione penitus esse impossibile est. Circulariter autem motum minimam sui motus habet imitationem: nihil autem potest se ipsum semper uoluere præter corpus: quod omnium: quæ mouentur habet principatum: quod nullo modo potest: modo sic: modo aliter moueri. Ex quibus omnibus non oportet hunc mūdum a se ipso uolui semper concedere: nec a deo binas & contrarias uolutiones accepisse: nec quidem a duobus diis inter se discordantibus: sed sicut modo dictū est: aliq̄do: quod a diuina causa ducitur uitam rursus consecutus: immortalitatemq̄ a creatore super iniunctam: aliquando autem cum dimissus fuerit: per seipsum uolui tempore quo dimittitur: quoniam cum maximus sit ac æqualissimi ponderis minimo nixu mouetur multa annorum milia uoluitur. Omnium igitur: quæ mirabiliter accidunt: hæc uniuersi circulatio causa est: quæ aliquando sicuti nunc uoluitur: aliquando in contraria. Maximas igitur tūc mutationes fieri putandum: ac multas corruptiones animalium: interitus hominum: & alia noua atq̄ inaudita.

Quod resurrecturos mortuos etiam concedit: nō aliunde q̄ ab Hebræis Plato discere potuit.

CAP. XVIII.

Rogressus deinde aliquantulum mortuos reuicturos dicit: quod nescio unde iam aliunde q̄ a iudaica scriptura intellexerit. Ferebatur inquit a priscis illis eos: qui in ultima circulatione moriuntur uicinos futuro tempore in prima rursus resurgere: ac ab eiusmodi hominibus multa nobis nunciata esse: quæ nunc uulgo non recte falsa putantur. Consequens enim est hos senes ad puerorum rursus naturam conuerti: & mortuos: qui iacent in terra: rursus tunc esse reuicturos generationem sequentes: quæ in contraria reuoluitur: nisi quos deus in aliam conditionem traduxerit. Et progressus dicit. Tempore omniū exacto: quoniam mutationem fieri oportet: cū terrenum genus defecerit: omni anima per generationem in corpus iussu deducta: tūc uniuersi gubernator: habens gubernationis dimissis: ad altitudinem suam abibit: mundum autem rursus parca: & innata cupiditas euerteret: quod cum fieri uiderint dii minores partes mundi suæ gubernationi commissas relinquunt. Mundus autem reuolutus: atq̄ in contrarium latus: & magno terræ motu concussus inaudita omnibus animantibus pestem incutiet: & tempore aliquo exacto omni turbatione sedata solutum cursum recipiet. Deus enim ne omnino dissoluatur gubernacula rursus capiet: & omni expulsa turbatione immortalem ipsum & insenscentem efficiet. Et post pauca. Dicam inquit tibi sermōem fortissimi uiri Iris nomine: genere armenii: qui olim in proelio mortuus post decimum diem fere iam corpore corrupto delatus a suis domum: cum i rogum poneretur: decimo die postquā decidit reuixit: multaq̄ ibi se uidisse narrauit: ac inter alia: quod anima egressa e corpore: cum multis in locum quærēdam demū deuenisset ubi terræ hiatus inter se connexi maximi erant: & ex opposito duo ad cælum itinera: iudices autem sedentes uidisse: a quibus: qui iusti fuisse iudicabantur: in anteriore parte signis alligatis ad dexteram: & sursum i cælum ire uidebatur. Iniusti uero ad sinistram: & deorsum signis ad posteriorem partem eorum alligatis: in quibus scripta erāt eorum facinora. Quæ cum uidisset accessisse atq̄ rogasse dicebat: ut liceret ei hominibus hæc nunciare: quod cum illis placuisset: per omnia illa loca diligentius ductum fuisse. Hæc Plato. Plutarchus autem in primo de anima hæc narrat. Enarchus iquit nuper ægrotans tãq̄ iam mortuus a medicis fuit relictus: & breui tēpore i se ipsum postea reductus dicebat se mortuum fuisse: & in corpus iterum restitutum: nec me ægrotatione moriturum: reprehensosq̄ aiebat uehementer a domino suo eos spiritus: qui animam eius duxerunt: ad Nicandam. n. missos: non ad illum fuisse. Nicandas autē Coriarius erat: & in palæstris non ignobilis: qui eo tēpore: quo Enarchus reuixit i maximas incidit febres ac repente mortuus est. Hic autem uiuit superstesq̄ est felicissime nobiscū manens. Hæc ideo posui: quia scriptura etiam Hebræorum nonnullos reuixisse uerissime narrat.

De cælesti terra secundum Platonem.

CAP. XIX.

Erū quoniam in repromissionibus scripturæ: solis piis terrā q̄dā reseruari fert secundū illud. Mites autē hæreditabunt terrā. Hæc uero cælestis ē: quā pphæta ex p̄ciosis lapidibus allegorice cōstare significat dicēs. Ecce p̄paro ego tibi carbonē lapideū: & ponā pinacula tibi ex lapide: & fundamēta ex Zephīro: & circuitū tuū ex lapidibus electis. Cōsidera quō ipse quoq̄ Plato similia i libro de aia ex p̄sona Socratis scribit. Glauci artificii inq̄t non posset exponere q̄cūq̄ ibi sunt: ego autē ē si possem o Simia: uita tamē mihi nō sufficit: nihil tamē phibet formam illius terræ: ut mihi: q̄ uidet breuiter explicare. Satis hoc ē Simias inq̄t. Credo igit Socrates addidit: quoniam ē i medio cælo rotūdo: nihil sibi opus ē ne cadat: nec aere: nec ulla re alia. Deinde maximā rem quādā ēē: nec huic similem: i qua tãq̄ in sterquilinio formicas: aut i palude ranas hoies uideo habitare. Et post pauca. Ipsam uero terram mundam in cælo mundo: ubi stellæ sunt positam esse credo. Et progressus. Si natura inquit humana illa posset superiora perspicere: cognosceret ibi esse uerū cælum: ueram lucem: & ueram

terram: hæc. n. terra: & isti lapides: & omnia quæ hic sunt corrupta exesq; sunt: quemadmodum ea quæ prope mare sunt a falsedine maris. Et post pauca. Dignam rem auditu dicerem inquit: si fabulam audire ueleris. Nos autem inquit Simias libenter audiemus. Dicitur ergo. Socrates inquit talem illam terram esse: si quis rotam ab alto prospiceret: qualis eēt duodecim coloribus exornata sphaera: quorum isti colores: quibus scriptores abutuntur: quasi fæces sunt. Ibi autem uniuersam illam terram a fulgentioribus & melioribus esse depictam: atque aliam partem eius cæruleam: aliam auream: aliam albam multo albiorem niue: & ex aliis coloribus alias mirabili pulchritudine coloratas: & ultra q̄ oculus hominis perspexerit. In tanta igitur taliq; terra proportionabiles arbores nascuntur: flores & fructus proportionabiliter gerentes: montes quoq; collesq; sunt: & lapides in simili proportionem: quorū quasi particulae isti lapides sunt. Sardius dico iaspis smaragdus: & similes: quibus multo meliores illi sunt. Nihil enim boni est: quod ibi non sit.

Quod etiam de iudicio futuro Hebræos Plato sequitur.

CAP. XX.

Vnde etiam scriptura iudicium postq̄ hinc abierimus aiarum futuri dicitur: & per alia multa: & p hoc non minus. iudicium iquit sedit: fluuius ignis coram eo fluebat: mille milia ministrabant ei: & decies centena milia assistebant ei. Audi etiam Platonem de iudicio dicentē: & fluuii Noe utentem: multasq; prorum mansiones: & diuersa impiorum supplicia: non aliter fere q̄ Hebræorum scripturam narrantem. Scribit enim i libro de anima sic. Tertius amnis i medio istorum exit: & iuxta hostium in latissimum incidit locum igni ardētem: ubi facit paludem mari multo maiorem: aqua & limo ebullientem: ac inde turbidus atq; limosus terram circūplexus prope paludem Acherusiadem defluit: nec ipsi permixtus: sed crebris sub terram uorticibus circūuolutus infra tartarum exit. Hic est amnis: quem Pyriphlegethonta nominant: & opposito huius Stygæus est quartus amnis: a quo paludem Stygem nomine fieri creditur. In hunc fluuiam qui incidit grauiter in aqua tortus fertur circūuolutus Pyriphlegethonti oppositus: tandemq; prope Acherusiadem paludem ex opposito uenit: nec etiam huius aqua cuiuspiam miscetur: sed circūlata in tartarum tandem exit in oppositum Pyriphlegethonti: hunc poëtæ cocytum appellant. Hæc cum ita se habeant: cum defuncti ad eum locum deuenierint: quo deportantur: primum diiudicantur: quinam iuste: & quinam contra uiixerint: & si qui uidebuntur medio quodam modo uixisse in uehicula scandunt sua: & per Acheronta i paludem deferuntur: ubi graui supplicio depurgantur: & postea liberati honores consequuntur secundū benefactorum suorum dignitatem. Qui autem uidebuntur propter magnitudinem peccatorum curari non posse: in tartarum omnes deiectioni nunq̄ inde possunt exire. Qui uero curabiles sunt: quibus maxie peccarint: ut puta si contra patrem & matrem ex ira aliquid fecerint: & postea pœnitentiam habuerint: uel homicidio: uel alio quodam facinore cōtaminati: hos in tartarum deuenire necesse ē: & annuo torti temporis spacio eiiciunt ab unda. Homicidæ q̄dem in Cocytum: patris aut & matris uiolatores i Pyriphlegethōta. Cūq; ad Acherusiadē fuerit paludē clamantes uocāt alii quos uituparūt: alii quos occiderūt. Cūq; uocarit: rogāt & supplicant: ut in paludē suscipiant. Et si exorauerit: exeūt: & liberātur a malis. Sin uero non exorauerint: rursus in tartarum ferūt: ac inde iterum in fluuios: nec prius cessant: q̄ exorauerint quos læserūt. Hæc. n. ultio a iudicibus iponitur. Qui aut sanctitate uiuendi excelluisse uidebuntur: ii sunt: qui ab ista terra quasi a uinculis liberantur. Horum: qui se philosophia purgarunt: sine labore in sempiternum uiuūt: & habitationes pulcherrimas consequunt: quas nec uerbis exprimere possibile: nec si possem tempus sufficeret. Horum igit gratia o Summa cūctis uiribus uirtutis curā oportet in hac uita gerere: optimum. n. ppositum est: & spes maxima. Hæc Plato. Quod aut dixit non eē possibile uerbis pulchritudinē illarum habitationum exprimere: nonne simile illi nostro est? Non uidit oculus: nec auris audiuit: nec in cor hoīs ascēdit: quæ præparauit deus amātibus eum. Habitationes at multas dicit: & nos multas esse apud patrē māfiones didicimus: Pyriphlegethonta uero ignē æternū esse q̄s dubitabit? Hebræox. n. prophæta similiter clamat. Quis annūciabit uobis: quia ignis ardet? quis nūciabit uobis locum æternum? Et rursus. Vermis eorū non moriet: & ignis nō extinguet. Plato quoq; in tartarū deiectiones ipios non exituros inde asseruit: & pios in beatis locis in sempiternū uicturos affirmat. Quod uero addit sine labore: nonne illi simile est: unde abest dolor mœror & gemitus? Quod at dixit non simpliciter: sed cum in uehicula conscenderint sua in Acheronta amnē depelli: q̄nā alia uehicula de notare pōt q̄ corpora: q̄bus assumptis una cum eis secundū Hebræorum scripturas uitæ retributio sit.

EVSEBII PAMPHILI LIBER DVODECIMVS.

VERVM Quoniam hoc uolumen satis iam creuit ad duodecimum librum transgressi: quæ restant ad ostendendam platoniam philosophiam ab Hebræis defluxisse conscribemus: ut multi uideant non nobis solū: uerum etiam Platoni iam pridem scripturam Hebræorum.

Quod quærere legibus: non quærere rationem iuuenes debent.

CAP. .I.

Enset igitur sine dubitatione aliqua: leges sequendas esse hoc modo scribens in primo de legibus. Si quis recte Laconum aut Cretensium leges repræhendere possit: aliq̄ q̄stio est. Ego at iudico optimā eē legē: q̄ iubet: ne q̄s iuuenū cogitari. Senex at si q̄s dubitauerit p̄cipibus aut æq̄libus referat noīe iuuenū audiēte. Nōne igit multo ante Platonē diuinæ litteræ fidē cæteris pposuere uirtutibus. Vnde apud nos quoq; sc̄piētibus ac ip̄fectiōibus q̄si sc̄dum aīum infan-

tribus simplicius scripturæ leguntur. Credendū. n. omnibus est omnia: q̄ in ea feruntur: sicuti dei uerba uerissima esse. Illis autē: qui ad maiorem iam habitum scripturarum pueniunt altiora petere: ac rōnem singulorū quærere conceditur. Hos Iudæi quasi scripturarum expositores secundarios appellare solebant. Poetā deinde Plato ait Theognim ex Megara Sicilia testem habemus: qui ait fidelē uirū omni argento atq; auro in seditione meliorem. Nemo. n. integer atq; fidelis sine omni uirtutis numero in seditionibus esse potest. Quorsum hæc? quia legis latorē: qui a Ioue missus est: ita leges conscribere oportere censemus: ut ad maximā semper uirtutum respiciat: quam Theognim secuti fidem: quæ maxime in periculis lucet: esse arbitramur. Eam non iniuria perfectam iustitiam nominare possumus. Ita Plato non irrationalem fidem: sed eam: quæ uirtuti coniuncta est: comprobare uidetur: quod Saluator noster breuius: apertius: ac diuinius posuit. Euge inquit serue bone atq; fidelis. Et rursus. Quis ergo erit fidelis & prudens paterfamilias? prudentiam. n. & magnanimitatem fidei coniunxit. Præterea Plato aliquā tulum progressus. Certe inquit defunctorum animæ uirtutem quandam habent: qua uel post mortē rebus humanis auxiliantur. Vera. n. hæc opinio est: sed nisi prolixis rationibus probari non potest. Credere autē oportet huiusmodi sermonibus: quoniā a priscis ualde uiris traditi sunt. Credendum ergo est etiam illis: qui ita hæc se habere legibus confirmant. Sic certe de Hieremia traditum fuisse Iudæi contēdunt. Et Machabæorum liber rettulit: uisum ipsum fuisse post mortem orare pro populo.

Quod commode per fabulas adolescentibus maiora tradenda sunt.

CAP. II.

Primū deinde inquit pueris fabulas tradimus. Fabula uero est: ut breuiter dixerim: falsum quiddam: quīs & uerum esse possit. Fabulis autē prius q̄ gymnasiis pueri exercendi sunt. Hæc Plato Iudæi autē re ipsa scripturæ hystoriam simpliciter quasi fabulas adolescentulis tradere solent. Cūq; non magis ætate q̄ habitu scripturarum creuerint: altiora & latentia dogmata per secundarios docent. Maximum deinde ait Plato in omni opere principiū est: p̄sertim in iuvene atq; tenero: tūc enim præcipue aīus formatur: & qcquid dixeris facilius ingressum insidet. Quare non q̄ cūq; fabulas: sed probatas ac utiles a matribus atq; nutricibus tenellis puellis infundantur: quasi iā adulescentos prouectosq; retinere non erit inutile. Hæc multo ante Platonem Iudæi obseruabant. Qui enim sancti spiritus gratia discernere de spiritibus poterant: dicta & scripta diligenter examinabant: & quæ alie na uidebantur a ueritate: sicut pseudo prophetarū libri reprobantur: scriptura quoq; ut diximus: hystoriarum parentes & nutrices tenellis pueris infundere solebāt: ut eis facilius cum uiri essent uterētur.

Quod sincera fide Plato scripturæ inhæsisse uideatur.

CAP. III.

Plato autem in Gorgia. Audi sermonē inquit: quē tu fabulosum dices: ego uero uerissimū arbitror. Et post pauca. Qui iuste sancteq; uixit: eum postq̄ mortuus fuit in beatorū insulas profectum absq; ullo incommodo summa in beatitudine uiuere. Qui uero iniuste atq; impie: eum in atrocissima proficisci supplicia: quæ tartarum appellant. Et post pauca. Nudi autem mortui iudicantur: & iudex ipse nudus est: quia defunctus: & animo animum perspicit ab omnibus derelictum cognatis: ac cæteris: quæ hic habebat: ut iustū iudicium sit. Et subiicit. Hæc sunt o Callicules: quæ ipse audiui: & uera esse apprime credo. Ex his autē sermonibus tale quid ipse. mecū ratiocinari soleo: nihil aliud mors mihi uidetur q̄ corporis atq; animæ dissolutio: quæ postq̄ disiecta fuerit retinet utrūq; habitum suum: quem homine uiuo habuerat. Nam corpus si magnum erat uiuo hoīe: & mortuo quoq; magnū: & si pigue: pigue quoq; postq̄ anima decesserit aliquo tēpore manet: & si cicatrices uulnerū habebat uiuens: aut ossa quædam fracta uel membra trunca: eodem modo p̄fecto se habet post mortem: antea q̄ omnino corrumpatur. Similiter & in anima postq̄ denudata corpore fuerit: habitus oēs in quibus exercuit passionēs & studia inesse perspiciuntur. Cum igitur ad iudicem aīa peruenit: ueluti ad Rhadamantum Asyaticum: confestim iudex etiam si regis magni aīa esset: in ea perspicit uulnera & cicatrices iniuriarū: quas singulæ operationes animæ impresserunt. Videt tortuosā oīa falsitate atq; superbia: cognoscit nihil ibi esse rectum propter licentiam: delicias: contumelias: incontinētiāq; in uiuendo: cernit omni turpitudine aīam esse repletam. Quare recte ad carcerem tartari imittitur: ubi suppliciis torquetur: ut aut ipsi purgati meliores fiat: aut exemplo suo alii moniti formidine cruciatus a peccando detereantur. Purgantur autē q̄cūq; curabiliter peccarunt doloribus: & hic uiui: & apud inferos mortui. Non enī aliter possibile est impressas uitiorum detergi maculas. Qui uero maxie iniuriati sunt: ac incurabiliter peccarunt: nulla his unq̄ utilitas accidere potest: quia incurabiles sunt: sed alii exemplo suo iuuantur: ex quibus ego Archelaū fore: & similes ei tyrannos non dubito. Reges. n. propter peccandi licentiam oēs pene scelestissimi sunt. Testis est Homerus: qui reges atq; tyrannos apud inferos in sempiternum cruciari asserit. Tantalū: Sisyphum: Tityum: Therfiten: aliosq; consimiles. Priuatos autem homines nullus unq̄ scripsit perpetuis tāq̄ incurabiles apud inferos cruciatibus detineri. Quare feliciores certe sunt priuati principibus: nec tamen prohibet aliquem bonum uirum principem esse: sed cum arduum atq; difficile sit in magnam peccandi licentiā se ipsum continere: magna laude dignum est o Callicules: pauci tamen inueniuntur. Vnus uero de his: qui potentiam habuerunt Aristides Lysimachi uirtute præclarus fuit: ut ergo diximus atrocissimas uitiorum ferentes in anima cicatrices a iudice in pœnas mittuntur. Quam autem ab omni cicatrice peccatorum deterfam uidebit animam: nec quæ sit: nec unde fuerit quærens admiratus ad beatorum insulas misit. Hæc eadem etiam Aeacus baculum habens: sicut & Rhadamantus iudicat. Minos autem aureum scaptrū tenens solus sedet utriusque iudicium considerans. Ego igitur o Callicules has rationes ueris

simas esse credens nihil aliud considero: quam quomodo mundissimo animo adinuicem accedam: ac ideo neglectis humanis honoribus conabor recte uiuēdo q̄optimus fieri. Obsecro autem ceteros oēs & te ipsum ad hunc calcem uirtutis curriculo tendere: turpissimum enim est: tibi ipsi i illo iudicio nullo modo prodesse poteris. Hæc forsan fabulose tibi quasi ab anu quadam dici uidentur: ac ideo spernis. Non esset autem mirum hæc a te sperni: si diligenter quærentes meliora uerioraq̄ istis inuenire possimus. Nunc uero cum scitis tres Græcorum omnium sapientissimi: tu: & Polus: & Gorgias: non poteris tamen uere dicere: q̄ oporteat alia quadam nos uita q̄ ista uiuere: quæ illic etiam plurimum conducit. Omnia enim alia facile redarguuntur. Hic uero sermo firmus atq̄ stabilis semper manet. Quare ca uere magis debes ne lædas: q̄ ut lædaris. Omnes enim studere debent: non ut boni uideantur: sed ut & publice & priuatim boni sint. Plato igitur Aecum: Minoem: Rhadamanthum defunctorū iudices constituit. Diuina uero scriptura ipsi deo iudiciū attribuit: q̄ singulis secūdū opa sua redditurus meritū ē.

Quod non in omnes efferenda sunt ueritatis dogmata.

CAP. IIII.

Aueas Plato inquit ne rudibus hæc hominibus committas. Ii enim nihil magis q̄ has utilissimas narrationes derident: quemadmodum e contra ingeniosi ac sapiētes nihil magis admirantur. Quare cum eis sæpius hæc narratur crebro audiendo: uix tandem: ut aurū multo labore purgantur. Sic & diuina scriptura res mysticas ad multos efferendas phibet: apud quam primus Moyses scribitur recusasse profecturum. Alium enim inquit supplico domine: qui hoc onus fere possit mittere uelis. Saul etiam occultasse se dicitur: ne regnum susciperet. Hieremias quoq̄ recusasse fertur: & Plato similiter consulit dicens. Propterea o Thrasymache: ut modo dicebam: nemo sponte ad gubernandam rem publicam accurret.

De uiro iusto secundum Platonem.

CAP. V.

Dhæc cum Hebræorum prophætæ contumelias omnes atq̄ pericula subeunda ppter uirtutē & ueritatem conclament: consentanea Plato in secundo de republica scripsit. Non ut uideatur inquit iustus generosus uir: qui iustitiam colit: sed ut sit. Si enim quia iustus uideatur honores quispiam nanciscitur: incertum fit utrum propter uirtutem: an propter honores iustitiam sequitur. Sed figuramus: ut cum neminem unquā læserit iniustus uideatur. Si ergo sic affectus nullo periculo: nullo cruciatu a uirtute remouetur: tunc uere iustus atq̄ generosus est. Hæc Plato uerbis: quæ re ipsa iusti uiri apud ludæos comprobarunt: qui tāq̄ iniqui: alii lapidibus: alii gladio: alii alio modo necati sunt: caprarum atq̄ ouium pellibus induti rebus pene omnibus egentes in desertis errantes: in montibus & speluncis & terræ cauernis. Apostoli etiam Saluatoris nostri maxima pietate & iustitia uiuentes malefici multis uidebantur: quare spectaculum facti sunt mūdo: & angelis: & hoibus: esurientes: sitientes: nuditate ac uerberibus laborantes: ut ait apostolus. Sed iniuriā: ut ipse addit: passi bene dicebant: persecutiones magno ferebant aīo: turpi affecti fama afficientes ad uirtutem exhortabatur: & quasi quisquiliæ orbis reputati gaudebant: & usq̄ ad hæc tēpora generosi martyres ubiq̄ terrarum nō ut uideantur: sed ut sint pii atq̄ iusti multo plura maioraq̄ q̄ Plato uerbis expressit re ipsa patiuntur: ueluti uerberibus: afflicti tormentis: atq̄ eculeis cruciati. Et demum post multos diuersosq̄ dolores crudelissimo genere aliquo mortis consumpti. Quibus similem apud gentiles aliquem nunq̄ inuenies: ut nō iniuria de ludæis nrisq̄ p̄laris uiris: q̄ pietate ac uera iustitia p̄fulserūt Plato illa p̄cepisse uideatur.

Quod etiam de serpentis fraude Moysen Plato sequitur.

CAP. VI.

Vm Moyses ineffabili quadā ratione in principio creationis mundi paradysum quandam a deo plantatum dixerit: hoīemq̄ ibi a serpente per mulierē decaptum narrauerit: aperte Plato commutatis noībus in Symposio allegorice similia posuit. Pro paradiso. n. dei hortos lo uis appellauit: pro serpente decaptrioneq̄ ipsius paupertatem insidiātem posuit: pro uiro autem primo: quem dei consiliū atq̄ prouidentia quasi nuperrime natum filiū p̄duxit: cōsiliū filium Porum noīe posuit. Cūq̄ Moyses in ipsa constitutione mundi factum hoc dixerit: cum Venus facta esset id accidisse Plato narrauit: Venerem allegorice propter pulchritudinē mundum appellans. Sed uerba eius hæc sunt. Cū inquit facta esset Venus: & alii dii: & consilii filius Porus: in conuiuium conuenerūt: & post cœnam inopia tāq̄ mendica ad ianuam domus ubi conuiuebant accessit. Porus autē nectare saturatus (nondum. n. uini usus inuentus erat) in hortos louis ingressus grauitur dormiebat. Inopia uero ppter indigentiam ad insidiandum parata: ut ab eo liberos susciperet: apud eum accubuit: & hoc dolo cupidinem a Poro concēpit. His Plato allegorice illa mosayca uoluit significare.

Quomodo Plato quasi ioco ex uiro sumptam mulierem scripsit.

CAP. VII.

Ræterea Moysē dicente. Adæ autem non inueniebatur coadiutor similis eius. Immisit ergo deus saporem in Adam. Cumq̄ obdormisset tulit unam de costis eius: & repleuit carnem pro ea: & ædificauit deus costam: quam tulerat de Adam in mulierem. Cum non intellexerit Plato: quo sensu id dictum est: quia tamen mosayca omnia fuerat admiratus uoluit omnino præterire. Itaq̄ Aristophani comædo: qui etiam rebus honestis illudere solebat: orationem in Symposio attribuit dicens. Oportet primum uos naturam humanam & passionem ipsius p̄discere. Prisca enim nostra natura alia erat q̄ nunc est. Non enim duo genera hominū: ut modo: sed tria fuerunt. Ad masculum enim atq̄ foeminam tertium etiam aderat utrisq̄ commune: cuius rei nomen solummodo relictum est. Res uero penitus periit. Nam Androgynum tunc re ipsa & nomie ex utrisq̄: mare scilicet atq̄ foemina constabat. Istis cum aliquantulum: ut Aristophanes solebat: illuserit

subiungit dicens. Hæc Iuppiter dixit: & incidebat homines medios: & Apollini iussit partes incisorum ita coniungere: ut facies ad caesuram uerteretur.

De prima hominum uita.

CAP. VIII.

Cum Moyses primam hominum uitam in paradiso dei nulla re indigentem quasi diuinam asserat: omniaq; sponte a terra producta: nudosq; fuisse cōfirmet. Audi quem admodum ea ipsa Plato græce conscripsit. Deus inquit pascebat eos sicuti nunc homines nonnulla animalium genera: nulla tūc erat res publica: nec liberorum procreatio. A terra enī homines emergebant: & hæc omnia: quæ modo sunt habentes magna optimorum copia fructuū facillime atq; optime uiuebant: quos non culta: sed sponte terra ædebat: nudi sine aliqua erant molestia: uicissitudines enī temporum summa temperie connectebantur.

Quod etiam collocutionem serpentis & Aeuæ secutus est.

CAP. IX.

Rudentiorem omnibus bestiis terræ serpentem fuisse: & sermonem eius uicissim cum muliere habitum Moyses scribit: quam rem quō Plato narrauit non est alienū audire. Qui Saturni temporibus erant inquit tanta uirtute pollebant: ut non cum hominibus solum: uerū etiam bestiis oratione uti possent. Sed non ad philosophiam: & inter se: & cum bestiis hac uirtute urebantur diligenter scrutantes de singulorum natura ad accumulationem prudentiæ: sed cibo atq; potui tāq; eluones cōtinue inhærentes fabulas secum & cum bestiis tales conferebāt: quales modo de ipsis narrantur.

Quod ordinem etiam scribendi secutus est.

CAP. X.

Moyses in scribendis legibus antiquitate magna pro exordio usus uitas hominum & diluuiū narrat: & uirtutes atq; delicta nobilissimorum uirorum: qui post diluuium fuerant diligenter exponit. Nam perutilem hanc historiam legibus futuram iudicauit. Hunc scribēdi modum in legibus Plato imitatus est: his primordiis enim legum antiquitate utitur: & diluuiū mentione facta: uitam etiam: quæ post diluuium fuerat: explicare non reuinit. An igitur prisca sermones ueri nobis uidentur: qui nam multis pestibus atq; diluuiis homines ita periisse: ut paucissimi relictī sint. Valde inq; hoc uerisimile cunctis uidetur. Intelligendum est igitur eos: qui nūc effugerūt: mortuos quosdam fuisse in cacuminibus altissimorum montiū habitātes: a quibus postea homines multiplicati sunt. Quare necesse fuerat artium disciplinæq; ciuilis imperitos fuisse: ac ab omni ambitione habendiq; cupiditate: cæterisq; uitiiis: quæ ī ciuitatibus maxime sunt liberos. His talibusq; latius narratis uitas hominum: qui post diluuium fuerunt exposuit. Deinde ad Græcorum antiquitatem descendit: ut ad Hebræorū Moyses. Eorum igitur meminit: qui præclara facinora in Troia fecerūt. Disciplinam Lacedæmoniorū ciuilem non prætermittit. Persarum quoq; uitas: tam eorum: qui recte: q̄ eorū: qui pperam uixerant nobilissimorum tetigit. Et post historiam huiusmodi legum positionem aggressus est: adeo etiam in his Moyse doctrinam admiratus est.

Quod a pietate in deum leges exorsus est ut Moyses.

CAP. XI.

Cum Moyses uniuersas leges suas disciplināq; uiuēdi a pietate in deum dependere uoluerit: ac ideo a creatore omnium initiū librorum suorū fecerit: & res humanas a diuinis dependere docuerit: ipsasq; diuinas ad deum creatorem oīum rettulerit: operæ p̄cium est cōsiderare quomodo Plato eū diligentissime sequens Cretēsiū ac Lacedæmoniōq; leges iculat. Moysaycam uero legem aperte probat sic in primo de legibus dicens. Cretensiū leges oībus Græcis non maxime conferūt: ita. n. recte positæ sunt: ut utentes eis cū oīa bona inde consequatur felices sint. Dupliciter autē bona dicuntur: alia. n. humana sunt: alia diuina: dependēt autē a diuinis humana. Diuinis igitur quæ maiora sunt susceptis: minora ēt possident. Illis autē sp̄etis utrisq; ciuitas priuat. Minorum uero primū est sanitas: deinde pulchritudo: tertio uires ad cursum: & ad alios corporis motus: quarto diuitiæ: quæ non cæcæ sunt: ut uulgo dicitur: si prudentia sequuntur: quæ quidē prudētia diuinarū rerum prima est: deinde rōne habita moderatio. Ex his duobus fortitudine adhibita iustitia tertio emergit: quarta & fortitudo: quæ oīa natura rebus humanis anteponunt. Quare oportet ut legislator hunc ordinē sequatur: deinde mandandū ciuibz: ut ad hæc respiciētes operēf. Humana. n. ad diuina: diuina uero ad principem itellestū referēda sunt. Et post pauca. Oībus istis legislator custodes p̄ficiet: eos: q̄ prudētia & uera laude gaudent: ut itellestus hæc oīa moderationi atq; iustitiæ coniuncta: nō autē diuitias aut ambitionē sequat. Quæ oīa in legibus Iouis & Apollinis pythii: quas Minos & Lycurgus cōposuerūt inesse uidebitis. Patent. n. his: q̄ artificio & exercitatiōe legū peritiā habent: cæteris uero nullo pacto. Moyses quoq; multo prius a diuina doctrina facto principio: & uiuendi disciplina ad illā relata oībus p̄cipes atq; custodes dei sacerdotes præfecit: uiros. s. iustos prudentiæ ac ueræ laudis amatores.

Quod a pueritia in legalibus pueri exercendi ludo sunt.

CAP. XII.

Consulo igit: ut ab ineunte pueritia inq; ludēdo atq; studēdo rebus tamē semp cōgruenter has res pueri p̄cipiāt. Hoc. n. modo ī bonos uiros euadēt. Si. n. agricolā quēdā aut ædificato rē pbū fore desiderāus: eū ī tenera ætate ludētē pueriles q̄sdā domos ædificare uidebimus: aut instrumenta quædā agriculturæ fabricare: quæ quis iutilia sint: ad imitationē tamē utilium uerorumq; instrumentorum non parū conferunt. In oībus. n. etiam ludēdo conari debemus: ut puerorū studia & cupiditates eo uertamus: quo ipsos puenire desideramus. Caput at̄ doctrinæ isantiū alimentū est: quod ludentiū animum ad experēdum illud adducet: quo in uirili ætate ipsos uti decre-

uimus. Multo breuius hoc Moyses atque dilucidius. Et erunt uerba hæc inquit: quæ ipse tibi hodie præcipio in corde tuo: & in anima tua: & propones ea filiis tuis: quod ex prisca consuetudine ad hodiernum usque diem diligenter Iudæi conseruant. In secundo autem legum. Disciplinam inquit appello uirtutem: quæ puerorum animos continere potest: uoluptas enim & dolor: amor & odium quæ recte fieri potest antequam ratione moueantur in animos eorum fluunt: ut facilius cum ad ratiocinandum perueniant conuenienter rationi omnia peragant: quorum conuenientia uirtus perfecta est. Assuescant ergo a pueritia dolore ac uoluptate recte moueri: ut a principio usque ad extremum uitæ oderint: quæ odisse oportet: & ament quæ amanda sunt. Sed multo ante Dauid: quæ odio insequenda: & quæ amanda sunt iuuenibus: & prouectis similiter declarauit dicens. Venite filii audite me: timorem domini docebo uos. Quis est homo: qui uult uitam: diligit dies uidere bonos. Prohibe linguam tuam a malo: & labia tua ne loquantur dolum. Diuertere a malo & fac bonum: inquire pacem & sequere eam. Et Salomon. Audite filii inquit disciplinam patris: legem meam nolite obliuisci. Et rursus. Via impiorum non ingrediaris. Innumerabilia huiusmodi facile in scriptura inuenies: quibus adulescentes atque pueri simul ad pietatem exhortantur.

Quod diuinorum rerum imagines hæc inferiora Plato putabat.

CAP. XIII.

Iuinis oraculis Moyse dictum est. Facies omnia secundum figuram: quæ tibi monstrata in monte est. Id apostolus latius exposuit dicens: umbram exemplumque celestium legalem cultum fuisse. Apertissime namque mosaica uniuersa rationum umbræ ac symbola celestium sunt. Nunc uero audi quemadmodum Plato in sexto de republica hunc locum imitatus est. Deo inquit & mundo uerus philosophus loquens mundus atque diuinus quantum potest efficietur. Si ergo necesse fuerit: quæ ibi uidet in moribus hominum & priuatim & publice ponere: ut non modo seipsum: uerum etiam alios per illa confirmet: putarene modestiæ: iustitiæ: & omnino uniuersæ uirtutis improbum magistrum futurum? Minime inquit. Sed multi uidelicet parum nobis credunt dicentibus non aliter posse felicem ciuitatem fieri: nisi pictores illi eam depingant: qui diuino exemplari ad pingendum utuntur: imo credent inquit. Sed quid est: modus picturæ? Quasi tabula in quâ ciuitas & mores hominum primum: quod omnium difficillimum est mundi puriorum faciendi sunt: non enim prius scribenda sunt leges quam mundam feceris ciuitatem: deinde formula disciplinæ scribenda depingendaque est.

Quod adulescentes cantibus ad uirtutem præparandi sunt.

CAP. XIII.

Das etiam canendas putat sic dicens. Ter iam & quater dictum est disciplinam esse puerorum educationem: quæ ad rectam legalemque uitam perducatur. Ut igitur pueri animus legem ita sequatur: ut una cum ea gaudeat atque doleat: odas perdiscant: crebroque canticent: quibus laudes atque uituperationes earum rerum contineant: quas lex laudat: aut uituperat. Quoniam enim teneriores anni rationem uirtutis non suscipiunt: ludo atque cantu præparantur. Iure igitur apud nos prophetarum odæ a pueris addiscuntur.

Quod poetæ recte dicere cogendi sunt.

CAP. XV.

Poetæ inquit Plato cogendi sunt carminibus dicere bonum quidem modestum iustumque uirum felicem esse atque beatum: siue magnus: siue paruus sit: & siue diues: siue pauper. Si uero iniustus esset: etiam si ditior esset quam Cyniras aut Midas miserissimum omnium esse. Dicant igitur poetæ neminem esse uirum appellandum: qui non omnia quæ uulgo bona dicunt iuste acquirat atque disponat: quis hæc bona non recte bona dicunt. Sanitas. n. primo: deinde forma: tertio uires: quarto diuitiarum numerant. Innumerabilia huiusmodi cætera sunt. Nam & acute cernere atque audire: aliisque sensibus ita recte uti: bona uidentur. Et adhuc omnia posse facere quæ cupias: & demum immortalitas cum ipsorum omnium possessione. Ego autem assero iustis sanctisque uiris hæc optima esse: iniustis autem pessima. Sanum enim esse acute cernere: & omnino facile sentire: ac immortaliter uiuere: absque uirtute pessima sunt. Talia ergo rhythmo ac numero a poetis composita adulescentes perdiscant. Ego enim dicere non dubito ea: quæ mala uulgo dicuntur iniustis bona esse: iustis mala. Quæ uero bona uidentur: bona uere bonis sunt: malis autem mala. Hæc multo ante odis Dauid sancti spiritus gratia comonitus conscripsit docuitque quod uere beatus est: & quod beato contrarius. Psalterium. n. suum incipiens inquit. Beatus uir qui non abiit in consilio impiorum & cætera. Unde Plato admonitus poetis dicendum esse ait: bonos uiros beatos esse. Diuites autem si mali sint miseros esse: quod ipse Dauid sic in psalmis adiecit. Diuitiæ si affluunt nolite cor appondere. Cætera quoque omnia: quæ hic philosophus dicit: ad uerbum fere in sacro psalmo: uolumine scripta inuenies.

Quod hymni cani non debent nisi prius examinentur.

CAP. XVI.

Addit deinde Plato dei aut uiri diuini opus esse recte rhythmo atque carminibus uti: quare diligenter hac de re leges ponendas esse censet: quibus ad uirtutem uniuersa musica respicere cogatur. Hoc ille uerbis: re autem ipsa Iudæi cogebantur non alios hymnos & odas suscipere: quæ eas: quæ a spiritu sancto per prophetas essent compositæ. Concedo deinde Plato quod uulgo dicitur: uoluptate musicam diiudicari: sed illam esse optimam musicam: quæ optimos & doctos uiros delectat: ac maxime illum: qui uirtute cæteris præstet. Virtute igitur opus est iudicibus: & præsertim fortitudine atque prudentia. Neque enim theatri plausus: aut propter ignorantiam: aut propter formidinem duci debent. Apud Iudæos etiam priscis temporibus diuinorum cantuum iudicium non multitudini tradebatur: sed erant aliqui quauis paucissimi diuino spiritu hæc iudicantes: quibus solummodo licebat prophetarum libros consecrare: ut ita dicam: ac comprobare. Ea uero: quæ aliena a spiritu sancto uiderentur: improbare atque reicere.

Quod non semper uino utendum est.

CAP. XVII.

Arthaginensium inquit legem magis q̄ Lacedæmoniorum atq; Cretensium laudo: ut nūq̄ in castris quisquam unum gustare audeat: sed toto militiæ tempore aquæ usum com-
probari. In ciuitate autem seruis nūq̄ uini usus concedendus est: nec magistratus tēpore: quo rempublicam gubernant uino utantur: nec gubernatores: nec iudices: nec qui delibera-
turus in consiliū uocatus est: nec ullo modo in die: nisi ualitudinis gratia: nec nocte eos tam uiros q̄ fœ-
minus: qui liberis dare operam statuerunt: leuius enim homines uini usu fiunt: & aīa calefacta tanq̄
ferrum ignitum molliores redduntur. Hæc multo ante Moyses constituit. Sacerdotes enim iubet sa-
crificandi tempore a uino abstinere. Locutus est enim inquit dominus ad Aaron dicens. Vinum & sice-
ram non bibetis: tu & filii tui tecum: quando in testimonii tabernaculum ingredimini: aut quando ad
altare acceditis: ne moriamini: & lege hoc in æternum in generationes uestras firmatum sit. Votum ē
uouentibus similiter præcipit dicens. Vir aut mulier: qui uotum facit a uino & sicera mundus erit: &
acetum uini: & acetum sicera non bibet. Salomon quoq; magistratus & iudices a uino abstinere iubet
Consilio inquit omnia facias: consilio uinum bibe: potentes: qui iracundi sunt uinum nō bibant: ne si
biberint sapiētia atq; laboris obliuiscātur. Nec ignorabat Plato scripta hæc apud barbaros fuisse: quō
occultius his uerbis denotauit. Siquidē inquit dubitant: utrū huiusmodi disciplina ciuiliis fuit: aut ē
nunc est apud aliquos barbaros. ꝑcul ab oculis nostris: aut futura unq̄ sit: parati sumus rationē osten-
dere: factum iam fuisse & esse in præsentia: futuramq; esse quando eadem musa in aliqua ciuitate præ-
ualebit: nec nos impossibilia dicere.

Quod nobiscum nobis gerendum est bellum.

CAP. XVIII.

Ecce inquit a nobis dictum est: omnes homines sibi ipsis pugnare: neminemq; esse: qui sibi
ipsi hostis non sit. Quare præcipua optimaq; uictoria ē seipsum uincere: sicut e contra tur-
pissimū atq; pessimū a se ipso uinci. Et post pauca. Vnus est unusquisq; nostrum: sed duos
secum contrarios ac amentes habet consiliarios uoluptatem atq; dolorem quibus opinio-
nes futurorum accedunt: quas communiter spei nomine appellamus. Proprie autem: quæ ante dolo-
rem spes est timor: quæ uero ante uoluptatem confidētia nominatur. Ad hæc omnia ratio accedit me-
lior aut peior: quæ cum quid publice constitutum sit lex nuncupatur. Deinde hæc passionēs inq̄t in no-
bis quasi nerui aut funes huc & illuc ad contrarias operationes attrahunt. Ratio uero uni semp ratio-
ni oportere constanter inhærere persuadet: quæ quidem ratio aureo quodā fune atq; cōmuni lege ui-
delicet ciuitatis inniti solet. Aliæ autem duræ asperæq; tanq̄ ferreæ sunt. Hæc ubiq; ferme diuinæ litte-
ræ prædicant appetitum rationi pugnare docentes: rationemq; optimam esse: quæ dei lege dicitur: ui-
ctoriaq; laudatissimā cum huic rationi appetitus subiicit.

Quod peccatorum anima est causa.

CAP. XIX.

Ndecimo aut legum. Neceesse est inquit tam uirtutem q̄ uitiorum causam ē animā: quod
mosayco illi consentaneum est. Si aīa peccarit: & si aīa delictum fecerit.

De uero Philosopho.

CAP. XX.

Vm in hebraica scriptura de studioso ueroq; philosopho dicat. Bonum est uiro si tollat iu-
gum in iuuentute sua: sedebitq; solus ac tacebit. Cumq; diuini prophætæ ac sublimi philo-
sophia in montibus atq; speluncis degerint ad solum deum mentem erigentes. Audias quē
admodum etiam Plato hunc uiuendi modum comprobauit dicens. Qui præcipui in phi-
losophia sunt: ab adolescentia etiam ipsam uiam: quæ in forum abducit ignorāt: nec ubi curia: aut com-
munis alius conueniendi locus sit: sciunt. Leges autem & decreta nec scripta uiderunt nec audierunt: so-
dalitia & magistratus: cœtus & cœnas nec somnio quidem uiderunt. Si bene autem aliquid aut male a
uiris uel mulieribus in ciuitate factum est: non minus eos fugit q̄ maris harena: quæ omnia ita nescit:
ut nec nescire se quidem sciat. Non enim hæc fugit: ut melior uideatur: sed ut sit. Quare si etiam corpo-
re in ciuitate sit: mens tamen omnia hæc contemnens super terram uolauit: ut est apud Pyndarū. Quō
id dicis o Socrates inquit: cum Thressa quædam Thalem cælestia respicientem: quia cogitatione occu-
patus in puteum deciderat repræhendisse dicatur: q̄ dum cælestia quæreret: quæ ante pedes sunt non
uideret. Hoc inquit scumma in omnes philosophos dici potest. Vere nāq; qui recte philosophatur non
solum ignorat quid uicinus faciat: sed pene si homo est aut pecus non animaduertit. Quid sit homo:
& quid præcipue hominem facere conueniat: id uero dliigentissime quærit. Quare o carissime Theo-
dore: si quando huiusmodi philosophus i iudicio: uel alio loco publico loqui de rebus istis hominum
cogitur: risum omnibus præbet: & in difficultates: quoniam inexpertus est: quasi in puteum incidit.
Proprium enim sibi est neminem conuitiis petere: & in laudationibus cum non fide sed uere ac ex aīo
dicere uideatur: leuis quidem atq; insanus uidetur. Si regem enim laudari aliquem audierit Agasōnē
aut bubulcum laudibus efferri arbitratur: quod si mille iugera terræ possidere aliquem audierit: parua
hæc dicit: qui uniuersum orbem cogitatione complecti consueuit. Valde autem etiam illos contemnit
qui se generosos prædicant: & auos proauos attrauosq; suos in medium adducunt: amentiam ipsorum
ideo spernit: quia uniuersum hominum genus cognoscere nequeunt. Auos enim & progenitores inu-
merabiles singuli habuimus: quorum alii diuites: alii pauperes: alii reges: serui: barbari: græciq; fuere:
ideo ridet quod in quinq; aut uiginti progenitorum genealogia nonnulli gloriantur. In omnibus igi-
tur istis uerus philosophus uulgo deridetur: & modo superbus: modo rerum humanarum ignarus

putatur. Et paulo post Si omnibus inq̄ o Socrates: ut mihi persuaderes: maior pax & pauciora mala essent in hominibus: non est possibile o Theodore inquit mala omnino ab hominibus auferri: non. n. apud deos: sed apud mortales necessario: & in hoc loco uersant: q̄obrem toto animo conari debemus hinc illo transire. Transitus autem & fuga terrenorum est imitatio dei quantum homini possibile est: imitatur autem deum iustitia sanctitate prudentia. Sed nō est inquit facile persuadere multis ita se ista habere: sed nequitiam fugiendam uirtutemq̄ sequendam putant: non rerum ipsarum gratia: sed ut bonus uidearis. Hæc inq̄ aniles fabulæ sunt: ueritatem autem altius nos exponamus: deus nullo modo iniustus est: sed q̄maxime iustissimus: nec est ei similis aliquid: q̄ si quis nostrū iustissimus fiat. Quare dei cognitio sapientia est: & uirtus uera: ignoratio uero ruditas est & nequitia manifesta. Quæcumq̄ autem alia dicitur sapientia: uidetur quidem sed non est. Nam quæ in rebus ciuilibus est onerosa: quæ uero in artibus fabrilis. Quicumq̄ igitur iniuriatur sapiens propter astutiam suam dicendus non est: ignorat enim quod minime ignorare oportet quantum iniustitia detrimentum afferre soleat: non qd̄ ipsi detrimentum putant uulnera uel mortem: quæ patiuntur etiam: qui nihil iniuriantur: sed quod effugere iniuriantibus impossibile: apud scripturam etiam humana uniuersa hæc sapientia stultitia nominatur. Scriptum est enim. Perdam sapientiam sapientum & intellectum intelligentium destruiam: ubi sapiens: ubi scriba: ubi conquisitor huius sæculi? Quod autem qui uere ac secundum deum philosophatur: nihil prauī sapere debet. Inde discimus: quia non ea quæ uidentur: quæ temporalia sunt: sed ea quæ non uidentur: quæ æterna sunt cōsiderare iubemur. Nequitiam autem in terris & in hac mortalī uita conuolui prophæta ostendit dicens. Quia furtū & adulterium & cædes fusa in terram sunt: & sanguinem sanguini commiscunt. Ad deum autem hinc fugiendum esse Moyses ostendit. Post do- minum deum tuum ambulabis: & ipsi adhærebis. Imitandum quoq̄ deum esse significat dicens. Sancti sitis: quia dominus deus noster sanctus est. De iustitia uero dei Dauid clamat. Iustus dominus iustitiam dilexit. Idem diuitias contemnendas esse docuit dicens. Diuitiæ si affluant nolite cor apponere: & rursus. Noli timere cum diues factus fuerit homo: & cum multiplicata fuerit domus eius. Quoniā cum interierit non sumet cum eo omnia. Principatus etiam hominum non multifacere monet cum dicat. Nolite confidere in principibus: in filiis hominum: quibus non est salus. Exibit spiritus & abiit in terram suam: in illa die perdentur omnes cogitationes eius.

Quod nōnunq̄ falso ad utilitatē audientiū utendū est.

CAP. XXI.

Non autem inquit Plato alienū a grauitate sua legis lator putabit falso aliquid ac fere inepte ad utilitatem iuuenum dicere: maxime si quod falso dicitur audientes ita trahat: ut non uir: sed sponte iustitiam uelint suscipere: solidum enim bonum ueritas: sed nō ita facile plerūq̄ persuadet. Innumerabilia huiusmodi uerba sunt in scriptura: ut puta: quando poenitere deū aut dormire: aut irasci: aut aliis perturbationibus ferri scribitur: quæ quis altius interpretata non procul a ueritate sint: uerba tamen ipsa uel terrendo uel permulcendo nōnihil profint illis: qui altiorē uel stigare sensum nequeunt.

Quod omne genus hoīum ad ueritatem uacandum est.

CAP. XXII.

Reste in superioribus Plato iquit uiros & mulieres: liberos & seruos: iuuenes & senes: sic disciplinam ciuilem dictum est: amplecti oportere: ut nunq̄ cessent uariis modis atq̄ carminibus quæ diximus decātare. Et in quinto de republica. Nihil inquit o Theodore ad gerendā reipublicā prinet: qd̄ ad mulierē: q̄a mulier non ptineat: aut ad uirū ptineat: q̄a uir. Sed cum una natura utriusq̄ animalis sit: quæ ad uirum natura: hæc ad mulierem etiam natura pertinet: est autem in omnibus imbecillior uiro mulier. Vtrū igitur uiris omnia: mulieribus uero nihil cōcedemus? non recte inquā. Recte inquit dicis: nam mulier alia medica eē potest: alia musica: alia ad utrūq̄ inepra natura: similiter alia bellicosa: alia non: alia philosophus: & alia non: alia magni animi: & alia pusillanimis: & alia ad custodiendam ciuitatem nata: alia non: sicuti & uir: eadem enim est utriusq̄ natura præterquā q̄ altera imbecillis: & altera robusta est: quare similes natura mulieres ad cohabitandū simulq̄ rempublicam gerendum uiris dandæ sunt. Decet enim ut natura similes potius q̄ dissimiles cōueniāt. Hæc re ipsa apud Iudæos factitata cognouimus. Docet enim eorum historia nōnullas mulieres uirtute atq̄ prudētia ciuitatem ab hostibus liberaſſe. Doctrina quoq̄ nostra omne genus hoīum tam uiro- rum q̄ mulierum: liberorūq̄ simul & seruorū: Græcorūq̄ aliquantulum ac barbarorū: paruulorūq̄ ætate ac senū: in hoc diuino uerorū philosophandi genere nostro libenter suscipitur.

Quod ē de Salomonis parabolis Plato multa accēpit.

CAP. XXIII.

In parabolis Salomonis memoriam iusti laudibus efferri: & nomen impiorū extingui breuiter atq̄ cōmode dicitur: similiter dictum est: ne beatum aliquem putes anteq̄ moriatur. Audi ergo q̄o hanc ipsam rem latius in septimo de legibus posuit Plato. Quicūq̄ iquit ciues præclare laborioſeq̄ aut animo aut corpore gesserint: legibusq̄ semper obtemperantes fuerint: laudibus post mortem efferri oportet: uiuos enim laudare anteq̄ e uita exierint: ac bonorū operum finem imposuerint tutum non est. Hæc non de uiris solum: uerum etiam de mulieribus itelligēdum cenſeo. Diuitias adq̄ paupertatem ne mihi des in parabolis Salomon dixit. Plato quoq̄ in tertio de republica. Iam diximus inquit quæ custodes ac magistratus ciuitatis diligēter pellere semper debēt curareq̄ ne aditum in ciuitatem habeant: quæ ista inquit sunt. Diuitiæ inquā & paupertas: alteræ nāq̄ delicias: ocium: & factiones afferunt: altera illiberalitatem: malignitatem: & factionem. Malignitatem

ueto appello operationem infamē. Moyses in legibus patrem atq; matrem scripsit unusquisq; timeat. Et alibi dicitur. Honora patrem & matrē: ut bene tibi fiat: quæ ambo in libro de legibus Plato coniunxit. Unusquisq; ingit nisi mente captus sit: & timet: & honorat parentes. Et rursus. Seniores re & uerbo unusquisq; uereat: & si ultra .xx. annos excedunt tanq; parētes honoret.

De Seruis.

CAP. XXIII.

Vm Moyses Hebræum Hebræo seruire indecens duxerit: & si acciderit septimo anno liberum emitti iusserit. Plato in libris de republica Græcum Græco seruire phibet dicens. Nec Græcum seruum habeas: & cæteris Græcis similiter facere consulas: sic enim ad barbaros Græcia uersa facilius a se ipsa abstinebit. Nemo inquit Plato fines atq; terminos terræ moueat: nec domestiici: nec ciuis: nec uicini: putauit enim ita illud itelligendum esse. Non trāsgrediaris terminos antiquos: quos posuerāt patres tui.

Quod aliqua in alienum sensum accipit.

CAP. XXV.

Vicūq; autem inquit fines transgressus uicini arauerit agros damnum restituat: impudentia autem atq; illiberalitatis poenas det: duplumq; loco supplicii ei deponat: cuius agrū arauit. Patris inquit peccata non luant filii: nisi quis mortis supplicium alicui deberet: hoc autē non ad filium aut nepotem solum: sed usq; ad pronepotem procedat. Hoc apertissime indetraxit: qui reddit peccata patrum filiis usq; ad tertiam generationem. In furto quadruplum reddi iussit Moyses si occiderit aut uendiderit quæ furto ablata fuerunt: sin aut quodcūq; animal sit uiuum apud aliquem reperiatur duplum reddi iubet. Et Plato una iquit lex de furto ponatur: duplum enim reddi par est. Si autem reddere non habet uinculis teneatur quousq; aut reddat aut aduersario placet. Cum Moyses scripserit non esse homicidam eum qui furem in fouea latentem interfecerit: congruēter Plato dicit nocte furem interficere licere: innocens quoq; sit inquit qui spoliante interfecerit. Si uero inquit brutum aliquod animal hominem interfecerit: extra urbem interficiatur: nisi in certamine id factum sit. Moyses uero si cornu inquit taurus uirum aut scēminam percusserit atque interfecerit: lapidibus interficiatur: nec carnes eius comedantur: dominus autem eius innocens erit: cum prophetica scriptura dicat. Ecce dominus Israhel filii hominis permixti omnes sunt æri: stagno: plumbo: & ferro: in medio camini argentum permixtum sunt. Ideo hæc dicit dominus: quoniā facti estis oēs mixtura una: ideo ego suscipiā uos: sicut suscipitur argentū: & æs: & ferrū: & plūbum: & stagnum in medium camini: ut suffletur in eo ignis & infundatur. Perspice quomodo Plato totum hunc locum intellexit: & quasi fabulam exposuit. Audiatis inquit fabulā. Omnes q in eadem ciuitate uiuimus fratres sumus: sed cum deus nos fingeret aurum cum illis miscuit: qui ab gubernandum apti sunt: argentum autem cum illis qui armis ciuitatem defendunt: nam & isti honore digni sunt: ferrum autem & æs agricolis: & aliis opificibus infundit: hæc nonnunq; alterum ex altero fiunt. Nascitur enim ex auro argentum: & ex argento aurum. Magistratibus igitur deus præcipit: ut magnam diligentiam habeāt: si quis denegauerit ab auro in argentum: aut ex argento in peiora: nullo modo ignorent: sed naturæ congruentē redētes honorem in opifices aut agricolas deducant. Quod si a peioribus argētum aut aurum productū sit: honoretur iste: ad conuenientemq; locum argenti aut auri conscendat: hoc maxime omnium seruandum est. Cum enim ferrum aut æs ad regendum peruenerit: tunc ciuitas destruetur: cum prophætica scriptura ad præfules populi dixerit. O pastores Israhel: an pastores seipsos pascūt: nōne oues pascuntur pastoribus? Ecce lac deuoratis: pinguem ouem occiditis: uelleribus indumēta cōficitis: oues autem meas non pascitis: nec quod perierat quesuiistis: ne fractum alligastis: nec errantem reduxistis: Plato in primo de republica sic ista interpretatus est. Nunc inquit Thrasymache illud dicendum pastoris esse pingues q maxime potest pecudes reddere. Tu autem dicebas non ad ouium utilitatem: sed ad suam istud sibi esse faciundum: quasi aut apes: aut ut maioris uendat oues pasceret. Nō esset autem hoc modo pastor: sed heluo quiddam: aut auarus. Pastor autem ille est: cui nil curæ aliud est: q ut optime opus suum faciat: opus autem suum pascere est. Quare fateri oportet principis quoq; opus esse non alterius utilitatem considerare q subditi: cum in scriptura feratur. A timore tuo domine in utero concepimus & parturiuimus: & peperimus spiritum salutis. Socrates apud Platonem in Thetico sic imitatus est. Qui mecum inquit uersantur idem patiuntur: quod parturientes: doloribus enim partus ac dubitatione replentur: multoq; magis q mulieres parturientes exagitantur: quem quidem dolorem partus excitare & sedare ars mea facile pō. Ezechiel scribit. Et uidi: & ecce uentus turbinis ueniebat ab aquilone. Ac paulopost. Et in medio eius similitudo quattuor animalium: & aspectus eorum similitudo hominis in eis: & quattuor facies uni. Similitudo autem uultus eorum facies hominis: & facies leonis a dextris ipsorum quattuor: & facies uituli a sinistris ipsorum quattuor: & facies aquilæ a dextris ipsorum quattuor. Quæ Plato imitatus sic est. Imaginem inquit animi fingamus talem uidelicet: quales apud priscos naturæ quædam factæ narrantur. Chimææ scilicet: Scyllæ: ac Cerberi: dicuntur ingit eæ. Finge igitur unam quidem idæam uariæ feræ atq; multicapitis: quæ domesticarum capita: & siluestrium ferarum habeat. Difficile inquit est quod fingere te uolo: sed tamen: quia facilius oratione q cæra fingimus progrediamur. Altera ergo idæa leonis fingatur: & postremo hominis. Coniungatur deinde sic in unum: ut hominis imago extrinsecus complecti cætera uideatur: ut qui oculis hoc animal cernit: consimiliter cum eam solummodo uideat: & interiora lateant hominem solummodo esse putet. His ita factis iniustissime faciet: & inutiliter consulēt: qui dicet leonem & cæteras feras nutriendas

esse: hominem autē fame sic deneruandum: ut facile a feris ducatur: ipsa quoque feras non esse ad amorē rerū ducendas: sed incitandas potius: ut inter se pugnantēs alia aliam deuoreret. Is autē iustissime simul atque utilissime confuleret: qui dicit dandā esse operā diligenter: ut aialis huius cōpositi ac multicapitis principum solus teneat homo & quasi agricola: quā mansuetā sunt moderate nutriet: immanes autē feras leonis uiribus usus domet.

Quod in .xii. tribus ciuitatē suā ludæorū imitatione Plato diuidit.

CAP. XXVI.

In duodecim tribus ludæorum genus diuisum nemo ignorat: quem diuisionis numerum ciuibus suis Plato attribuit dicens. In duodecim quāqualiter fieri potest uniuersa regio partes partiatur: & sorte una tribus unam partem possideat: & duces singularum tribuum eligantur:

Quod situm urbis ludæorum secutus est.

CAP. XXVII.

Risci ludæi metropolim suā diuino consilio longe a mari in montibus condiderunt. Plato quoque quā in legibus condit urbem in simili Hierosolymorum loco eam constituit: ut uideatur ad urbem Hebræorum respiciens uerba cōposuisse. Ferme namque inquit o amice per decē millia passuum a mari aberit hęc ciuitas: portūque habebit quōtūm: & agros regionēque fecundissimam: cauebitur autem: ne alia ciuitas prope nimum sit. Maritimā enim condere non debemus: ne alienis moribus uariis uilibusque faciliusque corrūpatur. Cum autē per decē millia passuū distet a mari: portuosaque optime sit: nec utilitate iocunditatemque maris oīno priuatur: nec ita facile moribus alienis repleta nequitiam fouebit.

De Prudentia.

CAP. XXVIII.

Undecimo autem de legibus omnium rerum minimarum etiam curam & gubernationē deo creatori attribuit: impietatisque crimine illos accusat: qui non agi gubernarique omnia diuinitus putarit. Primum enim inquit deū iam ambo conceditis: uidere: audire scireque uniuersa: nihilque ipsum penitus effugere atque latere posse. Est ne ita inquit: an aliter? Ita prorsus. Quid porro? posse ne deum omnia concedimus: an contra? non est negandū inquit omnia deo possible esse: optimū autem esse omnes concorditer iam concessimus. Nonne igitur desidia quadā otiōque pernicioso teneri deus uidebitur: si cum possit & sciat: uniuersum gubernare negligit? Rectissime id abs te dicendum est inquit. Deum igitur putare debemus quanto melior potentiorque ceteris est: imo uero potentissimus atque optimus & sapientissimus: omnibus simul providere. Non enim fas est aliter omnino opinari: falsumque omnino est: non habere curam artificem his de rebus: quas artificio suo effecit. Et post pauca. Nulla inquit mundi pericula dei prouidentia effugit: nam cum pars totius gratia: non totum partis factum sit: nullus pene totum gubernat: nisi parti quoque provideat. Et post aliqua. Nec enim negligetis recte faciens: nec si in profundum terræ deueneris: aut si in cōelum euolaueris: sed supplicio congruenti uexaberis: aut hic aut apud inferos: quod mihi de illis etiā dictū putato: quos tu quoniam magnos de paruīs scelere quodam euasisse uidisti: a miseria in beatitudinem uenisse dicebas. Hęc nonne similia illis sunt. Quo ibo a spiritu tuo? & ubi a facie tua me abscondā? Si ascēdero in cælū tu illic es: si descendero ad infernū ades. Si sumptero pennas uentorū & habitauero in extremis maris. Etenim illuc manus tua deducet me.

EVSEBII PAMPHILI LIBER TERTIVSDECIMVS

Quod Plato gentilium deos contemnebat.

CAP. .I.

ED Abunde iam ut puto platoniam philosophiam quasi Hebræorū lingua in grācam esse translatam demonstratum est: nunc reliqua persequamur. Primum igitur cōsidera quomodo patriā de diis opinionē tanquā falsam redarguebat hoc modo scribens in Timæo. Sed de aliorum dæmonum atque deorū generatione scribere maius est opus quā humeris nostris fere possumus: quare his qui hęc crediderunt credere debemus: qui cum a diis orti sint: & parentes suos: qui sint optime teneant: nullo modo falluntur. Quare quis nec necessario: nec uerisimiliter dicant: tamen quia rem suam enarrant: æquum est: ut eis fidem adhibeamus legi obtemperantes. Quare secundum priscorum instituta genealogia deorum terminetur: credanturque cæli & terræ filii Oceanus & Tethys fuisse: ex quibus Phorcus: Saturnus: Ops: & alii quī plures nati sunt: a Saturno autē & Ope Iuppiter & Iuno. Primum igitur deorum nepotes poetæ appellans deridere mihi deos uidetur: non deos: sed homines nepotibus eorum natura similes fuisse ostendens: deinde theologos ipsos: quos deorum nepotes appellauit: uehementer carpere uidetur: cum inferat: quis absque necessariis: immo uero uerisimili demonstratione dicant. Locari autem uidetur dicens quia ipsi probe progenitores cognouerint suos: & quod impossibile sit: deorū filiis non credere: præter sententiam autem animi sui: deos esse appellasse manifeste ostendit: quia ut legem patriam uide licet sequeretur: ita dixisse fatetur. Quæ omnia ita eē facilius cognosces: si audias quomodo clara uoce theologos gentium omnes his uerbis in Epimenide repræhendat. Theologiam ergo inquit & uniuersi productionem: quoniam male maiores nostri de his tradiderūt: suscipere melius est: ac ita defendere: ut aduersus impios dicere nil timeamus. Jure autem maiorum theologiam contemnendam esse in secundo de republica docet: ubi de poetis & theologis: & de gentilium diis his uerbis utitur: quæ di-

ligeret quæso animo uoluas. In maioribus inquit minores quoque uidebimus: oportet enim eandem esse naturam: & idē posse maiores atque minores. Nonne ita tibi uidetur? Videtur inquit: sed non inteligo: quos tu maiores appelles. Eos inquit: quos Hesiodus atque Homerus cæterique poetæ nobis tradiderunt. Omnes namque poetæ fabulas componentes falsa hominibus & cecinerunt & canunt. Reiciendi ergo sunt non solum: quia mentiuntur: uerum etiam maxime: quia non bene mentiuntur: sed sunt quasi pictores dissimilia omnino illis pingentes: atque contraria quæ pingere debuerunt. Hæc inquit recte accusanda sunt: sed quænam sunt falsa atque improbe dicta? Primum inquam maximum & de rebus maximis mendacium non bene mentitus est: qui dixit: Cælum ea fecisse: quæ ab Hesiodo narrantur: & Saturnus ipsum ultus fuerit. Nam etiam si uera essent: tacenda omnino tamen putarent: nec ita facile ad omnes efferenda: sed maxime certe cælanda. Quot si necessitas quædam dicere cogeret: paucissimis tradenda fuisset. Ardua enim sunt: nec prædicanda o Adymante in ciuitate nostra. Nec enim iuueni persuadendum est: ulcisci parentes oportere: etiam si iniuriam inferant: nec autem omnino credendum est: deos inter se ita dissidere: ut alius alii bella & pugnam cieant: nec enim uera hæc sunt: nec nobis conducibilia: qui si rem publicam conseruare uolumus: intestina bella odia & simulationes turpissimas ducere debemus: nec gigantum aduersus deos pugnas: & heroum in cognatos adolescentibus explicandas iudico: sed si aliquomodo possemus nunquam cui ciuem fuisse inimicum id libenter persuaderemus. Hæc enim maxime adolescentibus: hæc uiris: hæc senioribus prædicanda. Quare poetæ cogendi etiam sunt hæc carminibus ædere. Saturni autem uincula: & Vulcani a patre proiectio cum auxilium pulsata matri afferret: deorumque pugna: quas Homerus conscripsit nullo modo audiendæ. Nam etiam poetæ quoptime atque utiliter de deo fingere debent. Multum enim ad uirtutem huiusmodi carmina conducunt. Quas igitur dicemus utiles ad uirtutē de diis fabulas esse: ut respōdeamus: si quis iterroget?

Quot mendosissime de deo poetæ scripserunt.

CAP. II.

Non sumus inquit o Adymante in præsentia poetæ: sed urbium conditores. Conditorem autem urbis oportet formas quasdam rerum tenere: in quibus uersari poetæ ita debent: ut inde digredi sibi non liceat. Recte inquit dicis. Sed quænam istæ formæ sunt? Tales certe inquit qualis sit deus heroicis lyricis tragædisque dicendum est: nam cum deus bonus uere sit: nihil ei mali attribui debet. Bonum autē nullū nocet: an non? Ita uidetur inquit. Putasne igitur quod innoxium est nocere: an non? Nullo modo inquit. Quod autē non nocet facitne quicquid mali? Neque id quidē. Quod porro nihil mali facit: nullius certe mali causa erit. Assentio. Nihil ergo nocebit. Præterea omne bonum utile est: an non? Utile uidelicet. Erit ergo causa felicitatis. Ita prorsus. Sequitur ergo ipsum bonum non esse causam omnium: sed eorum solummodo quæ probe se habent: malorum uero minime. Id iam negari non potest. Necesse igitur est inquam quoniam deus bonus est: non omnium ut multi putant: sed paucorum (pauciora enim bona quam mala sunt) causam esse. Malorum uero non deus: sed alia quædam causa est. Hæc mihi uerissime dici uidentur. Non ergo audiendus est Homerus: cum ita impudenter de deo loquatur: quod duo apud Iouem dolia sunt: alterum bonis: malis alterum fatis plenum: & cui Iuppiter ex utroque dederit: is modo feliciter: modo contra se habet: cui autem mala solummodo destinauerit: hunc magna semper erumna calamitosaque pestis insequitur. Fœderis autem confusionem si quis per Pallada & Iouem esse cecinerit: non approbabit: nec contentiōis atque pugnas deorum: nec quod Aeschylus dicit: occasiones diuinitus hominibus dari malorum: quando eos deus perdere uoluerit: nec nobis calamitas cæteraque huiusmodi audienda sunt. Sed uel non fuerunt a deo illa facta: uel si a deo facta continent dicendum cum qui puniuntur miseri sunt: non deū creatorem: sed miseriam suam sibi debita supplicia concitasse: quibus crutiati meliores facti sunt. Sed modo hæc prætermittenda. Malorum autem si quis audet causam deum dicere: siquidem uolumus bonis ciuitatem legibus fundare: nullo modo patiemur. Nec enim fas est id dicere: nec conducibile: nec congruens: sed omnino nefandum ac falsum. Probatur mihi hæc lex inquam: sitque ista prima formulæ: quod nulli omnium liceat malorum: sed bonorum solummodo causam deo attribui.

Quod deus imutabilis ac uerus est.

CAP. III.

Ad hæc responde quæso: utrum putes ab illa in aliam formā deum mutari: ut nos decipiat an simplicem esse: ac nunquam mutationem aliquam suscipere. Non habeo inquit modo quod respondeam. Si quid autē a forma sua mutetur: uel a se ipso: uel ab alio mutari necessarium putas: an non? necessarium certe. Quod autē summū optimum potentissimūque est: mutari ab illo non poterit: hæc autē omnia deus est: non ergo diuersas ab alio formas accipiet. A se ipso autem mutari qui potest dici? utrum enim ad melius: an ad peius mutabitur? Necesse est inquit si mutatur quod mutatur optimū est: ad peius mutari. Videtur igitur tibi o Adymante sponte se quenquam in peius mutare. Minime inquit: necesse igitur est cum sit pulcherrimus atque optimus: simplicissimum eū esse: ac in forma sua semper constantissime manere. Mihi etiam ita uidetur inquit. Nullus ergo nobis deos quasi peregrinos orbem circūire asserat: nec multa de Protheo ac Thetide mendacia dicat: nec lunonem in Antistidem commutatam ea fecisse contendat: quæ multi conscripserunt. Sed hæc: omniatque his similia pellantur a ciuitate. Sed forsitan inquit ipsi quidem dii nullo modo mutantur: nostra uero phantasmata ita mouent: ut mutari nobis uideantur. Quid igitur inquit uelet ne unquam deus mentiri: aut seducere re uel uerbo falsa nobis phantasmata imprimens? Nescio id quidē inquit. An ignoras inquit quod uere falsum est: si ita dicere conuenit: id non deos solum: uerum etiam hominibus odio esse? Quomodo

id dicis inquit: non enim intelligo: putas enim inq̃ magnum quid me dicere: ego uero dico: cū falsum ita in animo se habeat: ut errore intellectus circūuoluat: atq; ignorantia nemo penitus id uolet: & ode-
runt omnes id falsum: hoc enim est: quod paulo ante dicebam uere falsum animi eius qui mentitur
ignorantia. Falsitas enim quæ in uerbis est eius falsitatis imago est: qua animus seducitur: quod quidē
falsitatis simulachrum sincera puraq; falsitas non est: atq; ideo non semper odio dignum est: conducit
enī nonnunq̃ uel aduersus hostes: uel ad eos: qui amici uidentur: quādo mali aliquid inferre conantur.
Tunc enī ad incōmodoz euerſionem falsitate uti non incōmodū est: prisca etiā: quæ certe scire nequi-
mus: quæriſimiliter fingentes nonnihil inde utilitatis adipisci conamur. Qua igitur ratione falsitas deo
conueniet: utrū quia prisca nesciat: an quia hostes uehementer formidet: an quia suoz insidias uelit ef-
fugere? Nihil inquit horū de deo dici potest: mentiri ergo deum nefas est dicere: unde simplex maxime
& uerus uerbo atq; re est: nec ipse in se ipsum mutatur: nec alios aut phantasmatis: aut uerbis: aut si-
gnis uigilantes: aut dormientes decipit. Recte ista omnia dicta sunt inquit. Sit ergo ista secunda formu-
la: ne cui liceat seductorem: aut mendacem: aut mutabilē aliquo modo deum appellare: Quare nō est
laudandū illud homericum: q; somnium Agamēnoni missum est: nec Aeschylus audiendus cum sin-
gat: Thetida dicere: Apollinem in nuptiis suis optimos eam filios ac longæ uitæ habituram cecinisse.
Et ego Thetis apud eum dicit: diuinum Apollinis os falsum posse dicere non sperabam: nunc autem
uideo ab eo ipso: qui mihi secunda de filiis cecinit: filium meum esse interfectum. Hæc cæteraq; huius-
modi pellenda omnino a ciuitate sunt. Quod igitur Plato uerbis præcipit: id ipsum re in Hebræorum
scriptura factitatum inuenies: nullam enim de deo turpē fabulā: nullam de angelis: nullam de piis uiris
inuenies. Cū autē bonorū causam esse deū Plato asserat: nonne a Moyse illud accēpit: qui singulis crea-
tis subiungit. Et uidit deus: quia bonum. Et omnia simul repetens. Et uidit deus inquit uniuersa quæ
fecerat: & ecce ualde bona: nec unq̃ apud Hebræos malorum causa deus putatus est. Quare prophæta
ē ad hominē: q; sua se uolūtate deprauauit his uerbis utitur. Fructuosam ego te uitē plātaui: quor ero
uerſa es? Quot si alicubi mala diuinitus ipse dare scribit: pœnas atq; supplicia mali uocabulo itelli-
gere debemus: quas deus cū sit bonus non ad detrimentū eoz: qui puniunt: sed ad utilitatē atq; cōmo-
dū mittit: sicut medicus ad salutē laborantiū cura nōnunq̃ utiſ amara dolorisq; plena. Vnde apud Pla-
tonem quoq; dictum est: utilitatem consequi eos: qui puniuntur. Et Iudæus quidam dixit. Castigat
dominus quem diligit. Quod autem mutari deus non potest: sic a persona eius in scriptura dictum in-
uenitur. Ego dominus deus uester: & non mutor. Et apud psalmistam: Omnes sicut uestimentum
ueterascent: & sicut opertoriū mutabis eos & mutabunt: tu autē idem ipse es: & anni tui non deficient.
Quot si dei uerbū in forma figuræ hoīs uentuz scripturā p̄dicat: quod nos una ueniſſe affirmamus:
atq; ideo mutationē deo attribui nonnulli putent: ſciant quia non ut gentiū fabulæ de Protheo: Theti-
de: atq; Iunone: nec ut cæteri dii: qui errantes sicut peregrini orbē circueunt: ita uerbū dei Hebræorū
scriptura in hoīem mutatū esse affirmat. Verum quoniā rationale aīal homo dei a deo errauit: ut neq;
deum deiq; prouidentia: neq; se ipsum cognosceret: sed in naturā bestiæ male agendo inciderit: iccir-
co deum ut medicū & saluatorem uenturū prædicebat: non quidē a sua natura mutatū. Non. n. sedu-
xit eos qui uiderunt: sed utrāq; uerisſime conseruauit: uisibile dico atq; inuisibile naturā: uisus. n. homo
est: & quidē uerus homo fuit: uerbū ē dei uerū: filiusq; dei uerus est. Quare non seduxit credētes: neq;
falsitas ulla in eo iuenta ē: qualis ē Platoni deus eē uidet. Maxie igitur deus uerbū uerbo atq; re simplex
est: nec a se ipso mutatus unq̃ fuit: nec alios: aut phantasmate: aut uerbo: aut signo uigilantes: aut dormiē-
tes decēpit: sed sicut rationalium medicus aīarum salutē uniuerso generi hoīum afferentes uere non
phantastice hoīem assumpsit: ac ita nobis oībus ad uerā pietatē ad uerāq; dei cognitionē cōuersionē lar-
gitus ē. Talia igit nra sūt: eos uero: q; aliter dicūt: ab ecclesia rāq; a ciuitate Platonis cōſilio cōpellimus.

Quod Socrates quia gentiliū deos spernebat occisus est.

CAP. IIII.

DEos autē gentiū a Socrate quoq; contēptos fuiſſe: & hac de causa eiectū ab Atheniensibus di-
ximus. His. n. fere uerbis in Euthyphrone Plato utitur. Ipsi. n. hoīes Euthyphron inquit
Iouem optimū atq; iustiſſimū deorū putant: & tamen fatentur patrē ab eo uinctum fuiſſe:
quia filios impie deuorabat: mihi autē irascunt: quia patrē iniuriatē ulciscor. Et si cōtraria
sibi ipsis de diis & de me dicere inueniunt. Num inquit Socrates o Euthyphro p̄pterea ipse accusatus
sum: quia ægre fero talia dici de deo? Hæc Numenius in libro de archanis platonis hoc modo expo-
nit. Si accusationē de Atheniensīū theologia Plato scripsisset: ostendissetq; seditiones parentū atq; filio-
rum: & deuorationes ultionesq; iniquas: & nefanda matrimonia impie diis a theologia eorū attribui:
dedisset meo quidē iudicio causam Atheniensibus: incitassetq; ipsos ad cædem suam: atq; ita morte So-
cratis obiisset: sed uiuere quidē ille impietate inuolutus nunq̃ uoluisset: quoniā uero & uiuere & uere
ac pie dicere tuto poterat. Euthyphronem quidē uirū arrogantia corruptū pro persona non Atheniē-
siū solūmodo: sed oīum quæ pie nō sentiunt: ipsum autē Socratē pro p̄sona sua posuit: atq; ita uerita-
tem & securitatē simul consecutus est.

Nullo pacto iurandum sit.

CAP. V.

IN Critonē autem mortem pro ueritate omnino despiciendā his uerbis ostendit. Ego uero
inquit o Crito non modo nunc: sed semper talis fui: ut nulli magis q̃ rationi credā ei q̃ mihi
optima uideatur: quāobrem non possum nunc: quoniam isto casu oppressus sum rationes
eas quasi falsas contēnere: quas & prius: ut optimas p̄dicauī: & nunc similes mihi uidentur

Et nisi meliores alias dicere habeamus: nec si etiā maiora q̄ mors & uincula pecuniarūq̄ ablationes inuenerēt pericula: tāq̄ puer laruis territus a proposito desistam. Sed uideamus an recte prius dicebamus: quod oporteat opinionem alias improbare: alias minime. Nam si hoc antequā mors instaret recte dicebatur: nūc uero aliter uidetur. Ludus quidem & deliratio disputatio nostra fuit. Sed quoniam præsens tibi calamitas nulla impendet: nonne sententiam meam probas: quia scilicet aliā hominum opiniōes amplectendæ sunt: aliā nequaquā? nec hominum omnium: sed aliorum opiniōes eligendæ: aliorum uerō minime? Quid ais? Probe inquam dicitur. Bonas ergo eligendas: prauas autem eiciendas asseris: an non? Assero inquit. Bonæ autem nonne sapiētum sunt: prauæ autem insipientum? Quidni? Vtrū igitur uir bonus laude ac uituperatione & opinione cuiusuis mouebitur: an eius solummodo: qui ea in se præcipuum habeat artificium. Eius solummodo mihi uidetur. Fugienda ergo est uituperatio: & laus experenda. Nunquid mulorum: sed eius solummodo: qui præcipuam habeat rei: cuius laudes desideras doctrinam. Ita faciendum uiuendumq̄: ut ipse monet: cæteris omnibus contemptis. Quare ne cætera percurram: de iustis quoq̄ atq̄ iniustis: turpibus & honestis non multorum opinionem sequi oportet: sed eius solummodo: qui hæc recte intelligit: quem uereri atq̄ timere q̄ cæteros omnes oportere ipse censeo: quem nisi sequamur: nec iusti uidelicet: nec probi erimus uiri. Quare nec uiuendū nobis est ita corruptis. Non ergo curare debemus quid multi: sed quid dicturus esset: si quis intelligeret: aut ipsa ueritas: si ei attribueretur oratio. Hoc ubiq̄ pro pietatis ueritate ita factitatum a nostris est: ut nullus nostrum uoluntatem aliorum cōsideret: sed omnes uno animo Christum sequamur: nullas pecuniarum ablationes: nulla uincula: sed nec mortem quoq̄ ipsam timentes: quales apud Hebræos etiā priscis temporibus multi fuerunt.

Quod fortes uiri etiam post mortem patriam defendunt.

CAP. VI.

Ne eodem nullo pacto iniuriandum esse Plato censet. Assert ne iquit turpitudinem iniuriarū: & dedecus iniuria: an non? Assert inquit. Nullo igitur pacto iniuriari oportet. Fateor inquit. Nec ergo etiam læso referenda iniuria est: ut multi putant: quoniam nullo pacto iniuriandum est: & quoniam malefacere nihil aliud est q̄ iniuriari: non oportet male alicui facere: etiam si innumerabilia mala perpeffus sis. Hæc nobis a christo clarius præcipiūt: & prophæta multo ante Platonem. Si reddidi retribuētibus mihi mala: decidam ab amicis meis inanis. Et rursus. Cū his qui oderunt pacē eram pacificus. Quod autem pro ueritate mori debeamus: quod multi Hebræorum fecerunt: christianorum uero ferme innumerabiles: Socratem audi apud Platonem in Apologetico dicentem. Si dicetis iquit mihi o iudices: Anyto quidem accusatori tuo Socrates ualere dicemus: te autem hoc pacto ac foedere liberamus: ut nunquā amplius: ut solebas philosophari audeas: & si aliter feceris: ut moriaris. Si hæc mihi diceretis constanter responderem: q̄ ego diligo quidem uos o uiri Athenienses: credo autem deo magis q̄ uobis. Quare quousq̄ uiuam & possum: nunquā philosophari: id est recte uiuere non desinam: nec desistam unquā hortari ad monereq̄ uos: quemadmodū consueui. Hæc Platonis Socratisq̄ sententiam uix a solo Socrate: ab Hebræis autem & ante Christum multis & post Christum innumerabilibus constanter ipsa re approbatam inuenies. Hebræos enim etiam Saluatoris nostri discipulos fuisse non ignoramus.

Itidem:

CAP. VII.

Sed uideamus quid de his dicat: qui pro defensione patriæ magno animo militantes mortui sunt. Nonne igitur inquit eos qui militiā fortiter pro patria facientes iterierunt aurei generis fuisse dicemus. Omnino inquit. Credemus igitur Hesiodo postquā aurei generis homines mortui sunt: a multis homines angustis semideos factos liberare: mortaliumq̄ omnium esse custodes: ac in posterum quasi deos colimus: eorumq̄ adorabimus monumenta. Similiter etiam omnes: qui præclare uixerunt: quoquomodo mortui sunt honorabimus. Hæc nos quotidie facitamus: qui ueræ pietatis milites: ut dei amicos honorantes ad monumenta quoq̄ illorum accedimus: uotaq̄ ipsis facimus tāquā uiris sanctis: quorum intercessione ad deum non parum iuari profitemur. Hæc a Platone collegimus: ut ostenderemus: hebraica illum philosophia munitum nostris cōsentanea scripsisse. Plura istis apud eum inueniri ab Hebræorum sumpta scriptura nō sum nescius: sed omnia colligere longum est. Verum ne soli nos ab Hebræis tam Platoni q̄ aliis multo furto esse ablata conspexisse uideamur: aliorum quoq̄ testimonia: qui hoc ipsum perspexerunt: ponēda sunt. Primūq̄ Aristobolum audias: qui in libro: quem ad regem Ptolemæum conscripsit his uerbis utitur. Apertissimum quidem est leges & disciplinam nostram diligenter fuisse Platonem secutum. Non enim latet si quis attentius eum legat perlectam ab eo: & quidem diligenter scripturam fuisse. Scimus etiam omnes ante Demetrii Phalerei tempora: immo uero ante Alexandrum & Persarum imperium quinq̄ Moyse libros in græcam linguam quāuis non commode traductos fuisse. Tota uero scriptura nostra Demetrii Phalerei opera: & Philadelphi regis: cui progenitoris iussu aptissime trāslata est. Et post pauca. Diuinam uocem inquit cum dicatur. Et dixit deus fiat: & factum est: non syllabis prolaturum sermonem: sed operis nutu ipsius constitutionem intelligere debemus. Quod mea quidem sententia Pythagoras: Socrates: atq̄ Plato secuti dei uoces audire dicebant: uniuersi productionem a deo emanasse uidentes: & uirtute illius contineri non dubitantes. Sed Orpheus etiam in carminibus quæ inscripsit de uerbo sacro: diuina uirtute omnia gubernari: cūctaq̄ a deo producta hoc modo asserit.

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

Vos qui uirtutem colitis: uos ad mea tantum
 Dicta aures adhibite: animosq; intēdite uestros
 Contra qui sanctas leges contemnitis: hinc uos
 Effugite: & procul hinc miseri pcul ite profani
 Tu uero qui diuina specularis: & alta
 Mente capis: mufae uoces amplectere: & il las
 Alpiciens sacris oculis sub pectore serua
 Hoc iter ingressus solum illum suscipe mundi
 Ingentem auctorem: solum interitūq; carentē
 Quem nos praesenti qui sit sermone docemus
 Vnus perfectus deus est: qui cuncta creauit
 Cuncta fouens: atq; ipse ferēs super omnia se se
 Qui capitur mente tantum: qui mente uidetur
 Qui nullumq; malum mortalibus iuehit unq;
 Quem praeter non est alius: tu cuncta uideto
 Hic ipsum in terris melius quo cernere possis
 Hic etenim uideo ipsius uestigia: fortem
 nauit. Sed non his solū: sed oibus philosophis: qui hoc nomine digni uisi sunt: ita pia de deo sentētia uiz
 detur habenda: nostra lex sola diligentissime sanxit. Ad pietatem enim ueram sola nos adducit: & uerā
 uirtutis curam habere compellit. Et post aliqua. Omnibus ergo productis inquit ad requiem a labori
 bus septimum diem nobis concessit. Et paulo post. Prima uero res naturaliter lux: in qua uniuersa con
 spiciuntur dici potest: quam quidem lucem sapientiam quoq; appellare possumus. Tota nempe lux ex
 sapientia est: unde quidam peripaterici fulgorem ipsam appellarunt: quoniam qui eam sequitur per to
 tam uitam nūquā cespitabit. Quod clarius Salomon ille dixit: ante cælum & terram sapientiam geni
 tam esse affirmans. Quod autem scriptura dicit requieuisse deum in septima die: id nō quia nihil deus
 postea faciat dictum est: ut nonnulli putant: sed quoniam ordo rerum fixum habuit statum: qui nunq;
 mutatur cessasse deus dicitur. Ideo enim dicitur in sex diebus illum cælum & terram: & omnia quae in
 eis sunt: creasse: & ut tempora & ordo rerum secundum prius & posterius significetur. Eo enim ordie
 facta sunt: quo postea gubernantur & transmutantur. Lege autem iussit hanc diem nobis esse seruandā
 in signum rationis septimae: quae in nobis constituta est: in qua humanarum diuinarumq; rerum co
 gnitionem consequimur. Hebdomadibus autē uniuersum uoluitur: cuncta fouens quae uiuunt & ger
 minant: unde nomine quoq; sabbatum appellamus: quod latine quies interpretari potest. Hoc ipsum
 Hesiodus quoq; his carminibus probauit.

Primum prima dies dehinc quarta & septima sacra est. Et rursus.

Septima lux rursum sacra & pfulgida uenit.

Homerus etiam sensisse uidetur cum dicat.

Septima lux aderat cuncta & perfecta fuerunt. Et rursus.

Septima ubi orta dies Acherontis liquimus undas.

Hoc enim significat: quod obliuione uitioq; animae: in septima secundum ueritatem ratioē: ubi cogni
 tionem ueritatis adipiscimur: oia praedicta relinquuntur. Linus etiā haec cecinit.

Septima cū uenit lux cuncta absoluere coepit

Omnipotens pater inq; bonis est septia: & ipsa

Est etiā rerū cunctarū septima origo

Hac ab Aristobolo nobis sumpta sunt. Nunc Clamentē quid de hac ipsa re scripserit audiamus. Mo
 do inquit a barbara: ut ipsi dicerent philosophia: multos furatos Græcos fuisse ostendamus. Deinde stoi
 ci corpus dicunt: quia in corpore: & spiritū secundū substantiā quasi totius animā. Hac aperte in scri
 ptura inuenies: altiorē enī sensum atq; ueq; perspicere nequiuerunt: unde per uniuersa mundi substan
 tiam tāquā fouentē animā transire deum asseruerunt. Seducti autē sunt: quia de sapientia dicitur: per
 omnia ipsū transire tenuitate atq; munditie sua: non enī intellexerunt de ea sapientia: quae priā creatura
 est scriptū esse. Hylen quoq; in principiis philosophi stoici scilicet Plato: Pythagoras: & Aristoteles po
 fuerunt: quā informē & absq; qualitatibus asserunt: quāuis Plato in Timæo unū occulte principiū cen
 sere uideatur his uerbis. Quid nobis uidetur de oīum principio: aut principiis: modo dicendū non est:
 non alia de causa nisi difficillimum est. Ille etiā locus scripturæ. Terra quoq; erat inuisibilis & informis
 occasione eis dedit: ut Hylen deo subiicerent. Vacuum autē Epicurus posuit: quoniam illud non recte
 intellexit. Vanitas uanitatū & oia uanitas. Aristoteles usq; ad lunarem pilam prouidentiam dei dedu
 xit illo psalmo decæptus. Domine in cælo misericordia tua: & ueritas tua usq; ad nubes. Prophætica
 enim dicta ante Saluatoris nostri tempora magna obscuritate tegebantur. Supplicia uero apud infe
 ros esse tam poeræ q̄ philosophi a nostris accæperunt. Adhæc autem sequitur necessario immortal
 itas animi: quod enim supplicio & cruciatu uexatur omnino uiuit. Plato uero quod Hebræi gehē
 nam dicunt ignis: fluuios Tartarū. Cocytū: Acheronta: & Pyriphlegethonta secundū poetas propellat:
 uiros uero igneos dicit dānatas aīas ad supplicia ipellere: angelos uidelicet quosdā a qbus iniusti puni
 unt. Adhæc angelū unicuiq; ad custodiā diuinitus datū a scriptura nos didicimus. Et Plato scribere nō

Hicq; manum uideo: ueq; ipsum cernere quis sit

Nequaquā ualeo: nam nubibus insidet altis

Nemo illum nisi chaldaeo de sanguine quidam

Progenitus uidit: quem cælorum aurea sedes

Sublimisq; tenet: cuius se dextera tendit

Oceani ad fines: quem de radicibus imis

Concussisq; tremunt montes: nec pondere quāuis

Immenso sint ferre queunt: qui culmina cæli

Alta colens terris: nunq; tamen ille sit absens

Ipsē est principium: medium quoq; & exitus idem

Priscorum nos hæc docuerunt omnia uoces

Quæ binis tabulis deus olim tradidit illis

Atatus etiam sic de deo loquitur

Ab loue principium: sunt louis omnia plena

Quem reticere nefas: loue cuncti utuntur: ab ipso

Nos sumus: ille fauet: uires cunctisq; ministrat

Iouem enim hic Aratus supremum deum nomi

dubitaui hoc modo. Quoniam inquit omnes animæ sorte uiuēdi modum eligere: ordine ad sortem suam progrediuntur motæ a dæmone: quem singulæ fortitæ sunt: qui ad custodiendam hanc uitam: & ad perficienda: quæ elegerunt una cum eis mittitur. Hoc ipsum credo Socratem etiam significasse: cum dæmone quodam sæpius atq; sæpius gubernari se dixerit. Mundum quoq; factum esse a Moyse didicerunt. Apertissime namq; Plato uniuersi huius factorem atq; patrem deum appellat: quasi ab eo solo ex non ente formatum. Stoici quoq; huius opiniōis sunt: & quem scriptura diabolum nominat: malignam animam in decimo de legibus Plato appellauit: aduersus quam pugnam nobis esse constitutam ostendit. Cum autem mundum alium intelligibilem: alium sensibilem esse Moyses ostendat: & alium primitiuum atq; exemplar: alium exemplaris illius simulachrum: quorum alterum .s. intelligibilem imitatio: alterum .s. sensibilem senario accommodet numero: qui a Pythagoreis quasi secundus cōiugium appellatur. Nam in unitate quidem inuisibile cœlum: terram sanctam: & lucem intelligibilem creatam fuisse asserit. In principio enim inquit fecit cœlum & terram: terra enim erat inuisibilis. Et dixit deus. Fiat lux. In creatione uero mūdi sensibilis solidum cœlum creauit. Solidum porro nihil aliud q̃ sensibile est. Terram similiter uisibilem: & lucem uisibilem produxit. Hinc Plato Idæas & species sensibilibus intelligibiles intelligibili mundo collocauit. Corpus a terra formatum Moyses asseruit: qđ terrenum Plato habitaculum appellauit: rationalem uero animam Adā in faciem affirmat: unde philosophi in capite itēctiūæ animæ sedem arbitrati sunt. Ad similitudinem autem dei factum hominem cum audierunt: sequelam illam intellexerunt: de qua scribit alibi Moyses. Post dominum deum nostrum ambulate: & mandata eius seruate. Sequuntur nempe deum omnes: qui pie ac sancte ipsum colunt. Hinc Stoici philosophi philosophandi finem congruenter naturæ uiuere terminarunt: Plato uero deo per similitudinem inhærere: & omne bonum bono amice esse atq; simile. Et in Timæo iuxta libri finem. Oportere inquit: ut intellecto intelligens secundum priscam naturam simile faciat. Cūq; simile factum sit: illum semper præ oculis habere finem: qui omnibus optimæ uitæ finis a diis præpositus est: huncq; finem in præsentī & in futuro tempore sequi fratres quoq; homines omnes: quoniam ab uno deo producti sunt. Sed alios quasi ferreos: alios quasi argenteos: alios quasi aureos ait. In Thetico autem cum ueram philosophorum uitam describat: nonne christianorum uita superiore quadam uirtute concitus descripsit? Pythagoras: uero: Socrates: & Plato cum se uocem dei audire affirmarent: constructionem uniuersorum diuinitus factam atq; gubernatam intelligebant: Moyscā illam uocem exprimentes. Et dixit & factū est. Hesiodus uero de creatione Pandoræ dicit: quia Vulcano Iuppiter iussit aquā terræ commiscere: & uocem atq; mentem hominis limo immittere: præterea ignem & lucē allegorice deum appellat scriptura. Stoici uero naturam esse dicunt ignem artificiosum: uia in generatione gradiētem. Epicharmus autē Pythagoreus: unde nisi a scriptura didicit nihil clā deo eē: & ipsum natura omnia uidere: nihilq; impossibile ipsi esse. Democritus quoq; omnia inquit Iuppiter cognouit: omnia ille dare: & omnia potest auferre: rex omniū ipse solus est: Iouem enim plarūq; primā causam solent appellare. Sed Pyndarus multo magis mystice tāquā Pythagoreus. Vnum inquit hominum genus est: & ab una matre cuncti: unū patrem creatorem summum atq; optimum artificem habemus: q̃ progressus singulis diuersos secundum merita præbet. Matrem profecto Hylen appellauit. Illud autē Platonis in epistola ad Erastō & Choriscō oīno diuinū patrem enī & filium noīat: & per eos pie tāq; uniuersi causam iurandū esse asserit: & illud similiter. Circa regem omniū oīa esse: secundo circa secundā tertio circa tertiā. Quæ oīa aut illi diuinitus reuelata sunt: aut: quod reliquum est: ab Hebræis eorumq; scriptura accēpit: sanctissimā enī trinitatē illis uerbis significari non dubito: tertio enī spiritū: filium secundo: patrem primum ordine posito collocamus. Heraclitus uero Ephæsius unum mundum sempiternum atq; incorruptibilem opinatur semper fuisse futurumq; affirmans: alterū corruptibilem & factum diuinitus. Plato rursus in septimo de republica hanc diem nocturnam diem appellat propter huius mundi forte principes: somnum autem & mortē uiam animæ in corpus similiter: ut Heraclitus eē confirmat: quāobrem utputo spiritus sanctus ore prophætæ de Saluatore nostro his uerbis prædixit. Ego dormiui & soporatus sum: surrexi: quoniam dominus suscepit me. Non enim resurrectionem solummodo deum excitationemq; a somno: sed descensum etiam eius ī carnem somnum allegorice appellauit. Ego uero de dominico etiam die in decimo de republica his uerbis uaticinatum fuisse Platonē censeo. Cum inquit in prato septem dies singuli affuerunt: tunc surgentes hinc oportet in octauo die ipsos proficisci: & quadriduo peruenire: pratum enim octauam sphæram tāquā amœna sanctorum loca intelligimus: septem autem dies erraticarum sphæras: & omnem operosam artem ad finem requietis festinantem. Via uero inquit: quæ ultra erraticas stellas est: ad supremum cœlum ducit: ad motum uidelicet & diem octauum. Quadriduo uero peruenire ait per quattuor elementa uia fieri significans: Septimam etiam diem non Hebræi solum: sed omnes fere tam philosophi q̃ poetæ sacrationem esse cognouerunt. Antisthenes quoq; prophæticum illud. Cui me assimilastis dicit dominus: commutauit: deumq; dixit nulli similem esse. Quare impossibile est inquit ipsum agnoscere: cuius imaginē nullā habeas. Similia ē Xenophon Atheniēsis his uerbis scribit. Qui oīa q̃rit: & oīa gescere facit: magnus potensq; ē: quod oībus patet: qualis aut forma sit nemini patet nisi ipsi soli: qui luce sua oīa perlustrat: quis .n. corporeus deum uerū cælestē atq; immortalem oculis cernere pōt? Et Xenophanes Colophonius. Vnus inquit deus iter deos atq; hoīes maximus: nec corpore atq; mente mortalibus similis. Cleantes etiam Stoicus interrogans me inquit: qualis deus sit: atende igitur bonus: ordinatus: iustus: san-

DE PRAEPARATIONE EVANGELICA

deus: seipsum possidēs: utilis: speciosus: oportunus: seuerus: liber: semper cōmodus: itrepidus: sine mō-
 stitia: sine dolore: tutus: gloriosus: charitas: quem eē omnes cōueniunt: mitis: acer: tardus: sine quārela:
 semper manens. Deinde idolorum cultum occultius meo quidem iudicio reprobans subiungit. Illibe-
 ralis autem atq; seruus est: qui opinione uulgarī ducitur quasi bonum idē quicquam cōsecuturus. No-
 li ergo uulgarī opinione deum colere: nec maligni luminis figuras honorare. Heraclitus autem uerbi:
 quod est: semper inquit sensum homines non capiunt: nec antequā audiant: nec cum primo audierit.
 Hecataeus uero: qui uniuersam historiam collegit: cum de Abraam & Aegyptiis dicat: Sophocle tra-
 gicum in tragœdiis scripsisse affirmat. Vnus uere: unus est deus: qui cœlum latamq; terram fundauit:
 qui ceruleam ponti undam: & uentorum flatus produxit. Mortales autem errore seducti ex aere: ac
 lapidibus: auro eboreq; simulachra nocentium deorum constituimus: quos sacris solemnitatibusq; pe-
 stiferis honorantes falsam pietatem amplectimur. Manifestum autem unum principium rerum Lo-
 crensis Timæus in libro de natura his uerbis prædicauit. Vnum inquit principium omnium rerū est:
 ipsum absq; origine. Non enim erit principium si ab alio factum est: sed illud unde factum est princi-
 pium erit. Epicarmus autem comicus de diuino uerbo aperte sic scribit. Diuinum inquit uerbum est:
 quod artes hominibus suggerit: docetq; facere quod conducit. Non inuenerunt enim homines artem:
 sed deus hominibus eam immisit: uerbum autem hominum a diuino uerbo defluxit. Cum autem p
 Esaiam spiritus sanctus clamet. Quid opus mihi est sacrificiorum multitudine uestrorum dicit domi-
 nus: plenus sum holocaustis agnorum: pinguedinem & taurorum sanguinem nolo. Et post pauca. La-
 uamini purificateq; uos: & eicite iniquitatem ab animis uestris: cæteraq; huius. Menander comicus ui-
 de quemadmodum in comœdia eisdem fere uerbis a sententia usus est. Si quis o Pamphile tauro-
 rum in sacrificium oblata multitudine: aut deorum aliorumq; huiusmodi propitium se habiturum
 deum arbitratur: penitus errat mentis leuitate seductus: sed oportet iustitiam seruare: non adulterio:
 neq; uirginum uti corruptione: nec acus quidem tenuē fillum: si alienum est: concupiscere. Deus enim
 prope est: & omnia uidet: quod illi simile est: deus appropinquans ego sum: & non deus de longe: faciet
 ne aliquid homo in occultis: & ego non uidebo ipsum. Deiphilus etiam comicus non aliunde q̃ a scri-
 ptura in comœdiam transtulit ea: quæ de iudicio dicit. Tu putas inquit mortuos: qui delitiose uiue-
 runt: dei iudicium effugisse: sed est iustitiæ oculus: qui omnia perspicit. Duo enim itinera mortuis p
 posita esse putamus: alterum iustorum: alterum impiorum. Caue igitur ne erres: nam & apud inferos
 iudicium est: quod deus dominator omnium exercebit: cuius nomen terribile: quod ego dicere ne-
 queo. Si quis autem mortalium male agens putat dei oculum effugere: is impia ducitur opinione. Ca-
 uete qui putatis deum non esse: est enim inquam. Si quis autem perperam agit tempus lucratur: nam
 postea dabit poenas. In Orphicis quoq; scriptum inuenitur. Cum omnes deos occultauerit ad lætissi-
 mam rursus restituet lucem. Quare si iuste sancteq; uiuemus: & hic beati: & postquam hinc recesserim
 mus beatiores futuri sumus: quam beatitudinem non determinato quodam temporis spacio habebi-
 mus: sed in æternū requiescere poterimus una cum cæteris habitantes immortalibus. Idem Orphe-
 us cum inuisibilem deum affirmauerit: uni solummodo cognitionem sui donasse de genere Chal-
 dæorum asserit. Abraam: ut ego puto: aut aliquem ex suis significans his fere uerbis. Nullus inquit
 deum nouit: nisi quidam unigenitus a genere Chaldæorum defluxus. Deinde commutatis uerbis il-
 lud expressit. Cœlum mihi est sedes: terra uero scabellum pedum meorum. Deus inquit in cœlo aurea
 in sede firmus sedere cognoscitur: terra uero sub pedibus eius est: manum autem eius dexteram ad fi-
 nes oceani ostendit: montium radices tremiscunt: a uiribus eius resistere non possunt. Cælestis igitur
 ipse est: & in terram omnem peruenit: ipse initium omnium medium atq; finis. Hæc ab illis prophæ-
 tis effluerunt. Qui si aperiet cœlum: tremor uniuersa compræhendet: & abs te montes liquefient:
 sicut a facie ignis liquitur cæra. Et quis meritis est cœlum palmo? Quid oportet singula singulis con-
 ferendo longiorem esse: omnia quæ apud Græcos uel apud barbaros: siue poetas: siue philosophos re-
 ctius dicta sunt: apertissime a Iudæorum scriptura deriuata uidentur. Hæc Clæmens. Nos autem Pla-
 tonem maxime admirantes: neq; id ab re diligentissime: namq; scripturam sequi uideretur: philosophiā
 tamen eius reiiciemus: quoniam purissimum scripturæ aurum non omnino immaculatum seruauit.
 Sola enim diuina eloquia sancta puraq; sunt longe ab omni mendatio remota: argētum purgatum &
 probatum terræ. Platonis autem cæterorumq; omnium dicta simul ac scripta: quoniam humanis co-
 gitationibus atq; coniectura ad considerandam naturam rerum accesserunt: non nihil falsitatis permi-
 xtum possident.

Quod inconstanter de deo Plato locutus est.

CAP. VIII.

Am si quis uoluerit amore atque odio depositis exquisita ratione ueritatem inspicere mi-
 rabilem illum philosophum simulachris quæ manibus hominum facta in uiri similitu-
 dinem fuerāt dei appellationem turpiter attribuisse comperiet. Ita post sublimem illā theo-
 logiam: qua patrem & creatorem uniuersi unum deum esse conscripsit a cœlo in profun-
 dum idolatriæ delapsus populi Atheniensis opinionibus ferebatur. Nec ueritus est Socratem in Py-
 ræum ad soluenda deæ uota descendētem laudare: Gallum etiam Aesculapio sacrificari probe iussū
 a Socrate fateri uidetur: & Delphicum dæmona paternum Græciæ interpretem appellat: & diuinis li-
 benter laudibus prosequitur. Audi. n. eū q̃ turpiter uulgarē de diis opinionē cōfirmat dicēs. Alioq; aūs

dæmonum generationem cognoscere: ac dicere maius quoddam opus est quam nos ferre possumus. Sed credendum est his: qui iamdiu dixerunt: qui deorum nepotes sunt: & ut aiunt clare progenitores suos noverunt. Non enim possibile est deorum filios incredulos esse. Nam etsi nullam necessariam aut uerissimilem afferant demonstrationem: tamen quia sua se narrare affirmant leges patrias sequentes credamus: propter hæc & cætera huiusmodi is philosophus nobis: quoniam secum ipse dissidet: relinquendus est. Nam qui poetas poetarumque fabulas in libris de legibus continet: quique mentitum illum ait qui primus fingere ausus fuit: ea cælum fecisse: quæ ab Hesiodo scribuntur: cæteraque huius: quomodo nunc deos & deorum nepotes Saturnum: Iouem: Iunonem: & cæteros appellat?

Quod non recte Plato de dæmonibus sensit.

CAP. IX.

AD hæc cum mediam rationalium naturam non absque ortu: sed genitam scriptura prædicet: ex qua per lapsum genus dæmonum esse confirmet: atque ideo nullo modo angelorum: aut dæmonum aliquem deum appellet: quoniam nec natura immutabilis sunt: nec a seipsis: sed a prima causa tam esse quam bene esse immortalitatemque consequantur. Plato incorporeas quidem has intellectuales substantias & rationales similiter asserit. Sed primum non recte non genitas tam ipsas quam omnem animam opinatur: deinde quasi natura defluxisse a prima causa: & ita constitutas esse contendit. Non enim omnino a non ente simpliciter factas arbitratur. Quare plurimorum deorum genus quasi defluxus quosdam ac emanationes primæ causæ & secundæ: ut ipse dicit: nobis proponit: hos natura bonos esse: nec posse a propria uirtute labi: ac propterea deos esse affirmat. Genus autem dæmonum aliud quoddam facit: quod omnis nequitia ac in peiora mutationis capax esse dicit. Horum alios bonos: alios prauos & esse & appellari. Hæc a scriptura Iudæorum id est a ueritate ipsa alienissima sunt. Sed unde sibi hoc genus dæmonum constitutum est? Nemo enim mentis compos a corporali materia: quam irrationalis est: rationalem naturam dæmonum unquam constituit. Quod si etiam ipsi emanationes quædam superioris naturæ sunt: unde igitur nequitia in his posterioribus: quæ a primis emanarunt: nata est? quomodo autem amaritudo a dulcedine processit? Nam si prauis dæmones omnes tenebras & omnem amaritudinem malignitate superarunt: quomodo ex defluxu melioris naturæ ortum habuerunt? ex qua si emanassent: non mutari profecto ad peiora potuissent: si uero mutati sunt: non emanarunt certe ab impassibili natura. Quod si neque a superiore natura defluxu quodam emanasse ipsos ratione confiteri cogimur: nec a corporum materia productos: sequitur non genitos esse: & sic ad corporum naturam non genitam tertiam quandam naturam absque ortu cum deo uniuersi collocare uidetur: ita non erit sibi deus creator ac pater omnium. Sed de his satis dictum est.

Quod non recte in omnibus Plato sensit.

CAP. X.

NUNC de anima quid sentiat uideamus. Iam igitur cum immortalem Hebræis similiter scripserit: ac ad dei similitudinem formatam putauerit: substantiam eius tamen ex indiuisibili constare contendit. Dicit enim in Timæo generatione atque uirtute priorem corpore quasi diuinam animam esse productam hoc modo. Ex indiuisibili substantia inquit: quæ semper eodem modo se habet & diuisibili: tertiam quandam substantiam inter hæc extrema constituit: & quod multo peius est: diuinam illam incorpoream rationalem deorum similem animam ad asinos: lupos: formicas: apes: cæterasque bestias descendere asserit: & huic opinioni absque demonstratione aliqui cæteros ad hæc hortantur. Visgadeo inquit in libro de anima errant: quousque cupiditate corporis rursus corpori copulentur: talibus autem copulantur: quales mores prius in hac uita comprobauerunt. Nam quæ uenerunt atque turpitudini deditæ fuerant: asinorum & similibus bestiarum corpora ingrediuntur: quæ rapaces atque tyrannicæ luporum atque accipitrum corpora ingrediuntur: quæ populares fuerant & uulgare modestiam atque iustitiam consuetudine communi non philosophia & mente approbarunt: uel formicæ: uel etiam hominum rursus accipiunt corpora. Et in Phædro ad idem inquit. Unde singulæ animæ uenerunt ad decem usque annorum milia non reuertuntur: non enim allatæ pennatæque fiunt ante hoc tempus nisi sedulo philosophatæ fuerint: aut cum philosophia puerorum indulserit amoribus: istæ autem ter deinceps: si hanc uitam elegerint post mille annos circūuoluuntur: & sic allatæ atque pennatæ in tribus annorum millibus tandem perueniunt: alia uero postquam hanc uitam exierint: aut sub terra damnatæ puniuntur: aut in cæli aliquem locum leuatæ congruenter huic uitæ conuersantur: & post mille annos ad quacūque uitam elegerint utraq; reuertuntur. Descendunt enim etiam in bestiarum corpora: & ex iis alia periodo rursus corpora hominum ingrediuntur. In libris autem de republica. Ab Orphei dicitur anima cygni uitam: muliebris odio generis: quoniam a sceminis occisus: nolebat scemineum rursus uterum intrare: electam fuisse: sed cygnus ait humanam uitam elegit. Hæc cæteraque huiusmodi scribens non Hebræos: sed Aegyptios in hoc fuit secutus: quod certe non fecisset: si ueritatis esset amicus: quam falsitatem non grauaremur refutare: si ratione aliqua niteretur. Nunc uero quoniam ipse sibi dissidet: relinquitur. Nam ut alibi ostendimus impias animas apud inferos æternaliter puniri scribit. Et ex his quæ modo diximus ex sententia sua corpus eligere asserit: piæ autem in sempiterna in insulas beatorum profectas feliciter uiuere in aliis & in Gorgia scripsit. Quomodo igitur in corpora redeunt? Sed hoc quoniam manifeste falsum continendum potius est: quam refutandum. Illa uero sua opinio: quæ rationalē animam ex diuina & ex passiuā quadam atque irrationali compositā esse arbitrat: a multis est platonice sprete neglectaque. Se uerus. n. Platonius in libro de anima his uerbis hanc positionē Platonis aggreditur. Si ex passibili atque impassibili substantia diuinitus anima constituta est: quasi ex albo & nigro: medius quidam color neces-

se est tempore dissepatis extremis eam penitus dissolui. Quare non immortalis: sed mortalis anima erit: conceditur enim quicquid natura sine contrario non sunt: spacio tadem temporis disseparsi. Si ergo anima quoque ex impassibili atque passibili substantia facta est: necesse est quemadmodum siccum ab humido: calidum a frigido: leue a graui: dulce ab amaro: album a nigro: sic & ipsam tempore distrahi: soluta contrariorum copagine: cum unum quodque ad naturam suam necessario tendat. An non uidemus quod graue est: quauis a leuiore uictum eleuetur: deferri tamē & ascendēdi tarditate atque difficultate leuiori coniunctione afferri sua? ac similiter leue quis deferri cogatur: ad supiora tamē niti? Quaecumque. n. a duobus contrariis coniuncta sunt: impossibile est eodem modo semper manere. Sed non est certe anima haec duobus contrariis composita: sed simplex natura atque incorporea: unde Plato recte immortalē eam putauit. Verum quoniam ex anima & corpore constare hominem ab omnibus dicitur: ac passionēs quae nobis sponte: contraque accidunt animae passionēs esse dicuntur: hoc signo multi seducti possibile substantiam eius corporale mortalemque opinati sunt. Plato uero impossibile eius naturae possibile substantiam annectere coactus est. Quod autem aliter se res habet: a uirtutibus ipsius animae actiuis conabor ostendere. Haec de anima sufficiant.

Quod non recte de caelo Plato sensit.

CAP. XI.

DE caelo uero ac stellis: quis a patre omnium Hebraeis similiter productas asserat quasi deos: tamē caelestes cunctas colendas consulit: sic in Epimenide dicēs. Coelum inquit sicut omnes alios daemones atque deos honorare oportet: & nota ipsi apprimere facere. Et post pauca. Deos uisibiles maximos colendissimos perspicacissimos: ac omnino primos stellarum naturam dicendum est: deinde daemones colendi sunt. Quomodo autem si haec omnia facta sunt: ut ipse alibi testatur: sicut in superioribus diximus: deorum cultu honoranda sunt? cum ille solus creator omnium secundum ueritatem scripturaeque auctoritatem colendus sit? Haec perstringere placuit: ut uideas quicquid rectissime a nobis Hebraeorum scripturae platonica philosophia praeposita esse. Ex his autem: quae nos scripsimus facile unusquisque caetera conperiet: quae tetigimus: non ut Platonē accusemus: quē sumope admiramur: sed ut ostendamus quod ipse distat a moysaica & prophetica ueritate. Nam si quis accusare uolet: multa certe in eo inuenire posset: qualia sunt: quae de mulieribus in libris de republica scripsit.

Quae de mulieribus sensit Plato.

CAP. XII.

QUORUM nonnulla referre alienum non est. Forſan inquit si quid propter consuetudinē dixerō ridiculū tibi uidetur. Quid. n. inusitatius quam mulieres in gymnasiis nudas: nec solū iuuenes: sed etiam anus cum uiris luctantes uidere? Et subiūgit. Si quis at irridebit: quoniam gratia uirtutis unde mulieres exerceant: is quātilis sit res ista non intelligit. Similia & i septimo de legibus praecipit. Lex enī in ea inquit quaecumque masculis tribuit: eadem et mulieribus exercitia tribuit: nec unquam ipse dixit rim equitare: armaque mouere: ita uirorum esse: ut a mulieribus aliena sint. Haec longe remota a uera Hebraeorum disciplina quis non uiderit? Non. n. dico mulierum: sed nec uirorum quidē uiribus absque nutu diuino perclarissimae res gerunt. Nisi. n. deus inquit aedificauerit domum: in uanū laborauerūt qui aedificant eā. Nisi dominus custodierit ciuitatē: frustra uigilat: qui custodit eā. Mirabilis autē ille philosophus in gymnica mulieres certamina deducere non uere. Mulieres inquit adoleſcētulae nudae cursu & aquis certent. Quae uero quartūdecimū annū exceſſerit amictu conuenienti uestitae in certamine rursus descendant. In aliis quoque certaminibus: quae ad uiros spectant: ut in luctatione & iactu lapidū: in arcu & fundā & similibus: non uiros solū: sed et mulieres adhibere praecipit. In solēnitatibus et nudas in sexto de legibus adoleſcētulas cum nudis iuuenibus tripudiis salire iussit. His illa: quae in libris de republica de ciuitate mulierum dicta sunt: addēda mihi uidentur. Lex inquit ponēda est: ut mulieres uiris omnibus cōes sint: nullaque cum uno solūmodo habitare possit: hoc. n. modo filii quoque cōmunes putabūtur: nec pater filium suū: nec filius patrem cognosceret. Et post pauca. Non tamen quibusuis mulieres cōmuniter subiicimus: sed potestati principū totam rem cōmittendam arbitramur: ut quēadmodū pecunias publicas digne distribuūt: sic mulieres quoque fortibus uiris: & utriusque dignitate tribuāt. Multa huiusmodi sunt apud eum: immo multo etiam turpiora: quae negligenda potius quam scribenda duximus. Sed ut quantum distet mens humana: quauis praecipui philosophi a mēte moysaica: quae diuinitus docebatur apertius uideas: leges Platonis de caede cum moysaica conferas.

Leges aliquae Platonis.

CAP. XIII.

QUODCUMQUE inquit deus de furto & de fure dixerit: id diligēter ciuitas oraculum dei secuta faciat. Et si quidem liber aliquis iudicium fecerit: gloriam uirtutis assequatur: si uero sciens non dixerit: infamis esto. Seruus si quid induxerit: publice domino eius pecunia referatur: ipse autem liber sit: si uero sciuerit: & obtulerit morte supplicium luat. Morte crudelissime iudicio quidem meo non indigentem puniri praecipit: cum eos qui furta homicidiaque commiserunt uiuere patiatur: ac a domino interfici seruū pro nihilo putet. Purgetur inquit si quis seruū suū occiderit: si uero ira concitatus alienum obruncauerit: supplum domino reddat. Si quis autem liberum hominem non praemeditatione atque insidiis: sed repente ira commotus interemerit: cum ea fecerit: quae illi faciunda sunt. Qui absque ira occiderit: duobus ad domandam iram exulet annis. Qui uero insidiis hominem excipit: hic & alia similiter faciat: & exulet non duobus: sed tribus annis. Quos si post exilium rursus hominem interfecerit perpetuo exulet. Parentes si filium uel filiam interfecerint: tribus exulent annis. Cumque redierint conuersari iure simul non permittantur. Vir autem si uxorem aut e conuerso necauerit: triennio similiter exulet: cumque redierit cum liberis suis non conuersetur. Frater si fratrem: aut soror si

fororem similiter. Quod si frater in defensione principis fratrem quasi hostem interfecerit mundus sit: similiter quaecumque aliquis se ipsum defendendo trucidauerit mundus sit: praeterque si seruus pro defensione sua liberum interfecerit: de quo ea statuimus: quae de paricida: quae pariter scilicet: interfecerit: dicta sunt. Haec si moysaey conferas humana uidebuntur ad diuina conferri. Si quis inquit percussit sponte hominem: & percussus decesserit: morte moriatur: si uero non sponte percussit: loca dabo: quo fugiendum est. Si quis dolo atque insidiis hominem interfecerit: etiam ab altari: si illo refugerit: ad mortem rapiatur. Qui patrem aut matrem uerberat moriatur. Si quis in iurgio lapide aut pugno percussit hominem: si homo non morietur: damnum & medicamenta restituet qui percussit. Si seruus aut serua in manibus domini dum ab eo uerberetur interierit: ultione dominus uindicabitur: si uero diem unum uel duos superuixerit non uindicabitur: argentum enim eius est. Si quis serui aut seruae oculum eruerit: libertatem ei pro oculo dabit. Haec Moyses. Illa etiam non est ab re audire: quae de rebus minimis inhumaniter Plato sancit. Si quis inquit ficus aut uuam absque consensu patroni acciperit: quoniam quae sua non sunt accipit damnetur. Quod si seruus quispiam fecerit per singulas ficus atque racemos aequalia numero uulnera patiat. Haec certe magnifica mente Platonis digna non sunt. Sed audi modo uicissim atque cognosce quam humanissime atque diuine Moyses. Si introieris inquit in uineam proximi comedes uuam & implebis animam tuam: nihil autem exportabis: & rursus si in messum proximi tui ueneris non immittas falcem: sed spicas in manibus tuis colligas: si metendo manipulum oblitus fueris: in agro non reuerteris ad accipiendum: inopi relinquant: ut benedicat tibi dominus deus tuus: in uindemia non reuerteris ad uindemiandum iterum. Inopi erit si quid relictum est. Innumera bilia in Platone sunt: quae reprehendi possunt: sed ea quae dicta sunt satis multa esse opinor ad ostendendum iure nobis iudaica Platonis anteferri.

EVSEBII PAMPHILI LIBER QVARTVSDECIMVS.

NVNC Aliorum quoque philosophorum sectas: immo uero nugae compendiose ponamus: quorum errores non a me ipso: sed contradictione & pugna inter eos mirabili cognoscas: quos quando iterum se aut cum aliis comparo: non facile negauerim: illos claros fuisse uiros: Quando uero Hebraeorum theologis atque philosophis comparo: & doctrinam doctrinam illoque confero: caduca & friuola omnia quae philosophi excogitarunt mihi: uidentur. Nec mirum: illa diuinitus aedita sunt: haec humanitus.

Quod omnes iterum se philosophi repugnant: contra quod nostri omnes concordant

CAP. I.

DEo ut non simus accusandi: si Graecorum doctrinam despiciamus: & Hebraeorum scripturam amplectimur. Nam operae precium est ad hanc praeparationem euangelicam diuersas atque inter se contrarias multarum in philosophia haeresum opiniones uidere: ipsosque philosophos uerbis ambitiose sibi ipsis pugnantes. Plato enim ille omnes qui ante ipsum fuerunt reprehendere acriter solebat. Platonem deinde ac Platonicos alii increparunt: & ipsi peripateticos persecuti sunt: & peripatetici rursus eos: nihil scire: nihilque dicere putabant. Stoici ab aliis deridentur: & ipsi ceteris illudere non uerentur: ita ut iam non lingua & calamo solum: uerum etiam manibus praelium geratur. His Pyrronem: Aristippum: Metrodorum: Protagoram: Xenophanem: Permenidemque addemus: nec uoluptatis defensorem Epicurum praetermittamus: hos omnes ita redarguemus ut alterius armis in alterum utamur. Sic enim inutilis esse disciplina ipsorum ac luce clarius uidebitur: non dico haec quia Graecos odio habeam: aut quia eloquentiam eorum contemnam: sed quia falso accusari reprehendi me uideo: quod falsam ac fabulosam Hebraeorum scripturam elegimus. Quomodo enim falsa est Hebraeorum doctrina: qui ab initio humanae uitae ueram philosophiam & pietatem: & inueniunt: & intemeratam conseruauerunt: qui nihil unquam addiderunt aut detraxerunt his: quae summi uiri scriptis adiderunt. Principio enim sapientissimus ille Moyses quem omnibus Graecis multo antiquiorem in superioribus demonstrauimus: nihil omnino ex his mutauit: quae sincera suorum maiorum theologia tradidit: praeterque quod uiuendi disciplinam temporibus atque hominibus illis congruam diuinitus sanxit: & qui multis saeculis post eum uixerunt prophetae: nec unicum quidem uerbum: aut moysae legi: aut theologiae priscorum a Moyse conscriptae incongruens minusque consentaneum dixisse inueniuntur. Christiana quoque ueritas a scriptura iudeorum profecta ita ei congruit si recte intelligitur: ut nulla repugnantia excogitari possit. Talia igitur nostra sunt: una sententia: una uoce a primis: qui ante Moysen fuerunt: a mediis: qui fuerunt a Moyse usque ad Christum rutilarunt: a nouissimis discipulis dico Christi: qui ueram pietatem idest. Saluatoris nostri doctrinam uirtute ac gratia ipsius connixi in lucem addiderunt: praedicantur ac confirmantur: uniuersumque orbem magis indies florentem fide conspiciamus: nec imperatorum edicta: nec hostium insidiae: nec inimicorum gladii praeualere potuerunt. Gentium uero praecleara illa philosophia: quem unquam fructum produxit: Nam quemadmodum qui ante Platonem fuerunt ab ipso deridentur: mox ipsius Platonis uerbis audies: Protagoram enim: Heraclitum: Empedoclem: & Parmenidem iccirco redarguit: quia dissidentes inter se manifeste uidentur. Quis Protagoras omnino impius: qui nullum esse deum opinatus est: sic. n. in libro de diis aedito ab eo statim incoepit. Nescio inquit si dii sint: nec quali forma sint cognoscere possum. Democritus uero qui Protagoram docuit principia regum: inane ac plenum esse dicebat: plenum ens & solidum uocabatur: inane uero ac uacuum

non ens: asseritq; non magis ipsum ens esse quam non ens. Ab æterno enim inquit in tacuo continue atq; uelociter entia mouentur. Heraclitus uero principia rerum ignem putauit: ex quo uniuersa fieri: & in quem resolui uicissim arbitratus est: tempusq; resolutionis omnium in ignem determinatum esse ait: & generationis ex eo similiter. Si omnes cuncta moueri asseruerunt, Parmenides autem Eleata unum esse uniuersum affirmat non genitum: neq; mobile: pilæ quoq; figura conglobatum. Hunc Mellissus audiuit: ac eum in omnibus sequitur: de quibus omnibus hæc Plato in Theeteto conscripsit. Ex differentia inquit: ex motu: & ex mixtura adinuicem omnia fiunt: quæ esse dicimus non recte appellantes: nunquā enim aliquid est: sed semper fit: & de hoc omnes philosophi præter Parmenidem conueniunt. Protagoras dico Heraclitus: Empedocles & utriusq; poetæ summæ poetæ: comædiæ quidem Epicharmus: Homerus autem tragædiæ: qui cum oceanum generationem dicat deorū omnia fluxu: atq; motu producta esse uoluit. Et paulo post Heraclitii ait: qui in Epheso Ioniæq; philosophari uidentur: nullo modo curauit quiete aliquid interrogare ac respondere: & si quid ab eis quæsiueris enigmata: quædam uerba quasi sagittas ex arcu proiciunt: quorum si rationem quādam: aut significationem quæsiueris: alio percutieris enigmata: nec quicq; cum eis efficere poteris: quippe nec ipsi secum firmi unq; aliquid dicunt: immo id apprime studere uidentur: ne quid certi: aut in uerbis: aut in animis eorum insit. Et subiicit. Ab istis igitur nihil unq; discemus: sed ipsi nos consideremus: quod ab antiquioribus accēpimus occultius ab illis ac poeticæ dictum: quod oceanus & fluxus generatio rerum est: quia nulla res prorsus stet atq; quiescat. Quod posteriores apertius adeo dixerunt: ut iam etiam coriarii fabriq; omnes recte se tenere philosophiam putent: liberatq; ab errore uideantur: quia falsum esse cognoscant: alias rerū quiescere: alias moueri: omnia enim moueri a præclaris illis philosophis didicerunt: quos magnis laudibus prosequuntur. Fere autem oblitus sum o Theodore illorum: qui uniuersum immobile esse contendunt. Mellissus enim & Parmenides & quicunq; eos sequuntur spernentes illo stare omnia quiescereq; affirmant. Ipsum enim inquit uniuersum non habet locum in se ipso: quo moueatur. Quid igitur nos in medio istorum intercepti o amice dicemus: nisi magno animo defensi effugiamus: quemadmodum in palestra nonnulli intercepti: alii ab aliis simul tracti pereunt: sic nos in contraria isti trahentes penitus lacerabunt. Hæc in Theeteto. Sed uideamus rursus: quæ de prioribus philosophis in Sophista scripsit. Facilia quædam Parmenides inquit locutus est: & quicunq; de prioribus iudicare de entibus quot & quæ sint uoluerunt: fabulam quandam quasi pueris nobis narrare mihi uidentur: alius enim tria entia dicit esse: & modo inter se pugnare: modo alterum ab altero fieri: coniunctiones quoq; partus & educationes quasi filiorum confingit: alius duo faciens humidum uidelicet atq; siccum: aut calidum & frigidum: in unum copulat & producit. Genus autem Eleaticum a Xenophane & ante ipsum incipiens omnia unum esse affirmat. lades uero quidam musæq; Sicelides coniungendum ita putarunt: ut dicerent ens & unum & multa esse: sed amicitia & inimicitia differre. Distractum enim ens semper atunt ferri per contentionem illi: qui intensiores musas coluerunt: remissiores uero sic semper se habere negarunt: sed modo quidem unum esse aiunt uniuersum ex uirtute. Veneris amicum sibi atq; conueniens: modo autem multa cum ipsum sibi ipsi propter contentionem repugnet. Et post pauca. Quidam autem inquit sunt inter quos Gigantum bellum assiduum geritur: alii enim quicquid manibus compræhenditur tactuq; sentitur: id solum esse contendunt: corpus atq; substantiam idem omnino esse affirmantes. Alii eis illudunt: qui separatas a corpore substantias esse asserunt: dicunt enim quidam intelligibiles atq; incorporeas species ueram esse substantiam. His aliisq; huiusmodi uerbis omnes: qui ante ipsum fuerunt Plato deridet. Qualem enim ipse de rebus opinionem habuit in superioribus explanauimus cum a iudaica ipsum scriptura accēpisse plurima probaremus. Sed successores etiam eius in medium adducamus.

De successionē platonica.

CAP. II.

Platonem igitur ferunt in Academia primum docuisse: ac ideo & Academicam philosophiam uocitatum fuisse. Post illum uero Speusippum ex sorore nepotem Platonis: deinde Xenocratem Polemona docendi uices suscepisse: qui post mortem Platonis nouis opinionibus ilico Academiam repleverunt. Ita sincera Platonis doctrina una cum eo extincta: contentiones namq; ac pugnae post eum inter philosophos coortæ: usq; ad hodiernum diem maximopere uigent. Paucissimi enim immo uero duo uel ad summum tres in tanto spacio tēporis ueri platonici sunt reperti: nec tamen etiam ipsi ab adumbrata cauillatione omnino alieni. Polemoni Arcefilaum aiunt successisse: qui fertur platoniam omnino philosophiam commutasse: nouamq; quandā constituisse: quoniam nihil compræhensibile sit: & in utrāq; partem rationes æqualium sint uirium: sensus quoq; fallaces esse: rationemq; nullam omnino firmam fieri. Vnde illud Hesiodicum.

Mens cælata later homines haud cognita cuiq;

Atq; ipsam secum diu detinuere latentem;

summis laudibus efferebat. Post Arcefilaum autem Carneades atq; Clytomachus priorum philosophia contempta tertiam instituerunt Academiam: quartam Philon & Acharmidas: quintam quoq; nonnulli dicunt Antiochum induxisse. Si quidem successores Platonis fuerunt: quorum philosophia qualisnam fuerit si quis discere gliscit Numenium audiat: qui in libro de dissensione Academicorum a Platone hæc scripsit. Speusippus inquit Platonem: Xenocrates Speusippum: Polemon Xenocratem:

in Achademia secutus est: qui in omnibus fere mores Platonis & dogmata permutabant: præterquam quod hæc nobilis incomprehensibilitas nondum illos inuaserat: ita statim post illum: aut ignoratiam: aut alia quadam de causa Platonis philosophiam contempserunt. Nolo enim amore Xenocratis id dicere: immo uero Platonis gratia dicam: doleo namque quia philosophiam & uitam Platonis imitati non sunt. Nam & si non erat melior magno illo Pythagora: forsitan tamen etiam peior non fuerat: quem quidem pythagoram discipuli eius diligenter secuti maiorem doctore suo accumularunt honorem. Quam rem quauis utinam non fecissent studiosissime imitati Epicurei sunt: qui cum sapientem putarint Epicurum fuisse: multis post eum temporibus nihil penitus: aut illi: aut alter alteri contrarium dixerunt: sed impietatis crimine inquinatus uidetur: qui noui aliquid dicere audeat: ita magna quadam inter eos concordia est. Similisque est Epicuri secta disciplina ciuili: quippe cum sine seditione summo consensu sic agatur: ut unam mentem unamque sententiam habeat. Itaque firmiter atque concorditer Epicurum defendunt: ut etiam in posterum secuturi uideantur. Stoica uero statim ab ipsis principiis factionibus plena nondum quieuerunt: suntque inter eos a deo diuisi: ut alii magis: alii minus se stoicos esse fateantur. Plato autem pythagoricus certe: fuit nec ignorabat Socratem tres deos posuisse imitatione Pythagoræ: quod & ipse secutus: eo modo conscripsit: ut necessitate: nec clare dixerit: sed inter manifestum atque occultum sententiam suam cælauerit: non inuidia quadam: neque maliuolentia: sed rerum dignitate commotus. Hoc igitur considerantes sperare ipsum omnino debemus ab Aristotele atque Zenone: & quem Academia sua diuisa est: ab ea quoque ipsum distinguimus: ac ipsum in seipso considerantes Pythagoreum appellamus. Sed nunc furiosissime: & huc & illuc: & totus: & per singula membra trahitur uir inter Pythagoram & Socratem medius. Sublimitatem namque illam Pythagoræ ad humanitatem deduxit: humile uero atque deiectum: Socratis ad grauitatem reduxit: ac ita Pythagora popularior atque communior: Socrate uero grauior uisus est. Sed redeamus illo: unde nobis defluxit oratio. Polemona igitur Archefilaus & Zenon audiuerunt: quis Zenon antequam Polemo doceret Xenocratis etiam fuerat auditor qui etiam Cratetem Cynicum in nonnullis imitatus est: sed Stilponem quoque & Heraclitios est secutus: nam cum Zeno & Archefilaus Polemona simul audirent disputandi ambitione concitati quotidie pugnabant: ita Zeno Heracliti Stilponis & Cratetis auxilio nixus insignis puginator a Stilpone factus: & austerus ab Heraclito: Cynicus a Cratete: Archefilaus uero Crantor platonicum: & Diodorum & Pyrronem in subsidiis tenuit. Et Crantor quidem credibilem eius effecit orationem: Diodorus uero sophisticam: Pyrronem autem mutabilem eum fecit & transfugam: & omnino nihil. Vnde dicebatur de ipso: quod ex anterioribus esset Plato: ex posterioribus Pyrronem: ex mediis Diodorus. Hic subtilitatibus Diodori: qui acutus dialecticus erat: & Pyrronis ratiocinationibus platonice eloquentiam foedauit: & modo & hoc: modo aliud dicens: hinc illo: & illinc huc facile tanquam mihi sciens uoluebatur: scire tamen multa eloquentiæ umbra uidebatur: nec unquam fuit in eo: ut unum & idem bis diceret: nec putabat ingeniosi esse uiri in eisdem permanere. Cauillator igitur summus uocabatur: cum ita se his quæ dicebantur dare adaptareque semper fuerit præmeditatus: ut cum ipse nihil sciret: nec alios scire quicquam pateretur. Terrebat enim omnes turbabatque sophismatibus: gaudebatque ac gloriabatur foeditate illa mirifice: quia nihil turpe: nihil honestum: nihil bonum: nihil malum cognosceret: sed si quid primo turpe dixerat repente commutatus pluribus conabatur rationibus quæ prius astruxerat confutare. Erat igitur hydra capita sua proprio ense amputans: nec aliquid habens utile nisi quod libenter: & audiretur: & uideretur. Nam & facie benigna: & ore rotundo: & suauibus erat oculis præditus: quæ non repente arripuit: sed aptus ad hæc natura exercitatione quoque ab initio firmavit. Audiuit enim puer Theophrastum mitem uirum: nec a cupidine alienum: quoniam formosissimus erat. Ipse postea Cratori fuit amatus: & Diodori cauillatoria naturæ commoditate breuissime secutus: Pyrronem quoque fuit imitatus: in cuius sententia quis Pyrronicus appellatus non sit: permansisse uidetur. Aperte namque Mnaseas Philomelus: & Timon Sceptici suum ipsum: idest Septicum fuisse affirmant: uerum enim & falsum & uerisimile ipso quoque ut illi destruebat. Pyrronicus igitur re non nomine fuit: sed Crantoris pudore: a quo amabatur: nomine non re academicus erat. Magna igitur pugna inter Archefilaum atque Zenonem fuit: & alter in alterum & dicendo & scribendo impudenter ferebatur: quis Zeno non melius faceret quam Cophisidorus orator: qui cum grauitate ferret Isocratem quem: audiebat ab Aristotele præmi: dicebat scribebatque non in Aristotelem quidem: ut putabat: sed in Platonem a quo alienus non erat. Nam cum Aristotelem nullo modo intelligeret: putaret autem: quoniam Platonem Aristoteles audiuerat platonicum illum esse: bellum quidem indixerat Aristoteli: Platonem uero & eius dogmata: quæ tamen nesciebat reprobare conabatur: putans non Platonis dogmata: sed Aristotelis refutare: ita magnus ille orator non eum percutiebat: cui bellum indixerat: sed eum quo cum pacem habebat. Sic igitur & Zeno Arcefilao pugnans Platonem lacerabat: non enim erat forsitan nescius eorum: quæ Archefilaus dicebat: platonica uero penitus ignorabat: ut a libris suis manifeste colligitur: ita quem non debebat impudenter exagitabat: & quem debebat minime tangebat. Et certe si platonica non oppugnasset dogmata: bonus meo iudicio fuisset philosophus. Sed de hac re latius si ocium erit: utinam autem nunquam mihi tantum sit ocium: ut ad huiusmodi res non ioco sed serio reuertat. Studebat igitur Zeno Arcefilai omnia dicta refutare: ac maxime incomprehensibilitatem quibuscumque poterat argumentis aggrediebatur: quorum Archefilaus alia deplebat: alia succidebat: alia supplantabat: ita contra dicentes deiiciebat: & auditores in stuporem uerte-

bat facile putantes: non uerbum: non operam: non passionem: non quicquid aliud esse magnum aut paruum nisi quod Pitaneus Arcesilao uideretur: illi uero nil prorsus uidebatur: ne affirmabat quicquid sed uerbis solum modo pronuntiando terrebat. Lacydes autem qui Arcesilao successit Oeconomicus appellatus est: quia rei familiaris magnam curam habebat: manibus cuncta propriis negocia sua gerebat: non paupertate oppressus: nec seruis indigens: sed quia: imo uero causam unusquisque per se ipsum excogitet. Ego uero illud suauitatis gratia breuiter perstringam: quo maximo argumento usus nihil penitus ab hominibus comprehendi posse putauit. Solebat semper in seruorum absentia penu claudere: clauemque in loculo depositam obfirmare: anulumque quo diligenter signauerat erat retracto per filum anulo clauisque resignata: ac rursus simili modo & claudebat & aperiebat. Quam rem cum astutia seruorum percipisset absente Lacyde aperientes clanculum uniuersum penu: prout animus eorum ferebat: consumabant: exportabant: fundebant. Lacydes autem cum & signacula quae fecerat integra inueniret: & anulum ut dimiserat: penu autem manifeste diminutum: putauit hoc illud esse: quod apud Arcesilaum de incomprehensibilitate rerum: quod: nihil uidere: nihil audire nihil denique intelligere sincere ac uere possumus: audiuit disputari malitia quoque seruorum nihil uero cerni scireque possis ab ipso se audisse affirmabat. Quare confusus non academicam sed stoicam apud seruos disciplinam profitebatur. Illi uero academicam incomprehensibilitatem ueram esse contendebant. Ita coactus Lacydes aliter inquit in scholis disputamus: aliter domi uiuimus: disputationibusque ac schola neglectis: domum sedes obseruabat. Haec de Lacyde dicta sufficiant. Hunc audire quidem multi: sed praecipuus omnium atque insignis Cyrenaeus fuit Aristippus. Successit autem ipsi Euander: post quem Carneades academici factus princeps gymnasii tertiam constituit academiam. Is Arcesilai morem in disputando secutus est. Nam ad utramque partem ita dicebat: ut omnia quae aliis afferebantur refutaret: incomprehensibilitatem tamen Arcesilai non probauit. Non enim esse possibile dicebat hominem: ita in omnibus se retinere: ut nihil assereret: effugere non paruam differentiam inter incertum & incomprehensibile: & cuncta quidem incomprehensibilia esse sed non incerta. Is stoicarum quoque rationum non ignarus ambitione magis quam ueritatis amore stoicam philosophiam persequabatur. De quo Numenius haec scripsit. Carneades inquit pugnandi morem Arcesilai renouauit omnibus contradicens: & hoc atque illud nunc affirmando nunc negando uolubilitate orationis omnia distrahens: cumque rem nactus esset grauiorem ut maximus atque uehemens amnis fluxu orationis atque uorticibus contradicentes obruebat: ita ceteros quidem nonnunquam ui argumento seducebat: ipse uero se ipsum: quod in Arcesilao non erat: recte intelligebat: quippe multo prius ille se ipsum quam auditores decipiebat. Carneades uero & permulcebat & depopulabatur: nam furta quidem occulte: latrocinia uero aperte irruens faciebat: modo dolo: modo ui etiam praeparatos praemitatos etiam homines confundebat: ita nullus ei resistere poterat: sed erant omnes quibuscum pugnat multo inferiores. Carneadi autem Clytomachus successit: Clytomacho Philon: de quo idem Numenius haec perstrinxit. Philo cum Clytomacho successisset nimia laetitia confusus: quasi gratiam habens: quae illi uisa fuerat confirmabat: amplificabatque: ac aduersus stoicos cunctis uiribus armabatur: sed temporis spacio ueritate rerum coniuncta incomprehensibilitatis opinio fuit. Quare Philon quoque ipse ne transfuga uideretur redargui magnopere cupiebat. Huic Antiochus in Academia successit: qui stoicum Mnesarchum secutus Philoni praecceptor non paucis contradixit: & aliena dogmata in Academia induxit. Haec de successione platonica ab ipsis: ut uides: philosophis tradita sunt. Considera igitur altius oro falsitatem dogmatum & pugnas philosophorum: qui & si per uniuersum orbem amore ueritatis errauerint: nullum tamen laboribus dignum fructum posteris transmittere potuerunt: sed nec ipsi magnam utilitatem consecuti sunt. Cultus enim idolorum & multitudinis deorum opinio quasi pestis omnia contagione sua inuaserat: quae ipsos quoque philosophos moribus ciuitatum ac legibus sacrificantes summerserat.

Quod unusquisque philosophorum quoque ipse coniciebat de diis sequabatur. CAP. III.
 Nil enim ueri de diis a prioribus acciperunt: sed suis cogitationibus coniectura ducti de natura philosophantur: quod Porphyrius in epistola ad Aegyptium Anebonem his uerbis faceret. Incipiam uero inquit a diis & demonibus bonis: de quibus plurima Graecorum philosophi dixerunt: sed quae dixerunt coniecturis praecipue nituntur. Et subiungit. Magna pugna de his uerbis apud nos est: humanis enim rationibus de bonis conicimus: qui autem altiora hoc modo inuestigant: cum peruenire nequeant quo proficisci uoluerint: frustra philosophantur. Idem ipse in libro ad Boethium de animae historia inquit. Communis quidem hominum sententia immortalem esse animam praedicat: rationes uero: quae a philosophis adducuntur: faciles refutatu sunt. Nulla enim apud philosophos opinio propter contrarias rationes: quas facile contradicentes inueniunt: firma esse uidetur: immo uero etiam de his: quae oculis cernuntur: nihil esse confirmandum multi opinati sunt. Et in libro de responsis ipso Apollinis oraculo in testimoniū citato seductos fuisse Graecos: & ab Aegyptiis Chaldeis & Hebraeis ueritatem: ut in superioribus diximus: conspectam affirmat. Videmur ne igitur accusandi nos qui seductas gentes contempsimus: & hebraicae scripturae toto animo adhaesimus? Cur enim oportet nos philosophos audire: ac magni quicquid ab illis uale discere: si coniecturis utuntur: & uariis rationibus atque diuersis in summam oium dubitationem adducant: quod ut re ipsa uideas ipsorum philosophorum de principiis: de diis: de uniuersi constitutione uarias: immo uero contrarias sententias exponam.

Quod mathematicæ disciplinæ nihil conferant ad pietatē.

CAP. III.

I prius ostendero nihil astrologiā: arithmeticā: geometriā: musicāq; (ipsi mathematicas disciplinasq; uocant) quæq; non ipsi inuenerunt: sed a Barbaris accæperunt ad inueniendam: ut ipsi putant: ueritatē cōferre. Nam si disciplinarū inquit cognitio animū nō formauerit: nullus recte philosophari: nec deū cognoscere pōt. Ita quasi deus ipse numeris teneat: nos q; eas disciplinas non admiramur pecudes esse arbitrantur: nec magni aliquid posse nos intelligere contendūt. Res aut ipsa ostendit: multos apud Græcos fuisse: innumerabiles apud Barbaros: qui quis has disciplinas optime tenuerint: nec deum tamen: nec recte uiuendi normā cognouerunt. E contra multos sine illis pie simul atq; sanctissime uixisse. Itaq; Socratē: quē merito oēs admiratur: nō magni has disciplinas fecisse Xenophon in libro de dictis socraticis scribit. Docebat inquit quātum oporteat singularum rerum atq; artium habere peritiā. Nā tantum geometriæ studendum consulebat quantum sufficeret ad mensurationem agrorum ac distributionem: quod adeo facile dicebat eē: ut si quis diligenter animaduertat q̄primum quantitatem agri cognouerit: mēsuratōnem ignorare non possit. Reprobat uero tantam eius rei curam ac studium: ut difficili figurarum cognitioni iuigilare uelis. Nullam enim utilitatem in illa speculatiōe uidere se asserbat: nec erat geometriæ īperitus: sed a multis atq; utilissimis studiis etiā hominis uitam ad alienarum cōsiderationū studia deducere nō oportere putabat. Similiter astronomiā quoq; discendam cōsulebat: ut dies ac noctes: horas & menses: & annos rectius percipiamus. Quæ res ad iter agendum: & nauigationes atq; custodias: multaq; alia in nocte: aut in mense: aut in anno peragūtur perutilis est. Eousq; autem astronomiā discere: quosq; planatarum morus: & distantias eorum a terra compræhēdas uehementer improbat. Nullam enim utilitatem etiā in hac re uidere dicebat: nec erat expers omnium istorum. Sed cum longa tempora spacia desiderant non cōferre arbitrabatur utiliora relinquere: & in his uitam cōterere. Omnino autē non esse curandum homini dicebat: ut per cælestia corpora futurorum: quæ in potestate diuina sunt cognitionem perquirat. Nec enim posse homines illa cognoscere: nec diis gratum esse: si que illi occultarunt: ea tu diligenter inquiras: posseq; facile ira deorum in insaniam Anaxagoræ cadere: qui cū cælestium scientiam profiteretur: in id amentia incidit: ut solem ignem penitus putaret: nec prospicere poterat facile nos ad ignē oculos erigere cū solē respicere nequeamus: nec corpora hominū acriora fieri ab igne quēadmodū a sole: nec cernebat omnia: quæ a terra germinātur absq; solaribus radiis atq; calore cælesti crescere non posse: quæ omnia igneo calore languescunt ac pereunt. Logicam quoq; discendam ita consulebat: ut magnum eius studium multaq; operam improbarer. Hæc Socrates apud Xenophontem. Ipse aut Xenophon in quadā ad Aeschinē epistola: hæc de Platone ac de his: qui naturalem scientiam profitebant scribit. Oibus inquit pater: diuinas res cognitione humana cōpræhendi nō posse: quare sufficit pie ipsos deos & ex animo colere: quales autem sunt nec inuenire nobis possibile est: nec fas est quærere: nec enim seruis cōducit: nec eis laudabile dixerim: si dominorum suorum cōsilia nisi quantum ad ministerium suum pertinet scrutari uoluerint. Quando enim o Aeschine Socratem quispiā audiuit de cælestibus aliquid corporibus dicere: aut ad subtiles linearum speculationes perdiscendas exhortari? Musicam enim ipsum scimus auribus solūmodo percæpisse: quotidie aut de fortitudie: de iustitia: de aliis uirtutibus diserebat. Hæc namq; bona hominum appellare solebat. Cætera uero aut percipi ab hominibus non posse: aut non longe a fabulis distare: Sophistarumq; ludis similia esse: hæc ille & cæteris consulebat & ipse primus faciebat. Si ergo quibus: Socrates non placuit aut taceant: aut ad id quod æquum est redeant: Socrati enī uiuo sapientiā deus soli attestatus est. Qui uero eum interfecerunt poenitentiaē stimulos effugere non potuerunt: isti autem bona Aegypti & prodigiosam Pythagoræ sapientiā adamarūt: & solida Socratis tenuitate contempta tyrānidem coluerunt: & tenuissimam uitam dapibus siccis cōmutare non erubuerūt. His uerbis Xenophō Platonem occultius pugnabat. Socrates uero apud ipsum Platonē in libro de republica gymnastica: musica: & astronomia ita loquitur: ut etiā Plato non multum istis attribuere uideatur.

Opiniones prischorum periarchon idest de principibus.

CAP. V.

Erum ut facilius merito cōtemptam esse a nobis hanc inanem Græcorum philosophiā cognoscas non grauabimur altius uarias atq; diuersas imo uero iter se cōtrarias philosophorum opiniones repetere. Assumam autem ea a libro Plutharchi: quē de dogmatibus philosophorum inscripsit. Thales inquit Milesius de septem sapientibus unus principium rerum aquam putauit. Is primus philosophari dicitur incœpisse: & ab eo Ionicam philosophiā esse appellatam. Dicitur autem iunior in Aegypto fuisse: & in Miletum senior rediisse. Inductus autē fuit ut ex aqua uniuersa primo esse diceret: & in aquam demum resolui: quia sperma omnium animalium origo humida substantia est. Vnde uerisimile putauit hoc modo ex humido cuncta oriri. Deinde quæ herbae ac plantæ uniuersæ humido aluntur: & fructus ferunt: eius autem penuria lāguescunt ac decidunt. Tertio quia ignis stellarum atq; solis & ipse mundus aqueis uaporibus alitur: quam opinionē Homerus quoq; approbare uidetur cum dicat. Oceanum qui omnium fuit origo. Anaximander autē Milesius principium rerum infinitum esse asserbat: & ex hoc omnia primum oriri: & in hoc tādē deuenire: iccirco infinitos oriri mundos atq; rursus corrumpi: infinitum autem esse dicit principium ne quid desit: neue generatio terminetur. Errauit autem: quia non aperuit infinitum istud aer ne: an aqua sit: aut aliud quoddam corpus: errauit etiam quia subiectam materiā dicēs efficientē causam

deseruit: infinitum enim nihil aliud q̄ materia est: quæ actu esse nō potest nisi ab efficiēte eliciat. Anaximenes uero milesius principiū reꝝ aerem opinatus est: ex quo fieri cuncta: & in quem resolui cōtēdit aīam enim nostram aerē esse ait: hic nō nos continet uniuersum etiā mundū spiritus & aer fouet: idem autem aer & spiritus apud eum est. Hic etiā errauit. q̄a ex isformi ac simplici spiritu atq̄ aere animalia posse constitui putauit: impossibile autē omnino est: principiū rerū solū esse materiam: cum necesse sit efficientem causam ponere: non enim ex argento aut ligno aut aere uasculū unq̄ fiet: nisi artifex fecerit. Heraclitus uero & Hippasus metapontinus ignem esse principiū putarūt: quo extincto cætera gignūtur: cuius solidiorē partem in se cōtractam atq̄ conspātam terram fieri: terrā porro ab igne resolutā in aquam uerti: & exhalationes aquarū in aerem transire. Rursus autē uniuersa corpora mundum: q̄ ipsum ignis ardore corrumpt. Principium igitur ignis est inquit: q̄a in eo sunt omnia: & in eum demū resoluuntur. Democritus quem epicurus sequit: principium reꝝ asserit corpuscula quædā mūtissima quas athomos appellat ratione cognoscibiles: solidas: nō generabiles nec corruptibiles: omni fractura superiores: quæ alterari nō possunt. Has in uacuo & per uacuū moueri asserit: quod infinitum esse opinatur. Athomos quoq̄ ipsas infinitas numero dicit: quibus accidunt figura & magnitudo secundum Democritū. Epicurus autē pondus etiam adiecit: non. n. mouebuntur inquit nisi pondere deferantur. Figuras porro athomoz nec infinitas: & eiusmodi esse asserūt: ut frangi nō possint. Athomos. n. dicta est: nō quia minima sit: sed quia diuidi ac frangi nequeat. Athomos autē esse dicunt: quia uacuū atq̄ unitas elementa sunt. Empedocles uero agrigentinus quattuor elementa ignē uidelicet aerem aquā & terram principia ponit: duas etiam uirtutes amicitia atq̄ litem: & amicitiam quidem coniungere: litē uero distinguere. Hæc fuit primorum philosophorum discrepantia: istæ sunt de principiis illorum inanes opiniones: non enim deum creatorem: nec deos omnino: aut incorporeas & irracionales substāti- as: nec illud quod supra sensum: sed in principiorum numero accaperūt. Primus autem Græcorum oīum Anaxagoras fertur intellectum rerum oīum causam asseruisse: qui philosophandi amore agros suos dicitur incultos reliquisse. Is primus efficientē cām rationālē arbitratus est: cōfusa. n. oīa simul fuerunt: sed intellectus a confusione in ordinem ea redegit. Admiratione uero dignum est: q̄ ita dicentem parum defuit: quin Atheniēses lapidibus obruerēt: quia uidelicet nō solē: sed solis creatore uenerabat. Is etsi rebus oībus intellectum proposuit: nō tamen consequenter ubiq̄ seruauit. Vnde Socrates apud Platonem de anima uehementer eum inculcat. Cum legissem inquit Anaxagoram dicentem oīum cām esse intellectum magna lætitia perfructus putauī magistrū iam me Anaxagorā iuenisse: qui mihi diceret omnia optime ab intellectu esse disposita: & a quo discere possem: utrum terra rotunda: an triangula- ris sit: causam enim asserre ipsum arbitratus sum. Quare altero alterum melius: & q̄ optimum est ta- lem terram esse: & si in medio ipsam diceret: ilico expōeret: quia optimū est: in medio sitā esse: ac eodē modo de sole luna: & de uelocitate ipsorū: & de aliis singulis: quod optimū sit alia pati: alia facere quæ patiuntur & faciunt: non enim alia causa q̄ optima reddi potest: si a ratione atq̄ ab intellectu disposita sunt. Magno igitur gaudio sæpe libros eius perlegi: & progressus aerem aquam ignē cæteraq̄ huius- modi asserre Anaxagoram uidens: eisq̄ causas rerum attribuere: nec intellectui ac rationi aliquid attri- buere magna de spe decidi. Simillimū enim mihi facere uidebatur. ac si quis diceret omnia intellectu: atq̄ ratione a Socrate fieri. Deinde cum reddere causam ueler. quare hic sedeam. responderet: quia cor- pus meum ossibus atq̄ neruis constat: cum ossa articulos cōiunctionesq̄ habeant neruis colligatas: & nerui trahi atq̄ retrahi soleāt: flecti hoc modo corpus facile posse: quia de causa sit: ut sedē: non. n. ue- ra causa redditur: sed q̄a uidelicet eum Atheniēses mortis crimine cōdēnarint: & mihi iustus uisum est: sententiā hanc subire: iccirco expectans hic sedeo: nam per carnem nisi hoc esset: si fugere mihi me- lius uisum esset: hæc ossa & isti nerui Megaræ & in Boetia essent. Siquis uero cōtendat: non posse me quæ mihi optima uidētur: absq̄ neruis & ossibus cæterisq̄ huius efficere: uere quidem dicit: per hæc enim facio: ratio autem eorum: quæ intellectu fiunt: nō hæc sed melioris: aut certe optimi est. Et post pauca. Ita & terram alius reuolutiōe cælorum in medium depelli: alius propter latitudinē suā ab aere sustineri: quod autem melius sit in medio sitā esse ne quærūt quidem. Est aut quod oīa ligat: & bonū ipsum: quod nescio quomodo omnes negligunt. Hæc Socrates. Anaxagoræ aut successit Arcestilaus quē Socrates audiuit. Præterea & Xenophanes & Pythagoras: qui Anaxagoræ tēporibus floruerūt de æternitate dei: & de animæ immortalitate philosophati sunt.

Opiniones philosophorum de diis.

CAP. VI.

Vnc uideamus quales opiniones de diis philosophi habuerunt. Plutarchus sic in libro præ- dicto scribit. Nonnulli philosophorū inquit. ueluti Diagoras Milesius: & Theodorus Cy- renaicus: & Euemerus Egiata: & Calimachus nullo modo deos asserēbant. Euripides etiā tragicus quāuis Ariopagitarum formidine non omnino se aperuerit. Sisyphum tamen in- duxit quasi huius opinionis protectorem: & quibuscunq̄ potuit rationibus sententiam eius tutatus est: & Anaxagoram qui una stetisse corpora confuse primo affirmauit: deinde a deo in ordinem di- stincta: & Platonem qui non stetisse: sed inordinate mota fuisse primo dixit: deinde a deo in ordinem redacta repræhendit: quia dixerunt deo de his inferioribus curam esse: beatum enim illud animal at- q̄ incorruptibile inquit omni bono repletum & omnis mali expertum ad beatitudinem suam conuer- sum res humanas non animaduertit: miserum enim esset si fabri: aut operarii more ad huiusmodi fabricam se conuerteret. Præterea deus: quē dicunt ante ordinationem totius aut dormiebat inquit:

aut uigilabat: aut si neutrum uerum est: nec erat omnino. Si ergo dormiebat a sæculo mortuū fuisse necesse est. Sempiternus, n. somnus mors est: Deus at nec somni nec mortis particeps est. Sin uero uigilabat: aut perfectam beatitudinem habuit: aut m̃acā atq; imperfectā. Si perfectam nullius rei indigebat: quare nec ad nouam rerum productionem descendisse ipsum uerisimile fit. Sin aut manca beatitudo affuerat: quō uere dici deus pōt: cui q̃q; abfuisse cōceditur. Adhæc quō si diuinitus humana gubernant: & boni uexant: & mali feliciter uiuūt Thales mūdum deū eē asserit. Democritus mūdi animā ait deum esse: & cum pilæ igneæ formā possidere. Pythagoras de p̃cipiis unitatē deum & bonū: unitatēq; esse unius naturā: intellectū uidelicet ipsum: dualitatē uero dæmonem esse ac malū: in qua materialis est multitudo. Socrates & Plato unicū: uniforme: qđ uere ens atq; bonū est: hæc aut uocabula ad intellectū oīa spectare. Deus igit intellectus est: & species separabilis. p̃cul ab omni materia: & nulli passibili cōiuncta. Aristoteles supremū deum: separabilē speciem: uniuersi phæra insidētē. Sphæra autem corpus æthereū: quod ipse quintū appellat. Quod cū per multas sphæras diuidat natura coniunctas & rōne separatas: unāquāq; sphærarū cōpositam ex aīa & corpore aīal esse arbitratur & corpus qđem: ut diximus: cū æthereū sit circulariter moueri: aīam uero quīs per se sit imobilis: ipsam tamē motus cām esse. Stoici deū artificiosum ignē atq; intellectualē esse asserūt uia rōneq; ad generationem mūdi p̃gredientē: qui mūdus oēs spermaticas rōnes: quibus singula secundū fata gignunt in se continet: Deū aut spiritum esse per uniuersum mūdū penetratē diuersis noībus appellatum secundū regē per quas trālit diuersitatē: mūdū ē deū esse & stellas & terrā: supremū autē omnium intellectū eē in æthere. Epicurus deos hoīum formā habere: quīs nō sensu p̃pter tenuitatē naturæ: sed rōne percipiunt. Quattuor deīde icorruptibiles ponit naturas: athomos: uacuum: infinitum: similitudines: quas quidē naturas similiū partium & elementa ipse uocat. Hinc manifeste uidemus nullam Græcos ante Pythagorā: atq; Anaxagoram dei habuisse cognitionē. Quare antiquissimis tēporibus: ut Phœnices & Aegyptiī: qui ut ostendimus non incorporeas quasdam uirtutes: sed mortales uiros ut deos colebant: sic Græci quoq; diuinos honores hominibus conferebant.

Aduersus eos: qui sensum tollunt inutilem esse dicentes ad cognitionem. CAP. VII.

Erunt quoniā alii philosophorum sensibus cūcta cognosci arbitrabant: alii contra rationi solummodo credendum & sensum omnino abiiciendū dicebant: nō est inutile qđ aduersus istos Aristoteles in octauo de philosophia cōscripsit perstringere. Multi inquit rōnem solūmodo sequentes sensum hac phātasiā oīno abiiciebāt: ut Xenophanes colophonius: & Parmenides eleata: & Zeno: & Milesius de antiquioribus: de iunioribus autē Stilpo & Megarici: qui dicebāt unum esse qđ est: & qđ diuersum esse uidetur: diuersum nō esse: nec gigni qđq; nec corrumpi: nec moueri penitus: aduersus quos quīs in philosophia multa dicant: tamē etiā nunc pauca dicamus. Diuina igitur res in nobis ratio est: indigenus tamē sensu quemadmodum & corpore. Nā & sensus naturæ de sensibilibus iudicat. Qui enim sentit aliquid patitur: & qui sentit qđ patitur: eam passionē profecto cognoscit. Sensus igitur cognitio quædā est. Præterea si sentire pati quoddā est: & omne qđ patitur ab aliquo patit: omnino diuersum aliquidq; quod facit est: ab eo quod patitur: ut color & sonus a sensu. Deinde ipsum ens unum nouerat: sed nec immobile: sensus, n. motus quidam est: quomodo autem si nihil ad cognitionē conferunt: nullus est: q̃ nolet secundū naturā sibi sensus esse depositos: oēs in integritatem sensuū organorumq; suauitatē desiderant: q̃ melius ita de sensibilibus iudicat. Quare natura duce rātus nobis amor inest: ut nullus nō insanus unū sensum pro omnibus bonis: quæ uocantur extrema: uellet cōmutare. Cur autem si nihil sensibus egeant: nō eruant oculos: nec auditū destruant: ut opere ostēdant uerā esse doctrinam suam. Nunc uero uerbis quidē eos uituperant: re aut maxime omnium utūtur. Melissus, n. cū sensibilia nihil esse uelit ostendere: per sensibilia hoc ipsum efficere conatur. Sin. terra est inquit & aer: & ignis: & ferrum: & aurum: & aliud uiuēs: aliud mortuum: aliud nigrū: aliud album: cæteraq; oīa: quæ uere esse hoīes credūt: si ēt nos recte uidemus: audimus: atq; sentimus. ens quoq; tale qđ ēt profecto quale nobis p̃rio uisum est: neq; trāsmoueretur: nec aliud ex alio fieret: sed sibi ipsi simile permāeret. Nūc uero cum dicamus recte sentire uidetur nobis quod calidū ē in frigidum: & frigidū in calidum: similiter & mole in durum: atq; e contra permutari. Merito igitur posset quispiam percunctari: nonne igitur calidum in frigidum transmutari cæteraq; huius sensu cognouisti? Sed rationes opinionēsq; istorum iam ita explosæ sunt: ut nec dictæ quidem esse uideantur. Recte igitur procul dubitatione illi philosophantur: qui & sensum & rationem & cognitionem rerū suscipiunt. Hinc Aristoteles Xenophanem & eius similes uexauit. Xenophanē autē Protagoras & Nessas audiuerunt: Nessam Metrodorus: Metrodorum Diogenes: Diogenem Anaxarchus: Anaxarchū Pyrrō a quo Sceptici philosophi appellati sunt: qui nec sensu: nec ratione quicquā posse compræhēdi docentes magno risu omnium explosi sunt. FINIS.

Eusebii Pamphili uiri disertissimi de Præparatione euangelica opus a doctissimo utriusq; linguæ interprete Georgio Trapezuntio e græco in latinum uersum exactissima Venetiis impressum diligentia anno humanitatis domini, M. CCCC. Die, x. Mensis Nouembris,

MAGNA Alberte clarissime ac rerum dignæ studiosissime priscos hoies causerum so-
lertissimos indagatores obductos teterrimæ calligine cecitatis in ueritate diuini numi
nis uestiganda laborasse diu uideo: quibusdam nephadissimæ impietatis assertoribus
deos oïno pertinaciter esse negatibus: ut Diagoras: & Protagoras: nonnullis eent nec ne
incôstater dubitatibus: ut Pythagoras Samius: aliquibus deos quidem esse fatentibus:
res tamen humanas & terrena negotia nō respicere: ut Epicurus: aliis & eē quidem: &
mortaliū curā gerere existimantibus: sicuti diuinus Plato: tātus autē inter hos ipsos error in quæstio-
ne ueri: tāta ceremoniarū: rituum: mysteriorū uarietas fuit: ut nulla hoïum omnino ætas fuerit: quæ
in diuinarū rerum sententiā nō multum inter se ipsa dissiderit: Aegyptiis Osirim: Isim: atq; aialia quæ
dam abiectissima adorantibus: Atheniensibus Cererem magno studio præcipue colentibus: Romanis
Martē: Vestam: Quirinū: ac quosdam priuatos deos uenerantibus. Atq; hæc quidē multiplex confu-
sio per multum tēporis in toto ferme terrarum orbe pseuerauit usq; ad Saluatoris aduentum. Tū ue-
ro cæcitati mortaliū in lumen saluberrimæ pietatis ab illa pncipiosissimæ impietatis nocte traducto-
rum lux oboriri cœpit: tum errantibus semita ueritatis ostendi. Diffusi deinde uariis mūdi regiōibus
Apostolici præcones euāgelica prædicatione oēs gentes: omnes nationes illustrarunt: ut eorū uere fuerit
uaticinatus pphæta: in oēm terrā sonū exiisse: & uerba in fines orbis terræ. Viri tū doctissimi uereq;
philosophi dei optimi maximi: qui sola sapiētia est: amatores: tāq; sidera coruscantia passim emicuerunt.
Hinc apud Latinos lacteo eloquentiæ fonte manans Lactātiū Cœlius: trium linguarū optimus iter-
pres uitæq; sanctimonīa pbatissimus Hieronymus: hinc facer Aurelius Augustinus: immortalis Am-
brosius: uigilantissimus Gregorius elegatissimis religionem nostram eloquiis illustrarunt: gentilitatis
dæmonum isidiosorum astu diutius elusæ splēdidissimo lumine ueritatis tenebras retexerunt: & ma-
le de ueritate ipsa sentientes fræno seueræ castigationis cōpescuerunt. Apud Græcos uero Athanasius:
Basilius: Gregorius Nazanzenus: Ioannes Chrysostomus: Eusebius Pamphili: aliq; p multi idēfessi
Christianorū dogmatum assertores summo opere claruerunt: liq; diu limitibus Græciæ cōtendi dum
per quietem licuit inter suos: hoc est Græcos hoies italiæ ignoti latuere. Sauiētibus demū tota Græ-
cia diutinis atrocissimorū hostium bellis: occupato iselicitis prouinciæ disciplinarū matris imperio: di-
reptis misere ciuitatibus: tota nobilitate atq; uirtute attica in Italiā cōmigrāte: clarissimi quiq; aucto-
res cū gētiles: tū christiani ad totam hospitalitatem diuertētes studio doctissimorū interpretū linguā
Romanā didicerunt. Verū cū a plurimis in historiarū poematūue translatione fuerit hæctenus feliciter
elaboratū: nō minus grate utiliterq; ab iis: qui res christianas eligere maluerūt effectum est. Nō enim
Omnibonus Leoniceus uir singulari doctrina pditus mīnus laudis cōsecutus est in Athanasio tradu-
cendo q̄ alius quispiam in quouis gentili opere: aut ipsemet in toto cōmētariorū isinitorū cōtextu.
Neq; Georgius Trapezuntius uir diuinus ex pparatiōe euangelica Eusebii in latinū uersa minus glo-
riæ reportauit q̄ rhetoricæ artis laboriosissimo opere ædito. Cuius quidē clarissimi opis dedicati Ni-
colao quinto pontifici maximo litterarū toto orbe fugientiū parenti: quo ad superos unde nobis de-
missus fuerat itēpestiue redeunte: omnis doctrinæ spes erepta est: cū copiam facere oïbus querere-
mus: nec sat facile inueniri posset exēplar: tu Albertæ liberalissime ex bibliotheca tua: quā præciosissi-
mis libris disciplinarum omnium liberaliū refertā in ornatissima domo in modū atrii extructa stu-
diosissime sumptuosissimeq; comparasti: nobis promptissime subuenisti. Vnde cum te iuuantē: imo
causam primariam præstante germen utilissimi libri in angulis quibusdam abditis delitescētis fuerit
abunde propagatum: debemus nō tantum nos officiosissimæ tuæ probitati: sed quicūq; optatissi-
mi muneris prius cupidi prope languebāt immortales gratias habebunt. Cūq; in eo diuersorum ma-
le sentientium opiniones insolubilibus argumētis cōfutatas: & fidem orthodoxam fundatissimis ra-
tionibus stabilitam & confirmatam lectitabunt: nō poterunt non tuæ munificentiae meminisse no-
men tuum æternæ perennitatis monumento consecrantes.

EIVSDEM HIERONYMI CARMEN,

Eusebius graio tantum sermone loquebar
Nec poteram latius utilis esse uiris
Cura Trapezunti non est perpeffa georgi
Ignotum tanti muneris esse bonum
Interpres latias solers aduexit in oras,
Et docuit lingua liberiore loqui
Errores igitur quisquis cognoscere priscos
Instructus uera religione cupis
Me lege diuinas Romana uoce docentem
Historias: grates soluere utriq; memor

De euāgelii diffinitioe & itētioe sua, Cap.i.
 De his q̄ solēt obici Angelis & Iudæis, Cap.ii.
 Refutatio eorum quæ obiciebantur, Cap.iii.
 De origine mundi secundum gentiles, Cap.iiii.
 Diuersæ de substantia mundi philosophorum opi-
 niones, Cap.v.
 Diodori uerba: q̄ p̄sci hoīes Solē & Lunā colebāt: &
 qd̄ nec Idola: nec dæmōes nouerāt, Cap.vi.
 De Phœnicum theologia, Cap.vii.

TABVLA SECVNDI LIBRI.

De Aegyptiorum theologia, Cap.i.
 De Græcorum theologia, Cap.ii.
 De Atlantiorum theologia, Cap.iii.
 De Phrygum theologia, Cap.iiii.
 De arcanis mysteriis erroris gētilium, Cap.v.
 Qd̄ merito sup̄stitionē gētiū cōtēnim⁹, Cap.vi.
 Breuis sup̄radictorum repetitio, Cap.vii.
 Quod templa deorum simulachra hominum fue-
 runt, Cap.viii.
 Qualis de diis priscorum fuerit opinio, Cap.ix.
 Quod Plato priscorum fabulas & interpretatio-
 nes fabularum contempsit, Cap.x.

TABVLA TERTII LIBRI.

De hōestiore & nāli theologia grecoꝝ, Cap.i.
 De mystica & nāli theologia ægyptioꝝ, Cap.ii.
 Quod iuniores noua quædam per fabulas excogi-
 tarunt, Cap.iii.
 Refutatio mysticæ theologiæ, Cap.iiii.

TABVLA QVARTI LIBRI.

Quod hominum artificio responsa reddi quispiā
 non temere diceret, Cap.i.
 Inutilem esse diuinationem, Cap.ii.
 Diuersæ gentium theologiæ, Cap.iii.
 Porphyrius de philosophia respōsorū, Cap.iiii.
 Redargutio p̄dictorū ipsius Porphyrii, Cap.v.
 Quod omnes dæmones mali sunt, Cap.vi.
 Quod homines sacrificabantur dæmonibus usq̄
 ad tempora Saluatoris, Cap.vii.
 Quod mali dæmones ad omnia flagitia & faci-
 nora homines impellabant, Cap.viii.
 Quod oībus cōtēptis deo ih̄arēdū ē, Cap.ix.
 Itidem, Cap.x.
 De transmutatione prauorum dæmonum & ope-
 ratione, Cap.xi.
 Qui sunt principes dæmonum secundum Porphy-
 rium, Cap.xii.

TABVLA QVINTI LIBRI.

Quod potentia dæmonum per aduentum Salua-
 toris est abiecta, Cap.i.
 Quibus rationibus homines a dæmonibus deca-
 pti sunt, Cap.ii.
 Quo mō multitudo deoꝝ credita, Cap.iii.
 Qd̄ dæmōes: quos iter hominū deorūq̄ naturam
 collocabant: respōsa dare credebant, Cap.iiii.
 De operatione bonorum dæmonum secundum
 Porphyrium, Cap.v.
 Quod dæmones cogunt ab hoībus, Cap.vi.
 Quod dii gētiū magicas artes docuerūt, Cap.vii.
 Quod oracula defecerunt, Cap.viii.
 Quod gētiliū dæmōes mortales sunt, Cap.ix.
 De uetustorum fallacitate oraculorum ex Tene-
 meo, Cap.x.

Quod malefici uates p̄tē q̄stus petebāt, Cap.xi.
 Qd̄ poetæ respōsi laudabāt q̄si diuini, Cap.xii.
 Qd̄ athletæ diuinis honoribus auctoritate Apol-
 linis afficiebantur, Cap.xiii.
 Quod ēt tyrānis Apollo adlabatur, Cap.xiiii.
 Quod ligna & lapides adorandos Apollo con-
 sulebat, Cap.xv.

TABVLA SEXTI LIBRI.

Quod quæcumq̄ dii gentium præuidebant cæle-
 stium motu præuidebant, Cap.i.
 Qd̄ uolūtates hoīum fatis agi arbitrabant liberum
 negantes arbitrium: idq̄ deorum consiliis per-
 suasi, Cap.ii.
 Quod facta magica ui solui posse Apollo respon-
 dit, Cap.iii.
 Qd̄ Apollo nōnūq̄ mētiri se fatebatur, Cap.iiii.
 Quod falsa est opinio de fato, Cap.v.
 Ipsorum gentilium philosophorum uerba contra
 eos qui fatum esse opinantur, Cap.vi.
 Itidem, Cap.vii.
 Bardefanes de eodem, Cap.viii.
 De eodem per auctoritatem scripturæ ab Orige-
 ne, Cap.ix.

TABVLA SEPTIMI LIBRI.

Repetitio theologiæ gentilium, Cap.i.
 Quod solum Hebræorum genus ueram sequæbe-
 tur pietatem, Cap.ii.
 Compendiose nonnullorū Hebræorum uitæ
 narrantur, Cap.iii.
 De Iudæorum theologia, Cap.iiii.
 De uerbo, Cap.v.
 De contraria uirtute, Cap.vi.
 De hominum natura, Cap.vii.
 Quod natura non est genita, Cap.viii.
 Quod materia non est causa malorū, Cap.ix.

TABVLA OCTAUI LIBRI.

De traductione scripturæ, Repetitio gentiliū theol-
 ogiæ, Cap.i.
 De uita & disciplina mosayca, Cap.ii.
 Eleazarus apud Aristeum de allegorico sensu scri-
 pturæ, Cap.iii.
 De Essæis qui priscis temporibus sublimi uiuebant
 philosophia, Cap.iiii.
 De Deo: & quod mundus creatus est, Cap.v.

TABVLA NONI LIBRI.

Quod etiam exteriores Iudæorum gentem admi-
 rati sunt, Cap.i.
 Hecataeus de eodem, Cap.ii.
 Plearchus de eodem, Cap.iii.
 Quod multi conueniūt etiam alieni de ueritate hi-
 storiarū, Cap.iiii.

TABVLA DECIMI LIBRI.

Quod Græci nō solū a barbaris artes: sed alter alte-
 rius inuenta dictaq̄ furantes suo nomini attri-
 buebant, Cap.i.
 Quod disciplinas omnes & artes a barbaris Græci
 acciperunt, Cap.ii.
 De antiquitate Moysei ac pphetarum, Cap.iii.

TABVLA VNDECIMI LIBRI.

De tripartita philosophiæ diuisione secundum Pla-
 tonem, Cap.i.
 De morali hebræoꝝ philosophia, Cap.ii.

TABVLA

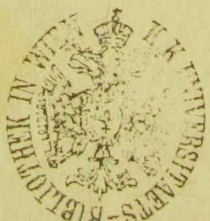
De rōnali Iudæorū philosophia.	Cap.iii.	di sunt.	Cap.xiii.
De commodissima nominum apud Hebræos im/	Cap.iii.	Quod poetæ recte dicere cogendi sunt.	Cap.xv.
positione.	Cap.v.	Quod hymni cani non debent nisi prius examinen/	Cap.xvi.
De physica parte secūdū Hebræos.	Cap.vi.	tur.	Cap.xvii.
De intellectu Hebræorū physiologia.	Cap.vii.	Quod non semper uino utendum est.	Cap.xviii.
De Ei uerbo Græco ex Plutarcho.	Cap.viii.	Quod nobiscū nobis gerēdū est bellum.	Cap.xix.
Quod deus ineffabilis est.	Cap.ix.	Quod peccatorū anima est causa.	Cap.xx.
Quod deus unus est.	Cap.x.	De uero philosopho.	Cap.xxi.
De uerbo.	Cap.xi.	Quod nōnūq̃ falso ad utilitatem audientium uten/	Cap.xxii.
De bono.	Cap.xii.	dum est.	Cap.xxiii.
De Iudæis secūdū Moysen ex philone.	Cap.xiii.	Quod omne genus hominum ad ueritatem uo/	Cap.xxiiii.
Ab Hebræis didicit Plato contrarias esse uirtu/	Cap.xiiii.	candum est.	Cap.xxv.
tes.	Cap.xv.	Quod etiam de Salomonis parabolis Plato mul/	Cap.xxvi.
Quod animi quoque immortalitatem ab Hebræ/	Cap.xvi.	ta accepit.	Cap.xxvii.
is Plato didicerit.	Cap.xvii.	De seruis.	Cap.xxviii.
Quod productum esse mundum ab Hebræis Pla/	Cap.xviii.	Quod aliqua in alienum sensum accepit.	Cap.xxix.
to accepit.	Cap.xix.	Quod in duodecim tribus ciuitatem suam Iudæo/	Cap.xxx.
De luminaribus.	Cap.x.	rum imitatione Plato diuidit.	Cap.xxi.
De mutatione mundi.	Cap.xi.	Quod sitū urbis Iudæorum secutus est.	Cap.xxii.
Quod resurrecturos mortuos ēt cōcedit : nō aliunde	Cap.xii.	De prouidentia.	Cap.xxiii.
q̃ ab Hebræis Plato discere potuit.	Cap.xiii.		
De cælesti terra secūdum Platonem.	Cap.xiiii.		
Quod etiam de iudicio futuro Hebræos Plato se/	Cap.xv.		
quitur.	Cap.xvi.		

TABVLA DVODECIMI LIBRI.

Quod quærere leges non quærere rationes iuue/	Cap.i.
nes debent.	Cap.ii.
Quod commodè per fabulas adolescentibus ma/	Cap.iii.
iora tradenda sunt.	Cap.iiii.
Quod sincera fide Plāto inhæsisse scripturæ ui/	Cap.v.
deatur.	Cap.vi.
Quod non in omnes offerenda sunt ueritatis dog/	Cap.vii.
mata.	Cap.viii.
De uiro iusto secundum Platonem	Cap.ix.
Quod etiam de serpentis fraude Moysen Plato se/	Cap.x.
quitur.	Cap.xi.
Quomodo Plato quasi ioco ex uiro sumptam mu/	Cap.xii.
lierem scripsit.	Cap.xiii.
De prima huminum uita.	Cap.xiiii.
Quod etiam collocutionem serpentis & æuæ secu/	Cap.xv.
tus est.	Cap.xvi.
Quod ordinem etiam scribēdi secutus est.	Cap.xvii.
Quod a pietate in deum leges exorsus est ut Moy/	Cap.xviii.
ses.	Cap.xix.
Quod a pueritia in legalibus pueri exercendi lu/	Cap.xx.
do sunt.	Cap.xxi.
Quod diuinarum rerum imagines hæc inferiora	Cap.xxii.
Plato putabat.	Cap.xxiii.
Quod adolescentes cantibus ad uirtutes preparan/	Cap.xxiiii.

REGISTRVM HVIVS OPERIS.

a	d	g	k
Prima alba	Qui sunt	Præterea	Quod non
Ad Sanctissimum	irrationalis	non est	uero appello
rationis fide	uirtutum	ētus fuerit.	ligenter quæso
b	e	h	l
Osiride uero	Cur igitur	Quot disciplinas	sororem
Consolantem	ritur. Habebis	rebus primi	in Academia
Breuis	gulari quadam	tionē ac uia	Quod
c	f	i	
Thetym	De uerbo	Quod deus	
esse solem	gumentum	Iccirco Plato	
hominibus	matica sit	lestis stella	

Eusebius.

142.

